

ISSN 2413-5488

АҚПАРАТТЫҚ-САРАПТАМАЛЫҚ ЖУРНАЛЫ
ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
INFORMATION AND ANALYTICAL MAGAZINE

№1/2018
(21)

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖОҒАРЫ МЕКТЕБІ ВЫСШАЯ ШКОЛА КАЗАХСТАНА

BOLOGNA PROCESS
KAZAKHSTAN 2018

www.enic-kazakhstan.kz

«К сфере образования пора относиться как к отдельной отрасли экономики со своими инвестиционными проектами и экспортным потенциалом. Софинансирование со стороны частного сектора должно стать обязательным требованием для всех прикладных научно-исследовательских разработок».

**Из Послания Президента РК Н.Назарбаева народу Казахстана от
10 января 2018 г.
«НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ В УСЛОВИЯХ ЧЕТВЕРТОЙ
ПРОМЫШЛЕННОЙ РЕВОЛЮЦИИ»**

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

САГАДИЕВ Е.К. -

министр образования и науки РК

ОРСАРИЕВ А.А. -

ответственный секретарь МОН РК

АЙМАГАМБЕТОВ А.К. -

вице-министр образования и науки РК

ПРИМКУЛОВ А.А. -

председатель Комитета
по контролю в сфере образования
и науки МОН РК

КОБЕНОВА Г.И. -

Директор Департамента высшего,
послевузовского образования
и международного сотрудничества

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

НУРМАГАМБЕТОВ А.А. -

главный редактор, директор Центра
Болонского процесса
и академической мобильности МОН РК

НАД НОМЕРОМ РАБОТАЛИ:

ЧИКИБАЕВА З.Н. -

заместитель главного редактора,
начальник управления Центра

АБЗАЛБЕКОВ Б.С. -

выпускающий редактор,
главный эксперт Центра

ДИЗАЙН, ВЕРСТКА И ПЕЧАТЬ:

Полиграфия "ФИЛИН"

Казахстан, Астана,

ул. Д.Кунаева 8, блок Б, 3 этаж

тел.: 8 (7172) 79 27 77

СОБСТВЕННИК:

РГП на ПХВ «Центр Болонского
процесса и академической
мобильности» МОН РК.

Свидетельство о регистрации
в Комитете связи, информатизации
и информации Министерства
по инвестициям и развитию РК.
№ 15650-Ж от 05.11.2015 г.

Журнал издается на казахском, русском
и английском языках

* Ответственность за содержание
статей несут авторы

Тираж 100 шт

СОДЕРЖАНИЕ

КАЗАХСТАН В БОЛОНСКОМ ПРОЦЕССЕ

4

Ilyassova-Schoenfeld Aray

Voluntary or coercive policy transfer:
Why did Kazakhstan sign the Bologna
Declaration?

8

Mussabayeva Merey

The Bologna process: opportunities and
barriers for national educational policies

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ

13

Абишева.Т.О.

Современное состояние и перспективы
развития системы образования

17

**Zhussupova G.E., Omirbekova N.Zh.,
Zhussupova A.I., Zhunusbayeva Zh.K.**

E-ducation is a future of 4.0 universities

20

**Омирбекова Н.Ж., Чунетова Ж.Ж.,
Жунусбаева Ж.К., Жусупова А.И.**

Студенттің өзіндік жұмыстарының
сапасын арттыруда жаңа үлгідегі
әдістерді қолданудың тиімділігі

23

Хакимова Т.Х., Спабекова Ж.Х.

О роли инновационных процессов в
образовании

26

**Borankulova A.S., Kiyabayeva A.A.,
Umirbekova A.S.**

Application of innovative technologies on
laboratory and practical training

РАЗВИТИЕ ТРЕХЪЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

28

**Абубакирова К.Д., Таныбаева А.К.,
Рысмагамбетова А.А.**

Специфика преподавания экологических
дисциплин в вузе на английском языке

32

**Чунетова Ж.Ж., Шулембаева К.К.,
Жұмабаева Б.А., Жунусбаева Ж.К.,
Даулетбаева С.Б.**

Білім берудің әмбебаптылығы: үштілдік
бағдарламалары бойынша бәсекеге
қабілетті генетик мамандарды даярлау

ПОДГОТОВКА КАДРОВ ИНДУСТРИАЛЬНО- ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА

40

Абишева Д.Н.

Роль компетентностного подхода в профессиональной деятельности преподавателя

44

Сұлтанова Б.М., Тойғанбекова М.Ш., Наралиева Р.Т.

Балаларға арналған шығармаларының тақырыптық, танымдық өрісі

46

Черенкова Л.В.

Исследование в действии как эффективный инструмент профессионального развития педагога

49

Жумабаева С.Б.

Білім беруде қалыптастырушы бағалау әдіс-тәсілдерін енгізу

52

Трубникова Л.В.

Дифференцированный подход в обучение: возможности и проблемы

56

Ибраева А.Р.

Қалыптастырушы бағалаудың теориялық негіздері

ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ

59

Ернишев Қ.А., Сағынбеков Қ.С., Махамбетов А.Б.

М.Х. Дулати атын. ТарМУ «Қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу құқығы» кафедрасының оқу үрдісін құқық қорғау органдарының тәжірибесімен байланыстырудағы жұмыстарының ұйымдастырылу мәселелері

64

Бейсембаева А.А.

Культура межличностных отношений студентов как личностное образование

67

Жумабаева Б.А., Чунетова Ж.Ж., Айташева З.Ф., Джангалина Э. Д.

Биотехнолог мамандығының студенттерінде парасатты ойлау өнерін қалыптастыру

69

Biyasheva Z.M., Lovinskaya A.V., Kolumbayeva S.Zh., Aytasheva Z.G.

Prospects of biology students training in frame of distance learning technologies

72

Ахметжанова Г.А.

Оқу материалын меңгеру үрдісін анықтайтын психологиялық факторлар

76

Рахимжанова Д.Т.

Новые тенденции в подготовке ветеринарных кадров

80

Жакупова Э.А., Джандыбаева З.С.

Студент жастардың ұлттық сана сезімді және ұлттық сәйкестендіруді қалыптастыру мәселелері

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ В ВУЗАХ

86

Сұлтанова Б.М., Тойғанбекова М.Ш.

Жан жылытатын шуақты жырлар

РЕЗУЛЬТАТЫ НАУЧНОЙ РАБОТЫ МОЛОДЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ

90

Sagitova Roza

Transition to fiscal autonomy: meeting the change

94

Ахметова А.Б., Байгундинова Б.И.

Ұстазы жақсының – ұстамы жақсы

96

Мусатаева А.Д., Байгундинова Б.И.

Семейные ценности в современном мире

ИЗ ЖИЗНИ ВУЗОВ

101

Жаутиков Б.А.

Мы готовы к изменениям

109

Ибатов М.К.

Карагандинский государственный технический университет: кадры и технологии «Индустрии 4.0»

112

Ryshchanova U.M.

New orientations and directions in the activity of the library of the KEEU named after M.Dulatov

116

С.М. Тәжібаева

Химияны қазақша сөйлететін ғалым-ұстаз

VOLUNTARY OR COERCIVE POLICY TRANSFER: WHY DID KAZAKHSTAN SIGN THE BOLOGNA DECLARATION?

4

Dr. Aray Ilyassova-Schoenfeld -

Postdoctoral Scholar
Graduate School of
Public Policy, Nazarbayev
University

The aims of this paper are to introduce to a reader the literature on policy process theories and to answer the following questions: how to differentiate between policy transfer and international policy transfer? What kind of policy transfer reflects Kazakhstan's decision to join the Bologna Process? The paper is both empirical and conceptual. It focuses on policy transfer, with a particular emphasis upon the international policy transfer approach (Carroll, 2013; Evans, 2004; Stone, 2004). This paper outlines the research findings based on a literature review, interviews and document analysis. In the literature, voluntary policy transfer is less observed in developing countries as opposed to developed countries. By applying a theoretical framework that was so far predominantly used in Western countries, this paper attempts to contribute to the academic literature on post-Soviet countries. This article discusses the concept of policy transfer and its applicability in understanding the adoption of the Bologna Process in Kazakhstan.

The concept of policy transfer and its types

Policy transfer is a useful explanatory tool for exploring a post-Soviet country. It enables research on policy transfer in the policy environments of developing countries. Studies on policy transfer mainly concentrate on transfers of policies or programmes between or within countries. On the one hand, policy transfer suggests a direct exchange process between exporting and importing countries (see Figure 1).

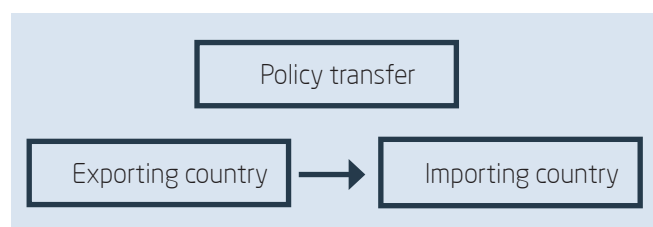

Figure 1. Bilateral Horizontal Policy Transfer

On the other hand, there exists international policy transfer which is more than a simple bilateral exchange between countries, rather it also concerns transnational transfer networks (Stone, 2004; 2012). Instead of bilateral horizontal transfers between countries, international policy transfers occur vertically between countries, international or transnational organisations and non-state actors (Stone, 2004). In this regard, international policy transfer is a more

complex process than a simple bilateral relationship between countries that occurs in a multilateral environment.

Policy makers in most cases are responsible for the policy transfer process, particularly solving problems through a process of selecting viable solutions. The role of such official actors is dictated by the pressure of political schedules complicated by the need for a quick reply to any policy problem. The term 'actor' is used to indicate key individuals or a single person acting on his or her own initiative in the policy transfer process (Rose, 1993). Actors involved in international policy transfer include international organisations, states and non-state actors (Stone, 2004).

The boundaries of the policy transfer concept are extending, particularly in the process of international policy transfer through spreading information and ideas, and providing knowledge mainly because of the role of non-state actors and international organisations in the process (Benson & Jordan, 2011). International organisations provide a mechanism for spreading information and providing knowledge through publications, conferences, seminars and networks of official agents. Countries are willing to help each other by sharing experience and sharing information. For example one of the functions of the Bologna Process is the exchange of information and experience. The main strategy of many international organisations, such as the World Bank or the OECD, is also knowledge sharing. It is important to note that an international organisation could be an actor of different types of policy transfer. For example,

an international organisation is an actor of coercive policy transfer, which can be identified as 'no reform, no money', but also it is an actor of voluntary policy transfer, one of learning, providing transition countries with a transfer of norms and knowledge. Therefore, both coercive and voluntary types of transfer engage with international or transnational and non-state actors.

It is crucial to distinguish between voluntary and coercive transfer as this can help to explain why actors turn to policy transfer and why it appears that countries implement policies that are inappropriate for a given situation. Transfers can be voluntary or coercive (Dolowitz & Marsh, 1996; 2000). Voluntary transfer applies when policy makers deal with policy problems such as the dissatisfaction with an existing policy as a result of poor performance. The reason behind searching for a lesson or solution is political dissatisfaction with existing policy or performance. Dolowitz and Marsh claim that "only when routines stop providing solutions it is necessary to search for lessons" (1996, p.346). This approach allows policy makers to learn about reforms through a degree of interaction with other actors and to implement or transfer such reforms as part of the domestic policy-making process (Common, 1998). Voluntary transfer also refers to the decision when politicians put an issue on the agenda because another country has decided to adopt a particular programme or policy (Common, 1998). The adoption of programmes or policies examined with respect to developing or transition countries involves varying forms of coercion (Evans, 2010). In some cases, there is no freedom of choice, which leads to an obligated transfer or a voluntary transfer which is driven by perceived necessity.

Countries turn voluntarily to policy transfer when they see it as the best solution to a specific problem. In particular, if a solution to a problem has been defined by other countries, and a country does not adopt this best practice or solution, it may face pressure to follow the international community (Dolowitz, 2000). For example, there was a case when Norway's political actors perceived that their workfare programmes were falling behind the international trend. At the time, European countries were looking instead at the American, and later the British, workfare programmes. Belgium adopted them voluntarily, while Norway adopted the American/British-style workfare programmes with little need for the country and predicated solely on the international pressure "based upon the existing political and economic situations in the borrowing system" (Dolowitz, 2000, pp.12-14).

In many cases, the policy transfer process involves voluntary and coercive elements simultaneously. There are cases when both elements are involved in policy transfer. For example, during the accession process, the transfer is voluntary because no country is forced to take part or enter into an accession process with an organisation. For example, the Bologna Process recommends that signatory-countries abide by communiqués, which means it is a voluntary process limited to communiqués, which are not binding. Simultaneously, the process becomes constrained because a candidate country must satisfy certain criteria to obtain membership of a specific organisation (Carroll, 2013). This 'voluntary but constrained' type of transfer has been further defined by Carroll (2013). It refers to the accession process when the transfer is voluntary because no country is forced

to take part or enter into an accession process with any organisation.

Another term, 'voluntary but necessary' policy transfer, was defined by Ivanova and Evans (2004), and explains a condition where the necessity for policy transfer lies between indirect coercion and dissatisfaction. This is common to transition countries, because of the desire to learn from other countries, coupled with the need and requirement for change. All existing policies in post-communist countries had to transform or contribute to a new policy system. Therefore, the need for policy transfer leads to borrowing, transforming and exporting new ideas and policies.

Case Illustration: the decision to join the Bologna Process

International policy transfer applicable in understanding the adoption of the Bologna Process in Kazakhstan. Because it focuses on cross-national transfer processes that occur when countries learn directly from each other as a result of interactions within the membership of one international organisation (Carroll, 2013). It was already mentioned that these transfers usually involve international organisations, intergovernmental organisations (IGOs) and national governments. There are four stages of transfer to any organisations: pre-accession, accession, post-accession and routine transfer (Carroll, 2013). Pre-accession transfer is when a country decides to join an organisation before a formal invitation is given and negotiations commence. The period for the decision-making process varies in length. The second stage is accession when the formal invitation to accession has been received and the accession process has begun. The accession stage occurs when a country has not formally signed an existing treaty, agreement or declaration, but nevertheless accepts the provisions and requirements to which other countries have already agreed. Post-accession transfer refers to the period during which agreements have been reached and a candidate country starts to adapt or change national policies in agreed directions (Carroll, 2013). Kazakhstan is in this third stage of transfer now. Routine transfer, which is the fourth stage, will not be explored within this paper because it lacks relevance.

After signing the Bologna Declaration in 2010, almost all reforms in Kazakhstan's higher education sector have been designed to implement the Bologna principles. The current research proved Hulme's (2000) idea that many transfers are not voluntary. The data shows that in Kazakhstan, there was a reaction to changes within the economy, public policy, and the globalisation process, which were considered in this study as external pressures. Faced with such pressures, Kazakhstan looked to other countries. Policymakers sought 'new' knowledge and policy ideas from other systems that were well-suited from an ideological and cultural perspective. At the same time, they were coerced into responding to changing social and economic circumstances due to the collapse of the Soviet Union. All of these changes 'forced' policymakers to engage in policy transfer. Thus, the policy transfer was applied by policymakers in order to cope with international external pressures such as globalisation and international integration. Here, the 'voluntary but necessary'

type of policy transfer which was introduced by Ivanova and Evans (2004) is applicable in the case of Kazakhstan. In Kazakhstan, the transfer was voluntary, but simultaneously there was a necessity to reform its education system and gradually overcome its Soviet legacy.

Kazakhstan aimed to reform its education system in order to increase the quality and competitiveness of its higher education and to enhance the recognition of its researchers and their work. In order to integrate into the international educational space, Kazakhstan searched for ideas and learned lessons from the education systems of developed countries. The need for trained professionals pushed higher education onto the national agenda. A decision was reached to send people to Western countries to undergo educational training so that, upon their return home, the country could gain professional and competitive experts.

One of the research findings is that learning is part of policy transfer. The policy transfer process in higher education mainly occurs through learning. Lesson learning occurred in the example of countries where the higher education and science were advanced and well developed, such as the United States and European countries. The desire to learn from developed and advanced countries entails borrowing

and importing new ideas or policies for developing countries. For example, the faculty and administration staff from Kazakhstani universities initially learned about the United States' educational system by mechanical copying of the credit system to implement the American system. After the introduction of the credit system, it became clear that Kazakhstan's universities have similar criteria in most segments and levels with European countries. Then, Kazakhstan's universities started to look towards Europe. This is an evidence that the process of learning had begun prior to the process of policy transfer. For example, empirical data shows that Kazakhstan had started to prepare for the transition to the Bologna Process and had been working towards the signing of the Bologna Declaration before the pre-accession transfer period. To summarise, Kazakhstan became integrated into the EHEA through nine phases. Its education system changed step-by-step through lesson drawing, policy learning and international policy transfer processes (Table 1).

Conclusion

To sum up, there are several reasons for Kazakhstan entering the Bologna Process. Globalisation and international integration are amongst the external pressures that

Table 1. Chronology of accession phases in the policy process

No	years	Explanation of the chronological period	Policy process
1.	1991	Pre-decision learning: 1. problem recognition	Lesson-drawing
2.	1992-1996	Pre-decision learning: 2. search for ideas	
3.	1997-2001	Pre-decision learning: 3. identification of actors	
4.e	2002-2006	Policy learning	Policy learning
5.	2007	Decision process	Lesson-drawing
6.	2008-2009	Pre-accession transfer period	International policy transfer
7.	2010	Accession Transfer	
8.	2010-2011	Post-accession transfer	
9.	2012 to present	Post-decision learning: adaptation	Lesson-drawing

influenced Kazakhstan to adopt the Bologna Process. For Kazakhstan, it was a matter of survival after the collapse of its command economy and the question of competitiveness. Since gaining its independence, Kazakhstan conducted the so-called 'multi-vector' international policy. Before the adoption of the Bologna Process, Kazakhstan and Western countries had relations in many areas such as trade, education and energy. For example, in the State programme 'Path to Europe 2009-2011' (2008), the Kazakhstani government outlined its main policy goal to develop deep cooperation between Kazakhstan and European countries, in areas such as technology, energy, transport, economy, trade and welfare. In order to reform its higher education system and to tighten its links to Europe, Kazakhstan initiated its entrance into the Bologna Process. The reason was that the West, and in particular Europe, would become a central source for borrowing lessons and political ideas for

Kazakhstan. The Bologna Process for Kazakhstan was very important because it did not want to get lost and left behind its neighbours and strategic partners. The participation of Kazakhstan in this Process was expected to enhance the positive image of the country at the international level. Here is evidence when policy transfer has voluntary and coercive elements. In particular, this was an example of a 'voluntary but necessary' transfer.

Changes to higher education occurred because the Kazakhstani government sought to align the system of its higher education with Western European standards. To achieve this objective, policymakers committed themselves to raise the international legitimacy of the higher education system through the Bologna Process. Thus, Kazakhstan has ambitions to make its higher education system a part of the world higher education system and the Bologna Process has merged to become the framework to achieve that ambition.

References:

1. Benson, D. & Jordan, M. (2011). What have we learned from policy transfer research? Dolowitz and Marsh revisited. *Political Studies Review*, 9(3), 366-378.
2. Carroll, P. (2013). Sources of Transfer: The Case of Accession to International Organizations. In P. Carroll, & R. Common (Eds.), *Policy Transfer and Learning in Public Policy and Management: International Contexts, Content and Development*. (pp.107-127). Abingdon, Oxon: Routledge.
3. Common, R. (1998). Convergence and transfer: a review of the globalisation of new public management. *International Journal of Public Sector Management*, 11 (6), 440-450.
4. Dolowitz, D. (2000). Policy Transfer: A New Framework of Policy Analysis. In D., Dolowitz, R., Hulme, M., Nellis, & F., O'Neill. (Eds.). (2000). *Policy Transfer and British Social Policy: Learning from the USA?* (pp. 9-37). Buckingham: Open University Press.
5. Dolowitz, D., & Marsh, D. (1996). Who learns what from whom: a review of the policy transfer literature. *Political Studies*, 44 (2), 343-357.
6. Dolowitz, D., & Marsh, D. (2000). Learning from abroad: the role of policy transfer in contemporary policy-making. *Governance: An International Journal of Policy and Administration*, 13 (1), 5-24.
7. Evans, M. (2004). *Policy Transfer in Global Perspective*. Aldershot, England: Ashgate Publishing Company.
8. Evans, M. (2010). *New Directions in the Study of Policy Transfer*. New York: Routledge.
9. Hulme, R. (2000). Education: post-compulsory education in England and Wales. In D., Dolowitz, R., Hulme, M., Nellis, & F., O'Neill. (Eds.). (2000). *Policy Transfer and British Social Policy: Learning from the USA?* (pp. 77-97). Buckingham: Open University Press.
10. Ivanova, V. & Evans, M. (2004). Policy Transfer in a Transition State: The Case of Local Government Reform in the Ukraine. In M. Evans (Ed.), *Policy Transfer in Global Perspective*. (pp. 95-112). Aldershot, England: Ashgate Publishing Company.
11. Rose, R. (Ed.). (1993). *Lesson-drawing in public policy: a guide to learning across time and space*. Chatham, New Jersey: Chatham House Publishers.
12. Stone, D. (2004). Transfer agents and global networks in the "transnationalization" of policy. *Journal of European Public Policy*, 11 (3), 545-566.
13. Stone, D. (2012). Transfer and translation of policy. *Policy Studies*, 33 (6), 483-499.
14. Ugyel, L. & Daugbjerg, C. (n.d.). Voluntary policy transfer in developing countries: international and domestic agents and process dynamics. Retrieved January 11, 2017 from <http://www.icpublicpolicy.org/conference/file/reponse/1433637093.pdf>

THE BOLOGNA PROCESS: OPPORTUNITIES AND BARRIERS FOR NATIONAL EDUCATIONAL POLICIES

Mussabayeva Merey -
PhD candidate of
Nazarbayev University

Introduction

Over the last decades, the ability of European higher educational organizations to compete on the international level has become an actively discussed issue. The creation of the so-called European Higher Education Area seems as a response to the limitations, which prevent the development of the European "knowledge-based economy" (Voegtli, Knill, & Dobbins, 2011). The signing of the Bologna Declaration in 1999 by twenty-nine European countries became the first step in the setting of Bologna Process (Neave & Veiga, 2013). The Bologna Declaration was aimed to establish a network of higher educational institutions, which are integrated by the common initiatives and strategies. In particular, the declaration presents such guidelines as the adoption of the equivalent degree system, establishing a credit system, encouragement of the student and teacher mobility and promotion of the organizational collaboration and guarantee of the education quality (Szolar, 2011). Although, the implementation of the Bologna Process pursues the aim of supporting the status of European universities and creating the special conditions for the economic and academic growth of the universities-participants, there are some arguments not in favor of the Bologna Process. For example, it is believed that some European universities do not find it appropriate to change their values and traditions and refuse to give up their privileges and uniqueness. In this sense, the transformation of the higher educational institutions under the Bologna Process is perceived as turning the universities into "factories of knowledge", which means that the "spirit of the universities" will be lost (Tomusk, 2007). However, there are lots of advantages of the Bologna Process implementation, especially for the universities from the non-European countries. The Bologna agreement gives them an opportunity to learn from the experience of the best European universities and to operate in the common economic space.

Therefore, the purpose of this paper is to analyze the implementation of the Bologna Process and to evaluate strengths and weaknesses of these transformations. The questions raised in this paper are as follows:

- What is the Bologna Process?
- What are the advantages and disadvantages of the Bologna Declaration?
- How does the Bologna process affect the local educational policies (Kazakhstan)?

European Higher Education Area (What is the Bologna process?)

In 1998, four European Union countries have signed the written agreement, which was the start of the Bologna Process (BP). In 2007, the number of countries participating has increased up to forty-six with nineteen non-European countries among them (Terry, 2008). One of the main goals of the Bologna Process is to create the so-called European Higher Educational Area by the 2010. In 2003, after the series of meetings, participants negotiated ten main "action lines" of the Bologna Declaration (Terry, 2008). The process of transformation was led by the idea of "comparability and compatibility" which is opposite to the traditional system diversity of European education (Wachter, 2004, p. 268). However, the Bologna Declaration does not intend to break the divergence of cultures, national educational systems or university autonomy, it is more likely to create a common ground for the structural change (Wachter, 2004).

In general, the goals of the Bologna Process might be considered from different points of view. First, the Bologna Process promotes the idea of experience sharing, in other words, different policies can learn from each other or even adopt the particular policy model. Second, the BP acts as a tool of transnational problem solving, due to the close cooperation the likelihood of the positive outcomes increases. Third, the more countries that are familiar with the BP criteria, the more effect it has on the other policies, such as American and Asian systems, which means that the world educational area will consider the features of the Bologna Declaration in realization of the transnational projects and agreements. Finally, and fourth, owing to the process of analyzing and evaluating of the BP participants, the Commission ensures that the quality of education meets all the requirements of the international educational environment (Voegtli, Knill, & Dobbins, 2011).

Apparently, from the above, the BP intends to create an extensive educational, political and economic network, which at the beginning seemed too ambitious. Moreover, the complexity of the project was also caused by the bureaucratic character of the administration. Even the fact that the first participating countries are from the different educational legacies and systems: a comparatively centralized system in Italy, the Napoleonic model in France, Humboldt model in Germany and Anglo-Saxon model in England, makes the process quite risky (Hoareau, 2012). Despite the fact, that the BP started without the participation of the European Union and was assumed as an intergovernmental agreement, later, the EU has significantly influenced the Bologna Process. In particular, the Erasmus programme, which existed before the Bologna Declaration, has already highlighted some of the potential problems related to the

transparency of European Higher Education. Particularly, the Erasmus programme has shown the difficulties with student mobility, different systems of assessment, and differences in the curriculum. Therefore, the Bologna Declaration was supposed to reflect upon the previous experiences and problems (Szolar, 2011). This fact leads to the idea that the main purposes of the BP is the increasing of worldwide student mobility, comparable quality assurance, implementation of the easy readable degree system and collaborative problem solving (Tomusk, 2007). However, the critics of the BP claim that there is another side of the coin. For example, they warn that because of the new curriculum, presented by the BP, consists of the shorter programmes, the quality of education can be considerably decreased. The criticism refers to the idea that there is not enough time for the adaptation and critical evaluation of gained knowledge, which leads to the low quality of the degree (Cardoso, Portela, Sa, & Alexandre, 2008). The current literature on the European Higher Education proposes different opinions on about the implementation and outcomes of Bologna Process, in general both advantages and disadvantages are related to the academic and economic aspects of the process.

Advantages of the BP

Historically, European higher education was characterized by the following peculiarities: autonomy of the universities, teaching and research integrity, independence of teaching and research and promotion of traditional European values, such as democracy support, tolerance, multicultural society, social justice and so on. (Charta, 1988 cited in Corbett & Henkel, 2013, p. 415). Today, the process of globalization is the factor that considerably reduced the autonomy of higher educational institutions (Corbett & Henkel, 2013). The economic competitiveness on the international level drives governments to require more from higher education. It seems that the BP is able to respond to these contemporary issues by connecting the higher education, research and university autonomy (Corbett & Henkel, 2013).

Despite the fact that, the first objectives that were set in 1999 seemed vague and doubtful, by the year 2010, the creation of the European Higher Education Area (EHEA), was after all, achieved by forty-seven countries-participants (McMahon, 2008). The establishment of the EHEA was primarily due to the arrangement of the common degree system including Bachelor, Master and Doctoral degrees (Powell, Bernhard, & Graf, 2012). This agreement allows enhancing the academic mobility within the members of the BP. In addition, the financing of student exchange programmes provided by the EU has increased twice (McMahon, 2008). Another benefit of the BP is the mobility of workers. The relatively common curricular system makes student employability more flexible and economically profitable. Due to the transferable credit system of learning, diplomas became recognized and graduates have an opportunity to apply for a job in countries where there is a lack of qualified specialists. In addition, such collaboration contributes to the intensification of the competitiveness of Europe's economy. As the majority of European countries are more economically developed, the level of wages there is higher, therefore these countries attract the most talented

students from all over the world (Jing, 2008). Consequently, the innovative capacity of European production greatly increases. Furthermore, the two-tiered system of higher education provides students with the academic and professional flexibility, which means that, students can get different specialties in Bachelor and Master's degrees. What is more, students have an opportunity to take credits according to their personal preferences and needs, which adapts to the constantly changing labor market demands (Moutsios, 2013).

Another obvious advantage of the BP is the quality assurance system (Fejes, 2008). Following the idea of the attractiveness of European institutions, the accomplishment of the coordinated quality assurance network has become one of the most important goal of the BP. There are several steps that were taken by the European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA) in order to make sure that the quality of education is on a high level (Szolar, 2011). In particular, the development of special quality assurance policies, the subsequent evaluation of the courses, student assessment, staff proficiency ensuring, learning support, the formation of the information data bank and the public promotion of information (ENQA, 2005 cited in Szolar, 2011, p. 90). This approach to the quality of education allows members of the EHEA to synchronize internal and external quality standards, which means that students participating in exchange programs can be sure that the quality of education in the next university is as high as in the previous one (Bosio & Leonardi, 2010). Moreover, for non-European countries, which have joined or are willing to join the Bologna Process, the high standards for the quality of education allow for providing educational services that attract international students and academics (Heinze & Knill, 2008).

In brief, it might be stated that the majority of goals established in 1999 were successfully achieved (Corbett & Henkel, 2013). One of the main positive outcome of the BP is the establishment of the common educational space where the national policies are transferable and convergent. This means that, all participants of the BP do not replace their national educational policies and traditions according to the Bologna Declaration guideline, but rather adapt the new standards (Voegtli, Knill, & Dobbins, 2011). Therefore, the European educational network became the platform for international problem solving and the guarantee of the traditional European education.

Disadvantages of the Bologna Process

However, along with the positive impact of the BP, a considerable amount of literature has investigated some shortcomings of the Bologna system. According to Jing (2008, p. 611), "declaring a theme is different from turning that theme into practice." In other words, there is always a tension between the policy makers, who consider reforms and those practitioners, who implement them on the universities. For instance, some educators and practitioners claim that the initial purposes of the Bologna Declaration were potentially undermined by supporting the interests of the particular countries (Jing, 2008). Generally, skeptics

point out that despite the participation of non-European countries in the process, the European countries benefit more from the agreement. According to McMahon (2008), the promotion of student mobility can negatively affect both European low-waged countries and non-European countries. To put it more simply, there are usually two categories of students that tend to study abroad: students who economically can afford to pay high tuition fees and academically gifted students who can get scholarship or another financial support. Therefore, host countries where Higher education standards and reputation were successful long before the BP began, gain either economical capital or intellectual capital in the person of the mobile students (Jing, 2008). From this follows another problem, which is called the brain drain (Saarinen, 2005). The Bologna Declaration makes it easier for outstanding students and academics to work in more developed countries, helping thereby to develop economies of the other countries. Furthermore, as Bosio and Leonardi (2010) argue, the countries, which traditionally provided five-year Bachelor programmes, after the joining the BP suggesting four or three-year undergraduate programmes, experience difficulties in the adaptation of learning content in the shorter term periods. As a result, it is believed that the quality of education in these cases is lower. Moreover, the labor market in such countries is not ready to accept specialists with three-year higher education calling into question the quality of professional training (Aksal, Gazi, & Rossi, 2012). Therefore, it seems like the systems promoted by the Bologna Declaration tend to force graduates to go for Master programmes as well, using the fact that labor market does not welcome students with the only Bachelor degree.

One of the major and initial aims if the Bologna Declaration is to increase the attractiveness of European education. Under these circumstances, initiators of the EHEA considered Europe as a common educational network. However, in practice, there is a competition between European countries for the attention of the foreign students (Fejes, 2008). For instance, there is a threat for the UK universities to lose a considerable amount of foreign students because other European countries can offer educational programmes in English and for the lower tuition fees (Terry, 2008). This fact leads to the idea that by solving transnational problems, BP at the same, creates economic difficulties for the participants. There is a tension between common European interests and national interests of certain countries.

Altogether, the BP has brought big changes in the traditional understanding of the European education. According to the arguments mentioned above, the formation of a common European platform for higher education benefits some countries and disadvantages others. The main point here is that, the BP is primarily directed on the solution of the inter-European problems while non-European participants are used as a source of international students. However, it is difficult to deny that, developing members, due to the signing the Bologna Declaration, have gained an opportunity to advance the quality of higher education and to export relatively inexpensive educational services, which has positively affected the competitiveness of these countries on the international level. The next section analyzes the influence of the Bologna Declaration on the

higher educational policy of Kazakhstan, which became a member of EHEA in 2010.

BP in Kazakhstan

The Republic of Kazakhstan has been recorded as the 47th member of the Bologna Declaration in 2010. This decision was caused by the desire to make higher education in Kazakhstan internationally recognized and competitive (Yergebekov & Temirbekova, 2012). One of the main obstacles in the implementation of Bologna reforms was the old system of higher education, which was inherited from the Soviet Union. This means, that the BP is considered as a plan for the reorganization and reconstruction of the existing higher educational systems and policies (Abdiraimova, Duisenova, & Shayakhmetov, 2013). In case of Kazakhstan, joining the BP was the way of solving problems within the country and entering the international educational space. Unquestionably, the signing of the Bologna Declaration has brought a lot of positive changes in the higher education structure of Kazakhstan. The acceptance of the European concept of education allows reconsidering the Soviet approach to knowledge, which is based more on the teaching rather than on the student self-studying and creativeness (Abdiraimova, Duisenova, & Shayakhmetov, 2013). Moreover, the quality assurance systems promoted by the Bologna Declaration secure the standards for higher education content. This fact slowly but truly leads to the internationalization of the higher education of Kazakhstan. The importance of external relationships is caused by the necessity to support national economic stability (Ohanyan, 2011). The elements of the European educational system started to appear in the Kazakhstan universities before the joining BP, which means that the transition to European model of education was relatively planned and prepared (OECD, 2007). For instance, this tendency was observed in the language policy in higher education, when universities started to present programs in foreign languages, in order to ensure that level of students' language preparation is appropriate for studying abroad (Kasenova & Boretzky, 2013). In addition, it is worth mentioning that, due to the provision of the Bologna Declaration, which encourages extra funding of research and educational projects, the Government of Kazakhstan started to invest more in innovative research and techniques (Mambetkazyev, 2011). This in turn, positively contributes to the development of the conditions for young researchers. However, with positive effects, the BP has some contradictory features for Kazakhstan. Firstly, the acceptance of the Bologna reforms was quite fast, so universities were compelled to break the existing system and to fit it into the Bologna requirements. Consequently, the conflict between the "Western value systems" and post-communist systems has appeared (Ohanyan, 2011). This complicated the acceptance of the BP reforms. Secondly, along with the student mobility, the threat of mass human outflow has increased according to the reasons mentioned in the previous section. Thirdly, some opponents of the BP argue that the previous system of degrees was better in terms of professional preparation, which consisted of five-year undergraduate programme, three-year postgraduate study, associate professor degree and professor degree (Heyneman, 2010). They claim that

degree system suggested by the Bologna Declaration is considerably reduced in terms of time, and therefore does not guarantee the quality of given knowledge. Moreover, academics in Kazakhstan have faced the problem of the discrepancy between the old and the new science degrees. Degrees, which were awarded before the Bologna reforms, became irrelevant and educators were forced to transform their teaching methods, assessment standards and criteria even if they do not believe in the efficiency of a new system (Yergebekov & Temirbekova, 2012). Such difficulties were caused by the transformation of the old system without considering the local features. In particular, the Government did not take into account the experience of the previous national system of education and did not use the opportunity to keep some characteristics or standards to adapt them to the new model.

To summarize, the implementation of the Bologna reforms has opened many new opportunities for the Kazakhstan educational system on the international level. Such as: collaboration with the best European universities, the export of educational services, the establishment of economic international relationships, provision of the high-quality education, satisfaction of the labor market requirements and developing of the foreign language policy. Moreover, the Bologna Process was the first step for the young country to enter the world educational space. However, it is difficult to deny, that more reform adaptation is needed in order to harmonize the process of change. Otherwise, the universities of Kazakhstan just implement the external characteristics of the Bologna Declaration in order to please international accreditation organizations.

Conclusion

In conclusion, the Bologna Process was initiated as European platform for close communication and problem-solving (Voegtli, Knill, & Dobbins, 2011). The main principles promoted by the Bologna Declaration are the convergence and equivalence of the higher education policies within the EHEA. In addition, the acceptance of the traditional European values is expected from the members of the BP. The analysis of positive and negative aspects of the Bologna Agreement

has shown that despite the equal position of participating countries within the process, the outcomes of the process differ considerably. In particular, there is a threat for non-European participants to lose intellectual and financial capital due to the student and labor mobility. In this case, the expression describing the BP, as "common European answer to common European problems" should not be understood literally (Ohanyan, 2011, p. 9), because Europe attracts academically outstanding students and financially secured students for study and working. On the other hand, for the countries that are not attractive for living, joining the BP has become a strong incentive to the development of the economic sector.

Today, the EHEA achieved in 2010, has become an effective network, which plays an important role in the international educational area (Szolar, 2011). However, it seems that by providing standards and guidelines for the BP participants, the Bologna Declaration indeed benefits only those countries, which have already gained a rich educational legacy. In other words, despite the existence of the common European area, which is a considerable part of the global education area, there is a conflict and competition among the national policies within European countries. In particular, every country wants to "legitimize their own political and reform ambitions, policy interests and beliefs" (Szolar, 2011, p. 95). Such situation might lead to the failure of reformation.

The complex image of the BP has shown that the further research regarding the national policies' transformation is required in order to regulate the issue of policy convergence. Furthermore, it is important to ensure that national experiences in the educational sphere are not neglected and taken into account (Ozga & Jones, 2006). In addition, it is important to provide participants with the flexible framework of regulations in order they can protect and regulate their rights and obligations on the international level. Because currently it seems like "national interests encounter a danger of being sacrificed in being tuned and converged to the European vision of higher education, which is claimed to be beneficial to all the countries in Europe (Jing, 2008, p. 621)

References:

1. Abdiraimova, G., Duisenova, S., & Shayakhmetov, S. (2013). Reforming of System of the Higher Education in Kazakhstan (Based on Results of Sociological Research). *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 82, pp. 397 – 403.
2. Aksal, F., Gazi, Z., & Rossi, V. (2012). Looking into Bologna Process: The Role of Life Long Learning. *Science Journal of Sociology & Anthropology*, 2012(2), pp. 1-4.
3. Bosio, G., & Leonardi, M. (2010). The impact of Bologna Process on the graduate labour market: demand and supply. *Giornale degli Economisti e Annali di Economia*, 69(123), pp. 29-65.
4. Cardoso, A., Portela, M., Sa, C., & Alexandre, F. (2008). Demand for Higher Education Programs: The Impact of the Bologna Process. *CESifo Economic Studies*, 54(2), pp. 229-247.
5. Corbett, A., & Henkel, M. (2013). The bologna dynamic: Strengths and Weaknesses of the Europeanisation of Higher Education. *European Political Study*, 12, pp. 415-423.
6. Fejes, A. (2008). European citizens under construction – the Bologna process analysed from a governmentality perspective. *Educational Philosophy and Theory*, 40(4), pp. 515-530.
7. Heinze, T., & Knill, C. (2008). Analysing the Differential Impact of the Bologna Process: Theoretical Considerations on National Conditions for International Policy Convergence. *Higher Education*, 56(4), pp. 493-510.
8. Heyneman, S. P. (2010). A Comment on the Changes in Higher Education in the Post-Soviet Union. *European Education*, 42(1), pp. 76-87.

9. Hoareau, C. (2012). Deliberative governance in the European Higher Education Area. The Bologna Process as a case of alternative governance architecture in Europe. *Journal of European Public Policy*, 19(4), pp. 530-548.
10. Jing, X. (2008). A critical analysis of the barriers to achieving the Bologna Process. *Front. Educ China*, 3(4), pp. 607-622.
11. Kasanova, B., & Boretsky, A. (2013). Management of the Higher Education System of Kazakhstan: Current Status and Effectiveness of the Reform. *World Applied Sciences Journal*, 26(1), pp. 15-19.
12. Mambetkazyev, A. (2011). The modern vision of higher education in the Republic of Kazakhstan. *The Kazakh-American Free University Academic Journal*, 3, pp. 1-5.
13. McMahon, F. (2008). The Impact of the Bologna Process on the Design of Higher Education Programmes in Europe. In T. Claes, F. McMahon, & S. Preston, *The Impact of the Bologna Process on the Design of Higher Education Programmes in Europe. Education and Leadership* (pp. 209-226). Amsterdam: Rodopi.
14. Moutsios, S. (2013). The de-Europeanization of the university under the Bologna Process. *Thesis Eleven*, 119(1), pp. 22-46.
15. Neave, G., & Veiga, A. (2013). The Bologna Process: inception, 'take up' and familiarity. *Higher Education*, 66, pp. 59-77.
16. OECD. (2007). *Higher Education in Kazakhstan*. Paris: The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank.
17. Ohanyan, A. (2011). Westernization in the Post-Soviet World: Risks and Benefits of the Bologna Process. *International Higher Education*, 63, pp. 9-11.
18. Ozga, J., & Jones, R. (2006). Travelling and embedded policy: the case of knowledge transfer. *Journal of Education Policy*, 21(1), pp. 1-17.
19. Powell, J., Bernhard, N., & Graf, L. (2012). The Emergent European Model in Skill Formation: Comparing Higher Education and Vocational Training in the Bologna and Copenhagen Processes. *Sociology of Education*, 85(3), pp. 240-258.
20. Saarinen, T. (2005). 'Quality' in the Bologna Process: from 'competitive edge' to quality assurance techniques. *European Journal of Education*, 40(2), pp. 189-204.
21. Szolar, E. (2011). The Bologna Process: The Reform of the European Higher Education Systems. *Romanian Journal of European Affairs*, 11(1), pp. 81-99.
22. Terry, L. S. (2008). The Bologna Process and Its Impact in Europe: It's So Much More than Degree Changes. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 41(107), pp. 107-227.
23. Tomusk, V. (2007). *Creating the European Area of Higher Education: Voices from the Periphery*. Dordrecht: Springer.
24. Voegtli, E., Knill, C., & Dobbins, M. (2011). To what extent does transnational communication drive cross-national policy convergence? The impact of the Bologna-process on domestic higher education policies. *Higher Education*, 61, pp. 77-94.
25. Wachter, B. (2004). The Bologna Process: developments and prospects. *European Journal of Education*, 39(3), pp. 265-273.
26. Yergebekov, M., & Temirbekova, Z. (2012). The Bologna process and problems in higher education system of Kazakhstan. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 47(2012), pp. 1473 - 1478.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ

13

Абишева.Т.О. –
доцент кафедры
биологии, факультет
Естествознания,
КазГосЖенПУ

Совершенствование системы образования Республики Казахстан базируется на ряде основополагающих документов, в том числе на Концепции образования Республики Казахстан.

В Концепции в числе причин, повлиявших на отставание образовательной системы от потребностей рыночной экономики, открытого гражданского общества, и факторов, сдерживающих развитие образования, были отмечены:

- преобладание в системе субъективной конечной оценки качества образования;
- невосприимчивость системы образования к нововведениям, отсутствие мотивации к внедрению системы качества обучения и др.

Целью Концепции было обозначено определение стратегических приоритетов в развитии образования для формирования национальной модели многоуровневого непрерывного образования, интегрированной в мировое образовательное пространство и удовлетворяющей потребности личности и общества. Постановка подобной цели, а также требования современного казахского общества к системе образования обусловили важность осуществления среди прочих мер глобального характера и следующих, непосредственно относящихся к процессам мониторинга качества:

1. Разработку системы целей образования в виде ожидаемых результатов, которая должна иметь три уровня:

- а. национальный уровень – национальными целями образования могут стать несколько широких базовых компетенций: трехязычие, евразийская поликультурность, коммуникативность, технократичность и т.д.;

- б. уровень широких образовательных областей, где национальные цели должны конкретизироваться в виде ключевых компетенций;
- с. уровень образовательных предметов.

2. Создание системы внешнего текущего оценивания, которая реализована прежде всего в деятельности Национальной системы оценки качества образования (НСОКО). Необходимо также создание комплексных систем постоянного отслеживания качества образования, ключевыми компонентами которых являются учебные достижения учащихся. Получение достоверной информации о качестве образования предполагает включение в сравнительный анализ реальных достижений образовательных систем стран мира (PISA, TIMSS).

3. Создание системы вовлечения всего сообщества в процесс обсуждения ожидаемых результатов среднего образования и путей их достижения на основе данных мониторинга.

Высшее профессиональное образование как ступень системы образования РК тоже переживает радикальные преобразования, в результате которых казахстанская высшая школа должна стать конкурентоспособной в мире и обеспечивать конкурентоспособность своих выпускников на рынке труда. Данные преобразования свидетельствуют о том, что высшая школа РК не находится в стороне от глобальных изменений, происходящих в мире. Так, например, во Всемирной декларации о высшем образовании для XXI в. (Париж, 9 октября 1998 г.) указывается, что «высшее образование, история которого насчитывается несколько столетий, убедительно продемонстрировало свою жизнеспособность и способность к изменениям, к содействию преобразованиям и прогрессу в обществе. Масштабность и темпы преобразований таковы, что общество все больше зиждется на знаниях, так что высшее образование и научные исследования в настоящее время выступают в качестве важнейших компонентов культурного, социально-экономического и экологически устойчивого развития человека, сообществ и наций. В связи с этим перед самым высшим образованием встают грандиозные задачи, требующие радикального

преобразования и обновления, ... с тем, чтобы наше общество, которое ныне переживает глубокий кризис, могло выйти за рамки чисто экономических соображений и воспринимать более глубокие аспекты нравственности и духовности».

Интернационализация образования, задачи вступления в международное образовательное пространство требуют унификации процессов контроля, обеспечения и гарантии качества предоставляемых образовательных услуг. Неблагоприятная демографическая ситуация и связанное с этим усиление конкуренции между вузами на рынке образовательных услуг и рынке трудовых ресурсов, создание и сертификация в вузах систем управления качеством в соответствии с требованиями и рекомендациями международных стандартов по менеджменту качества серии ISO 9000:2000 (ГОСТ Р ИСО 9000 – 2001), связанное с этим новое понимание качества образования, значительные изменения, происходящие в современной системе образования, как во всем мире, так и в Республике Казахстан, – вот то неполный перечень факторов, обуславливающих новые вызовы времени, которым должны соответствовать деятельность образовательных учреждений, отдельных субъектов образования, результаты образовательного процесса. Вариативность целей и задач. Типов учебных заведений приводит к аналогичной вариативности мониторинга качества, относящихся к нему критериев и показателей качества, методов мониторинга. Так, например, в системе высшего образования на первый план выходит проблема внедрения систем стратегического менеджмента качества, важность которой подчеркивается во многих публикациях. Модернизация образования в условиях экономического роста и приближающегося демографического спада определяет потребность переосмысления и трансформации системы и практики управления основными направлениями деятельности вузов. Авторы выделяют следующие факторы, требующие первоочередного внимания: 1) рост конкуренции на рынке образовательных услуг, стимулирующий поиск устойчивых конкурентных позиций, особенно в предвидении скорого демографического спада, снижения

контингента студентов; 2) увеличение потребности в выпускниках вузов у предприятий и организаций, появление у них заинтересованности в финансировании подготовки специалистов «под заказ»; 3) превращение образования взрослых в перспективный и динамично развивающийся сектор деятельности вузов; 4) возрождение государственных заданий на подготовку специалистов и их размещение в вузах на конкурсной, т.е. на конкурентной, рыночной основе.

Авторы выделяют две проблемы, возникающие в сфере высшего образования:

1. Информационная – организация свободного и широкого доступа в мировое информационное пространство.

2. Маркетинговая – приобретение навыков активной и результативной работы на международных рынках образовательных услуг и научно-технической продукции.

Однако информационная проблема является, по сути, проблемой организации сбора обработки информации о деятельности образовательного учреждения, его достижениях и трудностях, а также предоставления этой информации всем потребителям (государству, обществу, в том числе и профессиональному сообществу, работодателям, студентам, абитуриентам, их родителям и др.), выработки на этой основе перспектив развития данного учреждения.

Все указывает на то, что современный вуз должен быть повернут к экономическим реалиям общества, потребностям рынка, в его развитие должно быть основано на постоянном поиске новых форм деятельности – образовательной, научной и научно-производственной. Большинство авторов придерживается мнения, что, вооружившись новыми рыночными знаниями, современными технологиями и методами планирования и эффективного использования ресурсов, основное внимание нужно сосредоточить на совершенствовании управления системой образования на всех уровнях. В сфере высшего образования необходимо кардинально изменить «проблемное поле», в котором действуют современные высшие учебные заведения. Иными словами, на первый план в образовании, причем не только в высшем, выходит

требовании выработки новой парадигмы управления, в роли которой в наши дни выступает стратегический менеджмент.

Таким образом, мониторинг качества образования становится неотъемлемой частью и важным условием эффективности не только управления системой образования, ее отдельных ступеней или учреждений, но и их развития.

Авторы заключают, что «указанные обстоятельства делают актуальной задачу разработки единой концепции, базовой модели и методики самооценки (оценки) систем менеджмента качества (СМК) ... вузов, согласованных с отечественной и общемировой практикой построения систем обеспечения качества образовательных учреждений. Такая модель и методика ее самооценки (оценки) могли бы, с одной стороны, использоваться вузами с целью постоянного совершенствования внутренних процессов, а с другой стороны, служили бы основой для проведения внешней экспертизы наличия и эффективности системы менеджмента качества вуза при проведении аттестационной экспертизы и государственной аккредитации вузов.

...Под моделью СМК понимается определенная совокупность критериев, подкритериев и их составляющих, характеризующих основные компоненты деятельности вуза с позиций принципов менеджмента качества, а также описание уровней совершенства всех составляющих, которые в совокупности определяют все процессы деятельности организации, направленные на достижение требуемых результатов по качеству».

Успешное существование предприятий и организаций в условиях рыночной экономики базируется на качестве продукции и услуг, которые они предоставляют своим потребителям. Качество становится лучшим направлением вложения средств, определяющим доминирующее положение фирмы на внутреннем и внешнем рынках. Понятие качества становится в различных сферах деятельности ключевыми и одним из наиболее распространенных. Большинство авторов трудов по менеджменту, маркетингу называют XXI в. – веком качества.

А.И. Субетто была разработана концепция квалитологии образования, в соответствии с которой квалитология образования – наука о качестве образования во всем его многообразии. Вследствие этого квалитология – наука, включающая теорию качества, теорию оценки качества (квалиметрию) и теорию управления качеством. В рамках этой концепции мониторинг качества образования есть «следящая» и в определенной степени контрольно-регулирующая система по отношению к качеству образования. Таким образом, мониторинг есть одновременно и подсистема системы управления качеством образования, и информационная система, в которой информация о качестве образования циркулирует, собирается, обрабатывается, хранится, анализируется, представляется (визуализируется).

Философское понятие категории качества не носит оценочного характера, так как качество в отличие от количества – сущностная характеристика, изменяя или теряя свое качество (качества), предмет перестает быть самим собой. «Качественная определенность предметов

и явлений есть то, что делает их устойчивыми, что разграничивает их и создает бесконечное разнообразие мира. Качество есть существенная определенность предмета, в силу которой он является данным, а не иным предметом и отличается от других предметов... Различия между предметами подобными – количественный характер». Следовательно, в философской трактовке качества бессмысленно ставить вопрос об измерении или иной оценке качества, различении плохого и хорошего качества, низкого и высокого и. т.п.

Большую роль в обеспечении и оценке качества высшего образования играют международные аккредитационные агентства. Примером такого органа оценки может служить европейское агентство ASIIN (Accreditation Agency for Study Program in Engineering, Informatics, Natural Sciences and Mathematics), осуществляющее, как видно из названия, аккредитацию бакалаврских и магистерских образовательных программ в области инженерных наук, информатики, естественных наук и математики. ASIIN было первым континентально-европейским агентством, принятым в качестве ассоциированного члена в «Вашингтонское соглашение». В свою очередь, «Вашингтонское соглашение» – это объединение организаций Австралии, Великобритании, Гонконга, Ирландии, Японии, Канады, Новой Зеландии, ЮАР и США, проводящих аккредитацию инженерных образовательных программ и установивших договоренности о взаимном признании документов об образовании, выдаваемых после окончания аккредитованных ими образовательных программ.

В системе среднего образования одной из таких организаций является Международная ассоциация по оценке учебных достижений – IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement), под эгидой которой проводится ряд международных программ мониторинга. К их числу относятся такие, как TIMSS, PISA. TIMSS проводится в целях оценки математической и естественнонаучной грамотности.

Международное исследование по оценке качества математического и естественнонаучного образования – TIMSS (Third International Mathematics and Science Study) – самый широкомасштабный проект в области образования по исследуемой проблематике и числу участвовавших в нем стран. Основная цель проекта – сравнить естественнонаучную и математическую подготовку школьников в различных странах мира и выявить факторы, влияющие на результаты обучения.

PISA (Programme for International Student Assessment) как программа международной оценки обучающихся (Мониторинг знаний и умений в новом тысячелетии) предполагала стандартизированную оценку естественнонаучной грамотности подростков 15 лет. Участие Казахстана в международных исследованиях PISA обусловлены велением времени и изменениями, происходящими в системе образования. Его результаты помогают выявить недочеты и скорректировать направления проводимых реформ.

Современному обществу необходимы люди, имеющие способность применять академические знания на высоком профессиональном уровне. Такие компетенции

учащихся, принимающих участие в тестировании оцениваются по трем направлениям: математическая, естественно-научная и читательская грамотность.

Международные исследования PISA проводится один раз в три года с выбором одного из приоритетных исследуемых направлений. В 2018 году PISA проведет у нас тест на читательскую грамотность. Послание Президента народу Казахстана от 10 января 2018 года «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции определяет действия для адаптации в новом мире. Особое значение для нас, педагогов, приобретает седьмая задача. Новый технологический уклад требует глубоких математических и естественно-научных знаний, поэтому Президент делает упор на повышение качества преподавания. Для этого планируем углубить научно-исследовательское направление, чтобы участвовать в международных проектах ERASMUS+LMPI, STEM – образование, SMART – обучение. STEM – образование стало популярным трендом во всем мире. Это обусловлено бурным всплеском научно-технического прогресса.

В Казахстане начато активное развитие STEM – образования. Подтверждение тому – переход на обновленное содержание школьного образования в контексте STEM в рамках Государственной программы развития образования и науки на 2016-2019 г. Для реализации новой образовательной политики планируется включение в учебные программы STEM –

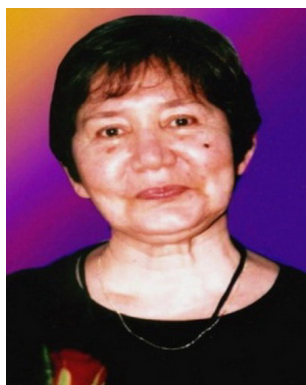
элементов, направленных на развитие новых технологий, научных инноваций, математического моделирования.

Современное модернизированное общество характеризуется выходом на первый план человеческого капитала, знаниевого ресурса. Специфика главного ресурса определяет характер современной экономики, экономики цифрового общества – она становится экономикой знаний.

Современные глобальные изменения, приведшие к «экономике знаний», ставят перед казахстанским обществом совершенно новые задачи. Поэтому Президент Н.Назарбаев в нынешнем Послании народу Казахстана отмечает: к сфере образования пора относиться как к отдельной отрасли экономики со своими инвестиционными проектами и экспортным потенциалом.

Безусловно, центральная линия нового Послания – тотальная цифровизация, которая будет пронизывать практически все сферы экономики. Процесс цифровизации образования многоаспектный, он связан и с политикой, и с социально-экономическим развитием государства, и с требованиями к компетентности педагогов и т.д. Ни для кого не секрет, что качество людских ресурсов напрямую зависит от системы образования, где решающая роль отводится педагогу, воспитателю, учителю, преподавателю, ментору, коучу.

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

Zhussupova G.E.

- d.c.s., Professor,
Department of
Chemistry and
Technology of Organic
compounds, natural
products and polymers,
School of Chemistry and
Chemical Technology

Omirbekova N.Zh.

- d.b.s. Associate
Professor, Department
of Molecular Biology
and Genetics, School
of Biology and
Biotechnology

Zhussupova A.I.

- PhD, Assistant
Professor, Department
of Molecular Biology
and Genetics, School
of Biology and
Biotechnology

Zhunusbayeva Zh.K.

- c.b.s., Tenured
Assistant Professor,
Department of Molecular
Biology and Genetics,
School of Biology and
Biotechnology

E-EDUCATION IS A FUTURE OF 4.0 UNIVERSITIES

"One of the most important areas we can develop as professionals is competence in accessing and sharing knowledge"

Connie Malamed

Education is currently viewed as a way to secure an adequate income while contributing to society's needs. The number of young adults wishing to obtain a degree is therefore constantly increasing. Estimates show that the demand for higher education worldwide will have expanded from 97 million students in 2000 to over 262 million by 2025 [1]. Current paper focuses on the basic insights on electronic tools implementation on the way to University 4.0 in order to meet the demands of the modern society.

In discussions of higher education, academics are typically at the forefront of conversation, and career and technical education, i.e. specialized education programs in the skilled trades, health sciences, applied sciences, modern technologies and other types of career preparation, such as dental assistant, emergency medical technician, computer networking, digital media, programming, carpentry and even agricultural sciences, which might help alumni to have an easier time finding jobs in today's difficult labour market, is often overlooked. It also might be a more cost-effective way for students to earn their degree, as it usually does not take as long as completing a college degree. Another possibility to reduce the amount of money students must borrow to complete their degrees, question especially sharp for some of the western countries, for instance in USA, is a competency-based learning, implied by Re-Inventing schools coalition, Young Women's Leadership Charter School and Western Governors University, which allows students to move through course material at their own pace through

self-assessment and multisource or 360 feedback. Their exam scores rather than the number of hours spent in a classroom dictate how quickly students move through course material. Some institutions that are utilizing competency-based learning are advertising that students can cut the time it takes to complete a degree in half, and has appeared to be a successful model for many residency programs across Canada [2; 3].

Among the most important questions in nowadays education remain globalization in education and education reforms and emerging technologies in learning as well as learning for employment, emphasizing an inevitable grand role of virtual labs and e-learning, along with education economics, accreditation, quality and assessment, as could be noticed by looking at the list of leading world educational conferences like INTED topics.

Students learn well when they take responsibility for their learning. Learning increasingly takes place in an environment, which is constantly evolving to respond to the personal needs of each learner. The emergence of Open Educational Resources and Massive Open Online Courses (MOOC; now being effectively developed in KazNU) is expected to offer multiple advantages in terms of increased access to higher education, reduced costs and flexible timetables, to name just a few. However, there is little scientific evidence to prove the efficiency of these new models. Some critics even argue that they may well be just another attempt to further commercialise higher education. Meanwhile, blended

learning – a combination of traditional training with digital online content – is seen by many as the best alternative. Gibbs G. 1981's notice is still correct. Awareness and reflection are not merely symptoms of developments in learners, they bring about the developments. It is through engaging students in reflecting upon the process and outcomes of their studying that progress is made [4].

According to Wikipedia's definition distance education or distance learning is a mode of delivering education and instruction, often on an individual basis, to students who are not physically present in a traditional setting such as a classroom. Distance learning provides "access to learning when the source of information and the learners are separated by time and distance, or both". Distance education courses that require a physical on-site presence for any reason (excluding taking examinations) have been referred to as hybrid or blended courses of study [5; 6]

Michael Scott Cuthbert, Associate Professor of Music (Ph.D., 2006, Harvard University) is a musicologist who has worked extensively on music of the fourteenth-century, computational musicology, and minimalism and other music of the past forty years. His article, "Tipping the Iceberg: Missing Italian Polyphony from the Age of Schism," used computer simulations to contradict the unquestioned assumption that most written medieval music has been lost. Cuthbert's research lab has produced "music21," an open-source toolkit for computer-aided musical analysis, which has an installed user base in the thousands: "I think OCW (Massachusetts Institute of Technology OpenCourseWare Educational Platform) is amazing. One of the reasons I really love it so much is that, because I studied art, there were a lot of topics that I missed in the sciences. So OCW allows me to really brush up on those topics that really interest me... OCW is obviously great for self-learning. But what I think is sometimes overlooked is how valuable OCW can be for faculty who are creating their own courses. It allows anyone get an inside look at how other professors are organizing and teaching their classes, in a way they might never have seen. That kind of exposure is invaluable." He has recently published his own two MIT courses on OCW (21M.269 Studies in Western Music History: Quantitative and Computational Approaches to Music History, 21M.262 Modern Music: 1900-1960, and 21M.220 Early Music): "I hope that people find my course useful – but I also hope they'll tell me what they don't like about it. At places like MIT – all over the world, really – there are people who are trying to actually change and evolve knowledge, not just report what's already known. Disagreements and feedback are what creates diversity and new discoveries. That's what really interests me most." For the foreseeable future at least, Cuthbert seems to be close enough to the cutting edge of musical history research, that we can probably afford to listen and learn from him, rather than disagree.

Good example of online learning destination and MOOC provider is edX, founded by Harvard University and MIT in 2012, which offers 950+ high-quality courses in subjects such as humanities, math, and computer science from the world's best universities and institutions to learners everywhere with 2,300+ faculty and staff teaching courses and discussing topics online and 840,000+ certificates proudly earned by edX students. It has 90 global partners, including: The Laura and John Arnold Foundation, which

supported the development of the edX platform and increase the number of high-quality courses available to learners; The Gates Foundation, which helps edX to develop courses as well as partner with community colleges to experiment with the use of the courses in a "flipped classroom"; Modern States, working with edX to help more students enter or return to the traditional college system and to make quality education more accessible; LaunchCode, which creates pathways to economic opportunity and upward mobility through online learning, apprenticeships and job placement in technology.

UNESCO defines education for sustainable development (ESD) as education that allows learners to acquire the skills, capacities, values and knowledge required to ensure sustainable development. It also defines it as education for life-long learning, and that fosters responsible citizens and promotes democracy by allowing individuals and communities to enjoy their rights and fulfil their responsibilities. The question of exploring the borders of student engagement and technology based learning could be demonstrated by the following examples:

- Students Organizing for Sustainability an international alliance that collaborate to progress students work on social responsibility and environmental sustainability (<http://sosnetwork.groupsie.com/main/summary>);
- Sustainability and Environmental Education (SEEd) is a leading player, both in the UK and internationally: "We empower; we facilitate; we catalyse to promote the new learning required by all of us to live sustainably. We know that sustainability (and how to live and work sustainably) is a developing area of knowledge and skills. Our goal is to keep people updated and thinking about good practice. Our policy work aims to share this practice and encourage supportive systems for educators to carry out this important work." June 2016, Young change makers for the Sustainable Development Goals, brought together groups of students in London aged 10-25 to explore how the launch of the Global Goals could enable them to act together in their schools, institutions and local communities;
- Global Universities Partnership on Environment and Sustainability (GUPES) was launched in June 2012, in the lead up to RIO+20 and the Higher Education Sustainability Initiative (HESI). The partnership currently counts over 500 partners worldwide. The goal of GUPES is to promote the mainstreaming of environment and sustainability practices and curricula into universities by supporting innovative approaches to education;
- Global Environmental Education Partnership (www.thegeep.org) mission is to build capacity and create a vibrant learning network in countries who are looking to strengthen their environmental education efforts. In addition, the EECapacity program, led by the U.S. EPA, Cornell University, and NAAEE, is currently leading a MOOC called Environmental Education: Transdisciplinary Approaches to Addressing Wicked Problems. With more than 130 countries represented and 3,272 participants, this course has built an unprecedented network of environmental educators around the globe. Another demanding course is entitled "Facilitation for Learning for Sustainability". Strong sustainability

focus, enabling participants to apply newly learned techniques to real-world situations. Interested in the learning process. "A great leap forward in the application of many concepts that I have learned throughout my career. Excellent opportunities to learn new skills. I will recommend this course to anyone I know who works with groups of people in formal and informal education on any subject or specialisation." Will Husby, Ecoleaders, 2015.

Another example is a set of electronic lectures, including Polymerase Chain Reaction (PCR) developed in correspondence with Center for distance education, KazNU. The PCR course is intended for a full-time study in computer classes and online learning network (as present on introductory and supplementary level to the general training or upon becoming a part of a larger on-line course or electronic manual) and might be useful not only for the students of our own faculty, School of Biology and Biotechnology (as was shown on third year bachelor students specialty "Biotechnology" during the course "Molecular diagnostics"), but also during classes with the students of other specialties (for instance such as law, mathematics and computer modelling).

E-ducation doesn't just happen. The success of the distance learning throughout the semester within the framework of the course "Organization of scientific research on creation of naturally based medicines" taught by Professor Galiya E. Zhussupova to two graduate students

(who currently are at the University of Valencia, Valencia, Spain) was in providing the complete list of information, including guidelines and recommendations to the study of theoretical material, set of material for lectures and seminars, including a complete list of normative documents in the form of temporarily administrative normative documentation, industrial regulations for production of medicines in the form of substances, ointments, tinctures, syrups, capsules, suppositories, developed at the Department of Chemistry and Technology of organic substances, natural compounds and polymer of al-Farabi Kazakh National University. In general, distance learning technologies at our University are used in the learning process for students of corresponding department (second higher education and the first higher education on the basis of medium-specific), as well as for students who went abroad on scientific and language training programs.

The ability to measure innovation is essential to an improvement strategy in education. Knowing whether, and how much, practices are changing within classrooms and educational organizations, how teachers develop and use their pedagogical resources, and to what extent change can be linked to improvements would provide a substantial increase in the international e-ducation knowledge base improvement and sustainability on the way to 4.0 Universities [7].

References

1. Bjarnason S. et al. A new dynamic: private higher education. UNESCO, 2009.
2. Neal S. Competency-based education will redefine how future degrees are attained // Dean and Provost, 2015, Vol. 16, No. 5, P. 8.
3. Charles L. et al. Effectiveness of a core competency-based program on residents learning and experience // Can Geriatr J., 2016, Vol. 19, No. 2, P. 50-57.
4. Higher education in the EU: Approaches, issues and trends. European Parliament, 2015.
5. Strategy for Academic Mobility in the Republic of Kazakhstan for 2012-2020. <http://narickazakhstan.kz/images/public/docs>
6. Creating Effective Teaching and Learning Environments: First Results from TALIS, OECD, France, 2009.
7. OECD. Measuring Innovation in Education: A New Perspective, Educational Research and Innovation, OECD Publishing, 2014, Paris.

Омирбекова Н.Ж.

– б.ғ.д., Биология және биотехнология факультетінің Молекулалық биология және генетика кафедрасының доценті

Чунетова Ж.Ж.

– б.ғ.к., Биология және биотехнология факультетінің Молекулалық биология және генетика кафедрасының доценті

Жунусбаева Ж.К.

– б.ғ.к., Биология және биотехнология факультетінің Молекулалық биология және генетика кафедрасының доцент м.а.

Жусупова А.И.

– PhD, Биология және биотехнология факультетінің Молекулалық биология және генетика кафедрасының аға оқытушысы

СТУДЕНТТІҢ ӨЗІНДІК ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ САПАСЫН АРТТЫРУДА ЖАҢА ҮЛГІДЕГІ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Кәсіби жоғары деңгеймен қоса, жоғары оқу орнын бітірген маман өз бетінше шешім қабылдауда дербестік көрсете білетін, жауапкершілік сезімі жоғары, сыни ойлай алатын, кез келген жағдайға бейім, бәсекеге қабілетті болуы тиіс. Өйткені кез келген маманның кәсіби дайындығының сапасы оның игерген білімімен ғана емес, оның өз бетімен мәселе қойып, оны шеше алатын іскерлігімен айқындалады. Демек, жоғары оқу орнын бітіретін студент өзінің қалаған мамандығы бойынша білімін толықтыра алудың жолын, әдіс-тәсілін игерген, мемлекеттік тілді жетік меңгерген тұлға болуы қажет. Сондықтан, маманның іргелі теориялық білімі мен кәсіби біліктілігі, шығармашылық ойлауы, рухани дамуы, зиялы өсуін қалыптастыратын білім беру жүйесіне оқытудың жаңа технологиялары енгізілуі тиіс.

Қазіргі таңда ЖОО жүйесін реформалауда өзіндік жұмыс мамандарды дайындауда негізгі факторлардың бірі болып табылады. Бұл аудиториялық сағаттардың қысқаруы, оқу материалдарының көлемінің ұлғаюымен, ақпараттар ағынының көп болуымен және қазіргі қоғамның талаптарына сай біліктілігін арттыру, адам өмірінің кез-келген этапында өзін-өзі таныту мүмкіншілігімен байланысты. Осыған байланысты білім беру жүйесі студенттің мүмкіншілігі мен талабын ескеруі керек. Танымдық іс-әрекет үдерісін қалыптастыру үшін, студенттің әртүрлі ақпарат көздерінен өз бетінше жаңа білім алу, оларды практикада қолана білуге үйрететін оқытудың технологиялары мен әдістерін пайдалану керек. Сондықтан жаңа білімдерді игеру және қорытындылау, өз бетінше ақпараттарды құрастыра білу білім алушының негізгі мақсаты ғана емес, сондай-ақ студенттердің зияткерлік дамуының негізгі құралдарының бірі болып табылады. Студенттің өзіндік жұмысы (СӨЖ) екі мағынада қарастырылады:

Біріншіден, материалды игеру кезінде, аудиторияда, үйде немесе кітапханада болсын студенттің шығармашылық ойлау үдерісі ретінде. Дәріс кезінде

студент тек тыңдап және конспектiлеп қана қоймай, материалды талдайды, салыстырады және бағалайды, яғни ол білім беру үдерісінің белсенді қатысушысы.

Екіншіден, оқытушының аудиториялық және аудиториядан тыс қатысуынсыз, бірақ жетекшілігімен студенттердің жекелей және топпен жұмыс жасауының көптүрлілігі.

Оқытудың тиімділігі көп жағдайда студенттің өзіндік жұмысын дұрыс, мақсатты және дидактикалық сауатты орындауға жұмсалатын уақыт қорының тиімді пайдалануына байланысты. Зерттеу барысында өзіндік жұмысты жоспарлау және іске асыруда көңіл бөлмеуден немесе толық түсінбеушіліктен оқу үдерісінің тиімділігін төмендететін бірқатар негізгі принциптерге талдау жасалды.

Оқытудың қорытынды мақсаты мен өзіндік жұмыстың жеке мақсатының адекваттылық принципі. Бұл принципті іске асырудың ерекшелігі пәнді оқытудың және өзіндік жұмыстың соңғы және аралық мақсаттары туралы студенттерге нақты түсінікті қалыптастыру. Мақсатты түсіну оқушы мен оқытушы үшін күрделі процесс. Нақты бір өзіндік жұмыстың мақсатын түсіну,

оларды іске асыру үшін студентке өз іс-әрекетін реттеуге және зейінін аударуға көмектеседі. Мақсатты түсінген оқытушы олардың практикалық іске асуына барынша жағдай тудырады.

Студенттердің ой іс-әрекетінің психологиялық құрылымын (қабылдау, ойлау, ой іс-әрекетін қалыптастыру әдістері және т.б.) есепке алу принципі. Студенттің пәнді игерудегі жас ерекшеліктері мен тұлғалық айырмашылықтарын (студенттің мінезі, жұмыс жасау темпі және т.б.) және оның психикалық механизмдерінің даму спецификасын (есте сақтауы, мүмкіндікті болжау және т.б.) оқытудың нәтижесіне әсер ететін танымдық қабілетін ескеру.

Өзіндік жұмысы орындауда теориялық білімі мен практикалық іс-әрекетінің оптимальді үйлесімділігі немесе теория мен практиканың байланысы принципі.

Қолжетімділік принципі өзіндік жұмыс жоспарын құрастырушы тапсырмалардың күрделілігін, көлемін және оларды орындауға кететін уақытын ескереді.

Пәнді игерудегі жетістік оқытушының өзіндік жұмыс формаларын дұрыс таңдай білуінде. Отандық және шет ел әдебиеттерінде нақты «өзіндік жұмыстың формалары» түсінігіне талқылау жоқ. Кейбір жұмыстарда авторлар өзіндік жұмыс формалары мен түрлерін араластырып көрсетеді [1-2].

Жоғарыда келтірілген принциптерге сәйкес студенттің оқитын курсына және пәннің арнайылығына байланысты өзіндік жұмысқа берілетін тапсырмалар да әртүрлі болуы мүмкін. Мысалы, төменгі курстарға берілетін өзіндік жұмыс тақырыптары студенттердің білімі мен қабілетін бекітуге және кеңейту үшін, ал, жоғары курстарға студенттің шығармашылық мүмкіндігін дамытуға арналған тапсырмалар болуы қажет.

Қазіргі кезде, кредиттік жүйе бойынша зертханалық сабақтарда кейбір теориялық тақырыптарды толығымен жан-жақты қамтуға уақыт көлемі жеткіліксіз болып отыр. Осыған байланысты, студенттерге өзіндік жұмыс тақырыптарын сабақтың өтілу түріне және сабақтың мазмұны мен тапсырманың күрделілігіне қарай дәрістік, практикалық және лабораториялық сабаққа байланысты бірнеше өзіндік тапсырмалар беруге болады.

Өзіндік жұмысты ұйымдастыруда студенттердің орындау қабілетіне байланысты жекелей саралап және топтық (2-3 студент) оқыту әдісін қолданған жөн. Бұл СӨЖ тақырыптары, емтихан сұрақтарына берілетіндіктен, өзіндік жұмыстардың қаншалықты маңызды екендігі қорытынды бақылау барысында байқалады. Сондықтан, өзіндік жұмыстың орындалуы жеке бағалануы қажет.

Өзіндік жұмысты ұйымдастыруда жекелей саралап оқыту әдісін қолданған жөн. Өйткені әр студенттің танымдық қабілеті, қызығуы білім бейімділігі әр түрлі болады. Студенттің өзіндік жұмыс істеу жүйелілігі, бірізділікпен ұйымдастыруға баулу біртіндеп зерттеушілік әдісін қолдануға әкеледі. Бұл әдіс, студенттің өзіндік терең ізденіске бастама береді. Студенттің өз бетінше зерттеу жүргізуі, оның жеке талабын қанағаттандыруға, көкейінде жүрген сұрақтарға жауап табуға үлкен ықпал етеді және қоршаған ортасын тани алады, жаңа білімді дайын күйінде емес, өзі үшін жаңа білімнің көзін ашады. Мысалы, «Жалпы және молекулалық генетика» пәні бойынша жүргізілетін лабораториялық сабақтарда мынандай негізгі факторлар қолданылады:

- студенттердің өзіндік жұмыс істеу тиімділігін арттыру,
- ойлау қабілетін дамытатын арнайы есептер беру,
- студенттердің дәстүрлі және заманауи әдістермен таныстыру және олардың принциптерін түсіндіру,
- қабілетіне қарай деңгейлік тапсырмалар беру,
- студенттердің теориялық-практикалық сауаттылығын арттыру.

Өзіндік жұмыстарды тыңдау семинар сабақтарында презентация түрінде жүргізуге болады. Бұл жағдайда, студенттер оқытушымен бірге сұрақ-жауап ретінде талқылап, бір-бірін жан-жақты толықтырып, тақырыпты толығымен ашып, меңгеруге мүмкіндіктері болады. Осындай сабақтарды өткізудің ең қолайлы түрі, ол, кіші топтық (2-3 студент) жұмыстарды аудиториялық және аудиториядан тыс жүргізуге болады. Мысалы, «Жалпы және молекулалық генетика» пәні бойынша практикалық сабақты кейс-стади әдісімен өтуге болады. Мұнда студенттерге алдын-ала кейс амал-тәсілінде басты назар студенттердің ұсынылған нақты немесе қиялдық (алдын-ала құрастырылған) жағдаяттарды талдауы және осы жағдаятқа өзіндік баға беруі, өзінің ой-пікірін нақты әрі толық айтып беруі т.б. студенттің жекетұлғалық қабілеттерін жетілдіруге аударылады [3].

Case-study әдісі немесе нақты жағдаят әдісі (ағыл. тілінен case – оқиға, жағдаят) – оқытуға негізделген нақты жағдаятты (кейсті) шешу әдісі. Кейс амал-тәсілдерін пайдалануда: 1) Студенттерді оқытудың интербелсенді тәсілдерін жетілдіруге алдын-ала дайындалған жағдаяттар беру; 2) Микротоптардың басшыларымен өздерінің ойларын бөлісу, бірге талдау, басшының студенттер түсінбегенде микросабактар өту; 3) Аудиторияны бірнеше кіші топтарға бөлінуі; 4) Әрбір топтың өзінің басшысы болуы; 5) Оқытушы бағыт-бағдар беруші ретінде ойнауы ескеріледі [4].

Мысалы, «Генетика – белгілердің тұқымқуалау негізі» тақырыбы бойынша төменде жағдаяттың тапсырмасы беріледі:

А. деп аталатын кіші мемлекет бірнеше жүз жыл бойында түлкілерді көбейтумен айналысады. Түлкіден алынған терілер экспортқа шығарылады, ал, теріні сатудан түскен қаржы сол мемлекеттің экономикасының негізін құрайды. Терілердің табиғатта бірнеше түсі кездеседі. Олардың арасында сұр түлкілерден алынған тері аса бағалы, сол мемлекеттің ұлттық құндылығы деп есептелінеді де, оларды шекарадан өткізу кезінде қатаң түрде қадағаланады. Мектепте жақсы оқыған айлакер, контрабандашы жігіт кеденшілерді алдамақшы болады. Жігіт генетиканың негізін жақсы меңгергендіктен, түлкінің сұр түсін анықтайтын геннің екі рецессивті аллелімен анықталады деп жорамалдайды. Контрабандашы өз елінде А. мемлекетінің заңын бұзбай сұр түсті түлкілерді алу үшін генетикалық зерттеулерде қолданатын тәсілдерді қолданып, сұр түсті түлкілерді алуға болады деп шешті.

Кейс міндеттері:

- Жағдаятты талдау.
- Кейс шешімін табуда әр түрлі жолдарды қарастыру.
- Анықталған кейс шешімін талқылап, ең тиімдісін табу.
- Кейс шешімін қорғау.

Кейсті құру кезеңдері:

1. Студенттерді топтарға бөлу (3-5 адам) – 5 минут.
2. Кейс материалдары мен жағдаятпен таныстыру – 5 минут.
3. Топтарда бір немесе бірнеше шешімдерді табу – 10 минут.
4. Топтардың баяндамасын тыңдау – 5 минут.
5. Кейс құрудың мақсаттарын анықтау және тапсырмаларды орындау регламенті – 5-минут.
6. Топтардың қабылдаған шешімдерін салыстыру, талқылау – 5 минут.
7. Өзін-өзі бағалау – 5 минут.
8. Кейс шешімдерін өзара бағалау – 5 минут.
9. Кері байланыс ұсыну / рефлексия – 5 минут.

Осы әдісті қолдану арқылы студенттерде келесі құзіреттіліктер қалыптасады:

Пәндік: генетикалық есептердің моделін құрастыруға, мәселенің шешімін таба білуге, оны талдауға, алынған нәтижелерді түсіндіре білуге дағдыланады.

Кәсіби: өз бетімен шығармашылық және зерттеу жүргізуге; Мәселелерді анықтау, шешу жолдарын ұсыну мен күтілетін нәтижелерді бағалауға; теориялық білімді практикада қолдана білуге дағдыланады.

Коммуникативтік: этика мен қарым-қатынас этикетін сақтауға дағдыланады; ауызша сөйлеуге машықтанады.

Кейс технологиясының дәстүрлі оқытудан басты айырмашылығы мұнда білім алушы – өздігінен ізденетін, алдарында тұрған мәселені шешетін субъект. Оқытушы сабақта тек бағыт-бағдар беруші қызметін атқарады. Әрбір топ сабақ соңында өз ойларын ортаға салады, сабақтың соңында тапсырманы қорытындылап, студенттер бағаланады.

Жекеley оқыту технологиясын қолдану кезінде, сабақ барысында студенттердің қабілетіне, білім деңгейіне, ынтасына қарай өтілген тақырыптарға байланысты генетикалық есептермен қатар, логикалық есептер беріледі. Бұл тапсырма студенттерді өз бетімен еңбектенуге, ізденуге, қорытынды жасауға машықтандырады, студенттің теориялық алған білімін, практикамен ұштастыруға, өзіндік дүниетанымының қалыптасуына және сабаққа деген ынтасының артуына, тапсырманы орындау барысында жіберілген қателер мен кемшіліктерді уақытында анықтап түзетуге мүмкіндік береді. Әр тарауды өткен соң, өзіндік жұмыс, тақырыптық есеп, бақылау жұмыстары, тестік тапсырмаларын өткізу арқылы тақырыпты қаншалықты меңгергенін тексеріп, тақырыпты меңгере алмаған студенттермен қосымша сабақтар, аудиториядан тыс жұмыстар жүргізіледі.

Студенттердің өзіндік жұмыстары ретінде дәстүрлі бағалау әдісі ретінде реферат немесе курстық

жұмыстары беріледі. Оқытудың дәстүрлі және кең таралған формалары курстық жұмыстар, рефераттар, ғылыми баяндамалар мен мақалалар жариялау болып табылады. Реферат түрінде жұмысты орындау студенттердің тақырып бойынша ғылыми баспаларды қарау, қажетті ақпараттарды жинау, оны құрастыру, жалпы ғылыми стандарттарға сай өңдеулер жүргізуге үйретеді. Алайда, соңғы уақытта студенттер өзіндік жұмыс тапсырмаларын орындауда, интернет желісін дұрыс пайдаланбау кең етек алып барады.

Ғаламтор желісі оқытушыларлардың педагогикалық қызметінің кейбір дәстүрлі формаларын қайта қарауды талап етеді. Ғаламтор желісіндегі дайын жұмыстар, мысалы реферат, оқытушы мен студенттерге өзіндік жұмыстардың дәстүрлі формаларын қолдану аясында өзін-өзі дамытуға үлкен мүмкіндік береді. Студенттің өзіндік жұмысын Ғаламтор желісіндегі ұйымдастырудың мақсаты ғылыми әдебиеттермен жұмыс істеу қабілетін қалыптастыру, материалды жинақтау, ғылыми тілді меңгеру, рефераттық тақырыбы бойынша ақпаратты игеру, кейбір жағдайда тақырып бойынша іздену, шығармашылық жұмыстармен айналысу болып табылады. Соңғы жылдары, тек гуманитарлық ғылымдар емес, сонымен қатар, жаратылыстану ғылымдары бойынша оқытылатын пәндерден стандартты тақырыптар бойынша дайын рефераттық және курстық жұмыстар Ғаламтор желісінде жеткілікті болып отыр. Ғаламтор желісіндегі дайын осындай жұмыстарды студенттер әдетте пайдаланылған әдебиет көздерін білмей, оның мазмұнына мән бермей, тек басып шығарып тапсырады. Ғаламтор ресурстарын осындай жолмен пайдалану, студенттің жеке тұлға ретінде қалыптасуына, ойлау және танымдық меңгеру қабілетіне кері әсерін тигізуде. Сонымен қатар, Ғаламтор желісінің тиімді және оңтайлы пайдалану студенттердің ғылыми ізденістерге деген қызығушылығын және техниканы меңгеру мүмкіндігін арттыруда маңызды рөл атқарады. Алайда төменгі курс студенттерінің осы Ғаламтор желісін тиімді пайдалану жөнінде білімдерінің жетіспеушілігі кері әсерін тигізуде. Студенттердің жұмысы тек ақпаратты іздеп қана қоймай, оны өңдеу, қажетсіз ақпараттардан арыла білу, талдау жасау. Ізденіс шегін анықтау, ақпараттың жеткіліктілігін сезіну оқу үдерісінде маңызды. Сондықтан, оқу бағдарламаларына ғылыми әдебиеттерге ізденістер жасауды үйретуге арналған бағдарлық сабақтар жүргізілгені дұрыс. Осылайша, оқытушының студенттің өзіндік жұмысын ұйымдастыруы оқу үдерісін жемісті, шығармашылықты және тұлғаға-бағытталуға мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Ботя М.В. Организация самостоятельной работы студентов как равноценного элемента учебного процесса // Удмуртский университет. – 2008 г. – № 12 (113) – С. 8.
2. С. Ю. Попова (Смолик), Е. В. Пронина. КЕЙС-СТАДИ: принципы создания и использования. – Тверь: Изд-во «СКФ-офис», 2015. – 114 с. Серия «Технологии работы с молодежью».
3. Интерактивные методы обучения в образовательных учреждениях высшего профессионального образования [Электронный ресурс]. URL: http://www.academjust.ryazantelecom.ru/service/omumr/material_int_form.html.
4. Найзабаева Л.Қ. «Заманауи педагогикалық технологиялар» жоғары оқу орындарының педагогикалық мамандықтар оқытушыларының біліктілігін арттыру курстарының білім беру бағдарламасы. - 2016.

О РОЛИ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В ОБРАЗОВАНИИ

Хакимова Т.Х. – к.п.н.,
доцент КазНУ им. Аль-
Фараби

Спабекова Ж.Х. –
магистр, старший
преподаватель КазНУ
им. аль-Фараби

Инновационные процессы в образовании

Цель: формирование профессиональных компетенций в инновационной деятельности в сфере образования.

Задачи дисциплины:

1. Ознакомление студентов магистратуры с теоретическими основами инновационного процесса в условиях реализации стратегии модернизации образования в Республике Казахстан.

2. Овладение студентами магистратуры принципами проектирования новых учебных программ и разработки инновационных методик организации образовательного процесса, критериями инновационных процессов в образовании.

Формирование умений планировать инновационный процесс, разрабатывать портфель новшеств и инноваций в целях обеспечения конкурентоспособности организации, оценивать инновационные идеи на основе существующих критериев.

Результаты обучения:

В результате изучения данной дисциплины студент магистратуры демонстрирует следующие общекультурные и профессиональные компетенции:

- способность формировать ресурсно-информационные базы для решения профессиональных задач;
- способность применять современные методики и технологии организации и реализации образовательного процесса на различных образовательных ступенях в различных образовательных учреждениях;
- способностью формировать образовательную среду и использовать свои способности в реализации задач инновационной образовательной политики;

- готовность к разработке и реализации методических моделей, методик, технологий и приемов обучения, к анализу результатов процесса их использования в образовательных заведениях различных типов;
- готовность к систематизации, обобщению и распространению методического опыта (отечественного и зарубежного) в профессиональной области.

В результате освоения дисциплины обучающийся должен демонстрировать следующие результаты образования:

Знать:

- основы государственной политики в области модернизации в Республике Казахстан;
- современные тенденции инновационного развития образовательных систем;
- теоретические основы педагогической инноватики; типологию педагогических инноваций;
- сущность инновационного процесса, его структуру; механизмы управления инновационными процессами; критерии инновационных процессов в образовании;
- основные подходы к планированию инновационной деятельности, требования к разработке плана действий; методологию управления рисками в инновационной деятельности;
- принципы анализа эффективности инновационной деятельности.

Уметь:

- определять приоритеты инновационного развития образовательных систем;
- анализировать тенденции развития инновационной деятельности в условиях конкуренции в образовании;
- осуществлять сравнительно-сопоставительный анализ различных подходов к классификации инноваций;
- анализировать причины, тормозящие развитие инновационного процесса в образовательном учреждении;
- планировать и организовывать основные этапы инновационного процесса;
- отслеживать эффективность инновационных процессов в образовании.

Владеть:

- способами анализа и критической оценки различных теорий, концепций, подходов к построению стратегий локальных, модульных, системных изменений.

Отношение педагогов к инновациям в образовании

24

Готовность педагога к участию в инновационном образовательном процессе. Способность педагога определять перспективы своего профессионального развития в свете инновационных процессов в образовании. Формирование инновационной культуры педагога. Знания и умения педагога в области технологии проведения опытно-экспериментальной работы как части инновационного процесса и научно-исследовательской деятельности. Структурные компоненты инновационной деятельности педагога: мотивационный, операционный, рефлексивный и уровни инновационной деятельности педагога (адаптивный, репродуктивный, эвристический, креативный).

Профессионализм, творческие способности, индивидуальный стиль деятельности педагога-инноватора. Барьеры в деятельности педагога. Психология творчества преподавателя в инновационном процессе. Мотивация инновационной деятельности. Главные аспекты и технологии личностно-профессионального саморазвития.

Молодые специалисты главную задачу видели в изложении материала, не думая о воспитательном эффекте обучения, то есть в сознании многих и них обучение и воспитание были жёстко разделены и не находились в единстве. Трудности первого периода деятельности, переживания неудач, обусловленных слабостью подготовки, в последующем порождали неудовлетворенность выбранной профессией.

Необходимые изменения в учебных планах, программах, технологиях педагогического образования произойдут только тогда, когда будут поставлены цели, соответствующие реальным потребностям системы общего образования с учетом тенденций её развития. Процесс профессионального становления будущего педагога должен, по возможности, моделировать заданную структуру инновационной деятельности. В основу построения концепции подготовки педагога к инновационной деятельности были положены – системный, рефлексивно-деятельный и индивидуально-творческий подходы, обеспечивающие построение и функционирование целостного процесса формирования личности педагога. С позиций системного подхода – все звенья педагогического образования должны максимально стимулировать проявление всех компонентов инновационной деятельности в их единстве. Реализация рефлексивно-деятельного подхода предполагает развитие способности педагога входить в активную исследовательскую позицию по отношению к своей деятельности и к себе, как ее субъекту с целью критического анализа, осмысления и оценки ее эффективности для развития личности обучаемого. Индивидуально-творческий подход – выводит на личностный уровень, обеспечивающий выявление и формирование у педагога творческой индивидуальности, развитие у него инновационного сознания, неповторимой технологии деятельности. Процесс подготовки педагога к инновационной деятельности станет в определенной степени управляемым, если будет удовлетворять ряду специально организованных условий:

- преемственность всех этапов многоуровневого педагогического образования;
- ориентация вузовского обучения на обобщенную модель подготовки педагога инновационной деятельности;
- психологическая диагностика готовности будущего педагога к данному виду деятельности;
- формирование у студентов творческой активности и мотивационно-целостного отношения к педагогическим инновациям;
- взаимосвязь методологической, специальной, общепедагогической, психологической и методической подготовки педагога;
- осуществление межцикловых и междисциплинарных взаимодействий, интеграция знаний в русле общих проблем инноватики;
- формирование у студентов инновационной культуры, восприимчивости к новому;
- обеспечение системообразующих функций педагогической практики в ее единстве с исследовательской подготовкой;
- изучение и критериальная оценка динамики освоения инновационной деятельности педагога.

Первый этап – развитие творческой индивидуальности педагога, формирование у студентов способности выявлять, формулировать, анализировать и решать творческие педагогические задачи, а также развитие общей технологии творческого поиска: самостоятельный перенос ранее усвоенных знаний и умений в новую ситуацию, видение проблемы в знакомой ситуации, новой функции объекта, определение структуры объекта, видение альтернативы решения или его способа, комбинирование ранее усвоенных способов деятельности в новой применительно к возникшей проблеме, развитие критичности мышления.

Второй этап – овладение основами методологии научного познания, педагогического исследования, введение в инновационную педагогику. Студенты знакомятся с социальными и научными предпосылками возникновения инновационной педагогики, ее основными понятиями, творчески интерпретируют альтернативные подходы к организации вузы, изучают основные источники развития альтернативной вузы, знакомятся с различными типами инновационных учебных заведений и т.д.

Третий этап – освоение технологии инновационной деятельности. Знакомятся с методикой составления авторской программы, этапами экспериментальной работы в вузе, участвуют в создании авторской программы, анализируют и прогнозируют дальнейшее развитие новшества, трудности внедрения.

Четвертый этап – практическая работа на экспериментальной площадке по введению новшества в педагогический процесс, осуществление коррекции, отслеживание результатов эксперимента, самоанализ профессиональной деятельности. На этом этапе формируется инновационная позиция педагога, как система его взглядов и установок в отношении новшества. Что инновационная деятельность не всегда четко осознается, по крайней мере, на этапе создания программ, целей. Она часто реализуется, как сознаваемое и неосознаваемое, спонтанно и сознательно реализуемые способы, и формы педагогической деятельности.

На следующем этапе рефлексивной деятельности педагог анализирует себя, как преодолевающего, корректирующего свою деятельность субъекта. Он способен актуализировать и формировать сложные, адекватные решаемой проблеме, шкалы оценивания, понимать себя как верно или ошибочно решающего педагогические задачи, конструктивно относиться к границам своей деятельности. В результате рефлексии на успешное выполнение деятельности, педагог испытывает удовлетворение, уверенность, чувство

свободы и счастья. Такой педагог самоутверждается как личность, так как знает, что способен преодолеть (и действительно преодолевает) препятствия личностного и духовного роста на пути достижения цели по введению новшеств в вузе. Он интегрируется в педагогическом обществе, передает другим, несет ответственность за свою инновационную деятельность перед студентами, руководителями, самим собой.

Список литературы:

1. Истрофилова О.И. Инновационные процессы в образовании: Учебно- методическое пособие. — Нижневартовск: Изд-во Нижневарт. гос. ун-та, 2014. — 133 с.
2. Т.Х. Хакимова. Инновационные методы обучения информатике (учебное пособие). ISBN9965-830-45-2. Издательство»NURPRESS», Алматы, 2013. - 270стр.

M.KH. DULATI TARAZ STATE UNIVERSITY

Borankulova A.S. –
PhD, Acting associate
professor of the
Department
of Technology of Food
Products, Processing
Industries and
Biotechnology

Kiyabayeva A.A. –
master, senior lecturer
of the Department of
Technology of Food
Products, Processing
Industries and
Biotechnology

Umirbekova A.S. –
master, senior lecturer
of the Department of
Technology of Food
Products, Processing
Industries and
Biotechnology

APPLICATION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES ON LABORATORY AND PRACTICAL TRAINING

One of the important factors for improving the system of training bachelors in higher education is the active use in the educational process of modern ITS (Information Technology Software).

Information technologies, as a rule, are implemented on the basis of departmental designation, which poses a very important task of identifying ways of presenting knowledge, as well as forms of knowledge that should increase, on the one hand, the effectiveness of modern information systems, and on the other - the effectiveness of «communication» with these systems. Therefore, information and professional training of specialists becomes one of the most important and topical areas in higher education.

In the training of specialists in the technical field, this problem seems to be most clearly and often expressed in the form of organizing and conducting effective laboratory work on basic and profiling disciplines. Today, higher education institutions need not only to release a specialist who has received high-level training, but also to connect it at the learning stage to the development of new technologies, adapt to the conditions of a specific production environment, and make it a guide for new solutions. Therefore, it is very important and necessary to deal with the issues of improving the teaching methodology, in particular - the introduction of innovative computer technologies in the educational process.

In recent decades, the introduction of computer technology and technology into the educational process has significantly increased in the system of higher professional education, however, in the preparation of technical specialties, there are still traditional forms and methods of conducting laboratory work. In particular, real stands, machines and other equipment are used. It should be agreed

that they are fairly simple to use, clear and understandable, but the main drawback of such training facilities is that equipment is morally obsolete due to the development of technologies, and updating the laboratory in the course of time is quite expensive and difficult. It would also be appropriate to note the approaches of teachers to the application in the educational process of modern innovative technologies. Experienced teachers believe that the most effective method of teaching is the direct repetition of how they once taught them.

The application of the ITS significantly changes the role and functions of the teacher and trainees, has a significant impact on all components of the learning process: the nature, location and methods of the joint activity of teachers and trainees are changing; the ratio of didactic functions implemented in the «teacher-ITS-trained» system; programs and methods of teaching different disciplines become more complicated; the methods and forms of conducting training sessions are modified [3]. Introduction of the ITS in the educational process inevitably entails significant changes in the structure of the entire pedagogical system of the university. Moreover, the «human-computer» scheme has immeasurably great possibilities, it is able to offer a fundamentally new approach to solving the tasks of the educational process, different from the traditional one.

The use of information technologies in the classroom allows us to increase the motivation for learning due to the novelty of working with the computer, which increases

the interest in the subject, and helps to influence the senses [4].

Thanks to the use of a computer, the student's interest is supported by emotions that reflect his own activity, gives rise to the desire to learn something new on his own. The emotional component of motivation is a powerful impetus for the development of the cognitive activity of any student. These effects are achieved by immersing the student in a fundamentally new information and technological environment, providing an enhanced interactive interaction, as close as possible to the natural. And also, students perceive any modern electronic devices psychologically much easier than adults. In this direction, an effective solution to the problem is the introduction of virtual laboratory work in the educational process. However, an exceptional approach should be avoided, i.e. you need to reasonably and differentially approach the choice of disciplines, for which it is necessary to use virtual laboratory work. You can not exclude the use of real equipment in laboratory work.

With the purpose of improving the quality of specialist training, activating cognitive activity, revealing creative potential, forming students' communication skills, organizing educational process with a high level of independence, using the experience of introducing innovative methods in pedagogical activity, at the Department of Technology of Food Products, Processing Industries and Biotechnology of M. Kh. Dulati Taraz State University applied virtual laboratory work on the discipline «Biotechnology of microorganisms 2»

Virtual laboratory work allows students to choose the best option that they created themselves. Qualitative indicators of the learning process improved due to the fact

that the student can independently analyze the results of the work performed. That is to say, they learn from their own mistakes, which is most effective in the learning process.

The main advantages of implementing virtual laboratory work are: - safety in use; - universality and multifunctionality, as well as flexibility and simplicity of adaptation to various objects; - it becomes possible to carry out an experiment that, under normal conditions, is impossible or if it involves considerable time and material costs; - ease of control of the student over the course of implementation and preparation for laboratory work; - Individuality in learning and independence in academic achievement from other students; - graphical capabilities allow you to see multi-dimensional processes that can not be displayed by real devices.

Thus, the use of virtual laboratories is effective in the study and consolidation of theoretical material, as well as in the performance of the thesis design, as it stimulates the student to high results, forms the student's skills of working and performing technical tasks using modern computer technology.

The aspects of the development and application of the ITS, in particular virtual laboratory works, discussed in the article should help teachers successfully solve the tasks of intensifying the educational process at the present stage of the development of computer training, and the implementation of practical recommendations and proposals will promote the more effective use of ITS in their professional activities.

References

1. Bobryshev S.V., Smagina M.V. Methods of activating the learning process: a textbook - Stavropol. - Izd. SGPI, 2010. - p. 256
2. Granovskaya R.M. Elements of practical psychology. 2nd ed. - Leningrad. Ed. Leningrad University. 1988.- p. 560
3. Obraztsov P.I. Psychological and pedagogical aspects of the development and application of information technologies in education. - Orlov State Technical University. - Orel, 2000. - p. 145.
4. Pellegrino, J. W. & Hilton, M. L. (eds) Education for Life and Work: Developing Transferable Knowledge and Skills in the 21st Century (National Academies Press, 2012).

РАЗВИТИЕ ТРЕХЪЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. АЛЬ-ФАРАБИ

28

Абубакирова К.Д.
– д.сельскохозяйств.н.,
профессор

Таныбаева А.К. –
к.х.н., и.о. доцента

Рысмагамбетова А.А.
– преподаватель

СПЕЦИФИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В ВУЗЕ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Актуальность подготовки будущих специалистов в условиях полиязычного образования обусловлена пониманием обществом особенностей современной социокультурной ситуации. Качество оказываемых образовательных услуг и удовлетворение потребностей молодого поколения в устойчивых знаниях английского языка, в навыках креативного инновационного мышления и работы с информацией о самых последних научных достижениях и разработках из иностранных источников предъявляет к преподавателям вузов требования проведения занятий по специальным дисциплинам на английском языке.

Модернизация в системе образования Казахстана направлена на обеспечение качественного ее преобразования в условиях рыночной экономики с учетом глобализации. Главная цель – повышение конкурентоспособности кадров и рост экспортного потенциала образовательного сектора. Потребности современного развития общества поставили перед казахстанской системой образования ряд принципиальных задач, связанных с совершенствованием содержания профессиональной подготовки будущих специалистов.

Программные документы модернизации высшего профессионального образования в качестве приоритетной цели определяют подготовку квалифицированного специалиста, способного к эффективной работе по специальности на уровне мировых стандартов, готового к постоянному профессиональному росту, социальной и профессиональной мобильности, свободно владеющего, как минимум, тремя языками: казахским, русским и английским. Это означает, что реализация принципа триединства языков в нашей стране будет подниматься на качественно новый уровень. Все это будет

способствовать повышению конкурентоспособности казахстанских кадров в международном образовательном пространстве.

В Государственной программе развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 гг. базовыми компетенциями являются трёхязычие, евразийская поликультурность, коммуникативность. Данная Концепция, рассматривая полиязычное образование как действенный инструмент подготовки молодого поколения к жизнедеятельности в условиях взаимосвязанного и взаимозависимого мира, ориентирует на углубленное изучение государственного казахского языка в гармоничном взаимодействии с обучением русскому и английскому [1].

Как известно, полиязычное образование неразрывно связано с выполнением основных параметров Болонского процесса, корреляцией и унификацией учебных планов с Европейскими стандартами образования. Особое внимание должно быть уделено профессионально ориентированному обучению языкам с целью подготовки специалистов, свободно владеющих тремя языками, что соответствует Закону о языках Республики Казахстан. Следует принимать во

внимание все то ценное, что накоплено в этой области другими странами [2].

В соответствии с Планом нации «100 шагов» предусмотрен поэтапный переход на английский язык обучения в старших классах школы и вузах. Это означает, что реализация принципа триединства языков в нашей стране будет подниматься на качественно новый уровень. Все это будет способствовать повышению конкурентоспособности казахстанских кадров в международном образовательном пространстве. Внедрение такой модели обучения и воспитания в казахстанской школе позволяет формировать всесторонне гармонично развитую личность, способную свободно ориентироваться в международном пространстве, владеющую казахским, английским и русским языками на достаточно хорошем уровне [3].

Актуальность лингвистической составляющей подготовки будущего специалиста объясняется пониманием обществом особенностей современной социокультурной ситуации. Сегодня в мире практически отсутствуют монокультурные и монолингвальные сообщества. Поэтому личностная и профессиональная самореализация специалиста обусловлена навыками межкультурной коммуникации, основанными на соизучении родного, неродных и иностранных языков и культур. Что касается казахского и русского языков, то сфера их использования намного шире — профессиональная, официальная и социально-бытовая, что в определенной степени сказывается на уровне мотивации в изучении языков. К тому же немаловажное значение имеют наличие естественной билингвальной языковой среды [4].

Как известно, преподавание специальных дисциплин на английском языке должно базироваться на овладении иноязычной профессионально-коммуникативной компетенцией, которая формируется в рамках преемственного изучения дисциплин «Иностранный язык» и «Профессионально-ориентированный иностранный язык». Основным механизмом практической реализации при этом должен явиться принцип «двойного вхождения знаний»: языковое образование через изучение собственно языковых дисциплин и преподавание отдельных, к примеру, экологических дисциплин на иностранном языке, социогуманитарных дисциплин на казахском или русском языках [5, 6].

На рубеже XX-XXI веков экология стала настолько всеобъемлющим явлением мировой цивилизации, что без использования экологического мировоззрения развитие социально-экономической и политической системы любого общества, государства, по-видимому, практически невозможно. Взаимодействие человека и окружающей среды рассматривается как феномен общей культуры личности. Экология — это одна из дисциплин, воссоздающих естественнонаучную картину мира. Она играет роль интегратора гуманитарных и естественных наук, изучающих социальные и природные процессы и деятельность человека.

Такое интегративное обучение английскому языку естественно-научном, социально-экономическом и гуманитарном профилях обучения, где он выступает не только как цель, но и как инструмент образования и

самообразования при изучении тех или иных предметов и/или предметных областей, позволяющих подготовить студентов к межкультурному сотрудничеству в различных областях деятельности людей в многоязычном мире [7].

Условием реализации этих целей является наличие определенного уровня сформированности экологической и коммуникативной компетенции студентов. Специфическими принципами организации подготовки студентов по таким курсам являются принципы научности, интеграции, профессиональной и личной значимости [8].

Наша практика преподавания в КазНУ имени аль-Фараби ряда экологических дисциплин, таких как «Экология и устойчивое развитие», «Экологические аспекты естествознания», «Эколого-экономические основы природопользования» на английском языке показала, что сегодня студенческая аудитория далеко не однородна. Студенты обладают разным стартовым уровнем языковой подготовки. Вместе с тем, особенностью изучения профессионально ориентированного материала должно быть направлено как на использование студентами специальных знаний, так и на успешное овладение языком.

Самое главное, для нас как преподавателей-предметников создать у студентов (и, безусловно, у себя самих) устойчивую потребность совершенствовать свой профессиональный английский язык. Следует также отметить, что экологические дисциплины являются многоплановыми, имеют обширный понятийный аппарат из разных сфер науки, адаптивный перевод ряда терминов с казахского, либо русского языка на английский язык требует специальных знаний и высокой квалификации. Отсутствие учебных пособий экологической направленности на английском языке, создает большие трудности: при отборе и организации языкового и речевого материала экологической направленности, составлении экологических информационных блоков, разработке системы заданий экологического характера и проективных умений, которые позволяют планировать выбор педагогических и методических средств, определить систему экологических задач и условий их решения.

На наш взгляд, широкому внедрению полиязычного образования в школах и вузах в настоящее время мешает недостаток, а по ряду направлений отсутствие нормативного и программно-методического сопровождения полиязычного образования: учебников, учебных пособий, методических рекомендаций, справочников, словарей на трех языках. В частности, практически отсутствуют трехязычные терминологические словари по направлению экология, охрана окружающей среды, что создает значительные трудности в усвоении предметов в условиях преподавания на английском языке. Кроме того, качество и эффективность преподавания профессионально-ориентированного языка зависят от четкой формулировки целей и задач дисциплины, социальной и профессиональной направленности речевой деятельности. Отбор содержания дисциплины призван способствовать разностороннему и целостному

формированию личности студента, подготовке его к будущей профессиональной деятельности. Профессионально-ориентированное обучение языку предусматривает формирование у студентов способности общения в конкретных профессиональных, деловых, научных сферах и ситуациях. Как известно, изучение профессионально-ориентированного иностранного языка на неязыковых специальностях содержательно и структурно представлено согласно Концепции, в виде формулы: уровень B2 + LSP (язык для специальных целей), что соответствует международно-стандартному уровню владения иностранным языком [9].

Основная цель обучения профессиональному языку — совершенствование профессионально-коммуникативной компетенции в предметной области специальности, а задачи — это:

- Дать знания языков в объеме уровней B2-C1;
- Выработать умения и навыки по четырем видам речевой деятельности в объеме уровней B2-C1;
- Развивать межкультурно-коммуникативные компетенции;
- Формировать умения и навыки использовать языки в профессиональной сфере.

Формирование профессионально-коммуникативной компетенции должно также обеспечивать развитие общих компетенций студентов: социально-личностных, общенаучных, научно-методических, самообразовательных [10].

Из опыта нашей работы можно отметить следующую специфику конструирования и проведения лекционных и семинарско-практических занятий, которая выражается в необходимости:

- Сформировать глоссарий, понятийно-терминологический аппарат специальности;
- Тщательно выбирать единицы учебного материала, приёмы и средства обучения, режимы работы для проведения такого интегрированного курса;
- Строго дозировать учебный материал, количество и объём упражнений, речевых ситуаций, текстов, учитывая специфику интегрируемого предмета;
- Постоянно контролировать как понимание материала экологического характера, так и уровня сформированности языковых навыков и умений студентов;
- Постоянно корректировать результаты своей обучающей деятельности и учебной деятельности студентов, учитывая экологическую компетенцию последних;
- Всегда адаптировать оригинальные тексты экологического профиля;
- Тщательно отбирать и методически организовывать языковой и речевой материал (тексты для аудирования и чтения, образцы диалогической и монологической речи в соответствии с экологической тематикой);
- Составлять упражнения, тесты, диалоги-образцы, тематические тексты, диктанты, дикторские тексты к диа- и видеофильмам, учитывая экологический профиль;

- Постоянно стимулировать овладение экологических дисциплин при помощи английского языка, используя разные виды речевой деятельности (аудирование, говорение, чтение и письмо);
- Часто моделировать профессионально-контекстные ситуации, максимально связанные с будущей профессиональной деятельностью студентов;
- Постоянно анализировать формы контроля навыков и умений с учётом специфики курса и в свете современных тенденций обновления содержания образования в вузе.

Безусловно, вышеперечисленное накладывает большую ответственность на преподавателя, существенно увеличивает нагрузку при подготовке к занятиям, требует привлечение большого объема информации, которую необходимо тщательно отбирать и адаптировать с учетом уровня языковой подготовки студентов. По результатам преподавания в течение нескольких лет вышеперечисленных курсов нами был подготовлен к опубликованию учебное пособие «Казахско-русско-английский словарь экологических терминов». В учебном пособии [11] предпринята попытка всемерно охватить используемые в настоящее время экологические термины как теоретического, так и прикладного характера. Преимуществом является универсальный характер данного учебного пособия, надеемся, что оно станет хорошим подспорьем для студентов, магистрантов, докторантов, специалистов в области экологии и охраны окружающей среды при изучении целого ряда дисциплин экологического профиля. Ведь в настоящее время встраивание в учебный процесс модулей и целых курсов на английском языке, особенно для обучающихся на магистерских и докторских программах, проведение научных конференций на английском языке и подготовка научных публикаций также на английском языке с последующим выступлением на международных симпозиумах, форумах, конференциях становится реальной необходимостью и требует своего дальнейшего развития. Это способствует расширению зоны согласования интересов как работодателей, так и высших учебных заведений через повышение их конкурентоспособности.

Следует отметить, что эти процессы будут способствовать и решению других немаловажных задач, стоящих перед вузами, например, будет обеспечен рост количества публикаций профессорско-преподавательского состава в зарубежных журналах, что в результате приведет к повышению уровня индекса цитирований в Scopus, Web of science и др., без оценки которого наши высшие учебные заведения уже не могут вести свою деятельность в условиях нарастающей международной конкуренции.

Кроме того, чтение курсов на английском языке решит и актуальную для всех вузов проблему активизации студенческого обмена, увеличения числа иностранных студентов на магистерских программах и числа

совместных с зарубежными партнерами программ по системе двойных дипломов.

Таким образом, качество оказываемых образовательных услуг и удовлетворение потребностей молодого поколения в устойчивых знаниях английского языка, в навыках креативного инновационного мышления и работы с информацией о самых последних научных достижениях и разработках из иностранных источников предъявляет к преподавателям вузов

требования проведения занятий по специальным дисциплинам на английском языке, что которое диктует необходимость разработки в дальнейшем специальных методик и внедрения в учебный процесс инновационных образовательных технологий.

Список литературы

1. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 гг. URL [http://control.edu.gov.kz]
2. Закон Республики Казахстан от 11 июля 1997 года № 151-І. О языках в Республике Казахстан. (С изменениями и дополнениями по состоянию на 05.05.2017 г.) URL [https://online.zakon.kz]
3. План нации – 100 шагов по 5 институциональным реформам Главы государства Нурсултана Назарбаева (май 2015 года). URL [http://www.adilet.gov.kz]
4. Концепция развития иноязычного образования Республики Казахстан. — Алматы, 2004. — 20 с.
5. Шестакова Е.С. Черезова М.В. Метод проектов в обучении иностранному языку в неязыковом вузе // Образовательные и воспитательные стратегии в современном обществе: сборник научных трудов по материалам I Международной научно- практической конференции 31 мая 2016 г. Нижний Новгород: НОО «Профессиональная наука», 2016. :- С. 79-85
6. Brandon P. Anthony, Shestackova E. Do Global Indicators of Protected Area Management Effectiveness Make Sense? A Case Study from Siberia//Environmental Management, Volume 56, Number 1 (ISSN 0364-152X), 2015, 176- 192 pp.
7. Рудык А.Н., Рыбалка И.А., Филенко В.В., Леневиц О.и., Шестакова Е.С. Опыт разработки и преподавания курса «Area Governance» магистрам-экологам университетов России и Украины. Тезисы международной конференции «В. И. Вернадский и глобальные проблемы современной цивилизации», 23-25 апреля 2013, Симферополь, ИТ» Арнал», 2013. – С. 56-61
8. Артыкбаева К.Н. Методика преподавания и проблемы преподавания экологических дисциплин в вузах//Известия вузов Кыргызстана, 2015 - С.142-143.
9. Mazina S.E., Samarets G.A., Loginiv V.A., Konzevova A.A, Features of teaching ecological disciplines to students of biological specialties of the university, European Social Science Journal?12015m4, 215-219 pp.
10. Жетписбаева Б.А., Костина Е.А., Акбаева Г.Н. Проблемы преподавания профессионально-ориентированного языка в контексте модернизации профессионального образования, Вестник КарГУ, 2015. URL [https://articlekz.com]
11. Абубакирова К.Д., Таныбаева А.К., Рысмагамбетова А.А. Экология бойынша терминологиялық сөздік. Терминологический словарь по экологии. Terminological dictionary on ecology. ISBN 978-601-04-3140-9 – Алматы: Қазақ университеті, 2017. – 142 б.

БІЛІМ БЕРУДІҢ ӘМБЕБАПТЫЛЫҒЫ: ҮШТІЛДІЛІК БАҒДАРЛАМАЛАРЫ БОЙЫНША БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІ ГЕНЕТИК МАМАНДАРДЫ ДАЯРЛАУ

32

Шулембаева К.К.

– б.ғ.д., Биология және биотехнология факультеті, Молекулалық биология және генетика кафедрасының профессорі

Чунетова Ж.Ж.

– б.ғ.к., Биология және биотехнология факультеті, Молекулалық биология және генетика кафедрасының доценті

Жұмабаева Б.А.

– б.ғ.к., Биология және биотехнология факультеті, Молекулалық биология және генетика кафедрасының доценті

Жунусбаева Ж.К.

– б.ғ.к., Биология және биотехнология факультетінің Молекулалық биология және генетика кафедрасының доцент м.а.

Даулетбаева С.Б.

– б.ғ.к., Биология және Биотехнология факультеті, Молекулалық биология және генетика кафедрасының аға оқытушысы

Болашақта ұлттың табысты болуы оның табиғи байлығымен емес, адамдарының бәсекелік қабілетімен айқындалады. Әрбір қазақстандық, сол арқылы тұтас ұлт ХХІ ғасырға лайықты болу үшін: компьютерлік сауаттылық, шет тілдерін білу, мәдени ашықтық сияқты факторлар әркімнің алға басуына сөзсіз қажетті алғы шарттар болып отыр. Осыған байланысты әрбір білім алып жатқан студент үш тілді меңгеріп қана қоймай, бәсекеге қабілетті, іскер болуы абзал. Бұл мақалада қазіргі заманға лайық үштілді білетін, әмбебап, ғылымда, өнеркәсіп пен медицинаның әр түрлі салаларында бәсекелестікке қабілетті, еліміздің өркендеуіне үлес қоса алатын, ізденімпаз «Генетик» мамандарын даярлау жолдары мен мәселелері қарастырылады.

Президент Нұрсұлтан Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты еңбегінде, Ұлттық болмыс пен бірегейлікті сақтай отырып, сананы жаңғырту және білімділікке ұмтылу әрбір қазақстандық жастың міндеті делінген. «Болашақта ұлттың табысты болуы оның табиғи байлығымен емес, адамдарының бәсекелік қабілетімен айқындалады» [1-3]. Сондықтан, әрбір қазақстандық, сол арқылы тұтас ұлт ХХІ ғасырға лайықты қасиеттерге ие болуы керек. Мысалы, компьютерлік сауаттылық, шет тілдерін білу, мәдени ашықтық сияқты факторлар

әркімнің алға басуына сөзсіз қажетті алғышарттардың санатында». Осыған байланысты әрбір білім алып жатқан азамат үш тілді меңгеріп қана қоймай, бәсекеге қабілетті, іскер болу керек. «Прагматизм – өзіңнің ұлттық және жеке байлығыңды нақты білу, оны үнемді пайдаланып, соған сәйкес болашағыңды жоспарлай алу, ысырапшылдық пен астамшылыққа, даңғойлық пен кердеңдікке жол бермеу деген сөз». Студент санасына: қазіргі қоғамда шынайы мәдениеттің белгісі орынсыз сән-салтанат емес, керісінше, ұстамдылық, қанағатшылдық пен қарапайымдылық, үнемшілдік пен қаражатты орынды пайдалану көргенділікті көрсететінін құя білу керек. Сонымен қатар «Ұлттық бірегейлікті сақтау керек. Біріншіден – ұлттық код ретінде ұлттық мәдениет сақталмаса, ешқандай жаңғыру болмайды. Екіншіден – алға басу үшін ұлттың дамуына кедергі болатын өткеннің кертартпа тұстарынан бас тарту керек. Білімділікке, саналылыққа, сауаттылыққа, парасаттылыққа ұмтылу

– біздің қанымызда бар қасиет. Экономиканың кәсіптік сипаты бұрын-соңды ешбір дәуірде мұншама жедел өзгермеген»[1]. Сондықтан білім саласындағы жаһандық бәсекеге неғұрлым бейімделген мамандарды даярлау қажеттілігі туындауда.

Осыған байланысты біздің мақсатымыз қазіргі заманға лайық үштілді білетін, әмбебап «Генетик» мамандарын даярлау және сол мамандар өндіріске қажетті, елміздің өркендеуіне үлес қосатын ізденіске ие болатын кадрлар болу керек. Кез - келген білімді жас өмір талабына сай мамандықты өзгертіп, нарықтық экономикаға бейімделе алу керек. Ең басты капитал білім екендігін түсініп қана қоймай, үнемі жетілдіріп отыру керек. Білім әр адамның рухани азығы. Өмір сүру үшін өзгере білу керек. Оған көнбегендер тарихтың шаңына көміліп қала беретіндігі анық, сол үшін біз үнемі жетіліп, ізденіп, дамып отыруымыз керек. Қазіргі кездегі латын әліпбиіне көшу ұсынысы да орынды, бұл биологтар үшін аса қиындық тудырмайды, себебі биологияда кездесетін терминдердің көпшілігі латыннан аударылған және студенттерге арнайы латын тілі жүргізіледі. Сонымен қоса, ағылшын тілін меңгеру арқылы әлемнің кез - келген жерінде отырып, ғылым мен білімнің көкжиегіне шыға алады деген сөз.

Үштілділік- нақты тұлға, ұжым, халықтың белгілі бір қоғамда қарым-қатынас үдерісінде қажет болған жағдайда үштілді тілді алма-кезек қолдану құбылысы. Біз үштілділікті тәуелсіз еліміз үшін стратегиялық мәні ерекше құбылыс деп бағалаймыз, сондықтан да бұл құбылысты төрттілділік пен бестілділіктен бөліп қараймыз, үштілділіктің кез келген сыңары ретінде кез келген шет тілін алуға болар еді, бірақ біз бұл жерде де қоғамның нақты сұранысы басым түскен қазақ, орыс, ағылшын тілдеріне ерекше мән берген жөн деп түсінеміз [3]. Ұлтаралық қатынастарды реттеуде, қоғамдық татулық пен келісімді тұрақты ұстауда, халықаралық маңызды мәселелерде ортақ шешімге келуде, жаңа инновациялық технологияларды, заманауи көзқарастар мен идеяларды енгізіп, кеңінен таратуда орыс тілінің рөлі айрықша екендігі баршаға мәлім. Тарихи көршілестік барысында орыс тілінің атқарған қызметі орасан зор. Себебі, орыс тілі, мәдениеті қазақ халқының өркениет жолын таңдауына үлес қосты. Жаңа дәуірде, жаңашыл бастамалар кезеңінде орыс тіліне жүктелер міндетте күрделене түспек. «Үш тұғырлы тіл» идеясының үшінші құрамдас бөлігі – ағылшын тілін үйрену. Ағылшын тілін меңгеру дегеніміз– ғаламдық ақпараттар мен инновациялардың ағынына ілесу деген сөз. Бұл үш құрамдас бөліктердің негізгі идеясы мынаған саяды: Қазақстанды бүкіл әлем халқы үш тілді бірдей пайдаланатын жоғары білімді мемлекет ретінде тануы керек[4-5]. Яғни мемлекеттік тілді дамытамыз, орыс тілін қолдаймыз, ағылшын тілін үйренеміз. Осы тұрғыдан алғанда, биология факультетінің студенттеріне арнайы көп тілді топтар ашыла бастады, ол топтар қазіргі кезде арнайы курстарды ағылшын тілінде және орыс тілінде меңгере алады. Ол деген сөз ағылшын тілін білмесең, ол арнайы курстан осы тілде оқи алмайсың деген сөз, сондықтан студенттердің басым көпшілігі сауаты бар деп айтуға болады. Ағылшын тілін меңгерген студенттер пайызы жылдан жылға өсіп келеді. Ал магистранттардың студенттерге қарағанда басым көпшілігі ағылшын тілін меңгерген меңгерген, емін- еркін сөйлей алатын

жастар деп айтуға болады. Арнайы курстарды меңгеру барысында олар өз тілінде емес ағылшын тілінде білім алады, сол тілде терминдермен танысып, емтиханды сол тілде тапсырады, әрине қиын, бірақ пәнді оқу барысында тілді қосымша мамандығына сәйкес игереді. Дегенмен, әліде шешілмеген мәселе көп соның бірі ауылдан келген жастар және басқа мемлекеттен келген оралман студенттер тілді меңгеру қиын топтарға жатқызуға болады. Студенттерге және тілді меңгермеген оқытушыларға университет тарапынан тілді білу үшін қосымша, тегін курстар ашылса, нұр үстіне нұр болар еді. Айта кететін жайт, шығармашылық, немесе рефераттық жұмыстарды орындауда интернет жүйесінде қазақ тіліндегі ақпараттың аздығы және мәліметтердің нақтылығының төмендігі, ауыл балаларына, әсіресе көршілес шет елден келген отандас студенттерімізге өз қиыншылықтарын туғызуда. Ал, тек пәннің мазмұны бойынша ғылыми ақпаратты толық игергенде ғана студент өзіндік жұмысының тапсырмаларын орындауда едәуір тиімді құралдарды таңдап алуға, оларды бірізділікпен құруға мүмкіндік алады. Сондықтан қазақ тілінде оқу-әдістемелік құралдарын жасау бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі болып қала береді. Сонымен, білім беру саласында оқытудың кредиттік жүйесі бойынша білім беруші оқытушылар студенттердің мамандықтарына сәйкес өзіндік жұмыстарына ерекше көңіл бөліп, студенттер үшін ұтымды, әрі өмір дағдыларын дамытатын жұмыс түрлерін іздеуі қажет ететіні айқын.

Молекулалық генетика және генетика кафедрасына маманданған студенттердің екі тобы соңғы жылдары көптілде білім алады. Осы топтарды оқытуда бірқатар қиындықтар кездеседі: біріншіден, көбінесе, топта қазақ тілді студент саны көп, ауылдың балалары мен оралмандар, орыс тілін жетік меңгермегендіктен олар қазақ тобы негізінде құралған. Ал орыс мектебінен келген студенттер қазақ тілін білмейді.

Екіншіден, орыс және қазақ топтары да ағылшын тілін терең меңгермеген. Ағылшын тілде емес, өз тілінде генетика мен биотехнология терминдері мен сөйлемдерін түсіну қиын. Сондықтан, көптілді топтарды жүйелі мектеп- университеттің бастапқы курстарынан бері оқыған студенттерден құрастырмағандықтан, мамандық бойынша терең білім беру, генетика есептерін шығарып үйретудің қиыншылықтары аз емес. Мысалы, студенттерге терминдер мен есептер түсінікті болуы үшін бір есепті екі тілде жазу, тексеру қажет. Сондықтан қазіргі уақытта осы қиыншылықтарды жеңу мақсатымен үш тілдік сөздіктер мен есеп жинағы құрастырылуда.

Үшіншіден, әлі де болса қарқынды даму үстіндегі биотехнология мамандарын дайындауда арнайы курстардан мысалы, «Биотехнологияның молекулалық-генетикалық негіздері», «Генетикалық талдау», «Адам цитогенетикасы» сияқты көптеген пәндерден ағылшын және қазақ тілдерінде оқулықтар аз, оқытушылардың оқулық жазуға уақыттары жетіспей жатады.

Төртіншіден, оқытушыларды мамандар жетекші ЖОО базасы негізінде ғылыми іс-тәжірибеден өткен оқытушылар саны кафедрада бір-екеу. Сондықтан университеттің жас мамандарын тілдік қайта даярлаудан өткізу керек.

Қазіргі заманда әмбебап, ізденуші маман болуға білім мен ғылымның негізгі ұстамы - теория мен практикалық бағытты қатар алып жүру тағы да бір мақсаттың бірі. Өйткені, өндіріспен байланыспаған білім жүйесінің білікті маман дайындай алмайтынын өмір көрсетіп отыр. Бұл жағдайдан шығудың бірден-бір жолы, жоғарғы оқу орнының (ЖОО) ғылыммен ықпалдастығын күшейту қажет болып отыр [1-4]. Дамыған елдердің экономикасындағы түбегейлі өзгерістерге байланысты Қазақстанның жоғары оқу орындарында да, кәсіби маман даярлау жүйесіне түбегейлі өзгерістер енгізілуде. Жұмыс берушілер тек жоғары кәсіби білімді маманды ғана емес, жаңаша, күрделі кәсіби-өндірістік проблемалар туғанда шұғыл шешім қабылдай алатын және мекеменің жұмысына бірден кірісіп кетуге тәжірибелік қабілетті, жаңа дағдарыстың бағытына сай, ойшыл жастарды жұмысқа алады. Сонымен қатар, қазіргі қоғамдағы мекеме, маманнан кәсіби білім мен біліктілігіне қоса басқа да құзыреттіліктерді: компьютермен үш деңгейде (өңдеушілік, желілік, кәсіби бағдарламалар) жұмыс істей білуді, кемінде бір шет тілін білуді, маркетинг негіздерін, психологиялық әдістемелерді, менеджерлік дағдыларды игеруді талап етеді [1-6]. Студентті және магистранттарды болашақ кәсібіне сай жан-жақты дайындау үшін, мақсатты түрде ғылыми зерттеу институттарының ғалымдарымен келісе отырып, өндірістік тәжірибе жұмыстарымен ұштастыру қажет. Сол себепті әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінде дәстүрлі оқыту формалары мен өмірдің талабы арасындағы алшақтықты жоюға, маманның тиімді кәсіби әрекет жасауына қажетті ғылыми білімнің көлемінің ұдайы артуы мен мамандардың нақты даярлануы арасындағы алшақтықты жоятын және толыққанды білімді қалыптастыруға, өзіндік жұмыс пен өзіндік білім алу дағдыларын дамытуға мүмкіндік берілген. Осыған байланысты молекулалық биология және генетика кафедрасының дәстүрлі оқу жобасының аясында, 5B060700-Биология және 5B070100-Биотехнология мамандығы бойынша «Жалпы генетика», «Биология және биотехнологияны зерттеу мәселелері жөніндегі ғылыми зерттеу» институттарымен, «Ана мен бала» орталықтарымен келісім шартқа отырып, студенттер практикасын сол институттарда жалғастырады. Студенттер практика уақытысында институттарда болып жатқан ғылыми жұмыстарды, эксперименттерге қатысып, ғылыми ой жинақтап, тәжірибе алмасады. Мысалы, «Ана мен бала» орталығына барған студенттерге адамға тәжірибе жасатпайды, бірақ түрлі тұқымқуалайтын аурулары бар әйелдерге сынамалар алу арқылы талдау жүргізеді. Алайда тәжірибеден өткен студенттердің «Экомед» орталығы сияқты репродуктивті медициналық орталықтарда жұмысқа тұруына жол ашылады.

Ғылыми институттарда жұмыс істеп келген студенттердің көпшілігі келешекте сол институттарда өздерінің мамандықтары бойынша жұмыстарын жалғастырады. Бұл қуантатын жай. Бірақ дегенмен, осындай ғылыми орталықтар студенттерді шектеулі санмен алады, студенттердің басым көпшілігі университетте зертханаларда қалатындықтан, оларға жұмыс жүргізу үшін материалмен қамтамасыз ету қиындықтары туындайды. Соған қарамастан, практика

барысында оқытушы генетикалық жұмыстарды: жоспарлау, ұйымдастыру, сарынын белгілеу, экспериментті жүргізу, нәтижені алу; бақылау арқылы бақылап бағыт-бағдар беріп отырады.

Белгілі ғылыми жұмыстарда нәтижеге қол жеткізу үшін мынандай аналитикалық жүйеге бағдарлайтын сұрақтардан құрылады:

- Бүгінгі күні қай эксперименттік нәтижелерге жеттік?
- Қайда, қандай нәтижелерге жетуіміз керек?
- Не істеуіміз керек?
- Алынған нәтижені қайда қолданамыз?
- Дәлелдігі қандай?

Бірінші сұраққа жауапты бүгінгі күннен іздеуіміз керек. Ол талдау, жинақтау електерінен өтіп сұрыпталады. Осылай талдау жүргізіледі.

Сонымен бірге, ойлау өнерінің кілті - әр студенттің іс-әрекетін шыңдау (делегирование). Әр студенттің шама-шарқына лайықты жұмыс беріп, оның үнемі шыңдалуына басшылық жасау басты мақсат. Кафедрада оқыту үдерісінің жолдары (мотив) даму жүйесін қамтамасыз ететін «Мына студент жұмысын нәтижелі орындауы үшін не істеуіміз қажет?» деген сұраққа іздеу барысындағы ынтымақтастық істің нәтижесіне жетелейді. Бұл жолдың төмендегідей екі амалы бар: студенттің үнемі еңбекке өзін мәжбүр етуі, егер адам өз мақсатын дұрыс түсінсе, ешбір сыртқы бақылаусыз, өз-өзін басқару, бақылау негізіндегі еңбекке деген құлшынысын оятуы.

Әлбетте, студенттердің бірінші орында әлеуметтік-тұрмыстық хал ахуалдары, екінші орында шығармашылық ынтасы, үшінші орында кәсіптік шеберліктің шыңына жету ықыласы байқалады, сараланады. Практика барысында студенттердің келесі қасиеттеріне ерекше көңіл бөлінеді: өз-өзін таныту (когнитив), қауіпсіздік қажеттілікке бағдар жасау, өзін мойындату, әлеуметтік қажеттілікке мойын ұсыну, алынған нәтижеге қорытынды жаңаша философиялық көзқараспен құра білу. Ал жұмысты бақылау төмендегідей кезеңдерге жіктеледі:

I кезең. Қалыпты айқындау (мақсат, міндет, кеңістік, уақыт).

II кезең. Қол жеткен табысты басқа сапаға айналдыру.

III кезең. Мүмкін болар нәтижені бұрынғы қол жеткен табыстармен салыстыру.

IV кезең. Өзекті мәселені шешу.

Осы қасиеттерді бойына сіңіре білген нәтижеге қол жеткізген студент диплом қорғап, жақсы маман бола алады, ал нәтижеге қол жеткізбейтін әлсіз студенттерге көмек көрсетуге тура келеді. Осы жерде сұранысқа ие болатын үш тілді, белсенді студенттермен қоса әлсіз топтағы көмек қажет ететін студенттерде болады. Сол көмек керек студенттерге негізінен қосымша өздерінің иекемі бар жұмыс түрлерін ұсыну керек деп ойлаймыз. Бұл жерде биологтар үшін гүл өсіруші (флорист) немесе қаланы гүлмен безендіруші секілді жұмыстармен қамтамасыз ету керек сияқты.

Сонымен, халықаралық білім беру кеңістігіне интеграциялануға қабілетті, еңбек нарығын қанағаттандыратындай жоғары генетик мамандарды дайындау үшін көптілді білім беруде оқу – әдістемелік, материалдық-техникалық базаларды дамыту қажеттілігі бар. Сонда ғана қазіргі кезде еңбек нарығында үлкен сұранысқа ие генетик мамандарының бәсекеге

қабілеттілігін арттыруға болады. Жоғары дәрежедегі «Генетик» мамандарды дайындау үшін тілдік курстарды тегін оқытуға жол салу керек және оқытушыларды арнайы шетел елге іс – сапармен тәжірибе алмастыруға жіберген жөн. Ғылыми институтармен байланысты нығайту мен бірге университеттегі зертханалардың материалдық-техникалық базасын нығайту абзал.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы.
2. Закон Республики Казахстан «Об Образовании» от 27 июля 2007 года № 319 - III.
3. Егорова Ю.А. Проблема интеграции науки и образования // Современные наукоемкие технологии. – 2008. - №1 - С.74-75
4. Б.А.Альмухамбетов. Тенденции развития системы повышения квалификации педагогических кадров в Казахстане. – Алматы: «Ғылым», 2001. – 290с.
5. Тұрғынбаева Б.А. Мұғалімдердің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту Алматы – 2005, 2006.
6. А.Ю. Абинова. Проблемы интеграции системы образования в национальный инновационный комплекс // Вестник КазНУ, 2014.<http://artiklez.com/artikle/category/163>

ПОДГОТОВКА КАДРОВ ИНДУСТРИАЛЬНО-ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА

ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД В УТИЛИЗАЦИИ НЕФТЕШЛАМОВ

36

Мухтаров А.К. – к.х.н.,
доцент Евразийского
Национального
университета
им.А.Н.Гумилева,
Abilkhas@mail.ru

Технологические процессы добычи нефти и производства нефтепродуктов, их транспорт и хранение, неизбежно связаны с потерями, иногда значительными. Наиболее тяжелые и опасные последствия возникают при аварийном фонтанировании скважин, прорыве нефтепроводов, нарушении герметичности транспортных средств и нефтехранилищ. Это приводит к возникновению экологически опасных ситуаций, вызывающих разрушение почвенного покрова, загрязнение атмосферы, проникновение нефти в водоемы и в конечном счете к отрицательному воздействию на здоровью человека.

Технологические процессы добычи нефти и производства нефтепродуктов, их транспорт и хранение, неизбежно связаны с потерями, иногда значительными. Наиболее тяжелые и опасные последствия возникают при аварийном фонтанировании скважин, прорыве нефтепроводов, нарушении герметичности транспортных средств и нефтехранилищ. Это приводит к возникновению экологически опасных ситуаций, вызывающих разрушение почвенного покрова, загрязнение атмосферы, проникновение нефти в водоемы и в конечном счете к отрицательному воздействию на здоровью человека.

На объектах в процессе хозяйственной деятельности образуются различные виды отходов. Отходами основного производства является нефтешлам и замазученный грунт.

Замазученный грунт — образуется при снятии верхнего слоя почвы на месте проливов нефтепродуктов, при снятии верхнего слоя почвы вокруг скважины по окончании капитального и подземного ремонта скважин, при извлечении содержимого резервуара в процессе очистки, при снятии верхнего слоя почвы в процессе механической очистки нарушенных земель.

Нефтешлам — образуется в виде донного осадка при хранении продуктов добычи в резервуарах (пластовый песок и грунт, пропитанный нефтью, оседавший в резервуарах, отстойниках, буферных емкостях и др.). Основным загрязняющим компонентом нефтешлама

являются нефтепродукты

Для решения проблемы утилизации замазученных почв в последние годы проведены ряд исследований по ликвидации нефтяных загрязнений. Описаны различные классификации полигонов и способы захоронения отходов нефтегазодобычи, которые используются в Канаде и Америке. Отмечено [1], что при строительстве полигонов (шламонакопителей) отходов нефтедобычи, на нефтегазовых месторождениях может быть использован Carbofol, как очень долговечный материал, устойчивый к химикатам и обладающий множеством преимуществ.

Предложено [2,3] использование нефтяного шлама Жанажолского газоперерабатывающего завода в качестве дорожно-строительного материала.

Получен патент [4] на устройство по очистке нефтезагрязненного грунта, путем промывки горячей водой при 70 оС и на разделение нефти и грунта.

В качестве перспективных методов утилизации отходов добычи и транспортировки нефти – нефтешлама, загрязненного нефтью грунта, амбарной нефти в работах Мансурова З.А., Онгарбаева Е.К., Тулеутаева Б.К. предложены термическая переработка и окисление шламов с получением из органической части битумов, из твердого остатка – асфальтобетонных смесей, коксов и керамзитов [5-11].

Ряд исследований посвящены [12-15] изучению способности адаптированных культур микроорганизмов к деструкции нефти и нефтепродуктов.

Имеется также направление очистки почвы от нефтепродуктов с помощью биокомпостов [12-13] интенсивность деструкции нефтепродуктов от которых зависит количество наполнителя, время перемешиваний, глубина аэрации почвы, температура среды и т.д.

Тем не менее ни один из способов утилизации замазученных грунтов в настоящее время не нашел широкого использования, каждый из этих способов имеет

свои преимущества и недостатки. Поэтому в настоящее время на нефтепромыслах республики используется в основном технический метод рекультивации нефтезагрязненных почв, заключающихся в снятии и захоронении на специальных полигонах верхнего «замазученного» слоя почв. Сейчас часть этих шламонакопителей заполнены и требуется строительство новых шламонакопителей.

Следовательно, необходимо было разрабатывать более удобные и дешевые способы утилизации нефтезагрязненных почв. Между тем, почти отсутствуют работы о применении замазученных грунтов в качестве органических вяжущих для укрепления грунтов в строительстве дорог.

Целью является разработка способа утилизации отходов нефтегазодобычи – замазученной почвы и возможности использования её в качестве органических вяжущих, с целью повышения и укрепления несущей способности слабых (пылеватых и тяжелых пылеватых) грунтов в строительстве грунтовых дорог и строительство экспериментальной грунтовой дороги для подтверждения технических характеристик укрепленных грунтов.

Задачи:

- Согласование с АО «Эмбаунайгаз» об отборе и завоза замазученных почв из шламонакопителей месторождений НГДУ АО «Эмбаунайгаз» на территорию ТОО «Тас жол».
- Определение количественного содержания углеводородов нефти в составе привезенной замазученной почвы.
- Изучение физико-химических характеристик, выделенных углеводородов из замазученной почвы: определение углеводородного состава, фракционного состава, плотности и молекулярной массы экстракта замазученной почвы.
- Разработка рецептуры состава для укрепления грунта на основе замазученных почв, привезенных из шламонакопителя.
- Лабораторные испытания физико-механических свойств укрепленного грунта на основе замазученных почв: определение предела прочности при сжатии водонасыщенных образцов при 20^оС, кгс/см², определение предела прочности при сжатии водонасыщенных образцов при 50^оС, кгс/см², определение предела прочности при растяжении и изгибе водонасыщенных образцов при 20^оС, кгс/см², определение коэффициента морозостойкости; определение водонасыщения, % объема.
- Создание технологической схемы строительства экспериментальной грунтовой дороги, укрепленной замазученным грунтом длиной 200 м.

- Составление проекта строительства экспериментальной грунтовой дороги, укрепленной замазученным грунтом длиной 200 м.
- Проведение экспертизы составленного проекта строительства экспериментальной грунтовой дороги, укрепленной замазученным грунтом длиной 200 м.
- Завоз замазученной почвы из шламонакопителя АО «Эмбаунайгаз» и других стройматериалов.
- Подготовка места строительства экспериментальной грунтовой дороги, укрепленной замазученным грунтом длиной 200 м.
- Строительство экспериментальной грунтовой дороги, укрепленной замазученным грунтом длиной 200 м.
- Отбор проб и лабораторное испытание экспериментальной грунтовой дороги, укрепленной замазученным грунтом длиной 200 м.

Научная новизна – экологически и экономически выгодный способ утилизации замазученных почв, с помощью которого можно получить вяжущий состав для укрепления грунтовых дорог с применением замазученных почв, который имеет высокую прочность, на 2 раза улучшает водостойчивость, даже при меньшем содержании углеводородов нефти в составе грунта.

Новизна состава технологии укрепление грунтовых дорог подтверждается Предпатентами № 14330 РК, № 16960 РК и положительным решением о выдаче патента РК на полезную модель № 259 от 13 марта 2017 г. На «Состав для укрепления грунтовых дорог» [16-18].

Как видно из таблицы 1 и 2 результаты испытания при применении замазученных почв состава №1 и №2 соответствует требованиям к грунтам, укрепленным органическими вяжущими по СН 25-74, для устройства нижних слоев оснований и покрытий на дорогах IV - V технической категории, так что их можно применять для нижнего слоя.

Составы №3 и №4 удовлетворяют и даже превосходят требования к грунтам, укрепленным органическими вяжущими совместно с цементом по СН 25-74, для устройства верхних слоев оснований и покрытий дорог III - V технической категории.

На основании положительных результатов по испытанию образцов по разработанной рецептуре состава грунтов с добавкой замазученных почв из шламонакопителя НГДУ «Прорванефть» в качестве органического вяжущего для укрепления грунтов, нами рекомендовано дорожно-строительным организациям состав вяжущих при строительстве нижнего и верхнего слоев грунтовых дорог с применением замазученных почв НГДУ «Прорванефть».

Разработка имеет следующие преимущества:

1. Финансовая: 1) удешевляется стоимость строительства грунтовой дороги минимум на 30% за счет экономии битума, дизельного топлива и сокращения транспортных расходов на перевозки материалов;
- 2) Экономический эффект только с одного шламонакопителя при использовании замазученной почвы в качестве органического вяжущего для укрепления грунтовых дорог составляет 85,2 млн. тенге (по штрафу за хранение отхода).

Таблица 1 - Результаты испытания физико-механических свойств образцов для укрепления грунтов состава №1 и №2

Физико-механические свойства	Норма СП 25-74 для грунтов, укрепленных жидкими битумами, каменноугольными дегтями с добавкой активных и поверхностно активных веществ или без добавки для нижних слоев оснований или покрытий	Грунты, укрепленные замазученной почвой	
		Состав №1	Состав №2
Предел прочности при сжатии неводонасыщенных образцов при 20 °С, кгс/см ² , не менее	12	12,2	14,1
То же при 50 иС, кгс/см ² , не менее	7	7,1	8,2
Предел прочности при сжатии неводонасыщенных образцов при 20 °С, кгс/см ² , не менее	6	8,1	9,4
Набухание, % объема не более	5	1,30	1,1
Капиллярное водонасыщение, % объема не более	5	3,0	3,2
Коэффициент морозостойкости, не менее	0,6	0,66	0,67

Таблица 2 - Результаты испытания физико-механических свойств образцов для укрепления грунтов состава №3 и №4

Физико-механические свойства	Норма СП 25-74 для грунтов, укрепленных жидкими битумами, каменноугольными дегтями с добавкой активных и поверхностно активных веществ или без добавки. Показатели по классам прочности для верхних слоев оснований или покрытий		Грунты, укрепленные замазученной почвой. Верхний слой	
			Состав №3	Состав №4
	I	II		
Предел прочности при сжатии при 50 ОС, кгс/см ² , не менее	40-25	25-15	49,3	65,2
Предел прочности при сжатии при 50 ОС, кгс/см ² , не менее	20	12	18,4	19,7
Предел прочности при растяжении при изгибе водонасыщенных образцов при 20 °С, кгс/см ² , не менее	10	6	27,4	36,2
Коэффициент морозостойкости, не менее	0,85	0,8	0,85	0,86
Водонасыщение, % объема, не более	3	5	Не более 3	Не более 3

2. Технологическое - сокращается стадия приготовления водно-битумных эмульсии, смешения и насыщения грунта водно-битумной эмульсией.

3. Функциональное - улучшаются:

1) Предел прочности при сжатии грунта при 20 ОС на 2 раза.

2) Предел прочности при растяжении при изгибе водонасыщенных образцов при 20 °С на 2,5 раза.

3) Коэффициент морозостойкости - в норме.

4) Водонасыщение, % объема - в норме.

4. Экологическое - решает одну из важнейших задач охраны окружающей среды в области охраны почв - успешная утилизация отходов нефтедобычи.

5. Эксплуатационное - дает возможность квалифицированно использовать замазученные почвы на нефтепромыслах для строительства внутрипромысловых грунтовых дорог. Этот проект совместим с существующими инфраструктурами в промыслах нефтегазодобывающих организаций.

Список литературы:

1. Кудайкулова К.А., Земцева М.Б. Полигоны захоронения отходов бурения – самый доступный метод их ликвидации // Промышленность Казахстана.-2003, №3 (18).- с.60-63.
2. Исследование возможности укрепления оснований автомобильных дорог на основе нефтяного шлама Дусипов Б.Б., Алтаева З.Н., Есельбаева А.Г., Махамбетова У.К. // Проблемы химической технологии неорганических, органических, силикатных и строительных материалов и подготовки инженерных кадров: Тр. Междунар.науч.-практ.конф.,г.Шымкент, 28-30 окт.2002г. - Шымкент: ЮКГУ им.М.Ауезова, 2002, Т.2. - с.26-30.
3. Алтаева З.Н., Махамбетова У.К., Утегенов М.М. Нефтегрунт в дорожном строительстве//Вестн. Нац. Инж. Акад. РК.-2004, №4.-с.90-93.
4. Хасанов Т.А., Линцов С.Г., Соколов А.И. и др. Способ очистки загрязненного грунта от нефтепродуктов и устройство для его осуществления// Пат.2913 Республика Казахстан, МКИ E02B 15/04, A 01 C 21/00-№ 20027825; Оpubл. 15.12.95, Бюл. №4 (11).
5. Онгарбаев Е.К. Состав, свойства и способы утилизации отходов добычи и транспортировки нефти// Вестн. КазНУ. Сер. хим. -2004,№4.-с. 148-151.
6. Мансуров Э.А., Онгарбаев Е.К., Тулеутаев Б.К. Разработка способов термической переработки и окисления нефтяных отходов // Нефтепереработка и нефтехим. -2004,Вып. 8. - с.49-54.
7. Мансуров Э.А., Онгарбаев Е.К.,Тулеутаев Б.К. Загрязнение грунтов нефтью и буровыми шламами. Утилизация отходов с получением дорожно- строительных материалов // Химия и технология топлив и масел. – 2001, №6.-с.41-42.
8. Мансуров Э.А., Онгарбаев Е.К.,Тулеутаев Б.К. Разработки способов термической переработки и окисления нефтяных отходов // Нефтепереработка и нефтехимия. – 2004, №8.-с.49-54.
9. Онгарбаев Е.К.,Тулеутаев Б.К. ,Мансуров Э.А. Разработка способов переработки отходов добычи и транспортировки нефти// Проблемы нефтегазового комплекса Казахстана: материалы международной научн.—техн. конферен., посвященной 70-летию юбилею академика Надирова Н.К. – В 2-х томах. –Атырау: АИНГ, 2001, Т2.-с. 185-191
10. Бурханов Б.Ж., Ногаев Ш.Н., Кунбазаров А.К. Компостирование замазученных грунтов.// Вест.КарГУ. сер.биол., мед., геогр.- 2005, №1.-с.33-34.
11. Тлеуов А.С., Шевко В.М., Тлеуова С.Т. Пути решения проблемы переработки и утилизации нефтяных отходов// Наука и образование Южного Казахстана. Сер. «Экология. Охрана окружающей среды и рациональное использование природных ресурсов» - 2003,№32,-с.167-168.
12. Алиева Р.М., Шилова Н.К., Файзулина Э.Р. Микробиологическое окисление дизельного топлива, бензина, керосина. // Изв. НАН РК. -Сер.биол. – 1994, №1.-с.51- 55.
13. Токтарбекова Ж.К. Пилотный проект компостирования нефтесодержащих отходов. // Нефть и газ. -2000,№3.-с.119-120.
14. Препарат «Мунайбек» для очистки от нефтяных загрязнений. Алиева Р.М., Шилова Н.К., Файзулина Э.Р., Бирюкова Л.А. // Новости науки Казахстана: ЭИ КазгосИНТИ. -Алматы, 1994.-Сер.Развитие современной науки. Будущее науки. - Вып.4. - с.65-66.
15. Скрининг активных штаммов дрожжей деструкторов-углеводородов для очистки нефтезагрязненных почв. Есенбаева Г.А., Фоломеева О.В., Мукашева Т.Д.,Шигаева М.Х.//Академик К.И.Сатпаев и его роль в развитии науки, образования и индустрии в Казахстане: Тр. Междунар. симпозиума, посвящ. 100-летию со дня рождения К.И.Сатпаева. Ч.I. г.Алматы, 7-8 апр. 1999г. - Алматы: КазНТУ, 1999. - с.278-280.
16. Предпатент №14330 РК. Состав для укрепления грунтовых дорог // Гилязов Е.Г., Диаров М.Д., Нурбауов А.Т. и др. Опубликовано 05.05.2004г., Бюлл. №5.
17. Предпатент № 16960 РК. Состав укрепления грунтовых дорог (варианты). // Сериков Т.П., Гилязов Е.Г., Диаров М.Д. и др. Опубликовано 15.02.2006г., Бюлл. №2
18. Гилязов Е.Г., Сагинаев А.Т., Сорокина Т.В., Идрисова Э.К. Состав для укрепление грунтовых дорог// Заявка на патент РК №2015/0743.1 от 11.06.2015г.

ПОДГОТОВКА ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ НОВОГО ФОРМАТА

РОЛЬ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ

40

Абишева Д.Н. -
к.филос.н., доцент,
старший менеджер
ЦПМ АО НИШ
г. Астана

Ускорение темпов развития общества повлекло за собой формирование принципиально новых приоритетов в системе высшего образования. Наиболее важными из них стали построение образовательного процесса в соответствии с основными положениями компетентностного подхода и формирование специалиста, способного к гибкой смене способов и форм образовательной деятельности на основе коммуникации позитивного типа и принципа социальной ответственности.

Действительно, ускорение темпов развития общества порождает у человека потребность адекватно реагировать на этот факт. Если в середине XX века при жизни одного поколения происходило в среднем одно качественное изменение в жизни общества, то при жизни современного поколения – уже не менее трех. В целом, чтобы соответствовать сложностям такого рода, современный человек должен быть готов к жизни в данных условиях, должен уметь адаптироваться синхронно изменению окружающей среды. [3]

Понятно, что в таких условиях современному работодателю также «нужен выпускник, эффективно включающийся в работу с самого начала трудовой деятельности. Получая образование, человек должен научиться ориентироваться в ключевых проблемах современной жизни, в том числе и в мире духовных ценностей, решать проблемы, связанные с реализацией определенных социальных ролей, и проблемы профессионального выбора траектории своей жизни, быть готовым менять сферы и способы своей деятельности. В результате такой выпускник (с достаточно высоким уровнем профессиональной компетентности), получив при поступлении на работу задание, в изменившихся условиях сам находит его решение правильно и в кратчайшие сроки. Кстати, именно так могут формулироваться основные требования к подготовке выпускника в плане его профессиональных компетентностей». [8]

Ориентированное на компетенции высшее образование существенно меняет профессиональную позицию преподавателя. Студент выступает как субъект познавательной деятельности, имеющий определенный жизненный опыт. Преподаватель же выполняет роль консультанта, модератора, тьютора. Своеобразие современной профессиональной деятельности преподавателя заключается в том, что возвращается истинный смысл его деятельности: ведение, поддержка, сопровождение студента. Так, в Программном документе ЮНЕСКО записано, что «новые условия труда оказывают непосредственное воздействие на цели преподавания и подготовки в области высшего образования. Простое расширение содержания учебных программ и увеличение рабочей нагрузки на студентов вряд ли могут быть реалистичным решением. Поэтому предпочтение следует отдавать предметам, которые развивают интеллектуальные способности студентов, позволяют им разумно подходить к техническим, экономическим и культурным изменениям и разнообразию, дают возможность приобретать такие качества, как инициативность, дух предпринимательства и приспособляемость, а также позволяют им более уверенно работать в современной производственной среде». [4]

Действительно, в образовательном процессе студент становится полноправным субъектом познавательной деятельности. При этом субъектность студента – его индивидуальность, которая проявляется в избирательности к познанию мира (содержанию, виду и форме представления), в устойчивости этой избирательности, в способах проработки материала, в эмоционально-личностном общении. Основной характеристикой субъектности является активность, которая представляет способность выдвигать новые задачи и брать на себя ответственность за их выполнение. Вместе с тем в учебном процессе может

быть ситуация, когда студент не осознает того, что является субъектом познавательной деятельности в силу различных объективных и субъективных причин. В таком случае у преподавателя возникают сомнения и недоверие к студенту. Ведь сознательность ответственна и предполагает определенные представления о себе, о своем месте в мире, об отношениях с окружающими.

Немаловажен и тот факт, что компетентностный подход меняет отношение к добыванию и передаче знания в учебном процессе. Как было отмечено ранее, современные социальные условия таковы, что «устаревание» информации происходит гораздо быстрее, чем завершается естественный цикл обучения. Вследствие этого традиционная установка на передачу необходимого запаса знаний теряет смысл. Поэтому монологическое изложение учебного материала заменяет творческое сотрудничество и диалог преподавателя со студентом. Именно при таком позитивном партнерстве раскрываются взгляды, убеждения, ценности, которые указывают на профессиональную позицию преподавателя и воздействуют на развитие мировоззрения студента. Ведь сознание студента формируется не столько под влиянием образовательной деятельности, сколько под воздействием уже сложившихся общепризнанных представлений других студентов и позиции преподавателя.

Сегодня для преподавателя становится гораздо важнее научить студента приобретать знания самостоятельно, чем транслировать их, потому что на рынке труда востребованы не знания сами по себе, а способность специалиста применять их на практике, выполнять определенные профессиональные и социальные функции. В этой связи хотелось бы упомянуть слова известного американского социолога и футуролога Э. Тоффлера, который правомерно отмечал: «Сегодняшний факт становится завтрашним заблуждением. Это не возражение против изучения фактов или данных – вовсе нет. Однако общество, в котором индивидуум меняет работу, место жительства, социальные связи..., придает огромное значение эффективности образования. Студенты должны учиться отбрасывать старые идеи, знать, когда и как их заменять. Короче говоря, они должны научиться учиться, отучиваться, переучиваться... Неграмотным человеком завтрашнего дня будет не тот, кто не умеет читать, а тот, кто не научился учиться». [10]

В рамках компетентностного подхода используются два базовых понятия: компетенция и компетентность. До сих пор продолжаются споры об интерпретации этих понятий, поэтому среди исследователей нет единого мнения об их специфике. Встречаются случаи синонимичного использования данных понятий. Вместе с тем большинство исследователей акцентируют внимание на необходимости разведения понятий «компетенция» и «компетентность». Приведем некоторые из определений. Так, А.В. Хуторской отмечает: «...Мы будем пытаться разделять данные понятия, имея в виду под компетенцией некоторое отчужденное, наперед заданное требование к образовательной подготовке ученика, а под компетентностью – уже состоявшееся его личностное качество (характеристику)». [11;21]

Г.А. Сергеев понимает под компетенцией «...совокупность взаимосвязанных качеств личности, заданных по отношению к определенному кругу предметов или процессов и необходимых, чтобы качественно и продуктивно действовать по отношению к ним. Компетентность определяется как владение человеком соответствующей компетенцией, включающей его личностное отношение к ней и предмету деятельности. Таким образом, компетенции выступают как цели образовательного процесса, а компетентность – как результат, совокупность личностных качеств специалиста». [5;9]

И.С. Сергеев, В.И. Блинов рассматривают компетентность как «...готовность к выполнению определенных функций, а компетентностный подход в образовании есть не что иное, как целевая ориентация учебного процесса на формирование определенных компетенций... Компетенция – готовность человека к мобилизации знаний, умений и внешних ресурсов для эффективной деятельности в конкретной жизненной ситуации, готовность действовать в ситуации неопределенности». [6;9,23]

Как видно из представленных определений, между понятиями «компетенция» и «компетентность» выделяются различия. Компетенция представляет собой потенциальную возможность или способность личности находить ответы на вопросы в определенном круге ситуаций (потенциальное качество определенной деятельности), а компетентность – это способность личности к решению вопросов в определенной сфере деятельности в условиях реальной действительности. Можно сказать, что компетентность – способность действовать в ситуации неопределенности.

Данные определения подчеркивают важность деятельности личности, ее активную позицию, готовность к целеполаганию и действию. В этой связи компетенция есть комплексная характеристика личности, которая раскрывается в конкретной деятельности, либо в конкретной предметной области. Наряду со знаниями, умениями, навыками она имеет определенную мотивационную базу, когнитивные, аффективные и волевые компоненты. Компетенция включает в себя способность действовать в заданной ситуации, успешно выполнять профессиональную роль, использовать опыт в решении поставленных задач. Знания, умения и навыки переходят в разряд промежуточных целей, а оценка производится на основе анализа, демонстрируемого личностью поведения и полученных ей результатов. Поэтому ключевые компетенции являются результатом не только профессионального образования, но и образовательного опыта личности в целом. [9]

Действительно, в содержательном плане компетенция включает в себя знания, умения, навыки, а также личностные качества, которыми должен обладать человек для решения тех или иных профессиональных задач. [1] Знания, полученные в процессе обучения, способствуют формированию определенных навыков. Навыки при этом представляют собой доведенные до автоматизма операции, когда человек особенно не задумывается о том, что и как он делает. Навыки,

в свою очередь, становятся основой формирования определенных умений. Умения – это деятельность, направленная на решение какой-либо проблемы. Личные качества человека влияют на процесс формирования знаний, умений и навыков. Аналогично сформированные

знания, навыки и умения влияют на личные качества человека. При таком уникальном взаимном сочетании формируется компетенция.

Схему процесса формирования компетенции можно представить следующим образом [2]:

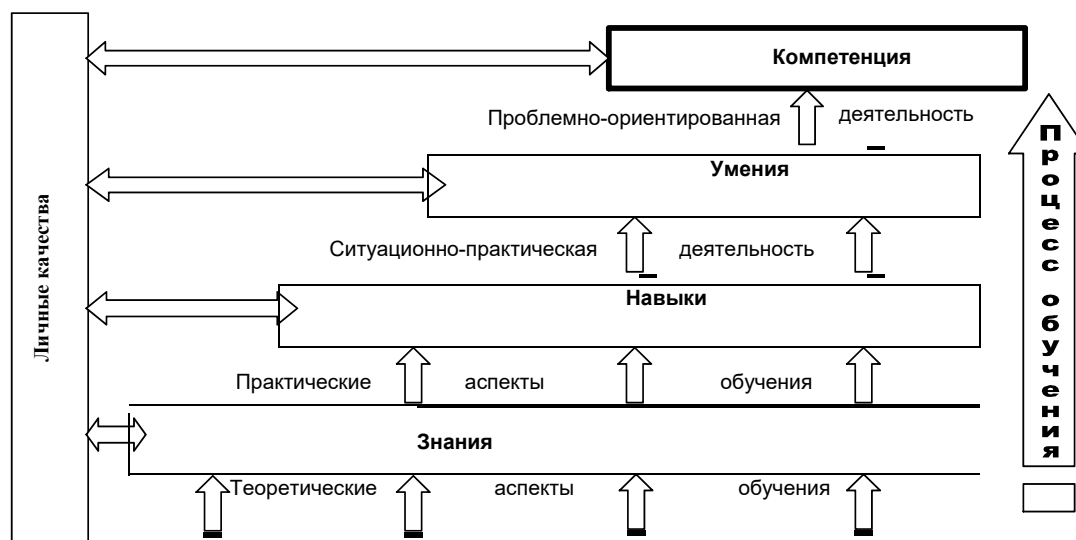

Рис. 1 Процесс формирования компетенции

Понятие «компетентность» более шире по сравнению с понятием «компетенция». По нашему мнению, компетентность представляет собой набор определенных компетенций, т.е. компетентность – это владение компетенциями. Компетентность связана с наличием профессионального опыта личности. «Например, в управленческой деятельности руководитель должен обладать компетенциями в области планирования, организации, мотивации и контроля за деятельностью компании. Однако даже при наличии данных компетенций только эффективное их применение, выраженное в успешных показателях деятельности компании, позволяет сделать вывод о компетентности руководителя. Следовательно, реализация компетенции в практической деятельности еще не означает компетентность. Поэтому компетенция более теоретична, в то время как компетентность – практична». [2]

Возвращаясь к образовательной деятельности, хочется отметить, что:

- компетентность выступает в качестве личной характеристики преподавателя;
- понятие «компетентность» характеризует преподавателя в его профессиональной деятельности, а понятие «компетенция» обозначает основной признак, который делает преподавателя, возможно, компетентным;
- компетентность означает осведомленность, авторитетность, а компетенция – круг вопросов, в которых преподаватель обладает авторитетностью, познанием, опытом, кругом полномочий;
- компетентность – это личностная характеристика, совокупность, знаний, умений, навыков и гибкого мышления, а компетенция – некоторые отчужденные, наперед заданные требования к подготовке студента как субъекта образовательной деятельности.

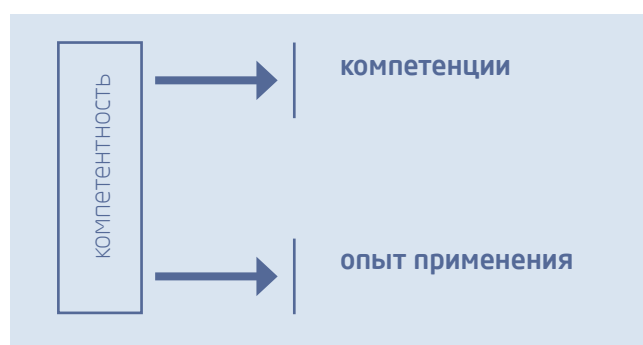

Рис. 2 Взаимосвязь понятий «компетентность» и «компетенции»

Формирование компетенций преподавателя нельзя свести лишь к набору профессиональных свойств и качеств личности, отвечающих требованиям профессии. Это и направленность личности (мотивация, ценностные ориентации), и способность преодолевать стереотипы, и умение чувствовать проблему, и желание проявлять проницательность, гибкость мышления, характер, волевые качества.

Успешное овладение преподавателем компетенциями есть самоизменение – процесс и результат усилий, направленных на то, чтобы стать иным. Самоизменение наступает тогда, когда преподаватель приступает к самостоятельной деятельности. Такое понимание компетенции основано на интерпретации мнения профессора Т.В. Черниковой, которая отмечает системность и многокомпонентность понятия «компетенция». [12]

Самоизменение характеризуется способностью мыслить. Интеллект преподавателя есть его личная собственность, его богатство. Поэтому самоизменение является не только его обязанностью, но и правом, обеспечивающим благополучную профессиональную деятельность в соответствии с требованиями Концепции образования, стандартов, программ.

В процессе самоизменения преподавателю трудно преодолеть выраженное желание все делать правильно согласно эталону и практически безотносительно к студенту. По мнению профессора Т.В. Черниковой в такой ситуации проявляется так называемый «эффект аудитории», когда в присутствии авторитетного коллеги или руководителя преподаватель работает ради похвалы, а при их отсутствии им могут допускаться мелкие нарушения и недобросовестность в работе, т.е. профессиональная незрелость. Чтобы преодолеть ее, преподавателю необходимо развивать умения и навыки мобилизации своего личного потенциала и быть готовым к изменениям. [12]

В образовательной деятельности компетентностный подход не только дает возможность преподавателю развивать знания, умения, навыки, но и поощряет рефлексию, а также использование способностей и личностных качеств для решения профессиональных задач. Умение рефлексировать очень важно для преподавателя, потому что вызывает новые потребности. Это конструирование мыслей, приводящих преподавателя к осознанию меняющейся образовательной практики, а также изменение конструкций мысли в зависимости от конкретной

образовательной ситуации. Данные способы существуют в единстве. Они порождают и обеспечивают рефлексивную деятельность преподавателя, которая позволяет исследовать себя, моделировать свое дальнейшее развитие и прогнозировать, насколько образовательная практика нуждается в способностях преподавателя, к примеру, в условиях формирования компетенций.

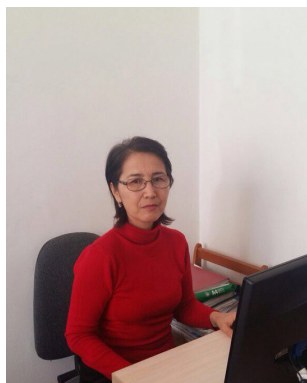
Таким образом, компетентностный подход ориентирован прежде всего на новое видение целей и оценку результатов образования. Он формирует мобильность и критичность мышления, системность знаний и способов овладения ими в процессе деятельности, регуляцию мыслительных процессов, умение ориентироваться в нарастающем потоке научной и специальной информации, способность к индивидуальному творческому подходу при самостоятельном решении задач научного и профессионального характера. Кроме того, компетентностный подход предъявляет свои требования и к таким компонентам образовательного процесса как содержание, педагогические технологии, средства контроля и оценки.

Список литературы

1. Алмазова Н.И. Когнитивные аспекты формирования межкультурной компетентности при обучении иностранному языку в неязыковом вузе: автореф. ... дис. д.п.н.. – Санкт-Петербург. – 2003. – 47 с.
2. Рахимов Т.Р. Ключевые компетенции преподавателя в рамках организации процесса обучения иностранных студентов в российском вузе. <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/365/image/365-149.pdf>
3. Реализация компетентностного подхода в образовательном процессе: научные труды СГА. – М. – 2009. – 146 с.
4. Реформы и развитие высшего образования: Программный документ ЮНЕСКО, 1995.
5. Сергеев Г.А. Компетентность и компетенции в образовании. – Владимир. – 2010.
6. Сергеев И.С. Как реализовать компетентностный подход на уроке и во внеурочной деятельности / И.С. Сергеев, В.И. Блинов. – Москва. – 2007.
7. Современные подходы к компетентностно-ориентированному образованию: материалы семинара. – Самара. – 2001. – 159 с.
8. Соловьева А.А. Особенности компетентностного подхода при разработке программ по физической культуре для студентов геолого-географического профиля. <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/365/image/365-158.pdf>
9. Тарасова Н.В. Стратегия реализации компетентностного подхода в образовании: историко-педагогический аспект // Аналитические обзоры по основным направлениям развития высшего образования. – 2007. – № 1.
10. Тоффлер Э. Шок будущего. – М. – 2002. – 557 с.
11. Хуторской А.В. Общепредметное содержание образовательных стандартов. – М. – 2002.
12. Черникова Т.В. Исследование качества управления школой с позиции компетентностного подхода в профессиональном образовании. [cyberleninka.ru/.../issledovanie-kachestva-upravleniya-shkoloy-s-pozitsii-kompetentnostnogo-podhoda-v-professionalnom-obrazovanii-1%20\(5\).pdf](http://cyberleninka.ru/.../issledovanie-kachestva-upravleniya-shkoloy-s-pozitsii-kompetentnostnogo-podhoda-v-professionalnom-obrazovanii-1%20(5).pdf)

БАЛАЛАРҒА АРНАЛҒАН ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ТАҚЫРЫПТЫҚ, ТАНЫМДЫҚ ӨРІСІ

44

Сұлтанова Б.М. –
ф.ғ.к., қауым проф.м.а.,
ҚазМемҚызПУ

Тойғанбекова М.Ш.
– фил.ғ.к., ЖОО-ға
дейінгі дайындық
кафедрасының аға
оқытушысы, Әл-
Фараби атындағы
ҚазҰУ

**Наралиева
Р.Т.** – ЖОО-ға
дейінгі дайындық
кафедрасының аға
оқытушысы, Әл-
Фараби атындағы
ҚазҰУ

Бұл бөлімде
қаламгердің балаларға
арнап жазылған
шығармалары, әдеби
ертегілері тақырыптық,
танымдық тұрғыдан
жүйеленіп, талданады.

Ұрпақ тәрбиесі ұлы іс екенін ертеңін ойлаған елдің ешқайсысы да есінен шығармаған. Осындай ұлы істің бөлінбес бір саласы – балалар әдебиетінің атынан бұрын заты дүниеге келген киелі, ең бір тарихы мол өнер болуы да сондықтан. Тіпті әдебиет тарихының жоталы сілеміне үстірт қана көз тастаған адамның өзі оның басқа сипаттағы түрлері балалар әдебиетінен негіз алып, тек содан ғана өсіп-жетілгенін бірден аңғартады. Әрине, әдебиеттің даму эволюциясына бұлай қарау сөз өнерінің қара топырағы – фольклордың еңбектеген баладан, еңкейген кәріге де күні бүгінге дейін рухани азық болып келе жатқандығын жоққа шығарғандық болар еді. Осы орайда, М. Горький айтқандай, «Балаларға арналған әдебиет өзінің көркемдігі жағынан кем дегенде, үлкендерге арналған әдебиеттің алдыңғы қатарлары мен иық тірестіре алатындай болуы керек» [36, 12 б.].

Міне, осы жағынан келгенде көркем әдебиеттің баланың рухани есеюіне қалайша әсер ететінін әркім-ақ толассыз мойындайды. Қазақ кеңес әдебиетінің жаңа қалыптасып келе жатқан кезінің өзінде жас ұрпақ балаға қажет әдебиеттен тапшылық көре қойған жоқ. Қаншама жасөспірімдер Пушкиннің ертегілерін, Крыловтың мысалдарын, Лев Толстойдың балаларға арналған әңгіме, повестерін оқып өсті. М. Горькийдің балаларға арналған шығармаларымен танысты. Дүниежүзі әдебиетінің балалар мен үлкендерге ортақ геройлары Том Сойер мен Гекльберри Фин, Робинзон Крузо мен Гулливер, Мюнхгаузендер қазақ балаларының сүйіктілеріне айналды. Осыларға қосылып Ыбырай Алтынсарин мен Спандияр Көбеевтің өлең, әңгімелері қазақ балаларының рухани қазынасына айналды.

Кеңістік кезеңде де балалар әдебиеті есейіп, өзіндік дәстүрге ие болғанын көреміз. Бұл дәстүрдің басында орыстың көрнекті жазушылары Аркадий Гайдар, Самуил Маршак, Корней Чуковский, Сергей Михалков, Валентин Катаев, Борис Житков, Лев Кассиль, Агния Барто, Виталий Бианки тағы басқалары тұрғаны ақиқат. Алайда,

ең бастысы, балаларға арналған ауыз әдебиетінде тәрбиелік және танымдық мәні басым жатты. Қазақ ауыз әдебиетінде ұлттық тәрбиенің, ұлттық танымның небір асыл үлгілері жасалды; көркемдігі кемел, ойы терең, мазмұны мәнді шығармалар дүниеге келді.

Осы қағидаларды сараптай келіп, балалар әдебиетін зерттеуші Шеген Ахметов былай дейді: «Дүниедегі барлық зат қарама-қарсылықтың бірлігінен тұрады дейтін болсаң, балалар соның себебін айқындай, іздестіру арқылы ғана өмірді дұрыс тани білетін, сол өмірдің түрлі қайшылықтарына қарсы тұра алатын төзімді суреткер, өмірге бейім азамат болып өсуі тиіс» [37, 8 б.].

Сондықтан да қазақ балалар фольклорында жас балғынның жан-жақты тәрбиеленіп, өмірдің небір қиындықтарын жеңуге дайын күрескер болып қалыптасуына назар аударылды.

Қазақ балалар фольклорын жинау, бастыру істері ХІХ ғасырдың ІІ жартысынан бастап қолға алына бастады. Ә. Дибаяев, Ә. Бөкейханов, А. Байтұрсынов, Ж. Аймауытов, С. Көбеев, Б. Өтетілеуов, Т. Жомартбаев, С. Сейфуллин, М. Әуезов, С. Мұқанов, Ө. Тұрманжанов, М. Ғабдуллин, М. Әлімбаев, С. Қасиманов, Ш. Ибраев т.б. балалар ауыз әдебиеті үлгілерін жинау, бастыру істерінде айтарлықтай жұмыстар атқарды.

Бір кездері Ахмет Байтұрсынов: «Жастардың оқу тәрбиесі түзелмей, жұрт ісі түзелмейді» [38, 6 б.], – деп даналық пікір айтқан еді.

Осы орайда, алашшыл рухтағы ұлы зиялылар мектепке арналған оқулықтарында ауыз әдебиеті үлгілерін молынан пайдаланды. ХХ ғасырдың басындағы қазақ әдебиетіндегі ағартушылық бағыттағы ақын-жазушылардың барлығы дерлік балаларды өнер-білімге үндеген шығармалар жазды.

С. Көбеев мектеп балаларына арнап «Үлгілі тәржіма», «Үлгілі бала» (1912) оқу кітаптарын шығарды. М. Кәшімовтің «Әдеп» (1907), «Ақыл» (1908) М. Нұрбаевтың «Көргенді бала – үлгілі ана» (1908), Ғ. Мәжитовтің «Қазақ шәкірттеріне ақыл» (1910), Т. Жомартбаевтың

«Балаларға жеміс» (1912), А. Байтұрсынұлы мен Т. Шопанұлының «Оқу құралы» (1927), Ө. Тұрманжановтың «Қошан кедей» (1927), І. Жансүгіровтің «Малта», «Шәркей» (1929), «Жұмбақ» (1930) жинақтары жарық көрді. С. Торайғыровтың «Қараңғы қазақ көгіне өрмелеп шығып күн болам», «Шәкірт ойы» (1915) деген өршіл үні сол кездегі жастардың арманына қанат бітіріп, білімділіктің, азаматтықтың биік жолдарына жол бастады. Сол сияқты М. Дулатов, М. Жұмабаевтың, Ж. Аймауытовтың, С. Сейфуллиннің, Б. Майлиннің, Ш. Иманбаевтың т.б. көптеген шығармалары елдің ертеңі – балаларға арналды.

Бұл жерде, ең бастысы, Жарасқан Әбдірашев айтқандай, «қаламы төселген ақын-жазушылар үшін бұдан былайғы творчестволық процесс – балалар психологиясын зерттеу, олардың өзін қоршаған ортамен қарым-қатынасын, әртүрлі құбылысқа, әртүрлі оқиғаға байланысты түйетін ой, істейтін әрекеттерін сарапқа салып, соның мұратты жақтарын жатық та ұтымды формасын тауып бере білу» [39, 7 б.], – деген пікірі өте орынды.

Қазақ балалар әдебиеті отызыншы жылдары Қ. Әбдіқадыров, А. Тоқмағанбетов, Т. Жароков, Ж. Саин, Ж. Сыздықов, қыркыншы жылдары Ж. Жабаев, Қ. Аманжолов, М. Хакімжанова, Ә. Тәжібаев, Ғ. Орманов, елуінші жылдары С. Бегалин, Ө. Тұрманжанов, М. Тиесов, С. Бақберген, М. Әлімбаев, Ә. Табылдиев, Ә. Дүйсембиев, Б. Ысқақов, Қ. Мырзалиев, Қ. Ыдырысов, Ж. Смақов, Қ. Баянбаев, алпысыншы жылдары О. Әубәкіров, Ш. Смаханұлы, Х. Ерғалиев, Ә. Сәрсенбаев, Ә. Ахметов, Ж. Өмірбеков, І. Мәмбетов, Т. Молдағалиев, М. Иманжанов, С. Омаров, Б. Соқпақбаев, С. Сарғасқаев, Н. Сералиев, С. Бердіқұлов, С. Қалиев, М. Гумеров, жетпісінші жылдарда Т. Нұрмағамбетов, О. Бөкеев, М. Қабанбаев, Н. Дәутаев, Қ. Омаров, М. Айымбетов, С. Асылбеков, Г. Сәукетаев, С. Жұбатыров, Н. Мұраталиев т.б. ақын-жазушылардың түрлі жанрларда жазған шығармаларымен толыға түсті.

Қазақтың профессионал балалар әдебиетін қалыптастыруға ерекше еңбек сіңірген, жас ұрпаққа арнаған шығармаларының барынша жатық тілге жеңіл, көңілге қонымды болуын көп ойлап, көп іс тындырған жазушыларымыздың бірі – Мағзұм Тиесов. Баяндалар ой, айтылар оқиға қаншалықты қызықты, қаншалықты әсерлі болғанымен, техникалық жағынан мүлтіксіз орындалмаса, кішкентай оқырман жүрегіне жол таба алмайтыны бесенеден белгілі шындық. Ал ол үшін жазушылық талантпен бірге айрықша шеберлік керек.

Мағзұм Тиесов – бала психологиясын бажайлай зерттеп, оның мінезін жетік білуге келгенде, үлгі етіп ұсынарлықтай жетістігі бар қаламгер. Белгілі ғалым, академик Серік Қирабаев жазушы талантына баға бере келіп, былай дейді: «М. Тиесов «Дала перзенті» деген

повесть жазып, жас ұрпақты Еркебұлан атты дала баласының сүйкімді мінез-құлқымен таныстырады. Осының бәрін саралай келгенде, жас ұрпақ үлгі алатын геройлардың біздің өміріміздің барлық саласында да белсенді қызмет істеп жүргенін көреміз» [40, 268 б.].

Қалай дегенмен де зерделі қаламгердің қаламынан қалтарыс қалған тақырып болған жоқ. Ол елуінші жылдары өзіне аса жақын тақырып балалар өмірін жазуды үдете түсті. Бала дүниетанымының білгірі Мағзұм жас оқырманның қалыптасу кезеңіндегі өмір өткелдері, бала санасындағы объективтік жағдайлар туғызған өзгерістер жайында сүбелі де, аса құнды шығармалар жазды.

Мағзұм Тиесов – тынымсыз ерінбей еңбек етіп, артына мол қазына қалдырған бірегей суреткер. Кезінде еліміздегі ірі оқиғалардың бәріне де үн қосып отырған еді. Көрген-білген оқиғасы жайлы жазуға әдебиетіміздің қай жанры икемді болса, сол салада қалам тербеді. Сондықтан да Мағзұмды әңгімеден гөрі очеркке не очерктен гөрі фельетонға немесе өлеңнен гөрі қара сөзге бейім еді деп, оның шығармашылығына аралық шек қойып сөйлеуге ешбір де болмас еді. Өйткені ол қай жанрда жазса да, көркем сөздің құдіретін танытты. Бір кезде Шәкәрім Құдайбердіұлы: «Ар білімі» деген білім оқытуы керек. Бұл ғылымды ақылды адамдар ойластырып, пән ретінде жазып... адам бойында жеке ардың қожа болып қалу жағын көздеу керек» [41, 61 б.], – деген еді.

Міне, Мағзұм да Шәкәрімнің осы ар білімін басшылыққа алған сияқты. Халық мұңын, қуаныш қайғысын, болашаққа үмітін, арман-мұратын жеткізген күйлер сазы, ана сүтімен ізгілік қасиеттерді бойына дарытар туған топырақ, туған жер тақырыбы – Мағзұм Тиесов үшін қашанда ұрпақ тәрбиесінің, патриоттық сезімнің бастау – бұлағы, қазына-қайнар көзі іспеттес. Сарыарқаның сағымы, Қорғалжын теңізінің жанға шипа ауасы, ақ жаулықты ана, мейірімді әже, тау мен дала, күннің батуы, түн жұмбағы, таң самалы – бәрі-бәрі сұлулық пен дүние тылсымынан сыр тартудың, өмір туралы ой түйудің, жазушылық телегей-теңіз толғаныстың, қиял өрісінің катализатор қозғаушы күші, қонған тұғыры.

Осы орайда, тағы да С. Қирабаев пікірін кірістіре кетуді жөн көрдік: «Туған даланың табиғатына деген жылы махаббатты біз Қ. Исабаевтың «Қара баласы», М. Тиесовтің «Дала перзенті» повестерінен де табамыз. Ондағы ғасырлар бойы «ақын өлеңіне өзек, әнші шабытына қанат болып» келген сұлу Баян мен Сарыарқа табиғатын тану идеясы, оған тығыз байланысты берілген кейіпкерлер сезімінің көріністері характерлерді танумен бірге, олардың табиғат, жер – сол арқылы Отан сүю сезімдерімен ортақтастырады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Байтұрсынов А. Бес томдық шығармалар жинағы. – Алматы: Алаш, 2004.
2. Әуезов М. Әдебиет тарихы. – Алматы: Ана тілі, 1991, – 240 б.
3. Мұқанов С. Проза және сын туралы. // Әдебиет және искусство. –1939. – №7. – 37-57 бб.
4. Мүсірепов Ғ. Заман және әдебиет. Әдебиет туралы ойлар, толғаныстар. – Алматы: Жазушы, 1982, – 352 б.
5. Кенжебаев Б. XX ғасыр басындағы әдебиет. – Алматы: Білім, 1993. – 248 б.

ИССЛЕДОВАНИЕ В ДЕЙСТВИИ КАК ЭФФЕКТИВНЫЙ ИНСТРУМЕНТ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГА

46

Черенкова Л.В. –
тренер филиала
Центра педагогического
мастерства,
г. Талдыкорган
cherenkova@cpm.kz

Быстро меняющийся и развивающийся современный мир не дает стоять на месте ни одной сфере деятельности человека, и образование, которое получает ребенок с детства, не является исключением. В основу обновленного содержания образования на современном этапе ложится исследовательское обучение, которое позволяет ученику самостоятельно выбирать источники информации, делать выводы и строить гипотезы, а не получать готовые знания от учителя. Исследовательское обучение – это обучение, направленное на самостоятельность, на развитие интереса ребенка к обучению и развитие навыков, которые пригодятся ему во взрослой жизни. Однако для того, чтобы развить исследовательские навыки у учащихся, сам учитель должен обладать этими навыками и применять их в собственной практике.

Многие учителя считают исследование собственной практики незначительным фактом, не видят значимости результатов исследования для дальнейшей педагогической деятельности и не уделяют исследованию должного внимания. Однако эта работа учителя имеет воздействие на многие направления его деятельности в школе. Представьте себе эффект от камня, брошенного в реку: волны расходятся далеко в разные стороны, охватывая различные объекты. Так и в ходе исследования меняется отношение не только учителя к работе, но и учеников к обучению, повышается самооценка как учителя, так и учащихся, растет профессионализм педагога и качество знаний учеников.

Исследование в действии на базе школы является процессом, позволяющим учителям анализировать, размышлять и решать возникающие проблемы самостоятельно. В связи с этим Исследование в действии представляет вовлечение учителя в процесс саморефлексивного исследования собственной

Нет действий без исследования и нет исследований без действий.

Курт Левин

практики в целях более углубленного ее понимания и дальнейшего совершенствования.

Курт Левин, который считается основателем этого исследования, сравнил Исследование в действии со спиралью, витки которой могут развиваться с каждой новой идеей или выводом. Курт Левин предложил еще в 1947 году пошаговое выполнение трех действий по ходу исследования: оценивание стартовых потребностей, сами действия, которые предпринимает учитель в ходе исследования, и поиск доказательств в пользу того или иного предположения [1].

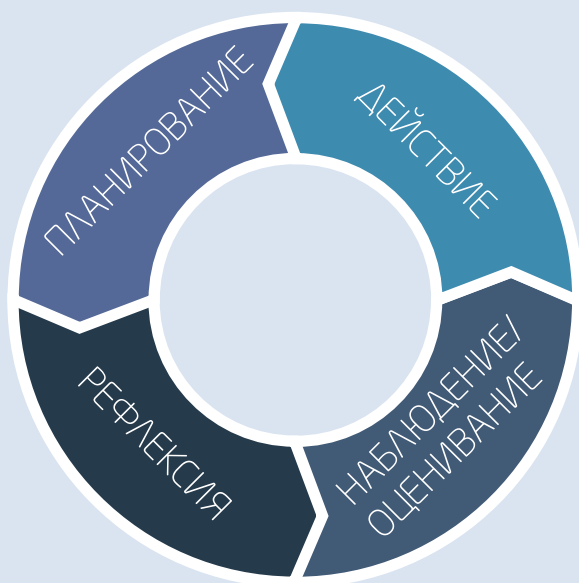
Приступая непосредственно к Исследованию в действии необходимо выбрать фокус исследования, т.е. сформулировать исследовательский вопрос, ответ на который и будет решением выбранной проблемы. Вопрос исследования – это четкий, сфокусированный, лаконичный, комплексный и требующий доказательств вопрос, вокруг которого выстраивается исследование. Очень важно поставить вопрос, который на самом деле волнует учителя, чтобы сконцентрировать внимание на исследовании. Вопрос исследования задает направление движения на протяжении всего процесса исследования.

При формулировании вопроса учителю необходимо изучить, как освещается данная тема в текущих периодических изданиях, чтобы иметь представление о том, что уже было сделано в данной области. Это поможет учителю сузить фокус исследования. Учитывая, что доступная для исследования область по любой теме обширна, вопрос исследования должен быть максимально ясным, чтобы лучше и эффективнее направлять исследователя. Вопрос исследования должен быть достаточно конкретным, чтобы быть охваченным в определенной области. Вопрос исследования не должен быть таким, чтобы на него можно было ответить просто «да» или «нет» или легко найти факты для ответа. Он должен, наоборот, требовать от автора проведения исследования и анализа.

Рекомендации по формулированию вопроса исследования.

Пример целевого утверждения: Цель данного исследования в действии – понять / описать / развить / обнаружить / изучить ... (это центральный фокус) ... для / с ... (указываются участники) ... в ... (указывается место проведения исследования) ... На данном этапе ... (центральный фокус) ... определяется широко как ... (краткое определение центрального фокуса) ...

Систематическое исследование практики в школе или классе с целью улучшения или понимания практики или для принятия решений по ее совершенствованию

Спираль исследования действия

В качестве примера можно привести исследовательские вопросы, над решением которых работали учителя одной из школ в г.Талдыкоргане в 2016-2017 учебном году:

- Как эффективно использовать работу в группах, чтобы помочь ученикам начальных классов развить навык взаимообучения?
- Как формативное оценивание может улучшить качество обучения учеников в 5 и 7 классах?
- Как планирование дифференцированных результатов обучения может способствовать развитию индивидуальных особенностей учащихся?
- Как развивать навыки высокого порядка в 9 классе, используя стратегии развития критического мышления?

Правильное использование языка может помочь настроить фокус вашего вопроса. Например,

- слова «когда», «сколько», «кто» и «где/куда» делают вопрос кратким;
- слова «почему», «который», «каким способом», «как», «что» помогут расширить вопрос;
- спросите: «Что произошло?» для того, чтобы составить описание;
- задайте вопрос: «Как ученики поняли, что произошло?» для понимания результата исследования.

Хороший вопрос будет вдохновлять учителя - исследователя на более тщательное рассмотрение и сбор доказательств, которые помогут найти возможные ответы и наоборот, слабые вопросы для исследования в действии могут вызвать негатив у исследователя и не привести к реальным результатам. Таким образом, каких исследовательских вопросов следует избегать?

- Вопросы с известными ответами, где цель состоит не в самом исследовании, а в том, чтобы доказать предполагаемый вывод другим.
- Вопросы, на которые можно ответить да или нет.
- Вопросы, на которые можно ответить, читая специальную литературу.

После постановки вопроса следующим шагом необходимо решить, каким образом можно ответить на поставленный вопрос и какие данные собрать. Все будет зависеть от исследовательского вопроса.

На этом же этапе у учителей часто возникает вопрос: как проводить исследование – индивидуально или в составе исследовательской группы? Ферранс (2000) определил следующие типы Исследования в действии:

- **индивидуальное Исследование в действии** учителя, когда изучается конкретная проблема, касающаяся ситуации одного класса. В этом случае учитель может искать ответы на поставленный исследовательский вопрос в контексте стратегий обучения или управления классом, использования ресурсов или проблемы обучения учащихся;
- **совместное Исследование в действии** предполагает участие двух и более учителей и других участников учебного процесса, заинтересованных в решении возникшей проблемы класса, членов методического объединения и т.д.;

Таблица 1. Принципиальные основы и цели методов Исследования в действии

Концептуальная основа	Цели	Основополагающие принципы
Индивидуальное Исследование в действии выполняется учителями - практиками по актуальным проблемам своей деятельности, в целях углубления ее понимания и совершенствования	Профессиональные: -практическое апробирование теоретических идей; - изменение и совершенствование практики преподавания, а также самооценивание данных изменений; Личные: - определение значимости собственных убеждений, Целесообразности постановки личных целей; -раскрытие собственного Профессионального потенциала для достижения успешности в управлении действиями.	Изменение практики является показателем, свидетельствующим о личном профессиональном росте.
Коллективное исследование, осуществляемое в условиях различных социальных ситуаций для получения объективных данных и достижения демократии в школах и в обществе.		Проведение Исследования в действии является процессом коллективным, направленным на взаимодействие, поддержку и взаимообучение.

- **расширенное региональное Исследование в действии** направлено на решение общей проблемы, типичной для ряда школ, или посвящено одной из проблем организационного характера. Предметом подобного исследования могут быть результаты проведенных реформ [4].

Следующий этап исследования включает не только планирование того, как учитель изменит свою практику, чтобы помочь ученикам, но также как будут анализироваться собранные данные, включая аудиозаписи диалогов в небольших группах, записи о наблюдениях с уроков, письменные работы учащихся, интервью с группой учеников и т.д. Однако, каждый из витков спирали должен заканчиваться рефлексивным анализом учителя, в котором он может указать на сильные и слабые стороны, которые были выявлены в ходе исследования; предположить, как можно отрицательный опыт, полученный в ходе исследования превратить в успешную практику и, наконец, запланировать с учетом всего перечисленного свои действия на будущее. Учитель исследовал собственные уроки посредством наблюдения и анализа, а также предпринял определенные действия на основании полученной информации. Но на этом исследование не заканчивается: учитель начинает перепланирование своего исследования с учетом анализа данных и размышлений над вопросами, которые возникли в ходе первого этапа исследования.

Для того, чтобы стать преобразовательным, Исследование в действии должно проводиться в течение длительного периода и должно включать пересмотр проблемы в свете нового комплекса вопросов. Именно постоянный пересмотр проблемы приводит к преобразовательным действиям, которые характеризуют все Исследования в действии.

После завершения проекта Исследования в действии очень важно поделиться полученными результатами с широкой аудиторией посредством публикаций, написания методических рекомендаций или проведения конференции.

Таким образом, отличительной особенностью Исследования в действии от других исследований является то, что фокус исследования направлен на решение определенной проблемы, с которой сталкивается учитель в повседневной практике, и для преодоления этого барьера он может предложить неограниченное количество путей решения. Это дает возможность для развития профессионального мастерства педагога, развивает его исследовательские навыки. Анализируя результаты исследования, учитель рефлексивирует, делает выводы и предлагает новые пути решения проблемы, что позволяет развивать рефлексивные навыки, которые необходимы для исследовательского обучения.

Использованная литература:

1. Руководство для учителя повышения квалификации педагогических работников Республики Казахстан по программе третьего (базового) уровня. Астана, 2013. С.117-124
2. Waters-Adams, S. (2006). Action research in Education [Исследование в действии в сфере образования]. Retrieved from
3. Ferrance, E. (2000). Action Research [Исследование в действии]. 2006. С.28
4. Эллиот Дж. Исследования в действии как инструмент внесения изменений в образовании. – Buckingham: Open University Press. 1991. С.25
5. Элейн Уилсон. Как проводить исследование в действии. <https://docviewer.yandex.kz/view/>
6. http://gimnazia24.ucoz.ru/dokument/11_w4d2_issledovanie_v_dejstvii.pdf
7. Осуществление и наблюдение вмешательства <http://studall.org/all-197616.html>

БІЛІМ БЕРУДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУШЫ БАҒАЛАУ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІН ЕНГІЗУ

Жумабаева С.Б.

– жаратылыстану ғылымдарының магистрі, Физика және математика кафедрасының аға оқытушысы, Ы. Алтынсарин атындағы АрқМПИ

«Адамзат табиғатының терең қасиеттерінің бірі адамдардың өз дәрежесінде бағалануына деген құштарлық болып табылады».

УДжеймс

береді. Әр студент пәнді оқып таныса бастағанда алдағы семестр бойы қандай тапсырманы қай уақытта орындау керек, қандай талаптар қойылған, сәйкесінше қандай балл алатынын біліп отырады. Сондықтан студент ағымдағы баға дұрыс болуы үшін семестр басынан материалды меңгеріп, тапсырманы орындауға ұмтылады. Бұл жерде қалыптастырушы бағалау үрдісі үздіксіз жүреді.

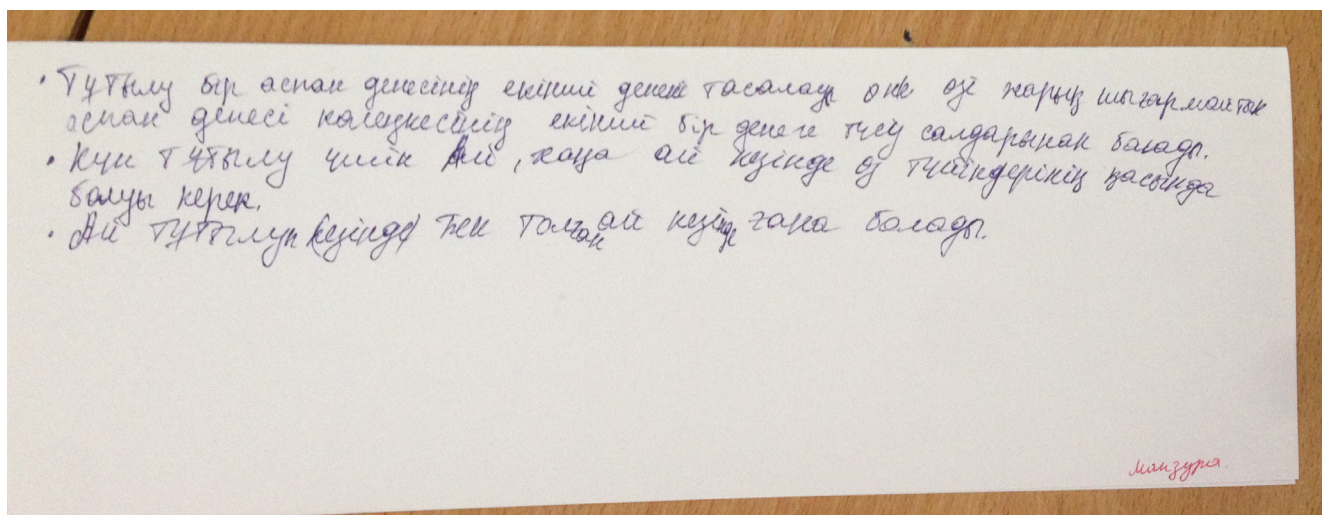
Қалыптастырушы баға - белгілі білімге бағыттау, мақсатқа жету жолдарын көрсете отырып, бағыт бағдар ұсыну, студенттің танымдық прогресін анықтау деп білдім.

Жиынтық баға - білім мазмұнының нәтижелерін анықтап, студенттің жалпы пәнді қалай меңгергендігін қорытындылап қойылатын баға.

Өзін-өзі бағалау - бұл өзінің мықты және әлсіз жақтары, мүмкіншіліктер мен мәселелері жайлы ақпараттарды талдап жинауға бағытталған процесс. Сабақ беру барысында студенттерге берілген материалды, өтілген сабақты бағалау мақсатында «Кувертка» әдісін пайдалануға болады. Студенттерге жаңа сабақ «Кинометафора» әдісімен түсіндірілгеннен кейін «Ашық микрофон» арқылы студенттер пікірін тыңдап, сабақты қорытындылап «Кувертка» әдісі арқылы студенттердің қаншалықты жаңа сабақты меңгергендерін, бір-біріне түсіндіріп айтып, кувертканың екі жағына кезектесіп ойларын жүйелеп жазып бір-біріне түсіндіру арқылы студент өз ойын жинақтайды сонымен қатар қатарлас серіктесіне түсіндіреді. Куверткада жазылған ақпаратқа қарап студенттердің жаңа тақырыпты қалай меңгергенін анықтауға болады.

Өзара бағалау - қатысушыларға оқытылған материалды бір-бірінің жұмыстарын бағалау әдісімен бекітуге мүмкіндік береді.

Сол сияқты сабақ беру барысында өзара бағалауды жүргізуге де болады. Ол үшін берілген сабақты, жаңа

Сурет 1. Куверткаға жазылған нәтиже

тақырыпты түсіндіріп болған соң «Галереяны шарлау» әдісін пайдалану мақсатында бүгінгі сабақта меңгерген ақпараттарын «Балық қаңқасы», «Кемпірқосақ», «Өрмекші» әдістері арқылы әр топ ақпаратты постерге жазып қорғайды. Сабақ соңында әр топ бір-бірінің постерлерін «Екі жұлдыз, бір тілек» әдісі арқылы өзара ойларын жазып бағалайды.

Сурет 2. Постерге жазылған тілекті оқу сәті

"INSERT" әдісі	
Білемін	Мен үшін жаңалық
Астрономия - ғарыштану ғылымы. Ғарыш аспан денелерін зерттейтін ғылым. Ғарыштану ғылымының маңызы зор.	Астрономия - ғарыштану ғылымы. Ғарыш аспан денелерін зерттейтін ғылым. Ғарыштану ғылымының маңызы зор.
Білмеймін	Білім келеді
Астрономия, Ғарыштану ғылымы	Астрономия, Ғарыштану ғылымы

Сурет 3. Сабақтағы алған білімдерін бағалауға арналған «INSERT» картасы

Критерийлерге негіздеп бағалау – алдын-ала құрастырылған критерийлерді басшылыққа алып, білім деңгейін анықтау. Бұл жерде жоғарғы оқу орнында күнделікті пайдаланатын силлабуста берілген бағалау критерийін айтуға болады. Мысалы:

1. Студенттің әр дәріс сабағына қатысуы 100 балмен, қатыспауы 0 балмен бағаланады. Орташа арифметикалық өлшемі студенттің дәріс сабақтарына қатысу көрсеткіші болып табылады.

2. Практикалық (зертханалық, студиялық) сабақтағы белсенділігі мен тапсырмаларды орындау деңгейіне байланысты әр практикалық (зертханалық, студиялық) сабақ максималды 100 балмен бағаланады. Орташа арифметикалық өлшемі студенттің практикалық (зертханалық, студиялық) тапсырмаларды орындау көрсеткіші болып табылады.

3. Үй тапсырмасын орындау деңгейіне байланысты максималды 100 балл беріледі. Орташа арифметикалық өлшемі студенттің үй тапсырмаларын орындау көрсеткіші болып табылады. Үй тапсырмасының көлемін оқытушы анықтайды.

4. Студенттің өзіндік жұмысы (оның ішінде ОСӨЖ)

тапсырмаларын орындау максималды 100 балмен бағаланады. Орташа арифметикалық өлшемі студенттің ОСӨЖ (оның ішінде ОСӨЖ) тапсырмаларын орындау көрсеткіші болып табылады.

Өзін-өзі дәл бағалауға үйрету, тәрбиелеу бағалауларды салыстыру арқылы қолданылады. Олар өткенді шолатын, ойын қорытатын орындалған жұмыстың бағасы және болжамды, болашақтың орындалатын жұмыстың бағасы болып келеді.

Өзін-өзі бағалау – бұл тек қана өз жұмысын бағалау ғана емес, сонымен қатар туындаған мәселелерді өз бетімен анықтап және оның шешу жолдарын табу. Практика барасында осы мақсатта оқылған мәліметті түртіп алу жүйесі бойынша таным түсінігін қалыптастыру үшін «INSERT» әдісін пайдалануға болады. Жаңа материалмен таныса отырып, түртіп алу жүйесімен мәлімет жинайды, саралайды, бағалайды. Тапсырманы оқып, түртіп алу жүйесі бойынша жұмыс жасайды: W- білемін; + жаңалық; - білмеймін; ? - білім келеді; кесте жүйесі бойынша жұмыс жасайды. Төменде 3-курс студенттерінің топта біріге отырып жасаған өтілген жаңа сабаққа, жаңа тақырыпты меңгеруіне берген бағасы көрсетілген.

Оқу барысында өзін-өзі бағалауды «өткен тәжірибені пайымдау, оқығаны және қол жеткізгені туралы нақты түсінікті алуға талпына отырып, еске алуға және түсінуге ұмтылыс жасау үдерісі» деп айқындадым, себебі физика пәні бойынша зертханалық жұмыс жасауда көбіне осы өзін-өзі бағалау, тәжірибені жасауы, нәтижені қорытынылауы, есептер жүргізуі бәрі ескеріледі. Студентке өте қажет, тиімді әдіс деп ойлаймын.

Бұл әдісте қатысушылар өздерінің алған жаңа білімдері жайлы мағлұмат жинайды, оларды талқылап, алға жылжуларына қорытынды жасайды. Өзін-өзі бағалауды жүргізгендегі міндетті шарттары – оқушылардың оқытылатын тақырыпты өтер алдында және жұмысты орындар алдында олар барлық жұмысты бағалау шарттарымен (критерий) таныс болулары қажет. Студенттер үшін оның жетістіктерін бағалау ақпараты төмендегідей элементтерден тұрады. Мысалы:

- Алға қойған мақсаты: Әр практикалық жұмыс жасарда студент алға мақсат қойып, қажетті теорияны, құрал-жабдықтарды жинақтайды.
- Берілген және қалыптасқан шарттар (критерий): Студенттер практикалық жұмысты жасамас бұрын теориямен танысып, қажетті құрал-жабдықтардың жұмыс істеу принципін айтып өтеді.
- Қазіргі қол жеткізген жетістіктер деңгейінің сипаттамасы: Сол тақырып бойынша зерттеушілердің еңбектері, физикалық заңдылықтар, зерттеу керек физикалық тұрақты шаманың сан мәнінің, алыну жолын біледі.
- Алдына қойған мақсаттары мен жеткен жетістіктерінің айырмашылығын түсіне білу: жасалынған физикалық зертханалық жұмыс нәтижесін тұрақты шамамен салыстыру, қателіктерді есептеу, пайызын анықтай алады.

Бағалаудың жалпы күшті жақтары: өзін-өзі бағалаудың тиімділігі, студенттер өз жұмыстары мен оның қабілеті қалай бағаланатыны жайлы түсінік алады. Сын тұрғыдан ойлау көзқарасы, өзін-өзі дамыту дағдысы қалыптасты, әділ болуға ұмтылды, студенттер өз мақсаттарына жетеді. Ал әлсіз жақтары: кей студенттер

адекватты болмайды, кейбір студенттер өз мүмкіншілігін толығымен пайдалана алмайды. Себебі тапсырманы іс-әрекетті орындауға шамамен 5 минут беріледі. Сол уақытта студент ойын толық жинақтай алмайды

Сабақ барысында оқытушы тарапынан түзетулер, ескертулер болды. Сабақ соңында студенттердің жаңа сабақты қаншалықты меңгергендерін «Бес саусақ» әдісі арқылы бағалайды. Студенттер үшін бұл жаңа әрі қызықты әдіс болды. Бұл әдіс студенттердің бір-біріне бес саусақтай бірігуіне ықпал етеді. Бас бармақ – басты мәселе айқындап алады. Балалы үйрек – студенттер бірлесіп шешім айтады. Ортан терек – ой тастап, ойларын ортаға салады. Шылдыр шүмек – шынайылық нақты алынған мәнді есептеп, тұрақты мәнмен салыстырды. Кішкентай бөбек – көңіл-күй ахуалы - студенттер параққа алақандарын қойып, оны жиегімен қаламмен айналдырып өтеді де алынған суретке жоғарыда айтылған бойынша бүгінгі сабақтың нәтижесін жазады. Ол үшін студенттер жаңа сабақ туралы мынандай сұрақтарға жауап беріп, өз ойларын жазу керек:

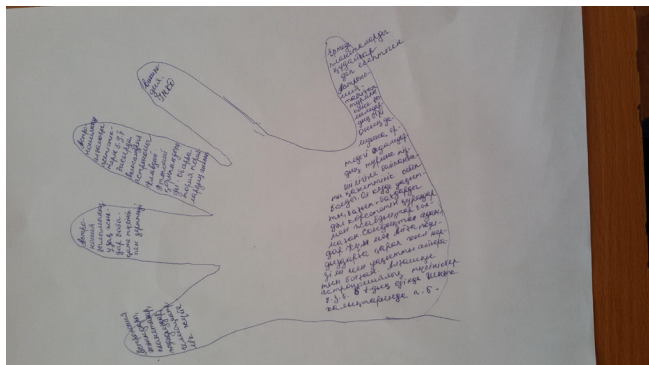
1.«Бас бармақ»- басты мәселе. Бүгінгі сабақта ең құнды мәселе не болды?

2. «Балалы үйрек»- бірлесу. Қалай жұмыс жасадым?

3. «Ортан терек»- ойлану. Мен бүгін білім мен тәжірибе алдым?

4. «Шылдыр шүмек»-шынайылық. Сабақ маған ұнады ма? Неліктен?

5. «Кішкентай бөбек»-көңіл-күй ахуалы. Мен сабақта өзімді қалайша сезіндім? Сабақ барысында осылай алынған жазбалар арқылы да студенттің білімін бағалауға болады.

Сурет 4. «Бес саусақ» әдісі арқылы бағалау

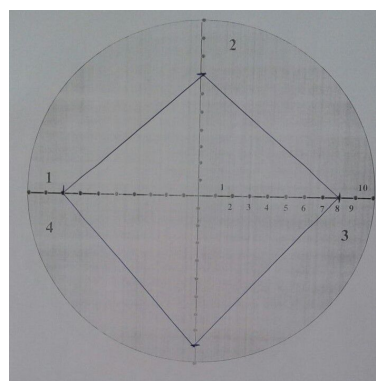
Жалпы бағалау мақсатында сабақ барысында жиі қолданатын бағалау әдісінің бірі ол Харизма бойынша (Н.Баринова) «Тепе-теңдік дөңгелегі» әдісі. Бұл жерде студенттер ойды жинақтап, тақырып бойынша қажеттіліктерін анықтайды. Тақырып бойынша ойларды түйіндеп берілген шеңберге графигін жасайды. Парақтағы сурет бойынша студенттің меңгеру деңгейін анықталады. Мысалы астрономия курсы бойынша:

1. Күндегі магниттік дауылдардың болу себебін қаншалықты түсіндіңіз?

2. Күн бетіндегі дақтардың физикалық табиғатын білдіңіз бе?

3. Вольф санын анықтай аласыз ба?

4. «Тесис» онлайн ғарыштық телескоптар жүйесімен жұмыс жасай аласыз ба? Деген сұрақтар берілді, жауабы төмендегідей болды.

Сурет 5. Студенттің жауабын «Тепе-теңдік дөңгелегі» әдісі арқылы беруі

Жалпы студент өзін-өзі бақылап, өзінің әрекет-тәсілдерін талдау, нәтижелерін өзі бағалау жаңа сабақты бекітуге де, өтілген тақырыпты қайталауға да, сабаққа деген студенттің қызығушылығын арттыруға да септігін тигізеді. Осылайша студент мақсат қоя біледі, күтілетін нәтижені жоспарлайды. Қолданған әдістер арқылы өзін-өзі бағалаудан мынадай нәтиже көре аламыз: студенттер бірін-бірі бағалауда толықтырулар айта отырып шынайы бағалай алады, бір-біріне деген сыйластық пен сенімділік орнайды, өздерін еркін сезінетін болады, қателіктерін көре біледі және оны өз уақытында түзетудің жолдарын іздеп өз бетінше жоюды үйренді. Осының нәтижесінде студенттердің белсенділігі мен шығармашылығы артып, үйренген әдіс-тәсілдерін болашақта мектеп мұғалімі ретінде еркін қолдана алады деген ойдамын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Студентке арналған нұсқаулық» бірінші басылым «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2015ж

ДИФФЕРЕНЦИРОВАННЫЙ ПОДХОД В ОБУЧЕНИИ: ВОЗМОЖНОСТИ И ПРОБЛЕМЫ

52

Трубникова

Л.В. – учитель биологии Назарбаев интеллектуальной школы физико-математического направления г. Актобе

Очень важным моментом урока является конечный продукт, то есть, как учащиеся могут продемонстрировать полученные знания. Примерами дифференцированного продукта являются: создание макета, буклета, постера, написание письма, в зависимости от выбора учащегося.

Каждый ребенок уникален. Наверно, мы учителя должны радоваться этому факту, но это создает дилемму для педагогов. Когда учащиеся обладают различными способностями, у учителей есть два пути:

1. «обучение, направленное на среднего учащегося»;
2. использование дифференцированного подхода в обучении.

Сегодня все больше учителей выбирают второй вариант. Учителя пытаются адаптировать процесс обучения к индивидуальным потребностям учащихся, стремятся обеспечить необходимый уровень сложности для одаренных детей. Они учитывают личные интересы учащихся, то есть применяют дифференцированный подход в обучении.

И, задача учителя на современном этапе сводится к тому, чтобы уметь реагировать и предоставлять различные условия для обучения учащихся с различными возможностями.

При подготовке к уроку учитель должен учитывать следующие моменты:

- Содержание - то, что учащийся должен изучить на уроке;
- Процесс - как учащийся будет осмысливать или осваивать новую информацию;
- Продукт - информация, которую учащиеся могут не только применять, но и распространять;
- Обучающая среда - как учебный кабинет, обстановка, коллектив поможет учащемуся освоить новую информацию и достичь на уроке целей обучения.

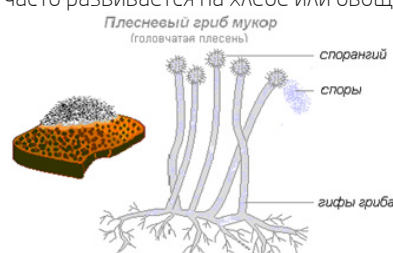
Очень важным моментом урока является конечный продукт, то есть, как учащиеся могут продемонстрировать полученные знания. Примерами дифференцированного продукта являются: создание макета, буклета, постера, написание письма, в зависимости от выбора учащегося.

Дифференциация по содержанию предполагает использование различных ресурсов, текстов. «Использование текстов различного уровня позволяет ученикам отвечать на один и тот же вопрос, но использовать материалы различного уровня. Более легкие тексты имеют меньше информации и больше иллюстраций и содержат ограниченный запас научных терминов. Учащимся можно подготовить тексты разной сложности, но с одинаковой основной информацией» [1, с.19].

Например, при изучении темы «Грибы» в 8 классе учащимся можно предложить различные тексты, и ответить на вопрос: Определите особенности строения грибов.

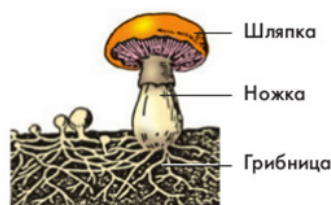
Низкий уровень

«Низшие грибы – это одноклеточные грибы. К таким грибам относится известная всем белая плесень или грибок мукор. Такой грибок часто развивается на хлебе или овощах.

Внешне мукор похож на многоклеточный организм, на самом деле это все одна клетка, которая разрослась в одной цитоплазме с огромным количеством ядер. Продолговатые нити называются мицелиями. Расширение на концах мицелиев имеют черные головки (спорангии), в которых образуются споры, с помощью которых и размножается грибок.

У высших грибов гифы разделены на клетки и содержат одно или несколько ядер. Высшие грибы могут формировать плодовые тела. Типичное плодовое тело такого гриба состоит из шляпки и ножки.

Из гиф образованы сама грибница и плодовое тело, в котором образуются споры.

По характеру питания грибы относят либо к сапрофитам, либо к паразитам. Грибы-сапротрофы питаются мёртвыми органическими веществами, а грибы-паразиты поселяются на живых организмах и питаются за их счёт. Размножаются грибы бесполым или половым путём» [2].

Высокий уровень

«Тело гриба представляет собой мицелий (грибницу) – разветвленную сеть тонких нитей – гиф. Мицелий развивается на поверхности или внутри субстрата и имеет большую соприкосновенность с ним, что обеспечивает осмотическое поглощение питательных веществ. Если гифы разделены перегородками (септами) на отдельные клетки, то они образуют клеточный (септированный) мицелий. Стенка гиф содержит до 80-90% полисахаридов, связанных с белками и липидами. Скелетные компоненты стенки (микрофибриллы) состоят из хитина. Важная особенность строения грибов – отсутствие пластид. Ядра очень мелкие. Запасные продукты откладываются в виде гликогена. Гифы нарастают верхушками (апикальный рост). Плодовое тело шляпочных грибов обычно состоит из шляпки и ножки. В молодом возрасте шляпка обычно округлая, выпуклая, яйцевидная. При такой форме плодовое тело легче пробивается на поверхность почвы или другого субстрата. Мицелий обычно погружен в субстрат, откуда он поглощает пищу. Грибы – гетеротрофные организмы. Большинство их – сапротрофы, то есть питаются остатками отмерших растений. Они образуют ферменты, разрушающие целлюлозные клеточные стенки. Паразиты поглощают питательные вещества из клеток живых организмов» [3].

Процесс изучения нового материала при использовании дифференцированного подхода предполагает, что все учащиеся работают с одинаковыми понятиями, но используют разные уровни поддержки. «Некоторые учащиеся нуждаются в большем объеме помощи, чем другие, чтобы решить поставленную задачу. Объем и степень оказываемой помощи могут быть дифференцированы, чтобы удовлетворить потребности отдельных учащихся. Эта поддержка может быть оказана учителем или другими взрослыми. Поддержка может прийти от других учеников или информационных технологий. Стоит отметить, что все ученики, независимо от способностей, заслуживают и нуждаются в поддержке учителей, но вид этой поддержки должен варьироваться» [1, с.26]. Этот вид дифференциации можно использовать при проведении лабораторных и практических работ.

Например, при выполнении практической работы по теме «Осмоз в растительных клетках».

Низкий уровень: учащиеся получают пошаговую инструкцию.

Лабораторная работа.**Осмоз в растительных клетках**

Цель работы – исследовать процесс осмоса в растительных клетках.

Гипотеза – _____

Оборудование и реактивы:

чашки Петри

раствор сахарозы концентрации: 0,2М, 0,4М, 0,6М, 0,8М, 1М

картофель

скальпель

весы

фильтровальная бумага

мерная пробирка

химические стаканы

Проведите исследование:

Возьмите 5 чашек Петри и налейте в каждую по 15 мл раствора сахарозы различной концентрации (0,2М, 0,4М, 0,5М, 0,8М, 1М)

Нарежьте примерно одинаковые 5 кусочков картофеля, используя скальпель, размеры 1см x 5см.

Взвесьте 5 картофельных кусочков, их вес приблизительно должен быть примерно одинаков. Данные результаты оформите в таблицу (вес, длина, ширина)

Картофель	Концентрация сахарозы/М	В начале опыта			В конце опыта		
		Вес/g	Длина/см	Ширина/см	Вес/g	Длина/см	Ширина/см

Постройте график зависимости концентрации раствора сахарозы от веса картофеля до и после эксперимента

Поместите 5 картофельных кусочков в 5 разных растворов сахарозы одновременно.

Оставьте кусочки в растворе на 20 минут

Извлеките картофель через 20 минут. Высушите их с помощью бумажной салфетки.

Взвесьте кусочки картофеля. Запишите новый вес, длину и ширину.

Объясните результаты эксперимента.

Средний уровень: учащиеся получают гипотезу, которую должны подтвердить или опровергнуть в ходе проведенного исследования. Используя предложенное оборудование, учащиеся планируют собственное исследование.

Лабораторная работа.**Осмоз в растительных клетках.**

Проведите исследование в ходе, которого подтвердите или опровергните гипотезу:

Чем выше концентрация сахарозы, тем меньше воды будет поступать в раствор.

Оборудование и реактивы:

чашки Петри

раствор сахарозы концентрации: 0,2М, 0,4М, 0,6М, 0,8М, 1М

картофель

скальпель

весы

фильтровальная бумага

мерная пробирка

химические стаканы

Высокий уровень: учащиеся планируют и проводят исследование согласно теме.

Спланируйте и проведите исследование: как концентрация раствора сахарозы влияет на процесс осмоса.

Данный вид дифференциации позволяет учащимся сделать выбор задания исходя из их собственного уровня способностей. Дифференцированная инструкция побуждает более способного ученика к развитию навыков высокого порядка, таких как анализ, синтез, оценивание.

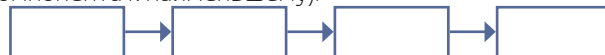
Например, при изучении темы ДНК в 8 классе учащимся можно предложить следующие задания в зависимости от способностей учащихся.

Дифференциация по целям обучения заключается в планировании урока, в котором цели обучения соотносятся с учетом того, что к концу урока достигнут все учащиеся, большинство учащихся, а к каким результатам придут некоторые (одаренные) дети.

Цель обучения: объяснить роль генетического материала - ДНК в хромосомах.

Все учащиеся будут знать расположение и значение ДНК.

Задание 1. Используя термины: хромосома, ядро, ген, молекула ДНК, составьте логическую цепочку (расположите термины в порядке от большего компонента к наименьшему).

Задание 2. Определите функции этих компонентов.

Большинство учащихся будут объяснять роль генетического материала - ДНК в хромосомах.

Задание 1. Рассмотрите рисунок 1.

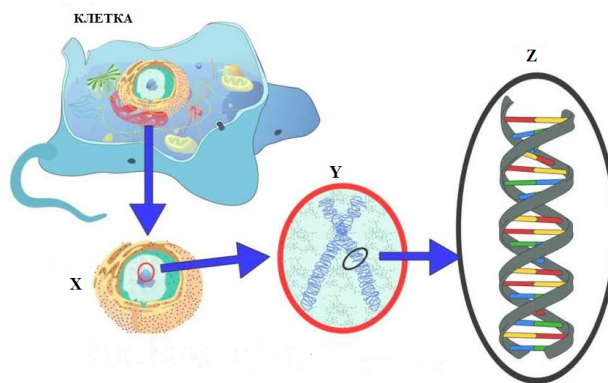

Рис.1

Определите компоненты клетки, обозначенные буквами:

X _____

Y _____

Z _____

Задание 2. Определите значение компонента, обозначенного буквой Z.

Некоторые учащиеся будут устанавливать причинно-следственные связи между строением ДНК и выполняемой функцией.

Задание 1. Объясните пословицу: «Не расти яблочку на елке. Не бывать шишке на рябине».

Очень важным моментом урока является конечный продукт, то есть, как учащиеся могут продемонстрировать полученные знания. Примерами дифференцированного продукта являются: создание макета, буклета, постера, написание письма, в зависимости от выбора учащегося.

«Некоторым ученикам необходимо также такое место в кабинете, где можно работать спокойно и не отвлекаясь. В данном случае очень важно предоставление четких рекомендаций для самостоятельной работы, которые соответствуют индивидуальным потребностям учеников. Нужно создать такую атмосферу и порядок, которые позволяют ученику получить помощь, когда учитель занят с другими учениками и не может немедленно помочь им» [1, с.39].

Учитель должен помнить, что некоторым ученикам нужно двигаться, чтобы учиться продуктивно, в то время как другие лучше понимают информацию, когда они спокойно сидят.

Использование дифференцированного подхода в обучении требует от учителей дополнительного времени, но когда они видят результаты учащихся, то это их вдохновляет. Использование дифференциации позволяет повысить эффективность образовательного процесса, и создает комфортные условия для всех учащихся, раскрывает их индивидуальность, углубляет интересы. Дифференцированное обучение также сводится к выявлению и к максимальному развитию задатков и способностей каждого учащегося, предупреждает неуспеваемость учащихся и ориентирует их на достижение успеха.

Необходимо знать, что процесс дифференциации должен быть гибким и подвижным, и это позволит учителю в процессе обучения подходить индивидуально как к каждому ученику, так и способствовать общей активизации класса.

Список литературы:

1. Акимова Т.А., Полякова Л.В., Трубникова Л.В. – Астана: АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы» Центр педагогического мастерства, 2017 .
2. Низшие и высшие грибы. [Электронный ресурс]: <https://www.calc.ru/Nizshiye-I-Vysshiye-Griby.html> (3.02.2018г.).
3. Царство грибы. Строение тела, питание, размножение. Экологические связи и филогения грибов. Классификация. [Электронный ресурс]: <http://biology-konspect.org/?content=5661> (3.02.2018г.).

ҚАЛЫПТАСТЫРУШЫ БАҒАЛАУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

56

Ибраева А.Р. –
Павлодар қ.
филиалының
Педагогикалық
шеберлік орталығының
аға менеджері

Еліміздің жалпы білім беретін мектептеріне 2016-2017 оқу жылынан бастап білім беру мазмұнын жаңарту бағдарламасы енгізілуде. Білім беру саясатында реформаны сәтті жүзеге асыру «білім беру жүйесінің ағымдағы ахуалын, оның тиімділік дәрежесін, адами, ақпараттық, қаржылық және басқа да ресурстар деңгейін өлшеуге мүмкіндік беретін, бірдей бағалау жүйесін енгізу жағдайында ғана мүмкін болатынын көрсетеді» [1].

анықтау мен оқытуды бейімдеу мақсатында жиі білім алушылардың интерактивті түрдегі жетістігі мен түсінігі туралы бағалауын қалыптастырушы бағалауға жатады деген анықтама береді [3]. Сонда білім алушы белгілі оқу мақсатына қол жеткізу үшін мұғалімдер сол білім алушының қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін алдын ала анықтап, білім алушымен бірге даму аймағын белгілеген жағдайда қалыптастырушы бағалау тиімдірек болады.

Еліміздің жалпы білім беретін мектептеріне 2016-2017 оқу жылынан бастап білім беру мазмұнын жаңарту бағдарламасы енгізілуде. Білім беру саясатында реформаны сәтті жүзеге асыру «білім беру жүйесінің ағымдағы ахуалын, оның тиімділік дәрежесін, адами, ақпараттық, қаржылық және басқа да ресурстар деңгейін өлшеуге мүмкіндік беретін, бірдей бағалау жүйесін енгізу жағдайында ғана мүмкін болатынын көрсетеді» [1].

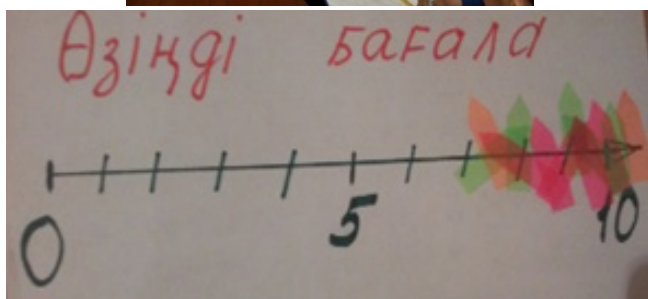
Бүгінде білімді бағалау ұғымы кеңейіп, мұғалім оқушының сараптау және жағдайды бағалау қабілеттерін сынайды. Бағалаудың критериялы жүйесі оқушыға педагогикалық көмектің көрсетілуіне және оқушының өз жетістіктерін жете түсінуіне мүмкіндік береді.

Қалыптастырушы бағалау қазіргі оқу үдерісінің ажырамас бөлігі екенін, оның оқушы жетістігіне жағымды ықпалын, оның тиімділігін қазақстандық ұстаздар түсіне отырып, өз тәжірибесіне біртіндеп енгізіп келеді. Бұл бағалаудың түрі білім алушыға белгілі бір оқу мақсаттарына қол жеткізу үшін бағасыз (көп жағдайда белгісіз) мұғалім мен құрбыларының үздіксіз қолдауына, критерилерге негізделген өзінің оқып-үйренгендігі туралы өзара талдауына, жетістікке жету жолын өзін-өзі, өзара бағалау мен кері байланыстар арқылы анықтауға, даму жолын белгілеуге мүмкіндік бере алады.

Қалыптастырушы бағалаудың тарихына жүгінсек, «жүргізіліп отырған оқу бағдарламасын жақсарту рөлі бар» бағалау үдерісін сипаттау мақсатында «қалыптастырушы» терминін бірінші қолданған Майкл Скривен екен. Сонымен қатар, ол бағалау алынған сараптама үдерісінің нәтижелерін қолдану негізінде, мектеп әкімшілігіне аяқталған оқу бағдарламасы айтарлықтай маңызды алға жылжуға алып келгендігін немесе келмегендігін талдауға қызмет ете алады деп, «қалыптастырушы» және «жиынтық» бағалау терминдері нәтижелерде жіктеу керек екендігін ұсынады [2]. Ал, 2005 жылы Дж. Люней «оқудағы қажеттіліктерді

Қалыптастырушы бағалау мұғалімдердің білім алушыларды оқытып отырған белгілі бір тақырып пен дағды бойынша жинағанын өлшеу мақсатында қолданылатын құралы» ретінде 2005ж. С. Кальдың қарастырғанын Р. Дж. Стиггинс, А. Дж. Артер, С. Чапюис (2005) оның жеті стратегиядан тұру қажет екендігін ұсынып, іс жүзінде қалай іске асыру керек екендігін көрсетті.

1. Білім алушыларды айқын және түсінікті оқыту мақсатымен қамтамасыз ету.
2. Мықты және әлсіз жұмыс мысалдары мен моделдерін қолдану.
3. Кері байланысты үнемі ұсыну.
4. Білім алушыларды өзін-өзі бағалауға және мақсат қоя алуға үйрету.
5. Бір уақытта бір оқу мақсатына немесе сапалық аспектіге бағытталған сабақты құру.
6. Мақсатты қайталау жүргізуге үйрету.
7. Білім алушыларды өздік рефлексияға және өзінің оқуы туралы хабардар болып, оны бақылай алуға және онымен бөлісуге тарту [4].

Білім алушы күнделікті өзінің мақсатын білмесе, немесе ол тым жалпы, түсініксіз болатын болса, күннің соңында мақсатқа жетіп, жұмыстың сәтті аяқталуы екіталай болуы ғажап емес, немесе біршама қиындықтармен, бірнеше күнін сарп ету арқылы жетуі мүмкін. Осы аралықта білім алушының ішкі уәжі азайып, үйренуге деген ынтасы да түседі. Сол себептен, сабақтың басында білім алушымен бірге құрылған немесе мұғалім тарапынан таныстырылған SMART-негізіндегі оқу мақсаттары құрылып, күтілетін нәтижелер айқындалғаны абзал. Бастапқыда мұғалім өзі білім алушыларды оқу мақсаттарымен таныстырса, кейінен білім алушылардың өздеріне сабақ мақсатын айқындауға, өз іс-әрекетін өлшемдерге негіздеп өзі бағалай алуға үйретсе, өзін-өзі реттеудегі оқуға деген жауапкершілікті оқушы өз қолына алатын болады. Осы орайда Д. Р. Сэдлер (1989) қалыптастырушы бағалаудың тиімді қолданысы – бұл тек мұғалімнің жеке жауапкершілігі ғана емес, талап етілген өзгерістерге жауапты оқушылардың да рөлі маңызды дейді. Ол жақсарту шарттарының бірі оқушылар сапа ұғымын мұғалімнің ұғымымен ұқсас ұстанса, өнімді іске асыру барысында өнімнің сапасын үздіксіз бақылай алатын болады және кез келген берілген тапсырмада баламалы тәсілдер мен жолдар жиынтығын ұсына алатындығын айтады. Басқа сөзбен айтқанда, білім алушылар не жасап отырғандығының сапасы туралы талдай алуы және оны іске асырып отырғанда іс-әрекетті реттей алуы қажет [5].

Бүгінгі сабақ өте қызықты болды етті. Жаңа тақырыптарда постер арқылы түсінік ұнады.

★ Түсінікті болды
★ Қызықты толық жеткізді
😊! Постері тек біреуі ғана емес, түгемін қарастырды

Білім алушының оқу мақсаттарына жету жолында мұғалімдер мен құрбылар тарапынан ұсынылған жазбаша және ауызша кері байланыстардың ықпалы да зор. Себебі, өзінің айқындаған не айқындалмаған жетістіктері мен даму аймақтары, және оқудағы ақтандақтары туралы әлеуметтік ортада талдап, онымен бөліссе, біршама сәтті не сәтсіз тұстарын өзара анықтап, алдағы қадамдарын жоспарлай алады, өз оқуына деген жауапкершілік арта түседі. «Сонда оқушылар келешекте неге қол жеткізгісі келеді?» деген сұраққа мүмкіндіктер мен қажеттіліктерді таразыға сала отырып, жан-жақты бағалап, толық жауап беріп, мақсатқа қол жеткізе алады.

П. М. Бродфут, Р. Дофerti, Дж. Гарднер және т.б. (2002) «қалыптастырушы» терминінен гөрі «оқу үшін бағалау» терминін қолданғанды жөн көреді [6]. 1999 жылы П. М. Бродфуттың айтуынша, «Қалыптастырушы» терминіне әртүрлі интерпретация жасауға болады және оқытумен қатар жоспарлау, әдетте жиі бағалау деген мағынаны береді. Бұл бағалаудың барлық мінездемесінің анықтамасы оқу үдерісіне көмек көрсету ғана емес. Сонымен қатар, мұғалімге оқытуда қай аралықта көбірек түсіндірулер мен тәжірибе қажет екендігін анықтауға көмек көрсетіп, мұғалімнің түсінігін қалыптастырады [7].

Оқушының аты-жөні: Ақсәтінқызы, Әлімжан, сынып: 8-Б		
Презентация, бұжым, тест құрастыру бойынша бағалау парағы		
Тапсырманы белгілеу, көрсеткіш		
1	1. Олесті, таза, бірақ әр түрлі шрифттермен жазылғандықтан, түсініксіз	1
	2. Олесті, таза, барлық тапсырмаларын толықтыру қажет	2
	3. Олесті, таза, барлық тапсырмалары ретті түрде орындалған	3 ✓
Тапсырма мазмұнының тақырыпмен сәйкестігі		
2	1. Тақырыпқа сай	1 ✓
	2. Тақырыпқа сай, түсінікті құрастырылған	2
	3. Тақырыпқа сай, теориялық материалға сәйкес, математикалық тілде сауатты құрастырылған	3
Тапсырманың күрделілігі, көлемі		
3	1. Тапсырмалары өте жеңіл, бірақ бір типті	1
	2. Тапсырмалары әр түрлі деңгейлі, бірақ бір типті	2 ✓
	3. Тапсырмалары әр түрлі деңгейлі, математикалық таланттарға сай	3
Тапсырмалардың құрылымы		
4	1. Орындалған тапсырмалардың тақырыптан алынған	1
	2. Тапсырмалары тақырыпқа сай, мәліметтер көп емес	2 ✓
	3. Тапсырмалары тақырыпқа сай, қажетті мәліметтер алуға болады	3
Бағалау шкаласы:		
	10-12 ұпай - 5,	
	7-9 ұпай - 4,	
	4-6 ұпай - 3	8.

Білім алушының үйрену жолының сапасын бақылап, анықтау арқылы мұғалім өзінің оқытуына, жоспарлауы мен тәжірибесіне өзгертулер енгізіп, оны үнемі жетілдіріп отыруына септігін тигізеді және мұғалімнің кәсіби дамуы үнемі жүріп отырады. Алайда, білім алушылардың жұмысындағы белгілер (бағалар) мен ескертпелер, білім алушыларға келешекте үйрену жолында жетістікке қалай жетуді емес, тек қолдағы жетістіктер мен кемшіліктерді ғана айтады. Ал, «Оқу үшін бағалау» терминіне «оқушылар үйренуде қай жерде және қай аралықта болу керек, сол аралыққа жетудің тиімді жолы қандай екенін шешу үшін мұғалімдер мен білім алушылардың дәлелдемелерді қолдану мақсатында іздеу және түсіну үдерісі» [6] - деп анықтама беріп, оны таңдау себептерін негіздейді. Білім алушы жұмысында «жақсы», «тамаша», «+», «-» немесе «...осындай бетті қара», «...осындай тақырыпты қайтала» деген белгілер мен ескертпелер берілетін болса, білім алушы оқуындағы артықшылықтары мен ақтандақтары туралы ақпаратты

ғана алады, ал алдағы уақытта жетістікке қалай, әлі нені дамыту керек екендегі туралы мәлімет ұсынылмай қалады. Немесе, дамыту аймақтары ұсынылуы мүмкін, бірақ белгілермен, бұл жағдайда білім алушы назарды тағы тек бағаға немесе белгілерге ғана аудаса, ұсыныстар мен пікірлер назарсыз қалып қояды. Бұл заңды да, себебі кез-келген адамға жұмыстың не сәтті, не сәтсіз аяқталғанын білу қажет. Осы арқылы үйрену үдерісіне белгілермен шектеу қойып тұрғанымызды аңғаруға болады.

Сондықтан, білім алушының жұмысын бағалауда жоғарыда берілген белгісіз, ескертпелерсіз тек пікірлер мен ұсыныстар жазып, дамыту аймақтарына баса назар аударсақ, «оқу үшін бағалаудың» негізгі мақсаты «оқуды жақсарту, жетілдіру» орындалатыны анық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Можаева О., Шилибекова А. Білім беру мазмұнын жаңарту аясында оқушылардың оқу жетістігін критериймен бағалау// Білімді ел. Образованная страна. № 15 (52)16 августа 2016 г. // www.bilimdinews.kz
2. Скривен М, Бағалау әдістемелігі, Р. У. Тайлер, Р. М. Ганье және М. Скривен (ред.), оқу бағдарламасының бағалау перспективасы (б. 1, 1967, 41-43 беттер). Чикаго, Иллинойс: РэндМакНалли.
3. Люней Дж, (ред.). Қалыптастырушы бағалау: орта сыныптарда оқуды жақсарту. Париж, Франция: ЭЫДҰ, 2005, 21бет.\
4. Стиггинс Р. Дж, Артер Дж. А, Чapiус Дж, және Чapiус С. Оқушының оқуы үшін сынып бағалауы: дұрыс қолданып, дұрыс жаса. Портлэнд, Орегон: Баға бойынша кадрларды дайындау институты, 2004.
5. Сэдлер Д. Р. Қалыптастырушы бағалау және әдістемелік жүйе әзірлеу. Нұсқаулық ғылым, 18, 1989, 120-121, 119-144 беттер.
6. Бродфут П. М., Догерти Р., Гарднер Дж., Харлен Вт., Джеймс М., және Стобарт Дж. Оқу үшін бағалау: 10 қағидаты. Кембридж, Ұлыбритания: Кембридж университетінің Білім Беру факультеті, 2002, 10б.
7. Бродфут П. М., Догерти Р., Гарднер Дж., Джипс К, Харлен Вт., Джеймс М., және Стобарт Дж. Оқу үшін бағалау: қара жәшіктен тыс. Кембридж, Ұлыбритания: Кембридж университетінің Білім Беру факультеті, 1999, 7бет.

ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Ернишев Қ.А. - з.ғ.к.,
Қылмыстық және
қылмыстық іс жүргізу
құқығы кафедрасының
менгерушісі

Махамбетов А.Б.
- құқық магистрі,
Қылмыстық және
қылмыстық іс
жүргізу құқығы
кафедрасының аға
оқытушысы

Сағынбеков Қ.С. -
з.ғ.к., Қылмыстық және
қылмыстық іс жүргізу
құқығы кафедрасының
доценті

М.Х. ДУЛАТИ АТЫН. ТАРМУ «ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖӘНЕ ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ ҚҰҚЫҒЫ» КАФЕДРАСЫНЫҢ ОҚУ ҮРДІСІН ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫНЫҢ ТӘЖІРИБЕСІМЕН БАЙЛАНЫСТЫРУДАҒЫ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ ҰЙЫМДАСТЫРЫЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Демократиялық қоғамды табысты құру өмірдің барлық тараптарын, оның ішінде қылмыспен және басқа да қоғамға жат қарсы құбылыстармен күресудегі қоғамның, мемлекеттің, жеке азаматтардың белсенділігін күшейту арқылы заңдылықты нығайту саласын дамытумен және жетілдірумен тікелей байланысты.

Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде, міндеттерді шешу, құқық қорғау органдарының барлық деңгейлерінің жеке құрамынан өз ойлары мен ізденістерін, сонымен қатар кәсібилігін қайта жандандыруды талап етеді.

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың 2014 жылғы 17 қаңтардағы Қазақстан халқына Жолдауында жарияланғандай: «Біздің болашаққабараржолымызқазақстандықтардыңәлеуетін ашатын жаңа мүмкіндіктер жасауға байланысты. XXI ғасырдағы дамыған ел дегеніміз – белсенді, білімді және денсаулығы мықты азаматтар» [1]. Елбасының халыққа Жолдауы Еліміздің алдағы жылдарға жоспарланған стратегиялық мақсаттармен міндеттерін айқыналған бүкіл халыққа, жалпы ортақ еңбек қоғамына үндеген аса маңызды құжат болып табылады, яғни еліміздің өркендеуінің алғышарты. Президенттің білім деңгейін көтеру қажеттігі туралы айтқан сөздері бәрімізге де үлкен жауапкершілік жүктейді.

Осы ұстанымдарды дәйектер болсақ, Абай Құнанбайұлының отыз екінші қара сөзі еріксіз еске

түсіп: «Білім-ғылым үйренбекке талап қылушыларға әуелі білмек керек. Талаптың өзінің біраз шарттары бар. Оларды білмек керек, білмей іздегенмен табылмас» - деп анық айтылғаны байқалады [2].

Жоғарғы білім беру қоғамдық қажеттіліктерді қанағаттандыру мақсатында жұмыс жасайтын, сондықтан да қоғамдағы барлық өзгірістер мен үдерістерге жылдам жауап бере алатын маңызды әлеуметтік институт болып табылады. Яғни, қазіргі жаһандану үдерісінде өз ісін жетік білетін, жан-жақты білімді терең меңгерген кәсіби мамандарға қажеттілікті барған сайын күрделендіріп отыр.

Ұлттық білім беру жүйесі де әлемдік тенденциялардан кешеуіл қалмас үшін әлемдік ғылым мен техника жасаған «әлемдік стандарттарға» сәйкестендірілуге ұмтылуда. Әлемнің төрт бұрышымен ақпарат алмасу мүмкіндігін қолжетімді етіп отырған жаңа, заманауи талаптарға сай технологиялар, олардың әлеуетті инфрақұрылымдары жоғары білім беру мазмұнын әмбебаптандырып, әлемнің жетекші білім беру орталықтарынан білім

Сурет 1

Сурет 2

Сурет 3

Сурет 4

таратуды қамтамасыз етеді. Осыған сай, болашақ құқық қорғау органдарының қызметкерлері жоғары білікті, ішкі жинақты, қойылған міндеттерді берік және тапжылмай орындауға қабілетті болулары керек.

Сауатты және білікті кадрларды даярлауда маңызды рөлді Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрлігінің арнайы білім ордалары мен қатар жоғары оқу орындарының заң факультеттері де атқарады.

Дәстүрлі білім саласының түрлерінің арасында маңыздылығы бойынша жоғары білім бірінші орынды алып отыр. Оқу мекемелерінің міндеттерінің бірі жоғары білімге деген өсіп жатқан қажеттілікті белгілі бір арналар арқылы қоғамның және жеке тұлғаның мүдделеріне сәйкес болатындай ең жоғары дәрежеде етіп бағыттаудан тұрады.

Қазіргі жағдайларда оқытудың бүкіл кезеңі ішінде болашақ мамандарды іріктеу жүйесін жетілдіру қажет.

Бұл мақсатқа жету үшін:

- студенттердің білімін объективті және қатаң бағалаудың маңызды құралы ретінде емтихандар мен сынақтарды ұйымдастыруды жақсарту;
- бірінші оқу жылының өзінде оқуда үлгермейтін және оқу тәртібіне деген жауапсыздықпен қарауға жол беретін студенттерден тайынбай арылу қажет.

Біздің жоғары оқу орынымыздың орнатқан тәртібіне төселген дәріс тыңдаушы болашақ маманның келесідей айрықша қасиеттерді игеруі туралы айтуға болады:

- теориялық және нақты құқықтық білімді игеру;
- профилактикалық жұмысты ұйымдастыру мен оның тактикасын, құқық бұзушылықтарды ашу, заң аясын толық меңгерген және тергеп-тексеруді, басқа мемлекеттік органдармен өзара әрекеттесуінің қағидаттарын білу;

- жедел жағдайды талдаудағы және күнделікті қызметте құқық қорғау органдарының күштері мен құралдарын пайдалану туралы шешім қабылдаудағы ептілігі.

Дегенмен, мамандарды кәсіби даярлаудағы басты кемшілігі қылмыспен күресудің ұйымдастырушылық-тактикалық, алдын-алу әділ жаза тағайындау мәселелерін қарастырып теория мен тәжірибені байланыстыратын пәндерді оқытумен қатар құқық қорғау органдарының одан әрі даму көшінен қалмау тиістілігі есепке алынып жүргізілетінімен қорытындалады. Осындай сәтте жас маман жаңа жағдайларда жұмыс істеу үшін толық дәрежеде дайын болмайды. Сондықтан, бітіруші студент өз бетімен практикалық қызмет жасау үшін оның дайындығы университет қабырғасында ескерілуі керек.

Аталған кафедраның арнайы пәндер курсы оқыту тәжірибесі бұл курсты оқыту теориясы мен тәжірибесінің тұтастық қағидатын тапжылмай сақтаусыз мүмкін емес екенін меңзейді. Осы оқыту қағидатын сақтау бірқатар жағдайларды есепке алу қажеттілігімен байланысты.

Соңғы жылдары құқық қорғау органдарының құрылымының өзгеруі, тиісінше, қылмыстың алдын-алу мен қылмысқа қарсы күресті жүзеге асыратын әр түрлі бөлімшелердің функционалдық міндеттерінде айтарлықтай өзгерістер болды. Біз, яғни профессорлық-оқытушылық құрам, құқық қорғау органдарының жұмысында пайда болып жатқан барлық жаңалықтарды кеңінен хабарлау туралы қамдануымыз қажет. Болашақта тәжірибелі маман болу үшін бүгінгі студенттерге осындай оқу үрдісі мен білім күнделікті қызметтері аясында қажет болады.

Теория мен тәжірибе арасындағы байланысты қамтамасыз ету, бір жағынан, оқу үрдісінде практиканың

Сурет 5

Сурет 6

Сурет 7

Сурет 8

жетістіктерін тиімді пайдалану, ал, екінші жағынан, тәжірибеге шындалуға көмек көрсету кафедраның міндетті шарты, яғни оқытудың құқық қорғау органдарының тәжірибесімен байланысын кеңейту бойынша тиісінше ұйымдастырушылық жұмыс жасау шартымен мүмкін болатыны айдан анық.

«Қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу құқығы» кафедрасы оқу үрдісінің тәжірибемен байланысын қамтамасыз ету бойынша келесідей ұйымдастырушылық іс-шараларды өткізеді:

- құқық қорғау органдарының тәжірибесімен оқытудың тұрақты және сапалы байланысын қамтамасыз ету үшін ұйымдастырушылық алғы шарттарды жасау;
- тәжірибені зерделеу көздері мен тәсілдерін анықтау;
- оқу үрдісіне озық тәжірибені енгізу әдістемесін әзірлеу.

Мысалы, осы тұрғыда аталған кафедра тәжірибелік бағытты қамтамасыз ету мақсатында студенттерге арналған оқу-жаттығу полигондары жабдықталып, іске қосылуда, яғни оқу-жұмыс бағдарламаларында көрсетіліп, белгіленген тақырыптар бойынша кестеге сай сабақтар жүргізіледі.

Кафедрамызға қарасты криминалистикалық лаборатория студенттердің үлгерімдік сапасын жан - жақты дамыту және тәжірибелік дағды мен кәсіби құзыретті қалыптастыру мақсатында қолданыста. Бұл лаборатория мамандандырылған фото зертханамен, «тұрғын бөлмемен», оқу полигонымен жабдықталған. Сонымен қатар «Криминалистика» және «Соттық экспертиология» бойынша мамандандырылған аудиториялар қарастырылған, жиһаздалған соттық отырыстар

залының аудиториясы да жаңа үлгіде жабдықталған және қажетті материалдармен қамтамасыз етілген. (Сурет 1, 2)

Ал, соттық отырыстар залында (Сурет 3, 4) риторика негіздерін, соттық ораторлық шеберлікті, конфликтологияны, қылмыстық құқық және іс жүргізуді меңгеру үшін жасалған. Қазіргі заманауи талапқа сай жабдықтармен толық жабдықталған оқу сот залында шынайы жағдайға жақын жағдайлар жасау мақсатында жүйелі түрде қойылымдық сот процестері өткізіледі, сонымен қатар осы арнайы жабдықталған аудиторияларда студенттер өзіндік жұмыстары мен зертханалық жұмыстарын жүргізе алады.

Криминалистикалық лабораториядағы фотозертхананың техникалық құралдарын студенттер белгілі тақырыптар бойынша мысалдық есептерді шешу барысында, қылмыстық оқиға болған жерді қарау кезінде, фототүсірілім жасау үшін, кейін суреттерді компьютерге көшіру, оларды коррективкалау, форматтау, сурет шығару үшін пайдаланылады.

Оқу полигонының «Тұрғын бөлмесі» қылмыс жасалған орын модельденген, және тануды өткізуге арналған көру айнасы, қолайландырылған жұмыс орны бар тергеуші кабинетімен жабдықталған. Онда студенттер криминалистикалық тактика әдістерін жүзеге асыруды және хаттамалар толтыруды үйренеді.

Қылмыстық құқық бұзушылықтардың кейбір түрлерін ашу үшін қылмыстың белгілерін анықтау мақсатында криминалист чемоданының көмегімен заттық дәлелдерді алу, саусақ іздерін түсіру, іздерді көшірмелеу сабақтары «Тұрғын бөлмесі» атты полигонда жүргізіледі. (Сурет 5, 6, 7, 8)

Сурет 9

Сурет 10

Сурет 11

Сурет 12

Оқыту сапасын жоғарылату мақсатында полигон «LG», DVD «LG» теледидарларымен, видеомагнитофон, «Криминалистика» пәні бойынша қажетті материалдарды көру үшін бейнекассеталармен, «Фоторобот» және «Қару энциклопедиясы» бағдарламалар еңгізілген мониторлармен жабдықталған (Сурет 9, 10).

Тәжірибе жүзінде білімдерін шыңдау мақсатында төмендегідей құқық қорғау органдарымен келісім-шарттар жасалынып, оқу-танысу, өндірістік және диплом алдындағы іс тәжірибелеріне студенттер жіберіледі: Жамбыл облысы бойынша Әділет департаменті, Жамбыл облыстық соты, Жамбыл қалалық соттары, Жамбыл облысы бойынша сот Әкімшісі, Жамбыл облыстық прокуратурасы, Тараз қалалық прокуратурасы, Тараз қалалық ІІБ №№ 1, 2, 3 полиция бөлімдері.

Студенттерді қолданыстағы заңдармен қамтамасыз ету үшін факультет базасында «Нормативтік құқықтық актілер» атты аудиториясы қарастырылған. Онда «Заң» Деректер базасы – мемлекеттің заңнамалық және өзге де нормативтік құқықтық актілерінің мемлекеттік және орыс тілдеріндегі ең толық электрондық жиынтығы және т.б. орнатылған.

Кафедраның профессорлық-оқытушылық құрамы оқу үрдісінің сапасын жақсарту бағытында оқу-әдістемелік жұмыстары бойынша көптеген алға ілгерілеу көрсеткіштеріне ие болды.

Нақты айтсақ, баспа қызметінің жоспарына сәйкес кафедрада авторлық бірігулермен: 12 оқу құралы; 2 монография; 6 оқу көрнекі құралы; 2 есептер жинағы; 1 альбом-схема және 1 әдістемелік нұсқаулық баспадан шығарылып жарық көрді және қазіргі таңда қолданыста.

Сонымен қоса, кафедраның профессор-оқытушылық

құрамының шетелдік басылымдарындағы нольден кем емес импакт-фактор журналдарына кафедра оқытушыларының авторлық бірігулерімен 6 мақала жарияланды.

Құқық қорғау органдарында болып жатқан тың жаңалықтармен студенттерді дер кезінде таныстыру мен насихаттау жұмысы үшін құқық қорғау органдарының қызметкерлерімен тығыз байланыс орнатылған.

Оқытудың тәжірибемен байланысына қатысты кафедраның жұмысын ұйымдастыруда маңызды орынды екі жақтық байланыстарды айтуға болады, яғни құқық қорғау органдарымен бірлесе өткізілетін конференциялар, семинарлар, кездесулер мен дөңгелек үстелдер. Осындай іс-шаралардан, практикада болып жатқан жаңалықтардан студенттер мен оқытушылар тағылымдамалар алып, бұл озық тәжірибені орнында зерделеуге және талдауға, студенттерге құқық қолданушылық-ұйымдастырушылық міндеттерді шешуде көмек көрсетуге мүмкіндік береді.

Оқу үрдісіне енгізудің тиімді нысаны ретінде озық тәжірибені зерделеудің және сабақтарды өткізу үшін тәжірибелік қызметкерлерді тарту дәстүрі қарастырылған (Сурет 11, 12). Студенттер тәжірибелік мамандардың сөздерін үлкен қызығушылықпен қабылдайды.

Оқу үрдісіне материалдарды енгізу үшін қазіргі заманғы тәжірибеде оқытудың қол жетімділігі мен көрнекілігін қамтамасыз ету және ол үшін техникалық құралдарды пайдалану бойынша жұмыстар жүргізілуде. Құқықтану мамандығының оқу-әдістемелік кабинеті стендтермен, макеттермен және басқа да көрнекі оқу-әдістемелік

материалдармен жабдықталған. Кафедраның бірқатар курстарының тақырыптары бойынша бейнематериалдар, флипчарттар дайындалған. Басқа да кафедралармен бірлесіп тәжірибелік сабақтарды өткізу үшін нақты жедел жағдайларды өрбітіп беруге арналған полигонның схемасы әзірленуде.

Оқу үрдісінің тәжірибемен байланысын ұйымдастыру бойынша жұмыс жоғары оқу орнының барлық оқытушыларының тарапынан айтарлықтай күш жұмсауды қажет етеді, сондықтан оны ең басынан бастап жүйелі және мақсатты түрде енгізген өте маңызды. Еңбекке жұмсалатын шығындар мен қаражаттар студенттерді оқыту сапасын арттырумен және құқық қорғау органдарының жоғары білікті мамандармен қамтамасыз етілуімен ақталады.

Қорыта келе, кафедра ұжымы ҚР Білім туралы Заңының 11-ші бабының 10-шы бөлігіндегі көрсетілген білім беру жүйесінің міндеттері ретінде көрсетіліп, былай делінген: «жалпы оқытудың, жұмыс орны бойынша оқытудың және еңбек нарығының қажеттері арасындағы өзара байланысты қамтамасыз ететін және әркімге өзінің білім мен біліктілікке негізделген жеке әлеуетін қоғамда барынша пайдалануға көмектесетін оқыту жүйесін өмір бойы дамытуды жүзеге асыру» [3]. Осы заң жүзінде қойылған талаптарды біз өз межемізге айналдырып, алғы шарт ретінде алдымызға қоюға міндеттенеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың 2014 жылғы 17 қаңтардағы Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстан жолы - 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ», www.akorda.kz.
2. Абай (Ибрахим) Құнанбайұлы. Шағармашылығының екі томдық жинағы. Т.2: Өлеңдер мен аудармалар, поэмалар, қарасөздер.- Алматы: Жазушы.-2005 – 336 бет.
3. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы, 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319» - Деректер базасы 6-нұсқасы.

КУЛЬТУРА МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ СТУДЕНТОВ КАК ЛИЧНОСТНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

64

Бейсембаева А.А.

- к.пед.н., доцент
КазУМОиМЯ им.Абылай
хана

Процесс реформирования системы высшего образования обусловлен интеграцией казахстанской высшей школы в общеевропейское образовательное пространство в соответствии с Болонской декларацией. Одной из основных задач высшей школы в документах Болонской декларации и Национальной доктрины образования в РК является формирование у студентов культуры межличностных отношений.

В настоящее время культура межличностных отношений как личностное образование становится социальным заказом общества, является не только результатом воспитания, но и условием подготовки будущего специалиста. Выпускник высшего учебного заведения должен владеть не только профессиональными навыками и умениями, но и иметь высокую культуру межличностных отношений, которая является основой культуры делового общения, культуры межнационального общения, культуры межличностного общения. В основе всех этих культур лежит уважительное отношение к человеку в соответствии с общечеловеческими ценностями.

К вопросам взаимоотношений человека и культуры не раз обращались философы, полагая, что культура существует и развивается как важнейший способ функционирования общества, как основная форма осуществления специфической человеческой деятельности, включение людей во взаимодействие с внешним миром, реализация ими своих потребностей, интересов, целей и т.д. Культура интересовала философию как феномен общественной жизни в целом, именно философия ставит вопросы о том, что такое культура как таковая, какова ее роль в развитии человечества [1].

Некоторые ученые выделяют разные составляющие данного понятия. Так, И.А. Зимняя выделяет несколько основных направлений: культуру личности, культуру деятельности и культуру взаимодействия [2].

Рассматривая культуру межличностных отношений как личностное образование, И.В. Хитрова предлагает следующую формулировку: «Культура межличностных отношений – это интегративное личностное образование, характеризующееся осознанием ценности личности и межличностных взаимоотношений, готовность взаимодействовать и регулировать свое поведение на основе нравственных норм и правил общения» [3]. Выделяя при этом этапы развития культуры межличностных отношений студентов в

образовательном процессе вуза на примере обучения иностранному языку (английский): потребностно-мотивационный, этап эмпирического нравственного опыта, этап теоретического приобретения знаний, этап созревания ценностных ориентаций личности, практический этап; что не противоречит положениям В.Н. Мясищева о поэтапном развитии личности, согласно которому, сначала идет накопление знаний, затем навыков и умений, и в финальной стадии межличностных отношений [4].

Изучение имеющихся работ по проблеме показало, что авторы в основном описывают процесс формирования культуры межличностных отношений как качественную характеристику отношений, в основе которой лежит осознание взаимоотношений, как ценности, регулирование своих эмоционально-волевых чувств и поведения в рамках общественно значимых и профессионально заданных норм и традиций, одобряемых обществом и данным конкретным видом культуры.

Гуманистическая идея о взаимоотношениях как ценности и регулировании поведения в рамках общественных норм и национальных традиций, обуславливает выделение следующего педагогического условия формирования культуры межличностных отношений: необходимости наполнения содержания образования информацией о правилах общения, специализированной лексикой речевого этикета и т.д.

Согласно деятельности теории личности, разработанной С.Л. Рубинштейном и другими учеными, главным источником развития личности является деятельность. Средством обучения здесь выступает не рефлекс, а особый механизм интериоризации, благодаря которому происходит усвоение общественно-исторического опыта [5]. Следовательно, необходимо выяснить, не только какой должна быть деятельность, но и каким должно быть общение, в процессе которого также формируется культура межличностных отношений студентов. Общение – это процесс установления и развития контактов между живыми организмами, порождаемый потребностями совместной деятельности, включающий в себя обмен информацией, обладающий взаимным восприятием и попытками влияния друг на друга. Общение между участниками в процессе совместной деятельности выступает как межличностное взаимодействие, или интеракция (от *inter* - между и *action* - действие) т.е., как совокупность связей и взаимовлияний людей, складывающихся в совместной деятельности.

Общение в юношеском возрасте со сверстниками важно для них, во-первых, обмен информацией, где вырабатываются навыки социального взаимодействия; во-вторых, соотносятся личные интересы с общественными, и, в-третьих, это вид эмоционального контакта, которое даёт подростку важное чувство эмоционального благополучия и устойчивости. Именно в юношеском возрасте люди активно стремятся найти близкого по духу человека, который поймет, который поддержит, придет на помощь в случае необходимости. Дружба, привязанность, влюбленность - все эти виды межличностного взаимодействия для юношеского возраста представляют безусловную ценность, а их отсутствие воспринимается как одиночество, предмет глубоких переживаний. Общение в данном возрасте часто носит характер контактов с приятелями, которых легко меняют на других. Что касается содержания взаимодействия при этой форме общения, то оно состоит в проведении досуга, необязательных встречах, посещении дискотек, кино, «гулянии» по улицам. Но есть и другая форма общения, которая основывается на выполнении социально значимых дел, дающих личностный выход в более широкие общественные сферы. Примером такого общения может служить позитивная социальная деятельность, в которой человек может по-настоящему проявиться как самостоятельная и самоценная личность.

Психологи выделяют три основных типа общения: императивное (авторитарное, директивное), манипулятивное и диалогическое.

При императивном общении один из партнеров стремится подчинить себе другого, пытается контролировать его поведение, принуждать к определенным действиям. При этом партнер по общению рассматривается как объект воздействия. В качестве средств императивного общения используется приказы, указания, предписания, требования.

Манипулятивное общение сходно с императивным. Его цель оказать воздействие на партнера по общению, но здесь достижение своих намерений осуществляется скрыто. Как и императив, манипуляция стремится добиться контроля над поведением и мыслями другого человека.

Диалогическое общение противостоит авторитарному и манипулятивному типам, т.к. основана на равноправии партнеров. Диалогическое или гуманистическое общение позволяет достичь более глубокого взаимопонимания, самораскрытия собеседников.

В.Н. Ольховский отмечает, что общение в обучении происходит на различных уровнях: низших и высших. Низшие уровни общения, по мнению психолога, предоставлены различными формами, методами и стилями общения в обучении, реализующими стратегию психологического влияния, воздействия на личность и предоставлены монологическими высказываниями. К монологическим уровням общения психолог относит «примитивно-авторитарное воздействие, манипулятивное взаимодействие, формально-стандартизированное общение». В качестве высшего, выделяется диалогическое общение, психологической детерминантой которого является духовность личности. В.Н. Ольховский подчеркивает, что общение в

обучении, организуемое на монологическом уровне, не способствует преодолению обучаемыми их личностных трудностей. В своих работах ученый отмечает, что диалогическое общение – это «высший духовно и личностно – ориентированный уровень взаимодействия субъектов учебно-воспитательного процесса» и подчеркивает, что оптимальное преодоление личностных трудностей обучаемых возможно только в условиях такого общения.

Проанализировав анкетные данные студентов на вопросы: «Какими личностными качествами должен обладать педагог?», студенты отметили такие личностные качества преподавателя, как справедливость, умение поставить себя на место другого, доброта, сдержанность, терпимость, красота, стиль, хорошие вербальные способности, доступность изложения материала и даже строгость [6].

В современном образовании необходимы такие качества педагога, которые успешны в общении как интерес к людям и работе с ними; гибкость, оперативно-творческое мышление; умение ощущать и поддерживать обратную связь в общении; умение управлять собой; эмпатия (способность поставить себя на место другого); способность к спонтанности коммуникаций; умение прогнозировать возможные педагогические ситуации, а также способность к педагогической импровизации, умение применять всё разнообразие средств воздействия (убеждение, внушение, применение различных приёмов воздействия). Следовательно, развивая культуру межличностных отношений, мы должны последовательно формировать не только необходимые знания, умения, навыки, но и взаимоотношения.

Таким образом, культура межличностных отношений как личностное образование эффективно развивается, если педагогическое взаимодействие осуществляется в соответствии с гуманистическими принципами, и при этом соблюдается комплекс педагогических условий, как формирование мотивационной установки на формирование культуры межличностных отношений студентов, сотрудничество и диалог; наполнение учебной программы ценностными, личностно-значимым содержанием для студента (упражнениями, направленными на формирование навыков и умений межличностного взаимодействия; информацией о

нормах межличностного общения, тематическим наполнением, отражающим практическое применение межличностных навыков (культура межличностных отношений во взаимоотношениях: «студент-студент», «коллега – коллега», «студент – педагог», «работник – клиент» и т.п.); использование средств, способствующих активизации студентов в межличностном общении (адресация студенту вопросов, представляющих для него интерес, наводящие тематические вопросы, совместный с преподавателем поиск логических ассоциаций, оценивание и анализ ответов других студентов, обучение студентов перефразированию, резюмированию, «Я – сообщениям», «активному слушанию» и др.); повышение субъектной роли студента в педагогическом взаимодействии (сообщение цели занятия в терминах умений, совместное целеполагание и планирование учебной деятельности, стимулирование

осознания через преемственность умений, анализ выполненной работы в терминах умений и их роли в формировании культуры межличностных отношений); проявление дружеских чувств и других сплачивающих межличностных отношений: доверия, уважения по отношению к студентам, высокой требовательности к себе и другим, а также организация сотрудничества и диалогического общения на занятиях (создание ситуации взаимного содействия друг другу при решении учебных задач в общении и совместной деятельности; использование на занятиях заданий, требующих от студентов постепенного перехода от репродуктивной деятельности к творческой с проявлением инициативы студента при решении задачи; организацию кооперативной коммуникативной оценочной деятельности, направленной на развитие рефлексивных и эмпатийных умений.

Список использованной литературы:

1. Гуревич П.С. Культура как объект социально-философского анализа / Вопросы философии. — 1984. № 5. - С.48-63.
2. Зимняя И.А. Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека // Высшее образование сегодня. 2005. № 11. – С. 14–20.
3. Хитрова И.В. Психологические проблемы мотивации поведения человека М: Просвещение, 1969. - 194с.
4. Мясищев В.Н. Психология отношений: избран, психол. труды. Москва-Воронеж: МОДЭК, 2004. - 399 с.
5. Рубинштейн С.А. Проблема активности личности и общественной значимости в психологии. Вопросы психологии личности. - М., 1960. – 165с.
6. Буюва А.П. Человек, культура и образование в кризисном социуме. Alma Mater.1997. № 4.- с.11-17.

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

Айташева З.Ф.

– б.ғ.д., Биология және Биотехнология факультетінің Молекулалық биология және генетика кафедрасының профессорі

Чунетова Ж.Ж.

– б.ғ.к., Биология және биотехнология факультетінің Молекулалық биология және генетика кафедрасының доценті

Джангалина Э.Д.

– б.ғ.к., Биология және биотехнология факультетінің Молекулалық биология және генетика кафедрасының доценті

Жумабаева Б.А.

– б.ғ.к., Биология және биотехнология факультетінің Молекулалық биология және генетика кафедрасының доценті

БИОТЕХНОЛОГ МАМАНДЫҒЫНЫҢ СТУДЕНТТЕРІНДЕ ПАРАСАТТЫ ОЙЛАУ ӨНЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Қазіргі кезде студенттердің парасатты ойлау өнерін заманауи мүддесіне сәйкестендіру көкейкесті мәселелердің бірі болып табылады. Мемлекетіміздің өсіп-өркендеуін жастармен байланыстыратын Елбасы: «Мен жас ұрпақтың ел болашағы үшін маңызын әрқашанда атап көрсетіп келдім және атап көрсете беремін. Мемлекет әрбір жас адамның өз еліне міндетті түрде қажет болуы үшін бәрін де жасайды», дейді.

Жастарды жаңа көзқарас, жаңа басымдықтар тұрғысында индустриялық-инновациялық экономика жағдайында өмір сүруге тәрбиелеудің мән-маңызын айшықтауды көрсетеді. Осыған байланысты жоғары оқу орнындарында мамандар даярлау бағыттары бойынша жаңа талаптар қойып отыр. Сондықтан жаһандану кеңістігі бойынша инновациялық технологияларды қолданудың орны бүгінгі күні ерекше болып отыр. Осы мәселені шешу үшін бүгінгі таңда жоғары оқу орны білім берудің жаңа технологияларын нәтижеге бағдарлау жүйесін әр мамандыққа бағыттап құру көзделінеді. Мысалы, биотехнолог мамандарды даярлауда оқытудың жаңа технологиясын ұсынуға білім мазмұнының ерекшелігін, мәнін, мазмұнын, ықтимал жауаптарын студенттердің ойлау өнеріне түрткі болар жағдайларын қарастырылады.

Соңғы жылдары оқытудың білім беру технологиясына қатысты педагогика ғылымына қарқынды түрде жаңа ұғымдар енгізілуде. Студенттерді осы білім беру технологиясының жаңа ғылым жетістіктерімен оқыту және тәрбиелеу маңызды. Интеллектуалды ұлт құрау мәселесін шешуде еліміздің президенті Н. Ә. Назарбаевтың [1] «Интеллектуалды ұлт-2020» ұлттық проектісіндегі мақсатын, жан-жақты дамыған білімді, мәдениетті, отаншыл, ұлтжанды ұрпақ қалыптастыру секілді іс-әрекеттерге басымдық берудің қажеттілігін түсінеміз. Соның ішінде, «интеллектуалды ұлт»

проектісінің екінші аспектісі – ғылым саласын дамыту мен еліміздің ғылыми потенциалын арттыру дегенде парасатты ойлау өнерінің атқарар рөлі мол [2].

Ғылыми-зерттеу жұмыстарының ең бір маңызы ол ғылыми-техникалық ілгерілеуге қол жеткізеді, сонымен бірге тәжірибелік қызметіне шығармашылық қабілетті қолданатын жоғары білімді мамандарды дайындау сапасын арттырады. Биология және биотехнология факультеті мемлекеттік, гранттық қаржыландырудан тыс өнеркәсіппен бірлескен зерттеулер де жүргізілуде. Биотехнолог мамандарды даярлауда студенттермен ғылыми жұмыс істеуде шығармашылыққа, нәтижелерін дәлелдеу мен салыстыруға, тапқырлыққа, төзімділікке баулу арқылы тұлғалық сипатын өркендетуге тырысамамыз. Биотехнолог мамандарын даярлауда адамның мәдени деңгейіндегі танымның жүйелілігі, өзінің пәніне байланысты ғылыми деңгейін арттыру және биология пәнінің заңдылықтарын қоғам заңдылықтарымен ұштастыру, өздігінен танымдық деңгейліктерді шыңдау мәселелері білім беруде ескеріледі.

Практикалық өндірістік жағдайларда кәсіби құзыреттілігін арттыру үшін ғылыми биологиялық зерттеулердің негіздері мен әдістерін және зертханалық жұмыстарды жүргізудің қауіпсіздік ережелерін бірге үйретіледі. Ғылыми практикаларда жасампаздыққа, заманның озық технологияларын

пайдалануға, индустриалдық өркендеудің ақпараттық технологияларын үйренуге және рухы биік кемелді болуға мүмкіндіктер қарастырылады.

Студенттерде парасатты ойлау өнерін қалыптастыру арқылы биотехнология мамандығы бойынша терең білімді игеруге, кәсіби алғырлыққа, жоғары біліктілікке, ұлттық мүддеге қызмет етуге, ел алдындағы парыз ұғымына сүйенуге, обал мен сауапты ескеруге, рухани құндылықтарды кәсіби құзыретіне сәйкес тәрбиелеуге болады.

Студенттерге білім беруде студенттердің табиғи мүмкіндігіне қарай өзін-өзі танып білуге жетелеген жөн. Бұл студенттердің өз қабілетін ескере отырып парасатты ойлап үйренуіне, өзін дұрыс тани білуіне жетелейді. Сол себепті студенттерге көп деңгейлікті тапсырмалар беруде студент мүмкіндігі тест жүйесімен бағаланады. Генетика сабақтарында студенттердің тапсырманы саралауы, талдауы, жинақтауы, ең маңыздысын жүйелеуі, қажеттісін меңгеруі, өзіңше сипаттауы, бағалауы, есіңе сақтауы, өзіңше эссе түрінде тақырыпты баяндауы сұралады. Сабақ соңында студенттер деңгейі бойынша бағаланады.

Ойлау өнерінің түпкі міндеті ретінде студенттердің өмірге тұжырымдамалық пайымдауын өркендетуге әр түрлі әдістемелік технологиялар қолданылады. Тұжырымдама әр түрлі пәндерден жинақталған көзқарастардан және студенттің әлем, қоғам жайлы дүниетанымынан тұрады. Көзқарастық тұжырымдама жылдар бойы қалыптасады. Қалыптасқан көзқарас пен дүниетанымның заманауи тұрғыда жаңадан түзілуіне аса көңіл бөлінеді.

Сөйтіп, студенттердің ойлау өнерінің әрекетін танымдық деңгейліктерін үздіксіз үнемі артып отыруына, олардың өзін-үнемі дамытуына көмек жасалады. Жаңаша жетекшілік ету әр адамның қабілетін ескере отырып, бойындағы бар қабілет пен қажеттіліктерін өздігінше дамыта отырып, іскерлігін шыңдай түсуге бағыт беріледі. Әрине, әр студенттің шығармашылық өзіне тән дарыны болмаса, оларға айтқанмен, ешбір нәтижеге жетпеуі мүмкін. Бірақ студенттің бойындағы өзіне тән қадір-қасиетін ескере отырып, оны одан әрі дамыта алуына көмектесуге болады. Ол үшін студенттің дүниетанымына қалыптасуына ықпал жасау керек сияқты.

Жетекші маман иесі заманына лайық болу мүмкіндігі тек мамандығы тұрғысында сапалы білім алумен шектелмейді. Жастар өз ұлтының мәдениеті мен

әдебиетін, тарихын және салт-дәстүрінен толық мағлұматтар алуға факультетте өтетін тәрбиелік іс шаралар өткізіледі. Студенттерге кураторлық сағаттарда жақсылық, ізгілік, мейірімділік, табандылық, айбарлылық, айқындылық, бастамашылдық, және т.б. оңтайлы істер адамға бақ-құт әкеледі деген тұжырым құру басымдықта болуы көзделеді [3].

Эдвайзерлік кураторлық сағаттарда моральдық-этикалық сұрақтар мен бірге өзін діни экстремизмнен аулақ ұстау, табиғатты қорғау сияқты мәселелер көтеріледі.

Сонымен бірге ұжымдағы студенттердің мәдени деңгейін айқындайтын қабілет-қажеттіліктерін өркендетудің амал-тәсілдері де қолданылады. Мысалы, ұжымдық мақсатты дамытудың жүйесі жоспарланады. Бұл университет қабырғасынан бастап бәсекеге қабілетті жастарды қалыптастырудың енді бір бағыты іспеті. Мұнда студенттік өзін-өзі басқарудың маңызы ерекше. Студенттік өзін-өзі басқару бір жағынан, жеке тұлғаның әлеуметтік белсенді болуына себепкер болса, екінші жағынан, ол жоғары оқу орны түлегінің бойында бәсекеге қабілетті маманға тән қасиеттерді қалыптастыруда да тиімді болып табылады. Осы бағытта «Мінез құлық генетикасы» үйірмесінде әр түрлі адамның мінез құлқын қалыптастыратын генетикалық негіздері қызықты және заманауи жүргізіледі. Сөйтіп, студенттердің ойлау өнерінің әрекетін танымдық деңгейліктерін үздіксіз үнемі артып отырылуына, олардың өзін үнемі дамытуына басшылық жасалады.

Студенттерге «Білім ғылым негізіндегі» қағидаға сүйене отырып, кәсіби компетенция, зерттеу икемдігін, экономикалық шарттар негізінде презентациялық жұмыс нәтижелерін арттыруға мүмкіндіктер беріледі. Мысалы, кафедрада құрылған студенттік бизнес инкубатор негізінде университетте өтетін студенттердің инновациялық байқауларға қатысады. Биылда 28 қараша күні өткен студенттік инновациялық жобаға молекулалық биология және генетика кафедрасының студенттері «Гигант *Achatina fulica* ұлудың мутантты линиясынан бөліп алынған муцин негізінде косметикалық өнім алу» тақырыбымен қатысты.

Осылай, «Al-Farabi university smart city» моделін жүзеге асыра отырып, Қазақстанның әлемнің дамыған елдері қатарына енуіне мен берекеді қоғам құруға өзіміздің үлесімізді қосудамыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. «Интеллектуалды ұлт – 2020» проектісі. – Астана, 2008, қаңтар - 30.
2. Нағымжанова Қ. М. Университет студенттерінің педагогикалық креативтігін инновациялық білім беру ортасында қалыптастырудың ғылыми негіздері: пед. ғыл. докт. ... дис. – Алматы, 2010. – 340 б.
3. Жұматаева Е. Жоғары мектепте оқытудың біртұтас дидактикалық жүйесі. – Алматы: Ғылым, 2001. – 208 б.

AL-FARABI NAMED KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

Biyasheva Zarema Maratovna, Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Department of Molecular Biology and Genetics, zaremabiya@gmail.com

Lovinskaya Anna Vladimirovna, PhD, Department of Molecular Biology and Genetics

Kolumbayeva Saule Zhanabaevna, Doctor of Biological Sciences, Professor, Department of Molecular Biology and Genetics

Aytasheva Zauze Gainetdinovna, Doctor of Biological Sciences, Professor, Department of Molecular Biology and Genetics

PROSPECTS OF BIOLOGY STUDENTS TRAINING IN FRAME OF DISTANCE LEARNING TECHNOLOGIES

«Oh, how many of wonderful discoveries Enlightenment spirit prepares for us»

A.S. Pushkin

Currently distance education is regarded as a full-fledged alternative to conventional education. Specific attractiveness of distance learning (DL) is explained by the authorities in reference of the possibility to successfully organize and maintain a permanent network of continuous professional development for civil servants.

Distance education first appeared in the XX century the United Kingdom. It has offered a chance to everyone keen to improve one's qualifications, to study «at home» without approaching education centers, to continuously study, if it would be financially affordable. So a 90-year-old student got the possibility to enter the university. Noteworthy, DL is also specific way of involving disabled or troublesome cohorts. This trend has become especially of high demand in the early era related to the development of computer technologies and information systems. Humanitarian specialties revealed an advantage over natural sciences in course of distance education, since practical occupations of natural researchers were not supported at that time with relevant virtual developments.

According to statistics, in a changing complex world the majority of the graduates in a number of universities are being registered though remain not reaching their true occupation. In this regard, the employees representing institutions and companies need to get at first a second higher education without interruption of their work activities; secondly, they require continuous professional growth. Equally important for any institution to support a

certain level of competitiveness. In educational institutions and training centers remote and mixed forms allow to cover distant regions and reduce direct costs of training. All this contributes to the onset and growth of a significant number of consumers of educational services interested in DL[1-3].

However, there is an ambiguous attitude to DL. This kind of education is of utmost demand, as practice shows, in the following areas:

- corporate sphere as a substitute for conventional training courses;
- education by signing up to individual courses;
- financial and IT education and re-training of employees;
- health care with development of skills and re-certification of medical staff.

So, DL can fully complement conventional full-time education. The most expedient may be so-termed hybrid (mixed) training, which includes some courses, depending on their specifics, to be studied in a traditional way, and the part acquired as DL.

During DL, the instructor and trainee are spatially departed, and training is carried out by using modern information and communication technologies (ICT). DL students develop creative, critical thinking skills, keep raising the level of ICT competence through implication of modern technologies in the process of mastering the training course. The student works independently most of the time to promote the skills of self-scheduling, planning, controlling and self-evaluating. This enables the trainee to activate himself, determine

the level of mastering knowledge without assistance, understand existing gaps in one's knowledge and skills.

As mentioned above, global DL distribution reflects the needs of modern civilization in the mass form of education. DL has occupied its place in the educational sphere all over the world involving common population in its network to exhibit the significance of this social phenomenon.

An undoubted fact is the desire of modern society to improve educational attainment, which requires subsequent emphasis on the mass character of education and better qualitative level. This happens due to a significant impact of corporative intellectual labour and growing demands on the consumer and the producer of material and spiritual goods. However, the share of students in Kazakhstan is close to 2.6% of

country's population, while this parameter in major developed countries of the world achieves 3-3.5%, and 5.5% in the USA [3, 4]. In this respect, the widespread introduction of distance education technologies in Kazakhstan may serve for increased level of education among the population.

At the meeting with professors and academicians of Kazakhstan, dedicated to the 70th anniversary of the National Academy of Science of the Republic of Kazakhstan, President N.A. Nazarbayev said: «The basis of our further long route is education and science. Who will win? That one who has a strong education and advanced science in hand. This people will be treated as the elite of our state. Moreover, someones out of this people will run the country forward!». Consequently, as the education of the society boradens, the competitiveness and the welfare of the country will increase.

Currently, the republic is working on expanding academic managerial autonomy in higher educational establishments, which was discussed at the round table of the Committee for Social and Cultural Development of the Lower Chamber (Majilis) of the Parliament of the Republic of Kazakhstan. The government seeks for the solution of this issue by providing wider access of country's population to higher education. With this reference, over the past year 2017, the state educational order has been increased by almost 10,000 seats. The access may be expanded also by growing contingent of distance learners able to handle DL technologies [5].

The importance of implementing distance education is determined by the positive impact on the complex of social and economic problems of different regions (stabilization, eradication of unemployment, reduction of criminality, drug addiction, and etc.) by means of DL education. In addition, there is training of the population in the places of residence, which will naturally lead to the elimination of under-development of the peripheral regions comparing to the capital cities in respect of free access to education, information and cultural achievements.

On January 18-19, 2018, the 48th Scientific and Methodological Conference "The role of higher education institutions in the modernization of public consciousness: transition to «The University 4.0» Model" has been held at al-Farabi Kazakh National University. One of the sections was devoted to the transformation of educational programs towards the personnel training in the digital medium. Among other topics of this section, issues of DL development, organization of lifelong learning have been tackled. Setting

up of such a section confirms the importance and urgency of DL expansion over country's universities.

In 2016, the Faculty of Biology and Biotechnology of al-Farabi KazNU has begun training the students specialized in "5B060700 – Biology" as a second higher education by implementing DL techniques. In accordance with conventional graduation, this is a correspondence form of education or «outside the audience», as the instructor fulfills mainly controlling functions serving as evaluating side. Thematic DL planning and handouts on the courses studied at al-Farabi KazNU are posted on the website via «The Univer» intranet resource (<https://univer.kaznu.kz>) and special «Distance Courses» tab. The content of the course is uploaded using relevant information blocks, or the modules. Correspondence form of distance education involves studying the materials saved in the system «Univer»: presentations on the topics of classes, references, video applications, glossaries, interactive media, links to supplementary web citations.

DL educational process includes all the main forms of conventional teaching: lectures, practical hours (seminars or laboratories), a control system, research and self-works carried out by the students. All these forms of the educational process are provided for the combination of independent work of students with a variety of information sources, and also prompt interaction with the instructor (see Fig. 1).

One of the serious difficulties of DL training in Biology is the conductance of laboratories. In our opinion, this problem may be solved by developing virtual laboratories, related samples and exercises. This may appear to be a huge and promising work, not only for DL but also in general full-time education. Virtual development will enrich, in turn, the library and learning opportunities. For further development of such programs to meet international standards, it is certainly necessary to attract highly qualified instructors and web designers. However, this requires additional expenses to be supplied through DL educational services provided by the universities.

It is currently planned to teach K-12 Biology in English in secondary schools of Kazakhstan [6]. With this regard, the opening of distance education for 5B060700, Biology (Scientific) and 5B011300, Biology (Pedagogical) in English as a second higher and M.Sc. degree for the teachers will definitely improve professional qualifications.

Our experience in distance instructing has made it possible to determine a range of difficulties and shortcomings in current curriculum. For instance, it is difficult to conduct field internship (with departure to the field site) and pedagogical internship. We suggest that it would be reasonable to replace these internships for the internship at the enterprise, since the majority of trainees is employed and thus is not able to leave their work places in the pre-scheduled time of practice. Moreover, we propose to reduce general list of disciplines for each semester from 9 to 6-7 by uniting some of the courses. For example, «Botany, part 1» and «Botany, part 2» may be merged into the course on Botany with single final examination by this discipline.

In our opinion, accomplishment of a thesis for DL students should not be mandatory. Graduates should be give an opportunity to choose final certification either in the form of a final comprehensive examination to be taken by basic

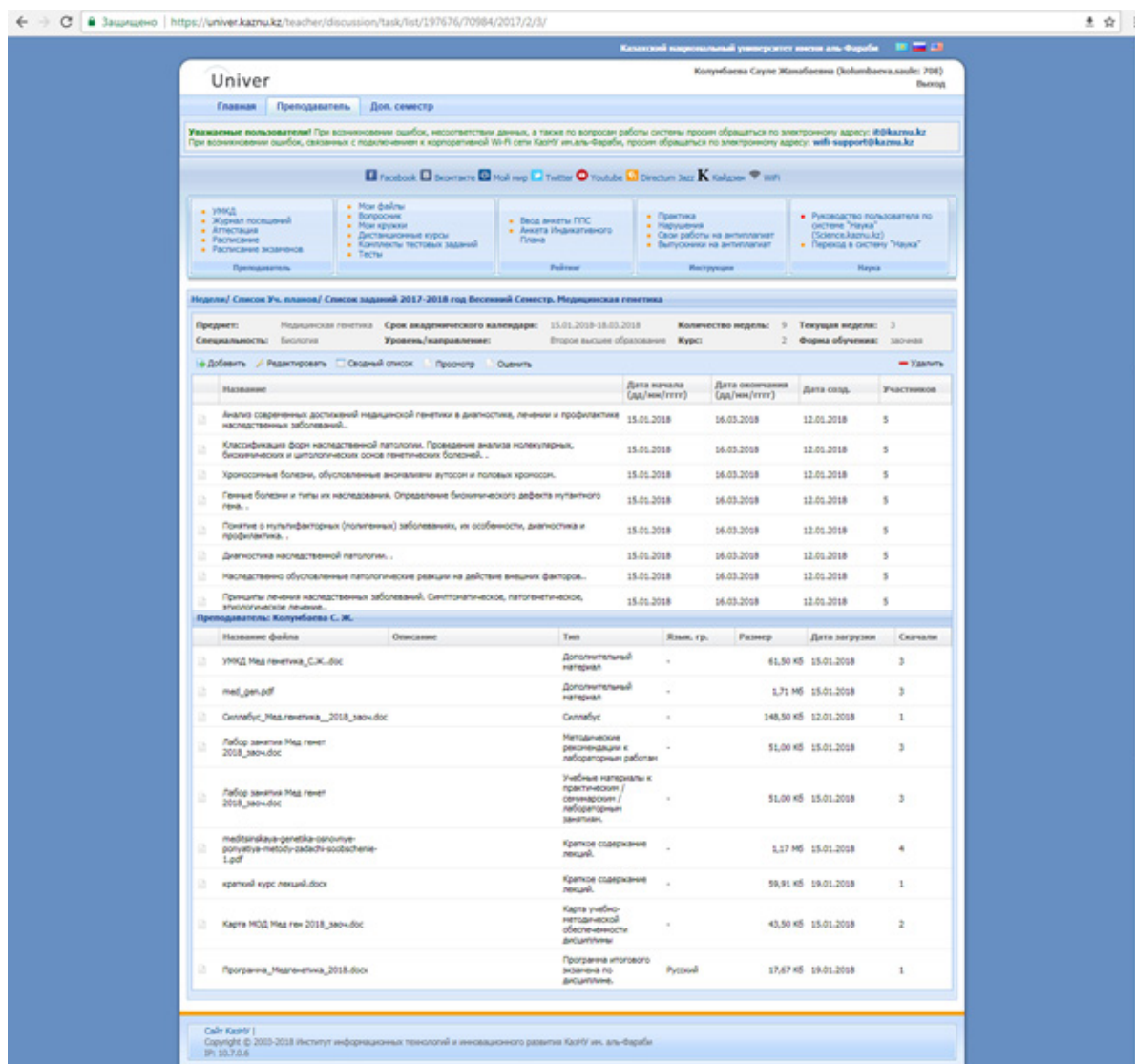

Figure 1 - The example of «The Univer» intranet computational network of al-Farabi KazNU designed for distance learning purposes

disciplines, or the defense of the thesis which may be replaced by state examinations confirming knowledge on specific subjects of the specialty.

At the Faculty of Biology and Biotechnology, for the first

time in 2016 biologists have been instructed by implying distance teaching methods. Last year has shown that this would be an urgent and challenging directory, especially for retraining, life-long education and trialing new educational trends.

Reference

1. Шляхтина С. Перспективы развития дистанционного обучения в мире и в России // Компьютер Пресс. – 2016. - №1. - <http://compress.ru/article.aspx?id=14659>
2. Шпаченко И.А. Педагогика. Дистанционное обучение: учебное пособие. - Томск: Изд-во Томского государственного педагогического университета, 2008. - 120с.
3. Малитиков Е., Колмогоров В., Карпенко М. Развитие дистанционного образования в России и странах СНГ // Обозреватель – Observer. - №11 (118). - http://observer.materik.ru/observer/N11_99/11_22.HTM
4. Официальная статистическая информация: Численность студентов высших учебных заведений - http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersEducation.jsessionid=-lTp5EOfpCdGMKxr2VEH8VjE5SglxyvQ8VXBULrN14pB2sLwoishl-918069735!-1412124505?lang=ru&_afLoop=317451874480645%#%40%3F_afLoop%3D317451874480645%26lang%3Dru%26_adf.ctrl-state%3Dxpasaz7bu_4
5. Новости «Капитал» от 31.01.2018 г. Расширять систему высшего - образования планируют в Казахстане <https://kapital.kz/gosudarstvo/66501/rasshiryat-sistemu-vysshego-obrazovaniya-planiruyut-v-kazahstane.html>
6. Новости Правительства Республики Казахстан от 02.03.2016 г. С 2018 года историю Казахстана в школах будут преподавать на английском и казахском языках - Т.Балыкбаев. - <http://www.government.kz/ru/novosti/31180-s-2018-goda-istoriyu-kazahstana-v-shkolakh-budut-prepodavat-na-anglijskom-i-kazakhskom-yazykakh-t-balykbaev.html>

ОҚУ МАТЕРИАЛЫН МЕНГЕРУ ҮРДІСІН АНЫҚТАЙТЫН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАР

72

Ахметжанова Г.А. –
әлеуметтік
ғылымдарың магистрі,
«Қазақ және шет
тілдер» кафедрасының
аға оқытушысы,
«Тұран» университеті

Оқу қызметі үрдісіндегі темпераменттің рөлі

Темперамент – қоршаған шындыққа адамның арақатынасын және қозғыштық дәрежесін сипаттайтын адам тұлғасының жан-сезім және психикалық ерекшелігінің жиынтығы [5; 156].

Темперамент латын тілінен аударылғанда «қоспа, сәйкестік» дегенді білдіреді. Бұл термин, адам психикасының сипатын – салмақтылық, эмоционалдық қозғалыс дәрежесін анықтайтын, оның туа біткен ерекшеліктерін сипаттайды. Темпераментті тұлғаның едәуір тұрақты, маңызды ерекшеліктерінің үйлесімділігі мінезбен шатастыруға болмайды. Мінездің негізінде темперамент жатыр. [1; 68]

Темпераменттің негізгі ерекше белгісі жеке психикалық үрдістердің динамикасын және жалпы барлық психикалық қызметтің динамикасын сипаттайды. Психикалық қызметтің жеке ерекше динамикасы темпераментпен және тұлғаның өзге де психикалық ерекшеліктерімен, ең алдымен мотивтермен және тұлға қатынастарымен шарттасады.

Темпераменттің ерекшелігі, тұлғаның динамикалық жағын анықтай отырып, адамның өзге де психикалық ерекшеліктерімен салыстырғанда едәуір тұрақты және орнықты. Темпераменттің негізгі компоненттері: жалпы психологиялық белсенділік; тарих; эмоционалдық болып табылады. Темпераментке: психикалық процестердің пайда болу жылдамдығы және олардың тұрақтылығы; қызметтің және тәртіптің қарқыны мен ритмі; психикалық үрдістердің интенсивтілігі тәуелді.

Темперамент қасиеті, өзге де кез келген психикалық ерекшелік тәрізді, шарттар қатарына байланысты көрінетін және көрінбейтін кейбір әлеуеттен тұрады.

Темперамент көріністерінің шартқа тәуелділігі әр түрлі темпераментті адамдардың әр түрлі жағдайларда өте ұқсас немесе тең сапалы психикалық ерекшеліктер танытатындығында, ұқсас жағдайларда олар тура қарама-қарсы сапалы ерекшеліктерді көрсетеді.

Темперамент қасиеті, нерв жүйесінің ерекшеліктері тәрізді, абсолютті өзгермейтін болып табылмайды. Темперамент қасиеті туа пайда болмайды және белгілі бір жас ерекшелігіне дейін бірден болмайды, жоғары нерв қызметінің жетілуінің жалпы заңдылықтары және нерв жүйесінің әр типі дамуының жалпы заңдылықтары тәрізді нақты кезекпен дамиды. Тәртіптің жеке ерекшелігінің себебі нерв үрдісінің қозу мен тежеу және олардың әр түрлі үйлесімдері ерекшеліктерімен шарттасады.

Өмірлік жағдайда темпераменттің психологиялық сипаттамасының проблемасы В.С. Мерлин және оның қызметкерлері тарапынан белсенді зерттелді. Темпераменттің нақты қасиетіне В.С. Мерлин [3; 53] эмоционалдық-ерік саласының ерекшеліктерін жатқызады: белсенділік, ұстамдылық, эмоционалдық қозғыштық, сезімнің тез пайда болуы және ауысуы, көңіл-күй ерекшелігі, абыржу ерекшеліктері, мазасыздану, сонымен қатар бірқатар өзге де психикалық ерекшеліктер.

Темперамент ерекшелігі ағза ерекшелігіне тәуелді. Заманауи психологияда темпераменттің қасиеті даму шарттарына байланысты өзгере алатындығы жалпы қабылданған. Мысалы, Вундт әр түрлі уақытта бір адамда темпераменттің барлық төрт типі байқалуы мүмкін деп санайды [3; 63]. Темперамент қасиеттерінің және өзге де жеке психологиялық ерекшеліктердің арасындағы айырмашылық өзара байланыс негізінен, өмір талаптарынан және қызметінен құралады, осы немесе басқа жеке психологиялық ерекшелік тобы жинақталады.

Темперамент ерекшелігі мотивтер мен тұлғалық қатынастардан және мінез ерекшелігінен ерекшеленеді. Темперамент қабілеттен ерекше. Темпераментке, ең алдымен, туа біткен, жеке-өзіндік психикалық қасиет жатады. Кейбір адамдарда психикалық қызмет бірқалыпты, олар сырт көзге салмақты, сабырлы, баяу, олар сирек күледі, олардың көзқарасы қатал және суық, қозғалысы сараң және мақсатты. Ал басқа адамдарда қызмет секірмелі түрде, мұндай адамдар өте қимылды, мазасыз, даңғой, үнемі қызу, яғни темпераментіне психикалық қызметтің ағын сипаты тәуелді. Темпераменттің келесі түрлері ажыратылады:

- психикалық үрдістердің пайда болу жылдамдығы және оның тұрақтылығы (мысалы, қабылдау жылдамдығы, зейінді шоғырландыру ұзақтығы);
- психикалық қарқын және ритм;
- психикалық үрдістердің интенсивтілігі (мысалы, эмоция күші, ауру әрекет белсенділігі);
- мазмұнына байланысты емес қандай да бір нысанға психикалық қызметтің бағыттылығы (мысалы, адамның жаңа адамдармен, жаңа әсермен

байланыс жасауға тұрақты талпынуы).

Алайда психикалық қызметтің динамикасы өзге шарттарға тәуелді (мысалы, мотивтерге және психикалық жағдайларға). Егер адам жұмысқа қызығушылық танытса, онда өз темпераментінің ерекшеліктеріне қарамастан оны ол батыл әрі жылдам орындайды. Темперамент ерекшелігі, мотивтер мен психикалық жағдайлармен салыстырғанда, әр түрлі мақсатта және қызметтің әр түрлі түрлерінде бірдей көрінеді. Мысалы, егер адамда сынақ тапсырар алдында немесе жарыс басталар алдында қобалжуға икемділік болатын болса, онда бұл оның темпераментінің ерекшелігі - жоғары мазасыздану.

Темперамент ерекшелігі адамның өзге психикалық ерекшеліктерімен салыстырғанда едәуір төзімді және тұрақты. Темпераменттің арнайы ерекшелігі аталған адам темпераментінің әр түрлі ерекшелігі бір бірімен кездейсоқ үйлеспейтіндігі болып табылады, темперамент типін сипаттайтын, нақты ұйым, құрылым жасай отырып өзара байланысу заңдылық.

Осылайша, темперамент ретінде адам психикасы қызметінің динамикасын анықтайтын, оның психикасының жеке өзіндік ерекшелігін, тұрақтылығын түсіну қажет. Бұл қасиеттер оның мазмұнына, мақсаттарына және мотивтеріне тәуелді емес әр түрлі қызметтерде бірдей көрініс табады, себебі темпераменттің ерекшелігі нерв жүйесінің жалпы типімен шарттасқан, және олар қандай да бір дәрежеде тұқым қуалаушылық факторына тәуелді [3;81].

Шартты-рефлекторлық қызметтің жеке ерекшеліктерін анықтайтын темпераменттің нерв жүйесінің үйлесімділігіне тәуелділігіне және темпераментке сәйкес, И.П. Павлов нерв жүйесінің төрт типін ажыратты:

1. күшті, салмақсыз (қозу үрдісінде күші басым);
2. күшті, салмақты, қозғалмалы;
3. күшті, салмақты, инертті;
4. әлсіз.

Нерв жүйесінің бұл жалпы типтері темпераменттің төрт дәстүрлі типтерінің негізінде жатыр.

Темперамент типі белгілі бір адамдар тобында және оларға жалпы болып табылатын өзара бір-біріне заңды және қажет психикалық қасиеттердің жиынтығы ретінде түсіндіріледі, қасиеттің анықталған өзара байланысы темперамент типімен сипатталады. Бір типтес темпераментті әр түрлі адамдарда темпераменттің әр түрлі көрініс дәрежесі әр түрлі бола алады, алайда олардың арақатынасы тұрақты болып қала береді [3; 82].

Темпераменттің төрт түрі бар: холерик, сангвиник, флегматик, меланхолик. Автор әр темпераментке қысқаша мінездеме беруді жөн санайды.

Холерик — бұл жүйке жүйесі тежеуге қозумен анықталатын адам, осының салдарынан ол ойланбастан өте жылдам әрекет жасайды, өзін өзі тоқтатып, шектеп үлгермейді, шыдамсыздық, албырттық танытады, қимылы шапшаң, күйгелек, жүгенсіз, сабырсыз адам. Оның нерв жүйесінің қызбалығы оның белсенділігінің және ширақтығының ауысуымен түсіндіріледі: қандай да бір іспен айналысқан жағдайда, ол ынтамен, толық беріліп істейді, алайда күші көпке жетпейді, шаршаған кезде ол барлық күші жеткенге дейін ғана жұмыс істейді. Қозғыш жағдай, нашар көңіл күй, күшінің әлсізденуі және сылбырлық байқалады («қолынан бәрі түсе береді»).

Көңіл күйінің көтерілуі және қайраттылық оң циклдары құлдырау, депрессия, тәртібінің және жағдайының бұдыры, нерв олқылығы және адамдармен шиеленістің пайда болуы тәрізді кері циклдарымен алмасып отырады [5, 159].

Сангвиник — күшті, салмақты, жылжымалы нерв жүйесі бар адам, реакция жылдамдығы тез, іс-әрекетін ойлап жасайды, ақжарқын, осылардың арқасында өмірдегі қиындықтарға жақсы қарсы тұра алады. Оның нерв жүйесінің жылжымалылығы сезімінің, ынтықтығының, қызығушылығының, көзқарасының өзгермелілігімен, жаңа жағдайларға тез икемдене алуымен түсіндіріледі. Жаңа адамдармен тез тіл табыса алатын адам, сондықтан оның танысу шеңбері кең, алайда ол қатынаста және жақындықта тұрақтылықпен ерекшеленбейді. Ол қызықты істер болған жағдайда, яғни тұрақты қоздыру жағдайларында ғана еселі қайраткер, ал керісінше жағдайда ол көңілсіз, жабырқаңқы болады. Күйзеліс жағдайларында «арыстанның реакциясын» көрсетеді, яғни, өзін белсенді, ойланып қорғайды, жағдайдың тұрақтануына ат салысады [5, 159].

Флегматик — күшті, салмақты, алайда нерв жүйесі инертті адам, соның салдарынан баяу әрекет етеді, көп сөйлемейді, эмоциясын баяу білдіреді (ренжіту, қуанту қиын); жұмысқа қабілеті жоғары, қатты және ұзақ қоздырғышқа жақсы қарсы тұра алады, алайда кенеттен болған жаңа жағдайларға тез әрекет ете алу қабілеті жоқ. Барлық игерілгендерді тез есте сақтайды, әдеттегі дағдылардан және стереотиптерден бас тартуға қабілетсіз, дағдыларын, өмір тәртібін, жұмысын, достарын өзгертуді жақсы көрмейді, жаңа жағдайларға баяу төселеді. Көңіл күйі тұрақты, сабырлы. Қолайсыз жағдайлар барысында флегматик сыртқа салмақты болып қала береді [5, 159].

Меланхолик — әлсіз қоздыруда жоғары сезімталдыққа ие, нерв жүйесі әлсіз адам, қатты қоздыру «олқылыққа», «стопорға», абыржуға, «қоян күйзелісіне» әкеп соғады, сондықтан әдеттегі қалыпты жағдайлармен салыстырғанда, күйзеліс жағдайларында (емтихан, жарыс, қауіп және т.б.) меланхоликтің қызмет нәтижесі төмендейді. Жоғары сезімталдық тез шаршауға және жұмыс қабілетінің төмендеуіне әкеп соғады (ұзақ уақыт демалыс талап етіледі). Болар болмас себеп ренішті, көз жасты тудырады. Көңіл күйі өзгермелі, алайда меланхолик оны жасыруға тарысады, өз сезімін сыртқа білдірмейді, өзін мазалайтын ойлармен бөліспейді, алайда қайғыға берілгіш, көңіл күйі жиі жабырқаңқы, өз өзіне сенімсіз, беймаза, оның жүйке жүйесі бұзылғын. Алайда, нерв жүйесінің жоғары сезімталдығына байланысты олар көркемдік және интеллектуалдық қабілеттерге ие [5, 159].

Осылайша, мамандандырылған дайындық шарттарында темпераменттің жетекші рөл атқаратындығын болжауға болады. Білімді меңгеру үрдісіне келесі ерекшеліктер әсер ете алады: қабылдау жылдамдығы, зейін қояудың ұзақтығы, психикалық қарқын және ритм. Сонымен қатар психикалық қызмет бағыттылығы маңызды рөл атқарады, мысалы, экстраверт, жаңа байланысқа, адамдармен араласуға талпыну, және сөйлеудің эмоционалдық бояуы, мысалы, сөйлесу барысында эмоцияның көрінуі.

Зейін жемісті оқу қызметінің факторы ретінде

Зейін – бұл психикалық үрдіс (психикалық жағдай), оның маңыздылығы сананы нақты бір затқа, әрекетке, үрдіске немесе көрініске бағыттау және шоғырландыру болып табылады.

Адам өзінің санасын тану немесе басқару мақсатында осы немесе өзге нысанға өз санасының сәулесін бағыттайды.

Зейін ес, ойлау, қабылдау немесе елестету тәрізді дербес танымдық үрдіс болып табылмайды, алайда оның мәні зор, себебі онсыз танымдық немесе заттық қызмет ағыны мүмкін емес [4; 12].

Сана қоршаған әлеуметтік және табиғи нысандарға бағытталған *сыртқы зейінді*, және өзінің жеке ойларына, сезімдеріне, қасіретіне шоғырланған *ішкі зейінді* ажыратуға болады.

Зейіннің түрлері: еріксіз, ерікті, еріктіден кейінгі зейін. Аталған жіктеудің негіздемесі осы психологиялық үрдістің ағынына ерік күштің әсер ету дәрежесіне қызмет етеді.

Аңдаусыз туындаған (арнайы мақсат қойылмайтын) және ерік күшті талап етпейтін зейін еріксіз деп аталады. Алдын ала мақсат қою және арнайы ерік күш қолдану негізінде туындайтын зейін ерікті деп аталады. Әйгілі психолог Н.Ф. Добрынин «еріктіден кейінгі зейін» деген термин енгізді және оны саналы түрде қойылған мақсаттың және қабылданған ерік күштің негізінде туындайды, ал бұдан соң ерік механизмінің көмегінсіз, университет оқушысы орындайтын әуесқойлықтың, қызықтылықтың және жеке маңыздылықтың арқасында қолдау табады деп сипаттады [4; 16].

Зейіннің негізгі ерекшеліктері немесе жеке ерекшеліктері қатарына төмендегілерді жатқызуға болады: шоғырланушылық, тұрақтылық, көлем, бөлу және ауыстыру.

В.А. Крутецкий [2; 76] зейіннің ерекшелігін төмендегідей сипаттайды: «Зейінді шоғырландыру – бұл бір нысанға немесе бір қызметке зейін қою. Зейіннің тұрақтылығы – бұл ұзақ уақыт бойы қандай да бір затқа немесе қызметке зейін қою. Зейіннің көлемі – бір кезде зейінмен қамтылатын, яғни бір уақытта қабылданатын нысандар саны. Зейінді бөлу – бұл бір уақытта екі немесе бірнеше нысандарға немесе олармен әрекетті бір мезгілде орындауға немесе оларды бақылауға зейін қою. Зейін аудару – бұл жаңа міндет қоюға байланысты бір нысаннан екінші бір нысанға немесе бір қызметтен екінші бір қызметке зейін аудару».

В.Г. Казакованың [4; 18] көзқарасы бойынша зейіннің негізгі қызметі төмендегідей:

- маңызды әсерді таңдау және өзге де маңызды емес қосалқы ықпалды елемей (тежеу).
- мақсатқа қол жеткізбейінше нақты заттық мазмұндағы бейнелерді ұстау, сақтау.
- қызмет ағынын реттеу және қадағалау.

Осылайша, зейіннің белгіленген ерекшелігі шет тілін меңгеруде маңызды рөл атқаратындығын болжауға болады. Оқушыға зейінді болу, сөздерді дұрыс бөлу және грамматикалық құрылымдарын дұрыс талдау, қызметтің бір түрінен екінші бір түріне зейінді аудару білу қажет.

Оқушылардың танымдық құрылымында қабылдау

Қабылдау — қазіргі кезде сезім мүшелеріне оның тікелей әсері барысындағы заттың және объективті әлемнің тұтас бейнесі. Қабылдау — талдаушы жүйе қызметінің нәтижесі. Қабылдау болмашыдан бір мезгілде дерексізденумен, негізгі және едәуір маңызды әсер етуші нысандар жиынтығынан бөлінуді көздейді [5; 30]. Ол негізгі маңызды нысандардың бірігуін және бұрынғы тәжірибемен қабылдауды салыстыруды талап етеді. Қандай да болмасын қабылдау белсенді қозғалтқыш компонентінен (затты қолмен ұстап көру, қарау барысындағы көз қозғалысы және т.б.) және бейненің тұтастық синтезі бойынша мидың күрделі талдау-синтездік қызметінен тұрады.

Қабылдау субъектілігінің заңдылығы – өздерінің қызығушылықтарына, қажеттіліктеріне, қабілеттеріне және т.б. байланысты, субъективті түрде, бір ақпаратты адамдар әр түрлі қабылдайды. Адамның психикалық өмірі мазмұнынан, оның тұлғалық ерекшеліктерінен қабылдау тәуелділігі апперцепция деп аталады. Өткен тәжірибенің қабылдау үрдісіне әсері бұрмалаушы көздірікпен тәжірибеде көрінеді: тәжірибенің алғашқы күндері, сынақтан өтушілер барлық қоршаған заттарды аударылған күйінде көрген кезде, физикалық мүмкін болмайтын, адамдар білетін, аударылған бейне заттары ерекшелікті құрады [5;31].

Қабылдау ерекшеліктері:

1. Тұтастық, яғни меңгеру қажет, естілім әрекеті жүйесі, яғни, затты тұтастай қабылдау бейнесі бар.

2. Қабылдау тұрақтылығы — тұрақтылықтың арқасында біз қоршаған заттарды формасы, түсі, мөлшері және т.б. бойынша тұрақты қабылдаймыз. Қабылдау тұрақтылығының көзі естілім жүйесінің белсенді әрекеті болып табылады (қабылдау актісін қамтамасыз ететін талдаушы жүйе). Қабылдау тұрақтылығы – туа біткен қасиет емес, жүре пайда болған ерекшелік.

3. Қабылдау құрылымдылығы — қабылдау түйсіктің қарапайым сомасы болып табылмайды. Біз бұл абстракцияланған түйсіктен жалпыланған құрылымды қабылдаймыз.

4. Қабылдау саналылығы — қабылдау ойлаумен, заттардың мәнін түсінумен тығыз байланысты.

5. Қабылдау талғамдылығы — бір нысанды екінші бірімен салыстыру бойынша айрықша бөлуде көрінеді.

Қабылдау түрлері: заттарды, уақытты қабылдау, қатынасты, қозғалысты, кеңістікті қабылдау, адамды қабылдау.

Қабылдау адамның зейін деңгейіне байланысты болып келеді.

Шет тілін меңгеруде қабылдаудың өнертапқыштық (әсіресе сөйлеуде және тыңдауда байқалады), құрылымдылық (айту, оқу), тұтастық (тыңдау) тәрізді сипаттамалары маңызды рөл атқаратындығын атап өтуге болады.

Білімді меңгеру үрдісіндегі ес және оның мәні

Ес әдетте есте сақтау, сақтау және өмірлік жағдайды және жеке қызметті, оның өткен тәжірибесін елестету деп түсініледі.

Мнемикалық үрдістердің едәуір кең таралған жіктелімі материалды есте сақтау және елестету ерекшеліктеріне байланысты есті төрт түрге бөлу болып табылады [4; 24]:

- Қозғалыс есі – бұл тәжірибелік және еңбек

дағдаларын қалыптастыруға мүмкіндік беретін әр түрлі қозғалыстарға және олардың жүйелеріне ес;

- Эмоционалдық ес – сезімге ес;
- Шолу есі – көруден, естуден, сезінуден, иіскеуден, дәм сезуден тұрады.
- Ауызша-логикалық ес - ауызша ес.

Есте сақтау және елестету жүргізілетін қызмет сипатына байланысты ес төмендегідей болып бөлінеді:

- Еріксіз, алдын ала мақсат қойылмайды және есте сақтауға арнайы тәсіл қолданылмайды.
- Ерікті – мақсатты түрде жаттау немесе бір нәрсені есте сақтау.

Есте сақтау тәсілі бойынша жалпыланған және жүйелендірілген ассоциацияларға негізделген, едәуір маңызды және мәнді жағын және заттардың қатынасын бейнелейтін есте сақтауға сүйенбейтін, механикалық және мағыналы ес бөлінеді.

Материалды есте сақтау және сақтау ұзақтығы бойынша қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді болып бөлінеді. Сонымен қатар, адам жүзеге асыратын әрекетке қызмет ететін жедел есті бөледі [4; 27].

Естің үрдістеріне ерекше назар аударған жөн, олардың әрбірі ерекше заңдылыққа бағынады. Олардың қатарында:

- Үш формада жүретін есте сақтау: бір рет бірнеше секундқа берілетін материалды қысқа мерзімде және ұзақ мерзімде сақтау ретінде анықталатын есте сақтап қалу; еріксіз есте сақтап қалу – бірнеше рет қабылданған материалды есте сақтап қалу; әдейі есте сақтап қалу (жаттау) – материалды есте сақтап қалу үшін мақсатты түрде есте сақтау;
- сақтау – кейбір мәліметтерді едәуір көп немесе аз ұзақтықта есте ұстау;
- елестету – бірнеше деңгейде жүрген есте сақталған материалды елестету; тану немесе қабылдау тірегі барысында елестету; қиындық тудырмайтын өзіндік елестету; ерік күшін талап ететін еске түсіру.

Шет тілін меңгеруде есте сақтау қабілеті маңызды рөл атқарады. Шолу есі, сөздік-логикалық ес, еріксіз ес және ерікті ес тәрізді естердің түрлері шет тілін меңгеруде үлкен мәнге ие және сөйлеу қызметінің барлық түрінде оны дамыту қажет.

Қорытынды

Мамандандырылған дайындық шарттарында темпераменттің жетекші рөл атқаратындығын болжауға болады. Білімді меңгеру үрдісіне келесі ерекшеліктер әсер ете алады: қабылдау жылдамдығы, зейін қоюдың ұзақтығы, психикалық қарқын және ритм. Сонымен қатар психикалық қызмет бағыттылығы маңызды рөл атқарады, мысалы, экстраверт, жаңа байланысқа, адамдармен араласуға талпыну, және сөйлеудің эмоционалдық бояуы, мысалы, сөйлесу барысында эмоцияның көрінуі.

Осылайша, шет тілін меңгеру үрдісінде зейіннің үлкен маңызы бар. Зейіннің белгіленген ерекшелігі шет тілін меңгеруде маңызды рөл атқаратындығын болжауға болады. Оқушыға зейінді болу, сөздерді дұрыс бөлу және грамматикалық құрылымдарын дұрыс талдау, қызметтің бір түрінен екінші бір түріне зейінді аудара білу қажет.

Шет тілін меңгеруде қабылдаудың өнертапқыштық (әсіресе сөйлеуде және тыңдауда байқалады), құрылымдылық (айту, оқу), тұтастық (тыңдау) тәрізді сипаттамалары маңызды рөл атқарады.

Шет тілін меңгеруде есте сақтау қабілеті маңызды рөл атқарады. Шолу есі, сөздік-логикалық ес, еріксіз ес және ерікті ес тәрізді естердің түрлері шет тілін меңгеруде үлкен мәнге ие және сөйлеу қызметінің барлық түрінде оны дамыту қажет.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Беляев Б.В. Очерки по психологии обучения иностранному языку. М.; 1965.
2. Крутецкий В. М. Лекции по психологии, М.; 1987
3. Мерлин В.С. Очерк теории темперамента. - Пермь, 1973
4. Познавательные процессы личности и методика их развития, Псков; 1994.
5. Столяренко Л.Д. Основы психологии. Ростов-на-Дону; Феникс, 1997.

НОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ПОДГОТОВКЕ ВЕТЕРИНАРНЫХ КАДРОВ

76

Рахимжанова Д.Т. –
к.вет.н., доцент
кафедры ветеринарной
медицины, КАТУ им.
С. Сейфуллина, Астана

Введение

В Казахстане современная ситуация в подготовке специалистов ветеринарного профиля требует коренного изменения тактики и стратегии обучения. Потребность в творческой активности специалиста и развитии мышлении, в умении конструировать, оценивать, рационализировать быстро растет. Решение этих проблем во многом зависит от содержания и методики обучения будущих специалистов [1, с. 24].

Несомненно, что теоретические и практические знания, приобретаемые студентами в период обучения, учат мыслить профессионально и углубляют общие познания в различных сферах своей будущей специальности. Однако, в настоящее время задача преподавателей не сводится к тому, чтобы просто донести до обучающихся определенные знания. Часто полученные навыки и умения невозможно непосредственно использовать в той или иной сфере сельскохозяйственного производства. Возникает необходимость научить студентов «внедренческим навыкам», то есть навыкам, которые «позволяют человеку ставить цели, убеждать других в их ценности, а также привлекать нужных людей для их достижения» (Harry L. Davis. Chicago Booth).

В настоящее время преподаватели КАТУ им. С. Сейфуллина активно внедряют современные образовательные технологии системы E-Learning, а также такие инновационные методы как «Flipped classroom», Problem-based learning – PBL, Кейс-метод и другие, которые, опираясь на активные и интерактивные формы обучения, предполагают в большей степени использование потенциала компьютерных технологий дистанционного образования, внедрение компьютерного тестирования для контроля качества обучения [2, 3, 4].

Проблемно-ориентированное обучение или PBL (Problem-based learning) является той технологией обучения, которая интегрируя полученные знания, стимулирует непрерывное обучение в течение всей жизни, что и является необходимым требованием к ветеринарному образованию в целом.

На ветеринарном факультете КАТУ им. С. Сейфуллина

элементы проблемно-ориентированного обучения студентов в виде решения ситуационных задач всегда использовались и используются практически на всех клинических дисциплинах. Однако активное внедрение технологии PBL началось с формирования кредитной системы обучения, когда у студентов появилось достаточное количество часов для самостоятельного изучения отдельных тем дисциплин. Предпосылкой для изучения и внедрения данного метода в учебный процесс явилась необходимость сохранить имеющийся опыт преподавания клинических дисциплин, модернизировать такие существующие формы занятий как: «деловые игры», «ситуационные задачи», «опережающая самостоятельная работа», «ролевые игры», «мозговой штурм» с учетом использования IT-технологий и требований современного образовательного процесса.

Основным отличием метода PBL от других традиционных методов является то, что обучение сконцентрировано на поиске информации, необходимой для решения кейсов, самими студентами. Преподаватель выступает в роли тьютора, роль которого заключается в мониторинге и обеспечении дискуссии в нужном направлении. Часто выбор способов решения и выполнения той или иной задачи определяются целиком и полностью студентами. Кроме того, обычные занятия, проводимые на основе традиционных кейсов, отличаются меньшей продолжительностью по времени и упрощенной постановкой задач, не требующих поиска значительных объемов информации и длительного обсуждения [5].

Следует отметить тот факт, что стратегия обучения PBL становится все более популярной на ветеринарных факультетах во всем мире, охватывая как содержание учебной программ, так и процесс обучения. В PBL клинические случаи тщательно отбираются, чтобы обеспечить глубокое изучение дисциплин путем приобретения как фундаментальных научных, так и клинических знаний, важных для данного случая. Кроме этого, в проблемно-ориентированном обучении культивируются способности к решению проблем, поощряется развитие навыков командования и самостоятельного обучения, общения и навыков самооценки и оценки сверстников [6].

В настоящее время при проведении большинства практических занятий, использование проблемно-ориентированного обучения сводится к тому, что разработанная преподавателем производственная или практическая ситуация-проблема решается путем обсуждения в группах по 10-15 студентов. Такое соотношение между преподавателем и студентами не позволяет получить все преимущества инновационной технологии обучения, основные цели которого, ориентация студентов на самостоятельное решение нестандартных ситуаций, непосредственный контакт и предоставление конструктивной обратной связи.

Согласно литературным данным многие учебные заведения во всем мире сталкиваются с подобной ситуацией. Так в университете Чарльза Стюарта

(Австралия) для решения этой проблемы, в программе обучения ветеринарных специалистов была разработана методика группового взаимодействия, которая позволяет одному или двум сотрудникам в любое время помочь 30 студентам, сохраняя при этом преимущественно небольшую группу PBL из 6 человек. Такое многопрофильное взаимодействие преподавателей и студентов кроме финансовых и логических преимуществ, имеет и педагогические преимущества. Это одинаковое содействие для всех групп, расширенное обсуждение проблемы, развитие навыков самообучения [7].

В статье Clarke, CR (2000) посвященной теоретической оценке PBL в ветеринарном образовании отмечается, что внедрение данного метода в учебный процесс должно учитывать конкретные учебные планы, и политику самого факультета [8]. Стоит добавить, что для внедрения проблемно-ориентированной технологии обучения, немаловажное значение имеет и то, на каком курсе обучаются студенты. Так, на 1-2 курсах не все студенты имеют навыки по планированию собственной траектории обучения, они не всегда правильно оценивают свои сильные и слабые стороны, не погружены в ветеринарные знания и клиническую науку. Естественно, что обучение по методу PBL у таких студентов не будет достаточно эффективным и будет носить больше информационный (ознакомительно-ориентировочный) характер.

В настоящей статье представлен опыт применения элементов PBL в контексте преподавания клинических дисциплин у студентов 4-5 курсов ветеринарного факультета. Цель работы – изучить эффективность метода PBL путем сравнения с традиционным ведением лабораторно-практических занятий, его преимущества и возможные риски.

Материалы и методы исследований

Для подготовки к проведению занятий по технологии PBL были разработаны методические указания к занятиям, представляющие собой сценарии производственных ситуаций, либо в виде последовательных заданий, либо в виде истории болезни животного (в зависимости от дисциплины и темы занятия). Кейсы для студентов по дисциплинам, связанными с болезнями животных, включали ситуации возникновения той или иной болезни (животного или животных) с анамнезом (anamnesis morbi, anamnesis vitae), то есть со сведениями о том, когда возникло заболевание, у какого вида животного, какие были симптомы, гипотезы о том, что стало причиной появления данной ситуации, были ли подобные ситуации в прошлом и др. В кейсах кроме сведений о болезни, были задания и перечень основных источников (учебники, статьи, электронные адреса основных Интернет-сайтов). При составлении заданий особое внимание уделялось тому, чтобы они были конкретными, выполнимыми и, самое главное, стимулировали студентов к поиску дополнительной информации.

Для этапа рефлексии были разработаны тесты по оценке приобретенных знаний и анкеты для мониторинга элементов технологии PBL в сравнении с традиционными методами проведения лабораторно-

практических занятий.

Алгоритм проведения занятий по дисциплине «Внутренние незаразные болезни сельскохозяйственных животных» выглядел таким образом:

1) Поскольку все практические занятия по дисциплине проводятся с использованием животных, предварительно проводится отбор и подготовка животных с соответствующим диагнозом (кошки, собаки, лошади, телята, коровы, овцы);

2) Студентам раздаются кейсы;

3) На первом занятии студенты под руководством преподавателя проводят подробный анализ ситуации, выдвигают гипотезы о причинах и обстоятельствах произошедшего, предлагают возможные пути решения проблем, предполагают последствия. В результате такого «мозгового штурма» все возникшие у студентов гипотезы фиксируются на доске, тем самым формируются необходимые объекты исследования;

Рис.1 Этап отбора и подготовки животных

4) Далее студенты разделяются на 2 группы, одна из которых переходит в клинику для животных и проводит полное клиническое обследование заболевших животных, выявляет характерные симптомы, проводит функциональные пробы. Студенты в количестве 5-6 человек работают под руководством врача-ординатора кафедры, сами выбирают спикера для обобщения полученных результатов;

Рис.2 Работа студентов в лаборатории

5) Вторая группа студентов переходит в лабораторию кафедры, где под руководством лаборанта проводит анализ крови, мочи и других биологических жидкостей

организма исследуемых животных. В данной группе также работают 5-6 студентов группы;

6) На 2-м занятии студенты с учетом результатов исследований обеих групп ставят диагноз болезни, обосновывают прогноз и разрабатывают способы лечения животных, дают рекомендации врачам-ординаторам по уходу и методам лечения;

Рис.3 Клиническое обследование животного

7) На 3-е занятие, которое обычно проходит через 1 неделю, студентам выдается дополнительная информация по данной ситуации - производственные показатели хозяйства (количество поголовья, процент заболеваемости, условия кормления и содержания, продуктивность животных, ветеринарные формы отчетности, бухгалтерские документы и др.). Студенты получают задание - разработать планы лечебных и профилактических мероприятий в конкретной ситуации и на перспективу;

8) В аудитории студенты в виде презентаций представляют собственные проекты решения данной ситуации;

9) Рефлексия - подведение итогов. Под руководством преподавателя все найденные решения сравниваются между собой и с кейсом, подготовленным самим преподавателем, пересматриваются гипотезы, подводятся итоги занятия.

Рис.4 В лаборатории паразитологии

Алгоритм проведения занятий по другим клиническим дисциплинам имеет некоторые особенности, связанные со спецификой предмета. Так, на занятиях по паразитологии и инвазионным болезням животных, студенты проводят копрологические исследования, микроскопию и дифференциальную диагностику возбудителей, разрабатываются меры борьбы и

профилактики с зооантропонозами. На занятиях по эпизоотологии и инфекционным болезням животных, наряду с микроскопией и изучением культуральных свойств микроорганизмов, большое внимание уделяется изучению вопросов ветеринарного законодательства по вопросам профилактики наиболее опасных инфекционных заболеваний человека и животных.

Следует отметить тот факт, что при подготовке к занятиям по технологии PBL, нами были изучены и использованы некоторые методические подходы и элементы применения проблемно-ориентированного обучения у студентов не только зарубежных и российских авторов, но и опыт казахстанских коллег [2, 9,16].

Рис.5 Этап рефлексии

Результаты исследований и их обсуждение

Результаты проведения занятий по методу PBL оценивались путем анкетирования и тестирования студентов. По результатам анкетирования 100% студентов оценили данную методику как эффективную, 95% респондентов положительно реагировали на работу в малых группах, 75 % - активно обсуждали спорные вопросы и предлагали интересные идеи решения тех или иных ситуационных задач.

Эффективность метода оценивали путем тестирования по разделам дисциплин. Оказалось, что средний процент успеваемости по модулю, где лабораторно-практические занятия проводились в традиционной форме оказался равным 65,7%, а в группах, где практические занятия проведены с использованием метода PBL - 97,6%.

Наши данные согласуются с результатами эксперимента Hyams, JH и Raidal, SL (Австралия), которые получили высокие результаты применения данного метода при обучении студентов ветеринарного профиля [7]. Нам также удалось организовать небольшие группы студентов (по 5-6 человек) и обеспечить многопрофильное взаимодействие. То есть для решения большинства задач, возникаемых в ходе решения той или иной ситуации, студенты использовали знания и навыки других смежных ветеринарных дисциплин таких как: клиническая и лабораторная диагностика, организация ветеринарного дела, зоогигиена, кормление животных, организация и экономика сельскохозяйственного

производства.

Рис.6 Этап анализа производственной ситуации

На занятиях по методу PBL, по мере обсуждения проблемы и получения дополнительной информации, количество гипотез значительно уменьшалось и уже к 3-му занятию студенты сами обсуждали нерассмотренные объекты исследований, пытались разобраться с ними самостоятельно. Подобная ситуация описана в статье авторов Искренко, Э.В., Полтон Т.А (2008) посвященной особенностям преподавания по методу PBL в университете Св. Георга в Лондоне [5].

Заключение

По результатам проведенных занятий было установлено, что внедрение проблемно-ориентированного обучения в учебный процесс требует огромных усилий со стороны преподавателей в плане подготовки кейсов и поиска конкретных ситуаций для создания новых кейсов и их сопровождения (видео-ролики, публикации и др.). Однако все усилия преподавателей и сотрудников кафедры несравнимы с преимуществами данной технологии. Метод PBL позволяет:

1. стимулировать студентов к самостоятельной работе, так как для решения проблемы или ситуационной задачи студентам требуется гораздо большее количество информации, а следовательно, увеличивается объем работы по поиску материала;
2. стимулировать студентов мыслить нестандартно, поскольку готовых решений нет, и, студенты ищут ответы из данных кейса, собственных исследований и имеющегося багажа знаний;
3. подготовить студентов к решению «реальных задач», так как этот метод дает возможность привязать теорию к практике, студент понимает практические аспекты своей будущей профессии;

79

Список литературы

1. Гузеев В.В. Планирование результатов образования и образовательная технология. – М.: Народное образование, 2001. – С. 24-26.
2. Сб. материалов по внедрению в учебный процесс инновационных технологий обучения. – Астана, 2017. – 157 с.
3. Rakhimzhanova D.T., Baltayeva A.K. Development and introduction of flipped classroom model when delivering innovative lecture. The Way of Science International scientific journal, № 4 (26), 2016 - С. 138-139.
4. Рахимжанова Д.Т. Калашникова Л. К., Казиханова С. Р. Опыт применения компьютерных технологий при организации и проведении инновационных лекций. Педагогический опыт: теория, методика, практика : материалы IV Междунар. науч.-практ. конф. Чебоксары: ЦНС «Интерактив плюс», 2015. – № 3 (4).
5. Искренко, Э.В., Полтон Т.А. Проблемно-ориентированное обучение: особенности методики преподавания в Великобритании: на примере ST.George university of London, Great Britain // Научные ведомости БелГУ. Сер. История. Политология. Экономика. Информатика. - 2008. - №10 (50), вып.8.-С. 214-218.
6. Lane, EA. Problem-Based Learning in Veterinary Education //Journal of veterinary medical education. - 2008. –Т.35 В.4, С. 631-636
7. Hyams, J.H.,Raidal, S.L. Problem-Based Learning: Facilitating Multiple Small Teams in a Large Group Setting. Journal of veterinary medical education. – 2005. – Т.40,В.3, С.282-287
8. Clarke, CR.Problem-based learning - A theoretical evaluation of its applications in veterinary medical education//Journal of veterinary medical education. – 2000.- Т.27, В.3, С. 6-12
9. Нуртазин С.Т., Базарбаева Ж.М., Есимсиитова З.Б., Ермекбаева Д.К. Инновационный метод «проблемно-ориентированного обучения» (problem-based learning -PBL) // Успехи современного естествознания. – 2013. – № 5. – С. 112-114
10. Ларионов В.В. Поздеева Э.В. Толмачева Н.Д. Методические приемы реализации проблемно-ориентированного обучения физике в техническом университете // Фундаментальные исследования. – 2013. – № 6 (часть 3) – С. 744-748
11. Поздеева С.И. Проблемное и проблемно-ориентированное обучение (Problem-based learning): сравнительный анализ // Siberian pedagogical Journal. Сер. Comparative Pedagogics – 2016. – № 2 – С. 95-99
12. Мельникова, Е.А. Технология проблемного обучения/ Е.А. Мельникова. - М., 1999. - С. 85- 93
13. Махмутов М.И. Методы проблемного обучения / Энциклопедия профессионального образования В 3-х т. / Под ред. С.Я. Батышева. М., АПО, 1999.- С. 61-62

СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ САНА СЕЗІМДІ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ СӘЙКЕСТЕНДІРУДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

80

Жакупова Э.А.
– педагогика
ғылымдарының
магистрі, Қазақстан
инновациялық
университеті, Семей қ.

**Джандыбаева
З.С** – экономика
ғылымдарының
магистрі, Қазақстан
инновациялық
университеті, Семей қ.

Ұлттық сана-сезім термині 60 жылдары пайда болды. Әр ұлттың өз сана-сезімі болады. Ұлттық сана сезім адамның тұлға ретінде қалыптасуының және психологиялық тұрғыдан есеуінің бірден бір шартты. Ол ұзақ жылдар бойғы тарихи дамудың жемісі болып табылады. Ұлттық сана-қоғамның санасының бір түрі.

Ұлттық сана сезім мәселесі тікелей «сана» және «ұлт» деген ұғымдарымен байланысты. Сана-бұл адамдардың жануарлардан басты ерекшелігі. Сана сезім жоғары дамыған адамның қоршаған ортада өз орынын табады, әлемге өз қатынасын қалыптастырады, онымен іс-ө-әрекетке түседі, және оған өзгерістер еңгізеді. Сана сезім арқылы әр ұлт өзінің біртұтас қызығушылықтарын, мақсат, мүдделерін көпұлтты әлемде өз ерекшеліктерін түсінеді. Ал ұлт дегеніміз-бұл адамдардың қауымдастықтарының тарихи қалыптасқан формасы. Ұлтқа тіл, тұрмыстық-материалдық жағдай, аумақ пен экономика, міңез-құлық белгілері,өзіндік мәдениет тән. Әр ұлттың сана-сезімі-халықтың рухани өмірінің феномені.

Ұлттық сана сезімді қалыптастырудың келесі этаптары бар:

1.Этникалық санасезім(этнизация)-бұл патриотизмнің алғы шарты әрі бастауы. Баланың этнизациясы ерте кезінде жанұясында бесік жырдан айтудан, ертегіден, ұлттық әдет құрыпты сақтағанан басталады.

2.Ұлттық- саяси сана сезім. Ол адмның жеткіншек жасына сай келеді. Сол кезде адам өзін бір халықтың бөлігі ретінде қабылдайды.

3. Азаматтық-мемлекеттік сана сезім. Осы кезде «Патриотизм», «Ұлтжандылық» ұғымдарын түсініп, өз халқының және өзге халықтардың құндылықтарын бағалай бастайды.

Ұлттық сана сезім жүйесіне мәңгі, ұлттық, азамматтық, отбасылық және адамның жеке бас құндылықтары кіреді.

*Өзінің қауымдастығын қастерлеу, өзін құрметтеу
рефлексі.*

Герберт Спенсер

Мәңгі құндылықтар-бұл бәріне ортақ, адамзатқа тән құндылықтар болып табылады. Мысалы : адамгершілік, қайырымдылық, бейбітшілік т.б. Әр халықтың басқа халықтардан өзгеше өзінің құндылықтары болады. Оларды ұлттық құндылықтар деп атайды. Осы топқа «патриотизм», «ұлттық ерекшелік», «тарихи мұра» және тағы басқа ұғымдар кіреді. Азамматтық құндылықтар тек демократиялық қоғамға тән. Олар адамның құқықтар мен бостандықтар, заңға құрмет, әлеуметтік гормонияға қатысты. Отбасылық құндылықтар жанұяның адамгершілік негіздері, ұрпақ арасындағы қарым-қатынастар, ерлі-зайыптылардың адалдық және т. б. мәселелерді қамтыйды. Жекеөмірқұндылықтар адамның маңызы бар ісі, жетістігі, жеке өмірі стилі, мінез-құлқы және т. б.

Ұлттық сана-сезім халықтың құндылықтары мен мәдениетінің дамуының нәтежесінде қалыптасады. Жалпы алғанда ұлттық сана –бір халықтың өзінің этникалық мәнін , адамзат тарихында атқарған рөлін және адамзат өркениетінің дамуына қосқан үлесін түсіну.

Ұлттық сана-сезім компоненттері ретінде: экономикалық және мемлекеттік факторларды, ұлттық қажеттіліктер мен мүддедерді, ұлттың өзін-өзі тануын, ұлттық стереотиптерді, тарихты, мәдениеті, тілді, діңді, ұлттық құндылықтар мен қондырларды, рәміздерді, мұраттарды, сал-дәстүрді қарастыруға болады.

Әлеуметтік-тарихи тәжірибе көрсеткендей әрбір жаңа ұрпақ өз халқының өткен тәжірбиесін қайта қарастырып, ұлттық дамуыдың мақсат пен міндеттерді аңықтайды, нақты уақытқа тән саяси, идеологиялық, экономикалық, мәдени бағдарларды көрсетеді, кәзіргі заманғы әлемге сай ұлттық сана-сезімді қалыптастырады.

Бұл тұрғыдан қазақстандық сәйкестік сақталып, сонымен бірге болашаққа бағытталған жалпы азаматтық идеал ретінде жаңартылып, жаңарып отыруы тиіс.

«Сәйкестендіру» термині жеке басты сәйкестендіруге байланысты құндылықтар сондай-ақ тұлғааралық және объективті үдерістерді атайды.

Сәйкестендіру процессі тұтастай алғанда топтар немесе қоғам емес, жеке адамдар ғана жүзеге асырады. Топ және ұлт өкілдері жеке басын куәландыру ,және сол ұлттың өз-өзіне қатынасы , басқа ұлтарға қарым-қатынасы арқылы өзін-өзі сәйкестендіру үрдісі жүреді. Сәйкестендіру және өзін-өзі сәйкестендіру екі тәсілмен теңшелуі мүмкін:

- 1)) басқа адамдардан айырмашылықтар арқылы
- 2) этникалық топпен, ұлтпен неғұрлым толық ұқсатықтар табу арқылы.

Ұлттық өзін-өзі тану - белгілі бір әлеуметтік-этникалық қауымдастықтағы адамдардың сол топтың өкілі ретінде қабылдауы мен олардың әлеуметтік қатынастар жүйесіндегі орны.

Этникалық өзін-өзі тану - бұл өз халқының өкілдері, басқа халықтармен өзара қарым-қатынастар жүйесіндегі өздерінің ұстанымы, олардың адамзат тарихындағы рөлі, оның ішінде еркін өмір сүру құқығын жүзеге асыру.

Этникалық өзін-өзі тану саналы да, бейсаналық нысандары бар болса, ұлттық өзін-өзі тану тек қана саналы түрде болады. Этникалық өзін-өзі танудың көріністерінің бірі - өзін өзі адамның этникалық қоғамдастықтың субъектісі ретінде тануы. Этникалық сәйкестік.

«Ұлттық сәйкестік» - жеке бастың белгілі бір ұлтқа тиесілі екенін, оның атауын, тарихи аумағын, ортақ мифтерін, тарихи жадысын, жалпы жаппай әлеуметтік мәдениетін, тілін, жалпы экономикасын, барлығына бірдей заңды құқықтары мен міндеттерін білу.

Этномәдени сәйкестендіру, сәйкестендірудің басқа түрлерінен гөрі тұрақты білім алу, өзін және қоршаған әлемдегі орны туралы идеяларды ескере отырып, адам мен қоғамның қажеттілігіне байланысты. Этномәдени сәйкестік адамның бейбітшілікке бейімделу және оған қарсы тұру әдістерімен емес, өзінің жеке құндылықтарына негізделген әлемнің жеке көрінісін көруге деген ниетімен анықталады.

Қазақтың этносы оның генезисі - көшпелі халық. Ежелгі Еуразия аумағын қамтитын климаттың аридиясы б.з. II-I мыңжылдықтың кезегіндегі аймақты мекендеген халықтарды мәжбүрледі. Жаңа экономикалық-мәдени типті көшпелі мал шаруашылығын дамыту. Көшпелілердің бүкіл өмір сүру түрі табиғатпен реттеліп, адамның мінез-құлқына әсер етіп, табиғаттың жағымды әсерін күтіп, оны сыйлағаны және оған деген сүйіспеншілігін білдірді.

Ұлттық сәйкестендірудің әлеуметтік-психологиялық өлшемдегі қазақ басын куәландыратын қарқындылығы құрылған прототиптер және көшпелі мәдениет суреттер түрлі дәрежесі бар жалғастыруда.

XV ғасырда тариғи аренада «қазақ» деп аталатын көшпенді тайпа пайда болып, жаңа ұлттың негізін салды. Қазақ хандығының пайда болуымен қазақтардың тұрақты ұлттық белгілерді иеленді. Бірте-бірте жаңа ұлттық сипат қалыптаса бастады. Сондықтан да қазақтардың ұлттық сана-сезім қазақтардың біріккен этникалық топ құрылған кезде пайда болды деп айта аламыз.

Қазақ қоғамы XX ғасырға дейін екі әлеуметтік топтарға - Ақ сүйек және Қара сүйек болып екіге бөлінеді. Шыңғысханның тікелей ұрпақтары ақ сүйек төре болды. Қазақ қоғамының қалған барлық қабаттары, соның ішінде байлар, бийлер мен батырлар қара сүйек болды. Осылайша, экономикалық белгіге сәйкес емес, саяси және құқықтық мәртебеге сәйкес стратификация болды.

Қазақтардың үйге деген ерекше көзқарас болды, жай ғана үй емес. Атап айтқанда, киіз үй - қазақтардың дәстүрлі тұрғында - сергектік символы «күт» болуы керек деп ойлаған. Шатыр астында қатаң жүйелі әзірленген тұжырымдамалар, этикет ережелері мен рәсімдері, тыйым салулар мен ережелер болды. Шаңырақ, уық, бақан - , семантикалық және символдық

компоненттері ие болды. Киіз үйдің әр компоненттің мақсаты бар. Шатырға кіру, жүріс-тұрысы ережелері, азық-түлік, киім-кешек әдет-ғұрыптарын өте қатаң сақтай отырып, көшпелі халық құтты сақтады. Оның аспан мен спиртті қолайлы көзқарасы сене алар. Үй нысандары, оның бөліктері барлық бағыттарға қаратып, тұрғын үй салынған материал, текстурасы, түсі, киіз үйді құрайтын компоненттердің сапасы - мұның бәрі ежелгі қазақтардың идеологиялық сәулетшісі және отбасылық игілігін сақтаушы «күт» ұғымымен байланысты.

Қазақтардың этникалық сәйкестігін, олардың құнды әлемін зерттеуге баға жетпес үлес қосқан қазақстандық ағартушылар, XX ғасырдың бірінші жартысындағы қазақ зиялылары - Шоқан Уәлиханов, Абай Құнанбаев, Ыбрай Алтынсарин. Олардың ұлттық көзқарастарының перспективалары туралы пікірлерімен танысайық.

Абай өркениет қысымына ұшыраған жаһандық зардаптар туралы жақсы білетін және өз халқына орыс тілі, ғылым және мәдениет арқылы Батыс білімдеріне қол жеткізудегі бірден-бір жолды көрді. Басқа халықтардың мәдениетін танып білу және надандықты жеңу арқылы адам жетілдірілген мәдениеттермен теңдікке қол жеткізуге шақырды. «Біз басқа халықтармен тең болу үшін білімді үйренуіміз керек, бұл біздің қорғанысымыз бен халқымызға қолдау көрсету» деп оқуғанасихаттады.

Абай ұлы ойшыл, шығыс адамы, ол басқалармен салыстырғанда Жаңа уақытты жақсы сезді. Ол жастарды, ата-аналарды оқуға шақырған, адамдарға қызмет етуге, шынайы нан табуға және дала патшаларының қолында қуыршақ болмауға шақырады.

Ш. Уәлиханов қазақтардың демократиялық қоғамға деген жолының оңай емес екенін және оны дамытудың белгілі кезеңдерінен (сатыларынан) өту керектігін түсінді. Ол қазақ халқының мәдениетін орыс баспасөз беттерінде қорғау үшін бірінші болды. Өмірлік және сот тәжірибесінің мысалында ол орыс патшалығының жүргізген реформалары көшпенділердің менталитеті мен тұрмысымен ескерілуі керек екенін дәлелдеді. Уәлиханов «реформадағы дерексіз теорияларға негізделген немесе басқа халықтың өмірінен алынған реформалар адамзат үшін ең үлкен апат болып отыр» деп бекітеді.

Қазақтың этникалық санасында еркіндік мұраттарына алғашқы қарсылық болмаған. Бірақ еуропалық еркіндік және көшпенділер бостандық түсініктері айтарлықтай ерекшеленеді. Батыс демократиясының идеалдары мен еркіндіктері революциялық эволюциялық даму барысында жеңіске жетті. Батыс заңдарына сай келетін азаматтың дүниетанымдық көзқарасында бостандық - дәлелді талап етпейтін, бірақ мемлекеттен қоғам жеңіп алған артықшылық ретінде үнемі қорғанысты талап ететін саналы қажеттілік.

Көшпелі еркіндік бастапқыда берілген және қорғауды талап етпейтін нәрсе ретінде қабылданады. Көшпелілердің бостандығы - бұл өзінің барлық міндеттемелерден еркіндік. Қуатты қатаң биліктің жоқтығы, шексіз жартылай шөлді аймақтарда заңдарды сақтамау және көшпелі тұрмыс жағдайлар, өзіндік еркіндік түсінігі - барлық көрші халықтарда айырмашылығы.

Қазақтар ешқашан құлдыққа ие болмады, шаруа қожалықтары тұтқындарды пайдаланбаған. Бірақ

азаматтық та болмады. Хандардың күші шын мәнінде номиналды болды, өйткені кең аумақтарда тұратын көшпелі қауымдастық орталықтандырылған билікке мұқтаж емес еді. Әулиет басшылары мен ақсақалдары, сұлтандар мен батырлар, бийлер мен байлар хандардың бұйрығына бағынып, немесе өзінің тактикалық және стратегиялық мүдделеріне сүйене отырып бағынбауы де мүмкін еді. Міне, батыс және қазақ халқтарының ерекшелігі осындай.

Далада әрдайым сөз еркіндігі (халықтық ақындардың институты, халық ақындарының шығармашылығын есте ұстау) және қозғалыс, діни төзімділік, әсіресе басқа шығыс елдерімен салыстырғанда әйелдердің салыстырмалы еркін мәртебесі болды. Барлық осы ерекшеліктер ашық және көшпелі қоғамдағы бостандықтың негізгі идеялары арасындағы шынымен де асқындырылмайтын бейбітшілік болмағанын көрсетеді.

Жалпыға мәлім, этнос дамуы – бұл күрделі әрі ұзақ тарихи процесс. Тарих ұлттық санаға және ұлт психологияға да әсер етеді. Тарихи оқиғалар ұлт психологиясына тікелей немесе жанама түрде әсер етеді. Мысалы жоңғарлардың шапқаншылығы кезінде қазақтар қиындықтар алдында бас имей, керісінше енселерін көтеріп, күштерін біріктіріп, үш жүздің басын қосып, мемлекетілігін артырып, ұлттық сана-сезімнің ояуына әкеп соқты.

Ресей патшалығына қосылуына дейін Қазақстан – бірұлтты мемлекет болған. Бірақ, Ресейдегі әскери-саяси құғындардың Қазақстанға қоңыс аударуы халықтың этникалық құрамының өзгеруіне ықпал етті.

Екінші дүниежүзілік соғыс кезінде қазақтар кезекті рет ұлттық сана-сезімінің даму деңгейін көрсетті. Қазақтар майданда басқа ұлт өкілдерімен қатар соғысқан. Ұлы Отан соғысында ерлік көрсеткені үшін

528 жерлесіміз Кеңес Одағының батыры атағына ие болды.

1937-1944 ж. ж. Ресейден, Прибалтикадан, басқа да республикалардан халықтар Қазақстанға жер аударды. Қазақтардың қонақжайлылығы оларға этнос болып сақталуына көмектесті.

Ашаршылық, жаппай құғын-сүргін сияқты қорқынышты тарихи кезеңдер қазақтардың ұлттық сана-сезімінде із қалдырды.

XX ғ. 50-80 жж. этномәдениеттің дамуымен, рухтың жаңғаруымен байланысты қазақ этносы өмірінде жаңа кезең басталды. Елімізде жүзгізіліп жатқан ізгілендіру және қоғамды демократияландыру саяси реформалар ұлттық сана-сезімді жоғарлаты. Ұлттық қызығушылық жанданды, қазақ тілде басылымдар, газет-журналдар шыға бастады, радио, теледидар қазақ тілде хабар тарата бастады. Жоғарғы оқу орындарда қазақ тілде топтар ашылды. 1986 жылғы желтоқсандағы оқиғалар халықтың рухын көтеріп, қазақтардың белсенділігін арттырды.

1991 ж. 16 желтоқсан Қазақстан Республикасының тәуелсіздігі туралы заң қабылданып, қазақ халқының мемлекет жасаушы рөлі көрсетілді. КСРО құлдырауы халықтың сана-сезіміне және ұлттық сәйкестендіруіне ықпал етті. Қазақстанның тәуелсіздігі алғанан бастап қазақтың жаңғару дәуірі басталып, алдыңғы қатарға мәдениеттің сақталуы, ұлттық менталитеттің дамуы

мәселелері қойылды.

Атап өткендей, ұлттық сана ана тілге деген махаббат, ұлттық намыс сияқты сезімдер қамтиды. Ұлттық сана-сезімнің маңызды тарабы нақты бір ұлтқа тиістілігін түсіну. Ұлттық мәдениеттің мәні ұлттық психологияны, ұлттық айырықша сипатын, халықтың ерекшелігін, оның адамгершілігін көрсету. Сондықтанда этномәдениет пен ұлттық сана-сезім бір-бірімен тығыз байланысты.

Ұлттық сана-сезімнің жаңғару мемлекеттің тіл мәселесімен де байланысты. Өйткені тіл-мемлекеттіктің көрсеткіші. Ешбір халық тілсіз дами алмайды.

Қазақ сәйкестілігінің ең маңызды критериясы тіл болып табылады және иерархияда маңызды этномәдени факторлардың бірі болып қала береді. Тіл қазақтың ұлттық ерекшелігін қалыптастыратын басым фактор болды және сол қалпында қалады. Көптеген еуропалық авторлар тілді ұлттың негізгі белгілерінің бірі деп қарастырады. Тіл мәселесі ата-бабаларымыздың тілін білмейтін немесе әлсіз білетін миллиондаған қазақтардың, оралмандардың алдында тұр. Әрине, тіл этникалық дифференциацияның және этникалық сәйкестіктің компонентті немесе әлеуметтік-мәдени рөл атқарады.

Ішкі этникалық стратификация факторларын ерте зерделеу кезінде қазақтар тілді меңгеру деңгейіне қарай үш топқа бөлінді: 1) нағыз қазақ - өз ана тілінде еркін сөйлейді және орыс тілімен қарым-қатынас жасауда қиындықтарды бастан кешеді; 2) қазақ - билингвилер тілдер білетіндер, барлық қазақстандық этникалық топтармен толыққанды қарым-қатынас үшін жеткілікті дәрежеде екі тілге ие; 3) шала қазақтар - қазақ тілін білмейтін, таза ішкі деңгейі бар маргиналдар.

Мемлекеттік тіл біртіндеп мемлекеттік құрылыстың интеграциялану факторы болуға, азаматтық шоғырландырудың негізгі байланысы мен ұлттық мүдделердің бірлігі өрісін қалыптастыруға тиіс. Тіл мен ұлттық сәйкестік, ұлттық қарым-қатынасын зерттеудің маңызды мәселесі болып табылады.

Мемлекеттік тіл мәртебесін маңызды мазмұнмен толтырудан басқа, көп аялдауды сақтау, үш тілдік тілдік бағдарламаны ілгерілету маңызды. Көптілділік формуласы қарапайым: қазақ тілі - мемлекеттік тіл, ал оның білімі Қазақстанның әрбір азаматының жауапкершілігіне айналуы керек. Республикада орыс тілі сақталуы тиіс. Бұл біздің халқымыздың игілігіне кепілдік береді, өйткені бұл біздің көршіміздің тіліміз, ғылыми-техникалық ақпарат тілі. Ағылшын - әлемдік қоғамдастыққа интеграция тілі, жаңа халықаралық коммуникациялар мен технологиялар тілі.

Көшпенді мәдениет рухы, салт-дәстүр, әдет-ғұрып, мінез-құлық қағидаларында құндылықтар бағдары көрсетіледі. Ұлттық сана-сезімнің бір компоненті бола тұра құндылықтар адамның мінез-құлығын, қоршаған ортаға қарым-қатынасын айқындайды.

Қазақтар үшін табиғатқа адамдық қарым-қатынас тән. Қазақтар табиғатты құндылық ретінде қабылдаған. Халықтың жадында табиғи жағдайлардың халықтың дамуына тигізетін әсері туралы білімдері бар. Мысалы, Асан Қайғының Жерұйық туралы аңыздары сақталған. Сондай-ақ, қазақтар үшін жердің тұтастығы ерекше

маңызы бар. Олар туған үйлерін «Арқа» деп, ас отанды «Атамекен» деп атаған.

Қазақ қоғамының ең жоғарғы құндылық – адамның өзі болған. Қазақтар өздерін бір рудың өкілі ретінде қабылдап, ол ұлттық мінез-құлықта өз көрінісін тапты. Бүгін де әр қазақ өзін бір рудың өкілі ретінде қабылдайды. Халық ауыз әдебиетінде де осы ерекшелік өз көрінісін тапты. Мысалы, аспанда Құдай, жер астында мұнай, ортасында адай. Қазақ этносы үш жүзге бөлінген: Ұлы, Орта, Кіші.

Қазақ ұлтының тағы бір ерекшелігі – ол халықтың тарихи жадысы және «тамыры». Әр қазақ ең алдымен өзінің жеті атасының есімдерін білуі керек. Жеті атасын мен отбасының тарихын білу арқылы өзіңіздің тарихыңызды білу – қазақтардың рухани байлығы. Ата-бабаларымыздың еңгізген бұл дәстүр ұлттың генетикасын тазалықта сақтап қалды. Қазақтарда жеті атасына дейінгі туысқандар арасында неке қиюға тиым салынған. Заманауи генетик ғалымдар түркілердің осы пасулаттарының дұрыстығын дәлелдеді. Ата-бабаларымызды құрметтеу – қазақтардың ұлттық ерекшелігі болып табылады.

Қазақ халқының ұлттық психологиясы адамның даралық психологиялық қасиеттерімен үйлеседі. Олардың ішінде жетекші орында – ұлттық намыс. Осы қасиет адамның ұлттық құндылыққа саналы қарым – қатынасын білдіреді. Бұл сезім ұлттық қадір-қасиеттің, оның тарихи мәдениеттің, дәстүрін меңгеруін білдіреді. Ал этностың ең терең сезімі – патриотизм. Патриотизм – ол Отанға деген сүйіспеншілік, оған адал қызмет ету және мүдделерін қорғау.

Қазақстандық ұлтаралық келісімнің моделінің феномені бірлік пен келісімді сақтау бірінші міндеті болды. Ол қазіргі уақытта жаңа қазақстандық патриотизм жобалау, дамыту, жасап шығару сияқты идеалармен байланысты. Бірлік мұраттар беріктігі, белсенді және тұрақты ынтымақтастық және жаңа дәстүрлер, тарихи жады, сонымен қатар болашаққа ортақ ұмтылыс, идеалдар, елде ортақ тағдыр, елге деген мақтаныш сезімі негізінде қалыптасады.

Бүгінгі таңда әртүрлі этникалық мәдениеттердің бірлігі қағидаттарына негізделген мәдениетаралық өзара ынтымақтастық моделі еркін дамып келе жатыр, қазіргі заманғы Қазақстанда сәтті жүзеге асырылды. Бұл бірліктің негізі – толеранттылық, көптілділік, этникалық мәдениеттерді еркін дамуы және біртұтастықты түсінуі, тарих, бір тағдыр.

Менталитет этникалық сипатты және сыртқы әлемді меңгерудің ең қарапайым, басым ерекшеліктерін, жеке адамдар мен топтардың (әулет, топ) әлеуметтік мінез-құлқын реттейтін белгілі бір қағидалар мен постулаттар жиынтығын ғана көрсетеді.

Ақсүйек, бай ұғымына сәйкес, адамның мінез-құлқы да, өзгелердің оған деген қатынасы да алдын-ала анықталады. Күшті, ықпалды отбасына тиесілі адамдар өздеріне немесе олардың ықпалды туыстары мен жақын адамдарына берілетін әлеуметтік мәртебесіне деген құрмет сезіміне ие бола алады. Шағын, кедей, жас отбасыларға жататын адамдар жоғары әлеуметтік-саяси мәртебе талап ете алмады. Генеалогиялық сәйкестендіру 1930 жылға дейін сақталды. XX ғ. – қазақ этномәдени құрылымын түпкілікті жою уақыты.

Қазақ ұлттық идеясын тек қана тарихи еске түсіретін тұжырымдауға болады. Осылайша, заманауи әлеуметтік-мәдени жағдайдағы жаһандық өзгерістерге және бұрынғы үзілістерге қарамастан, қазақстандық түпнұсқалық құбылыс бұрынғы суреттермен қалыптасып, таңғажайып консерватизмді сақтап қалды.

Тәуелсіздік Қазақстан үшін дінге, халықтың өзінің рухтың қайта оралудың бастамасы. Адамдардың көбі халықтың тарихын, тілін, мәдениеттің білуге ұмтылыс жасай бастады.

Қазақстанда қазіргі заман этникалық жағдайы өзгеше. Республикада жүзден астам ұлт өкілдері тұрады. Мұндай жағдайда ұлттық сәйкестендіру саналы түрде меңгеріледі. Ұлттық сана-сезім ұлтаралық қарым-қатынастың жетілдіруде, нығайтуда, өзара сыйластық пен түсіністікте маңызды рөл атқарады.

Қазіргі жастардың құндылықтары мен бағдарларын анықтау үшін сауалнама жүргізілді. Сауалнама – әлеуметтік ақпараттарды жинау әдісі. Сауалнама жүргізу елеулі санды адамдарға салыстырмалы түрде қысқа мерзімде сауал қоюға мүмкіндік берді. Бұл респонденттердің ой-пікірі мен бағалауын анықтауға және олардан әлеуметтік фактілер, құбылыстар, процестер туралы ақпараттар алуға арналған бірыңғай зерттеу сауалдар жинағы. Сауалнамаға Семей қаласының жоғарғы оқу орындарының және колледждарының студенттері катысты. Сұрақ қою рәсімі алдын-ала дайындалған бланктардың көмегімен жазбаша түрде өткізіледі. Сауалнама сұрақтарына респонденттер өздері жауап береді.

Алдын-ала төмендегідей сұрақтар дайындалды:

1. Сіздің өміріңізде қандай құндылықтар мен бағдарлар бірінші орында тұрады?
2. Қазақ этномәдениетінің ең басты ерекшелігі не?
3. Ғасырлар бойы қалыптасқан құндылықтар қазіргі таңда өзгеріссіз сақталды ма?
4. Қандай құндылықтар мен бағдарларды сақтап, қайссынан бас тарту керек?
5. Өзіңіздің жеті атаңызды білесіз бе?
6. Қазақ тілін қаншалықты жетік білесіз?

«Сіздің өміріңізде қандай құндылықтар мен бағдарлар бірінші орында тұрады?» деген сұраққа студенттердің 47%-ы отбасы деп жауап берді. Жастардың 14%-ы екінші орында мансап деп жауап берді. Ал үшінші орында – достары. Оны студенттердің 10%-ы таңдады. Қыздар мен жігіттердің 8%-ының келесі сатысында материалды игіліктер, ақша болып шықты. 7%-ы оқуды таңдады. Респонденттердің 5%-ы денсаулық пен махаббатты таңдады. Өзге бағдарлар мен құндылықтарды студенттердің 4%-ы таңдады. (1-кесте).

Отбасы – жастар үшін ең басты орында тұр. Қазақ мәдениетін зерттей отырып, отбасының қазақ халқы үшін қасиетті нәрсе екенін айтуға болады. Отбасы – өмірдің басталатын жері. «Отбасы» (Ошақ көзі) мәдени-адамгершілік құндылықтарды құрып, ұрпақтан ұрпаққа таратады. Отбасыда туып, өскен бала сол үйге тән барлық нәрсені сіңіреді. Есейгенде адам, отбасын құрып, алған тәрбиесін, өз балаларына береді. Сондықтан да қазақ отбасыларында бала тәрбиесіне көп көңіл бөлінеді. Отбасы мүшелерінің арасындағы ерекше өзара қарым-қатынастар ғасырлар бойы халықтың салт-дәстүрімен жасалды.

Құндылықтар, бағдарлар	Респонденттер саны
Отбасы	47
Мансап	14
Достар	10
Материалдық игіліктер, ақша	8
Оқу	7
Махаббат	5
Денсаулық	5
Өзге	4
Барлығы	100

«Қазақ этномәдениетінің ең басты ерекшелігі не?» деген сұраққа жастардың 43%-ы қонақжайлылығы деп жауап берді. Студенттердің 15%-ы салт-дәстүрлерді қазақ ұлтының басты ерекшелігі деп санайды. Қыз-жігіттердің 10%-ы қазақтардың ерекшелігі деп тәрбиені санайды. Студенттердің 8%-ы қазақ ұлтының басты белгісі үлкенді сыйлау деп санайды. 5%-ы да тілектестікті қазақтардың негізгі сипаттамасы дейді. Төзімділікті студенттердің 3%-ы басты ерекшелік болып таңдады. Тағы 3%-ы қазақтардың ерекшелігі деп кешігушілігін белгіледі. 13%-ы қазақ ұлтының өзге сипаттамаларын таңдады.

Ежелгі заманнан бері қонақжайлық қазақ халқының басты ерекшелігі еді. Қазақтар күн-түн демей, үйге келген қонақ кім болса да, сәлем беріп, құрмет көрсетіп, бейбіт демалыс пен мол дастархан жайып күтеді. Дәстүр бойынша кез-келген қонақты мейірімділікпен қарсы алып, үйге шақырып, ештеңе сұрамастан тамақтан дәм татқызу керек. Қазақта: «Қонаққа шәй ішкізбей, іс туралы сұрама» деген сөз бар.

«Ғасырлар бойы қалыптасқан құндылықтар қазіргі таңда сақталды ма?» деген сұраққа студенттердің 50%-ы құндылықтардың жартылай өзгерген, 30%-ы сақталған, 20%-ы сақталмаған деп санайды.

Ерекшеліктері	Респонденттер саны
Қонақжайлық	43
Салт-дәстүрлер	15
Тәрбие	10
Үлкенді сыйлау	8
Тілектестік	5
Төзімділік	3
Кешігушілік	3
Өзге	13
Барлығы	100

Ғасырлар бойы қалыптасқан құндылықтар қазіргі таңда сақталды ма?	Респонденттер саны
Сақталды	30
Сақталмады	20
Жартылай сақталды	50
Барлығы	100

«Қандай құндылықтар мен бағдарлардан бас тарту керек?» деген сұраққа қыз-жігіттердің 30%-ы қызғаныш деп жауап берді. 25%-ы жалқаулықтан,

15%-ы мақтаншақтықтан, 10%-ы біреуге еліктеуден, бас тарту керек деп санайды. Жастардың 7%-ы ескі әдет-ғұрыптардан құтылу керек деп ойлайды. Және 13%-ы өзге нұсқаларды таңдады.

Қандай құндылықтар мен бағдарлардан бас тарту керек?	Респонденттер саны
Қызғаныш	30
Жалқаулық	25
Мақтаншақтық	15
Еліктеу	10
Ескі әдет-ғұрыптар	7
Өзге	13
Барлығы:	100

«Қандай құндылықтар мен бағдарларды сақтау керек?» деген сұраққа студенттердің 25%-ы үлкенді сыйлауды жауап берді. Тағы 25%-ы қазақтарға тән қонақжайлықты

дамыту керек деп санайды. Адамгершілікті жастардың 20%-ы, ата-бабамыздың салт-дәстүрлерін 10%-ы таңдады. Өзге құндылықтарды 20%-ы таңдады.

Қандай құндылықтар мен бағдарларды сақтау керек?	Респонденттер саны
Үлкенді сыйлау	25
Қонақжайлық	25
Адамгершілік	20
Салт-дәстүрлер	10
Өзге	20
Барлығы:	100

Респонденттердің пікірінше, үлкенге құрмет деген құндылықты, сақтау керек. Дәстүрлі қазақ қоғамында үлкенге құрмет деген ғибадат болған. Барлық мейрамдарда оларға ең құрметті орындар берілген. Жиналыстарда олар елеулі рөл атқарған. Жастар олардың айтқанын бұлжытпай орындаған. Жас адам үшін ақсақалдың қолынан бір уыс ет алу жоғарғы марапатпен тең болып саналатын. Інісі үлкен ағасының рұқсатысыз ешқашан дастарханға отыра алмайтын. Кішісі үлкеннің жолын ешқашан кесіп өтпеген. Бұл ереже әйелдер мен ер адамдарға да қатысты болатын. Жасы

кішілерге үлкенге дауыс көтеруге қатаң тыйым салынған. Әңгімелесу кезінде кіші ешқашан үлкеннің сөзін бөлмеген.

Қазақ халқының жетекші этикалық дәстүрлерінің бірі – өзінің ата-тегін білу еді. Өз қауымының тегін, салт-дәстүрін жалғастыру көшпенді халық үшін маңызды болатын. Көптеген отбасыларда ұрпақтан ұрпаққа, әкеден балаға беріліп отырған жәдігерлер сақталған. Осылайша, балаға бала кезінен өзінің ата-бабаларын, тегін құрметтеуді үйреткен. Сауалнама нәтижелері бойынша, респонденттердің 50%-ы өзінің шежіресін біледі, 30% - ы білмейді және 20% - ы ішінара біледі.

Ата-тегін білу	Респонденттер саны
Білемін	50
Білмеймін	30
Ішінара білемін	20
Барлығы:	100

Сауалнама өткізу нәтижелері бойынша, біледі, 30% - ы жақсы біледі және 20%-ы қазақ тілін респонденттерің 50 %-ы қазақ тілін өте жақсы «қанағаттанарлықтай» біледі.

Қазақ тілін білу деңгейі	Респонденттер саны
Өте жақсы	50
Жақсы	30
Қанағаттанарлық	20
Барлығы:	100

Жарқын мысал ретінде өз еліміздің қорларына ұқыпты қарау, қорды сақтауға үгіттеу және насихаттау негізгі талап болып табылады. Сонымен қатар қазақ халқының санасына енген қазақ дәстүріне тән - үлкенге құрмет, басқа адамдардың ойы мен көзқарасына деген ашықтық пен төзімділік, туған жерді сүю. Бұл қасиеттер арқылы этниканы тану және мәдени құндылықтарды насихаттау

негізінде моральдық күш пайда болады, аталған қасиеттерді сәйкестендіре отыра әрбір азамат бойына аталған қасиеттерді дәріптеуге, қалыптастыруға тиіспіз. Халықаралық аренада ҚР мәдени рухани байлығының ерекшелігі болуы тиіс, бұл еліміздің басқа ұлттар мен мемлекеттер арасында өз беделіне ие болуына септігін тигізетіні сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Н.А. Назарбаев. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру/ «Егемен Қазақстан» 2017 ж 12 сәуір
2. Қазақстан - 2030 даму стратегиясы/ 1997 ж. 1 қазан
3. Н.А. Назарбаев «Сындарлы он жыл» Атамұра, 2003ж
4. Н.А. Назарбаев «Тарих толқынында» Жібек Жолы, 2012ж
5. Н.А. Назарбаев «Ғасырлар тоғысында» Атамұра, 2003
6. Н.А. Назарбаев «Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға ортақ еңбек қоғамына қарай 20 қадам» / Казахстанская правда. – 2012 ж. 10 шілде
7. Абайдың қара сөздері/ www.abai.kz ақпараттық порталы.

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ В ВУЗАХ

ЖАН ЖЫЛЫТАТЫН ШУАҚТЫ ЖЫРЛАР

86

Сұлтанова Б.М. –
ф.ғ.к., қауым проф.м.а.,
ҚазМемҚызПУ

Тойғанбекова М.Ш.
– фил.ғ.к., ЖОО-ға
дейінгі дайындық
кафедрасының аға
оқытушысы, Әл-
Фараби атындағы
ҚазҰУ

Ұлттық рухани игілігіміз қазақ поэзиясында жемісті, өнімді еңбек етіп келе жатқан ақын-дарымыздың бірі – Қасымхан Бегманов. Бүкіл түрік баласы екінші Мекке деп есептеген, қасиетті Түркістан топырағында дүниеге келіп, бүгінде ұлттық сөзін сөйлейтін тұлғаға айналған ақын өзінің шығармашылық жұмысын өткен ғасырдың 1980 жылдарынан бастады. Ақынның алғашқы жинағы «Бастау» деген атпен басылып шықты. Одан кейін «Қарашық» (1990), «Бесіктен бейітке дейін» (1997), «Сағыныш» (2000), «Ол көктем оралмайды» (2006), «Менің Түркістаным» (2008), «Ақ жаңбырлар әуені» (2010), Екі томдық таңдамалы жыр жинағы (2008), «Этнографпен әңгіме» (2010), «Салты мықтының халқы мықты» (2011), «Мұстафа Шоқай жолымен» атты екі томдық (2012, 2013) жинақтарын ұсынды. 2014 жылы жарық көрген «Күреңбел» атты өлеңдер жинағындағы өлеңдердің мазмұны терең, көркемдік дәрежесі биік. Оның поэзиясында лирикалық сезім мен қоғамдық шындықтан туған өмір философиясы өзара астарласа келе көркемдік мазмұн құраған. Ақын поэзиясынан тек ой мен сезімнің әдемі өрілген сұлу бітімі ғана емес, махаббат пен парасаттың үндестігі, үйлесімі сезіледі. Ақын өлеңінің ішкі иірімі, сыры мол.

Қаламдас қатарластарынан даралығымен, дарындылығымен оқшауланып тұратын, қанатты жырларымен туған халқына кенеусіз махаббатын арнаған Қасымхан Бегмановтың поэзиядағы орны әрқашанда алабөтен.

Оның шығармаларының тақырыптары да әр алуан.

Қазақ қоғамында дәуірден дәуірге, ғасырдан ғасырға жетіп, мәңгілік жасайтын – рухани игіліктердің көшбасшысы - поэзия. Қазақ поэзиясы – қазақ рухының көрінісі.

Алайда өлеңін қай тақырыпқа арнаса да, Қасымхан Бегмановтың негізгі нысанасы, адамды, оның еңбегін, дәстүрін, тұтастай тұлғасын танытуға ұмтылады. Адамды жырлауда ақынның да өзіндік ерекшелігі, өзіндік мәнері, көркемдік қолтаңбасы айқын көзге шалынады. Мәселен, адамның жан дүниесінің алуан-алуан сырлары бар екенін, адам өмірінің күрделігін ақынның өзінше жыр өрнегіне түсіруге талпынуынан көреміз.

Қасымхан Бегмановтың лирикасы – сан-салалы, көп тақырыпты ауқымды дүние. Оның өлеңдерінен жаңбырдың иісі, қырдың самалы, даланың жұпары, таудың саф таз ауасы, жусан иісі бұрқырап, тал көктеп, бұлақ сыңғырлап, тоғай сөйлеп жатады.

Сағымды дала, сол даладағы қара жол, көктемгі қызғалдағы құлпырған қырат, суы балдан тәтті қайнар ақынға ерекше шабыт береді. Олардың мәңгілік сарқылмайтын шабыт қайнарын бұрқылдатып, музасына айналып, жас жүректе қалдырған ізі аз емес. Шығармашылық дарын иесі сезіміне әсер еткен иен даланы, қара жолды, аяулы ауылын талай рет шығармашылығына арқау етті. Мұның бәрі қыр перзенті Қасымхан Бегмановтың дүние есігін алғаш ашқан кезіндегі тамашалаған қызығы, өмір бойы тарқамастай көрінген базары.

*Қоңыр жолдар алып кетті жыраққа,
Жауап бермей мұңлы қоңыр сұраққа.
Үнсіз қарап аққан қоңыр бұлаққа,
Қоңыр кеште қоңырайсам... жұбатпа. (15-бет)*

*Немесе,
Жота жатты жазыла алмай ұйқы орап,
Сағым жақтан ойнағандай күйтабақ.
Төмен қарап үнсіз тұрдың ойлана,
Қара ағаштың қабығынан сипалап.
Көкірегімде, тау теңселіп, күн күлген,
ұлы шайыр шықпас, бәлкім... кім білген.
туған ауыл, аяулы қыз, қалды артта,
қара жолмен көкжиекке сіңдім мен (157-бет)*

*Немесе,
Ана белең, мына сай қыраттарды,
Жүрегіме, санама орап алғам.
Есіме сап ұмытқан мұраттарды,
Шыға келді жамырап солар алдан.*

*Қарағандай тосырқап жетімегіне,
Қайбір жылы осында қап кеткен күн.
Мына тұнық қайнарды көкірегіме,
Құйып алып өзіммен ап кеткенмін.*

*Бабайқорған, аяулы Хантағының,
Арбаменен ұрлаған сабаның да.
Гүлдерінің иісі, жантағының,
Тікендері әлі жүр табанымда. (17-бет)*

Бәрімізге таныс та ыстық баяғы қара жол. Осы жолмен ауылдағы бар тіршілік басталатын. Қазақ баласының арманы қара жолмен байланысты. Әуелде ауылдан басталған жол. Сол жол астанаға алып келді, есімі елге танылды. Талай белестерге көтерілді. Алда әлі алар асулар бар. Қара жол қазақ баласын алыстағы көкжиекке көз тігіп, арманға шақырғандай болатын. Мысалы,
*Алдымнан менің керілген жұмбақ жол күтті-ау,
Бес белден астық... мұнартқан асу қорқытты-ау.
Көзіме оттай басылған қайран туған ел,
Көңіл құрғырды тағы да, тағы толқытты-ау.*

*Алқына бердім, алдымнан таныс қыр шықты,
Кіршіксіз мөлдір көңілде сезім тұншықты.
Анаммен бірге қоршаған бақты, шарбақтар,
Көзімнің жасын еріксіз қалай ыршылтты.*

*Шұлғаумен орап аяққа киген етікті,
Бала кез біздің бастан да мәңгі өтіпті.
Жандарбек, Елғон, Иманбайлармен ойнаған,
Қалың тоғайдың ағашы сиреп кетіпті (23-бет).*

Сол даланың қасиетінен болар бәлкім, осындай жан жүрегіңді жаулап алатын сағынышты, елді жерді сүюді осы көркем дала сыйлаған шығар бәрімізге.

Туған ауыл, өскен жер туралы сөйлеген сайын ақын арқауланды. Ыстық ұясы шығармашылығына жаңаша дем, тың серпін береді.

Ол сәбилік шақтағы адалдықты сағынады. Риясыз ақ пейілмен асыр салып ойнаған бала күнгі достарын жиі іздейді. Балалық шақтың бәрімізге ыстық, бәрімізге таныс суреті. Оңтүстіктің көз жауын алып, сілекейіңді ағызатын алма, алмұрт, жүзім өскен бақты қоршаған шарбағына бала да, мал да құмар, асылғыш. Әке ұзақты күн жұмыста. Шешелерімізбен сол шарбақ талай рет бүтінделді. Мұрнымыздан исі, аузымыздан дәмі әлі күнге кетпеген түстіктің бау-бақшасы. Таныс суретті шумақтарды соншалықты мейіріммен қайта-қайта оқисың.

Ол өмір шындығына назар аударады. Жалпы қазаққа ортақ се-зімді жырлайды. Мұндай өлең жазу үшін ақынға талантпен қоса, үлкен білім, биік парасат, өмір көріністерін байтақашылық пен оны терең талдай білу өне-трі керек.

Аынның ақындығы – азаматтығына, азаматтығы тәуелсіз Отанының игілігіне жұмсалған, адамгершілігі, мейірімділігі, бауырмалдығы, қарапайымдылығы жан біткенге ортақ, жүзі жарқын жанашырлығы қаламының ізінен айшықты көрінеді.

Ұлттың тарихы мен болашағы қашаннан туған жер, ата қоныспен байланысты. Бұл ұлтының қамын жейтін, бүкіл біртұтас елдің мүддесін қорғап, жан-жақтан төнген қатер-

қаупіне қасқайып қарсы тұрар қалам қайраткерлерін ғана емес,, әр есті адамды толғандырар мәселе екені де анық. Ұлт болашағы дегенде ауызға алдымен оралары – жер, ата қоныс, туған мекен. Себебі «жер – елдің тұтастығының, халықтың саяси дербестігінің, тәуелсіздігінің және еркіндігінің белгісі, әрі тірегі» [2, 104 б.]. Бұл ежелгі дәуірлерден бүгінгі күнге лейін бұрынғыдан да салмағы аса түспесе бір мысқал төмендемеген аса өзекті және маңызды мәселе болып отыр. Мұның себебі өте көп әрі жан-жақты. XIX ғасырдағы ұлы ақын Дулат Бабатайұлы:

*Жоның жайлау, кең алаң,
Атам қонған иен далам,
Мендей сені қызғанар,
Бауырыңда өскен қай балаң?!
Көл қорыған қызғыштай,
Сен десе салам байбалам.
Жайлауыңды көргенде,
Жадыраймын, жайланам,
Өксігінді ойласам,
Ұйқы беріп, қайғы алам... (З «Ақжайлау мен Сандықтас»,*

30 бет) десе, ақын Қасымхан Бегманов:

*Ары да бері ауған ел,
Қос-қостап бие сауған ел.
Досым-ау біздің жан жүрегімізді ауыртты-ау
Өзбекке сіңіп біржола Жиделібайсын,
Жаңажол жақта қалған ел.
Бозақтай мынау топырақ басқан мұңлы да,
шерлі қаласын,
Қазақтың анау шетелге кеше
сатылып кеткен баласын.
Шалдарды қайтем жат жұртта жылап,
мәңгіге қалған моласын, (4 «Білемін сіздер өшсіздер»,
35- бет).*

Дулат Бабатайұлы «Атам қонған иен далам, Сен десе салам байбалам» десе арада жүз елу жылдай өткендеақын Қасымхан Бегманов «біздің жан жүрегімізді ауыртты-ау, Өзбекке сіңіп біржола Жиделібайсын, Жаңажол жақта қалған ел» дейді. Ұлт тағдыры үшін өзін жауапкер сезінген ақындыата-бабамыздың неше мың жылдық қонысы Жиделібайсынның өзбекке біржола сіңуі зар тұңғышына батырған. Жат қолда қалған ата-баба моласы айтыла бермейтін мәселелердің бірі. Өлең бастан аяқ ата қонысты аялайтын, ештеңеге теңгермес аруана сезімге толы. Ресей империясының отарындағы бодан халық трагедиясы Жиделібайсын – өлеңінің негізгі арқауы. Ақынның туған жер туралы тебіренісі ала бөтен әсер қалдырады. Қазақ батырлық жырларынан бастау алатын жершілдік, елшілдік мұраттары ақын Қасымхан Бегмановтың Жиделібайсыңға байланысты шоғырлы жырларында айрықша ойлармен астарланып берілген. Ойлы жанның «жан жүрегін ауыртқан» жазылмас дерт жатта қалған ата баба қонысы. Ақын көкірегінде тұнған мұң мен зілдің салмағын оқырманда шамасынша безбендейді.Өлеңде Отанды сүю, ұрпақты аман сақтау, бұқарашылдық, елшілдік аса нәзік сыршылдықпен бедерленген.

*Жиделібайсын –
көзімнің жасы ыршыған,
Санама жетті-ау
ғасырлар сыры сыңсыған.*

*Бабамнан қалған қайғылы мұңы өлкенің,
Жазира белді, көгілдір көлді көркемім.
Кеудемде қатқан шеменді мұздай ерітерім,
Өзің деп өткен шалдардың сырын шертермін.*

*Ұлан ұлтың десек те қалқам кемі жоқ,
Сан ғасырларға созылған дерт бұл – емі жоқ...
Ұлы сахара шапандай болды-ау жеңі жоқ,
Жиделібайсын атамекенім – теңі жоқ
Жиделібайсын – жанардан жас қой төгілген,
Жүрегім бе екен атқақтай соғып егілген.
Қабырғам ба екен біртіндеп тұрып сөгілген,
Құйрықты жұлдыз ағып бір түскен көгімнен.
Жұлынған жағам
жат жанның кеткен қолында,
А, ана Самарқанның
Байсыңға барар жолында, («Жиделібайсын – көзімнің
жасы ыршыған», 52-бет).*

Ақын халқын, елін, жерін тебіреніспен жырлайды, солардың болашағы жайлы толғанып, қуанышына жадырап, қайғысына қамығады. Ақын жер мен халықты бөліп-жармай, біртұтастықта қараған. Ақын жырларында «туған жер, отан, атамекен» идеясын білдіру үшін Жиделібайсын сөз-символды қолданған. Жиделібайсынды қасиетті құтты қоныс санау ежелгі дәуірлерден басталып, Асан Қайғыда ерекше сипатқа ие болып, Бұқар жырау жырларында кеңінен өрнектелген. Мысалы Бұқар жыраудың «Абылай ханның қасында...» деп басталатын толғауында:

*Жаудың жолын сүймеңіз,
мынау жалған сұм дүние
Өтпей қалмас деменіз.
Мұсылман болсаң кетіңіз
Сырдарияның суынан,
көлденең кесіп өтіңіз
Үш жыл малды ту сақтап,
Жиделібайсын жетіңіз,
Кісісі жүзге келмей өлмеген,
қойлары екі қабат қоздаған,
Қатын бала қамы үшін,
солай таман жетіңіз – (5 «Абылай ханның қасында...»,
58-б.)*

– дейді жырау.

Бұл «дәстүрлі арнадағы қазақ поэзиясында «туған жер» идеясын білдіру үшін Еділ-Жайық, Сыр-Қуаң, Есіл-Нұра, Шу-Талас т.б. секілді «қос өзен» ұғымының аясында көрініс тапқан сөз-символдар кеңінен қолданылған» [6, 50-б.] қолданыс. Бұл орайда академик Р.Сыздықова «Символ – идеяның заттық (болмыстық) нышаны, астарлы образы. Қазақ поэзиясы символды ежелден жақсы білген...Туған жердің, ел отанынның символы ретінде Еділ, Жайық деген заттық нышандарды алу күні кешегі

*Махамбеттерге дейін келді. Оның,
Еділдің бойы ен тоғай,
Ел қондырсам деп едім...
Жайықтың бойы көк шалғын,*

күзерміз де жайлармыз – деген өлең жолдарында айтпақ идеясы Еділ мен Жайық өзендерінің бойына ел қондыру, оны жаз жайлап, күз күзеу емес, нақты осы әрекетте емес, басқа, яғни «туған жерде емін-еркін өмір сүру» идеясы. Олай болса Еділ мен Жайық символдар»

[7, 90 -б.].

«Ресей бізді өзі ғана талаған жоқ, тынысы тарылсын, қолы байланып, аяғы тұсалсын деп, ғасырлар бойы қатзақтан еншісі бөлінбеген қара қалпақты өзбекке өткізді, таза қазақ қоныстанған Үшқұдық пен Тамдыны төңіретімінен түгел кесіп берді, онымен де тоқтамады, түпкі жоспар – Қазақстанды бөлшектеп, біржола ыдырату-дың бастамасы ретінде әуелі Бостандық ауданын, содан соң Мыр-зашөл аймағын тілі майда ағайынға еншіледі» [8] – деп күйіне жазады белгілі, ұлы жазушы М.Мағауин. Келешек ұрпақ мүддесі, басқаның қолында кеткен «жұлынған жаға» жарасы азат ойлы, адал сүт емген, көкірек көзі жарық ел азматының жүрегін байыз тапқызбай өлеңге өрнек болған. Жалпы ата қоныс, жер туралы XVIII, XIX, XX ғасыр басындағы әдебиетімізде үздіксіз айтылды, алапат ақындық қуатпен өкініш пен өкісік халық санасына құйылды. Мысалы, Мұрат Мөңкеұлы:

Еділді тартып алғаны -

Етекке қолды салғаны.

Жайықты тартып алғаны -

Жағаға қолды салғаны.

Немесе:

Әуелі жеңіп орыс Еділді алды,

Сарытау, Аштарханның жерін де алды.

Артынан Еділден соң Нарынды алды,

Тоғайын, ағаш, қамыс, талын да алды. («Үш қиян», 150 – бет.

Еділ қазақтың етек-жеңі болса, Жайық – жағасы. «Кісісі жүзге келмей өлмеген, қойлары екі қабат қоздаған» Жиделібайсын қазақтың тәжі. Жиделібайсынды жат қолында қалуын ақын ұлт «қабырғасының сөгілуі», деп танып, «құйрықты жұлдыз ағып бір түскен көгімнен», «жұлынған жаға», «қамшыменен маңайдан жібергендейін тартып кеп» дейді. Ақын қолданысындағы фразеологизмдер мен метафоралар тағы басқа да көріктеу құралдары өте образды, дәл, әсерлі шыққан. Ақынның тіл бояуы, сөз нақышы алабөтен. Кестелі сөз нақышы өмір бойғы ісденіс нәтижесінде қалыптасады. Сөзді орнымен қолдану, кісінің жан сарайын әлдилер сөзді табу – майдан қыл суырғандай шеберлік жемісі. Мысалы:

Жота жатты

жазыла алмай ұйқы орап,

Сағым жақтан ойнағандай күйтабақ.

Төмен қарап үнсіз тұрдың ойлана,

Қара ағаштың қабығынан сипалап.

Көкірегімде, тау теңселіп, күн күлген,

ұлы шайыр шықпас, бәлкім... кім білген.

туған ауыл, аяулы қыз, қалды артта,

қара жолмен көкжиекке сіңдім мен (157-бет)

Тәуелсіздік жылдарынан бастап атамекен, туған жер тақырыбы мүлде басқаша пайымға, соны сипатқа ие болды. Тәуелсіздік жылдарындағы ақындардың ішінде туған жер тақырыбын жаңаша жырлауда поэзиясынан тың сипат, өзгеше бояу байқалатыны – Қасымхан Бегманов. Ақын Дулат Бабатайұлы, Мұрат Мөңкеұлы дәстүрін жалғастырушы. Ақын Қасымхан Бегмановтың жыраулар дәстүрімен жершіл, қонысшыл сипаттағы

атамекенді қастерлеу сипатында жазылған жырлары....
Қайран Жиделібайсын - атамекенім баяғы,
Байбөрі бабам жайлаған өлке саялы.
Сол түні мені аруақтар түгіл,
жұлдызды аспан аяды. («Ташкентпен қоштасу», 61-бет).

Немесе,
Есімнен қалған ескі соқпақты қастерлеп,
Қасымнан қалған қасқа жолменен келем мен.
Орындалмаған ақ армандары
Абылай менен Кененің,
Сағынышымды басып бір кетсем деп едім.
Сарыағаш жақтан
Қалаға мынау қабырғасынан қарадым,
Бойымды билеп, өзегімді өртеп нала- мұң.
Ұлы Даладан бөлініп қалған жерменен,
Тәңірі бізге бермеген. («Ташкентпен қоштасу», 59-бет).

Абылай мен хан Кененің орындалмаған ақ арманы - «жер тұтастығы мен ел тәуелсіздігі».

Туған жер дегенде белгілі сыншы Т.Шапай 70-80 жылдар поэзиясының туған тақырыбын жырлау үрдісін «қазақ поэзиясында ауылдан көп жырланған тақырып аз. Бірақ сол өлеңдердің жалпы сарыны, көңіл-күй ауаны, әуен-сазы, үн-баяуы көбіне-көп бір текті, бір деңгейлі: ауылды сағыну, ауылдың көк түтіні, қазақ қариясы, ауылда қалған балалық, алғашқы махаббат естеліктері... Шиыр емес, сартап болған көне даңғыл.. Соңғы 10-15 жылда шыққан жүздеген өлең кітаптарын бір сөрге жиып қойыңыз да, кез-келген тұсында қолыңызды тәуекеліне соза беріңіз: «О, дала!», «Кең дала!», «Байтақ далам, бай далам, кенен далам!», «Дала» Дала!» т.с. сансыз далалардан (далалардан, таулардан, жайлаулардан...) парықсыз көп жаңғырықтан құлағыңыз тұнсын, басыңыз қаңғырсын... Инерция! Бүгінгі поэзиямызда осынау ардақты сөз, арналы ұғымдар, жан баураған жарқын образдар жоғарыда айтқан «қадірлі ассоциацияларға»

жетелеудің орнына оқырман санасына биологиядағы әйгілі шартты рефлекс заңына ұқсас стереотип жүйемен әсер ете бастады» [10, 5, 124-б] дейді. Бұл негізінен тәуелсіздікке дейінгі яғни 1990 жылдарға дейінгі қаламгерлерімізге тән сипат. Сыншы дұрыс айтып отыр. Бірақ қаламгерлеріміз басқаша айта да алмайтын. Оның себебі, салдары тәуелсіздік жылдарында жарық көрген бірнеше ғылыми-зерттеу еңбектерде жан-жақты талданған.

«Қазақтың ұлан-байтақ қонысы - неше мың жыл бойы ата-бабаларымыз жаннан кешіп, қисапсыз қан төгіп қорғаған, ұрпағына мирас қалдырған қасиетті жеріміз, соңғы жүз жылдықта сырттан жау шаппай, алапат майданда қолдан кетпей, ел аман, жұрт тынышта, көз алдымызда» (М.Мағауин) жат қолында кеткені халық санасында уақыт өткен сайын толқын-толқын қайта айналып келіп жаңғырығып отыратын мәселе. Мұндай өзекті мәселелерге қаламгерлеріміздің белгілі бір уақытта қайта айналып соғып отыруы заңды.

Ақын Қ. Бегмановтың «Күреңбел» жыр жинағына енген Жиделібайсын туралы шоғырлы (тирадалық) жырларына осы мәңгілік мәселелер арқау болған. Жиделібайсын жайындағы жырларда өмірдегі өзгерістер сан түрлі бояумен өлең өрнегіне арқау болған. Мұның өзі ақынның отансүйгіштігінің бір сипаты деуімізге болады. Өлең ырғағы, келісімі, тілі мөлдіреген көркем.

Жиделібайсын туралы шоғырлы (тирадалық) өлеңдер – ақын Қасымхан Бегмановтың өзіне тән шығармашылық даралығын, ақындық қуатын көрсетеді.

«Бұхарекең сөйлеген уақытында сөзі мұндай жүз есе, мың есе шығар. Бізге келіп жеткен тамыры ғана, бұл кісінің сөзін түгел жазамын деушіге Нұқтың өмірі, Айыптың сабыры, Аплатонның ақылы керек» - дейді Мәшһүр Жүсіп Көпеев Бұқар жырау жырлары туралы. Бұл тар мағынасында ұлы жырауға, кең мағынасында, барлық ақындарға қатысты өлшем. Ақын өлеңін талдау, тереңіне бойлау үшін расында да Аплатонның ақылы, Нұқтың өмірі, терең білім мен ізденіс керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Майтанов Б. Тәуелсіздік дәуірінің поэзиясы: ұлттық мұрат және поэтикалық мекеншақ \ Жұлдыз, 2016ж., №3
2. Кенжалиев З. Көшпелі қазақ қоғамындағы дәстүрлі құқықтық мәдениет.- Алматы: 1997.
3. Зар заман: Жыр-толғаулар. Алмат: 1993.
4. Бегманов Қ. Күреңбел. Алматы: 2014.
5. Бұқар жырау Қалқаманұлы. Шығармалары. – Алматы: 1992.
6. Шәріп А. Қазақ поэзиясы және ұлттық идея. монография -Алматы: 2000.
7. Сыздықова Р. Абай тілінің сөздігі. - Алматы:1995.
8. Мағауин М. Жер- қазақтікі.\ Qamshy.kz
9. Шапай Т. Ой түбінде жатқан сөз. - Алматы: 1989.
10. Ысқақ Қ. Келмес күндер елесі. – Алматы : 2009
11. Асқаров Ә. Алтай алтын бесік, ата жұрт. → Астана: Фолиант, 2009.

РЕЗУЛЬТАТЫ НАУЧНОЙ РАБОТЫ МОЛОДЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ

TRANSITION TO FISCAL AUTONOMY: MEETING THE CHANGE

90

Sagitova Roza – 2nd year Master student at Nazarbayev University, Graduate School of Education, Higher Education track

Introduction

One of the most disputable topics in the field of higher education reform currently is the transition of Kazakhstani higher education institutions (HEIs) to institutional autonomy. This initiative did not appear in isolation, but was pushed by certain circumstances created by increasing internationalization of the Kazakhstani higher education sector. Thus, having signed the Bologna Declaration, Kazakhstan started implementing the principles of the Bologna Process among which institutional autonomy is seen as fundamental. Nevertheless, originally the benefits of institutional autonomy for Kazakhstani HEIs were addressed by the OECD team earlier in 2007. Three years later, the State Program of Education Development for 2011-2020 put introduction of institutional autonomy as one of the objectives. The expansion of academic and administrative independence of Kazakhstani universities was also emphasized by President Nursultan Nazarbayev (Nazarbayev, 2015). However, delving deeper into the issue, it becomes apparent that transition to institutional autonomy is a consequence of the worldwide financial austerity of HEIs. Governments no longer can cover the increasing costs of higher education (Johnstone, 2002) thus granting more fiscal autonomy to universities. It can be mentioned in world practice that governments grant more financial autonomy to HEIs to reduce their dependence on public funding (Arnhold, 2014). Therefore, it is possible to conclude that the transition to institutional autonomy is an inevitable process triggered by increasing internationalization and worldwide financial austerity of the higher education sector.

On the way to the change

Though transition to institutional autonomy is an expected stage in the evolution of higher education in Kazakhstan, it raises major concerns among faculty and administration of HEIs. During the Soviet times and following the years of independence, the major source of universities' funding was the government. Therefore, Kazakhstani HEIs rely mostly on governmental revenue sources and tuition fees. In Kazakhstan, the Ministry of Education and Science (hereinafter MES) provides funding as well as the drafts of education budget (Yakavets, 2014) thus putting HEIs under limits drawn by MES. Furthermore, the existing budgeting system, e.g. line item budgeting, allows universities to independently manage only 20% of state funds (Abdrasheva, 2016). Seemingly, the existing budgeting system itself hinders HEIs from taking the responsibility of managing their budgets and, what is more important, from being creative in income-generating businesses. According to the national survey conducted by JSC Information Analytical Center in 2014 among public universities' administration and faculty, HEIs are more prepared for the introduction of academic autonomy (72,4%) and least prepared for the introduction of fiscal autonomy (56,2%) (p.25). This can be evidenced in the study by Sagintayeva and Kurakbayev (2015) who found that universities are afraid of not being able to survive without governmental support due to absence of experience in fund-raising businesses. Apparently, Kazakhstani HEIs are reluctant to become financially independent due to a historically built habit of relying on state funds. Since Kazakhstani HEIs are, still on the verge of fiscal autonomy it would be useful to study international experience regarding this issue.

International practices

World practice shows that there are many other sources of revenue besides state subsidies and tuition fees. According to Johnstone (2002), these 'other' sources include contract research, teaching high demand courses, sale or lease of university assets, and donations. North American and British universities are successfully developing alternative sources of revenue. Thus, current revenue sources for public research universities in the US comprise less than 50% of state and local appropriations and tuition fees, while more than 50% constitute research grants and contracts, and other sources of revenue (Public research universities: understanding the financial model, n.d.). Regarding UK universities, data from the annual Estate Management Report revealed that UK universities are raising additional funds from commercial deals, property shares, rental space and business investments (Griffith, 2016). North American

and UK universities developing alternative sources of revenue serve as an example of positive change and their practices are worthy of being followed. However, each country faces a distinctive context and there cannot be one best approach to resource diversification. Still, common principles of resource diversification can be discerned from the existing literature and international experience. Thus, having considered local context, existing literature and experience of other countries, the following international initiatives were selected: decentralization of university budget management, developing new educational revenues, and philanthropy/alumni.

Responsibility-centered budgeting

The idea of revenue responsibility budgeting originates from Harvard's president James Conant (Zierdt, 2009) and involves shifting of operational authority for a balanced budget to individual schools or units within a university. In other words, university schools or units manage their own resources while bearing the responsibility of generating and allocating funds. It is expected that this will generate entrepreneurial culture on campus (Linn, 2007, p. 25). One of the most significant characteristics of RCB is awareness of the campus community about true costs of limited campus resources (Zierdt, 2009), especially in light of reduced state funding. One of the bright examples of a university which utilizes the RCM model is University of Southern California which benefits from the introduction of RCB in terms of "increased entrepreneurial spirit, increased 'ownership' of both academic and financial outcomes, fewer deficits along with a better understanding of financial aspects of unit business, and increased communications with central administration on financial issues and strategic planning" (Zierdt, 2009, p. 350).

Developing new educational revenues

Another alternative, which can mitigate the risks associated with receiving fiscal autonomy, is the development of new educational revenues. According to Education Advisory Board in US such educational revenues include: summer and intersession blended learning, distance learning articulation agreements, applied and professional master's, customized corporate training, testing and certification, faculty consulting, and others (Workman, 2014). For instance, Harvard University is engaged in corporate training by offering shorter business school programs, Boston University has been licensing its continuing education programs and generates about \$1.2 million a year, Bentley College invested in blended learning, received first profits and keeps putting \$25,000 per class to retrofit for blended-learning courses (University Business, 2006). There are many other examples how new educational revenues prove to be profitable ventures. Though the majority of the examples are universities and colleges in the US and UK, Kazakhstani HEIs can also be engaged in the development of new educational revenues. One example is the Shakarim State University in Semey which offers testing and certification of secondary school teachers and summer courses for schoolchildren thus raising additional funds for the university.

Philanthropy/Alumni

The last, but not the least important source of revenue is philanthropy. It is extremely successful in the US and

moderately successful in the UK and some other countries (Johnstone, 2014). The major source of philanthropic giving in the US is alumni, which historically helped their alma maters to pursue their educational goals by providing both material and non-material support. Over the last 20 years, the philanthropic giving to HEIs rose from \$4.2 billion to \$23 billion (Quigley, Bingham, Murray, 2002). Moreover, in 2004-2005 alumni contributions constituted 27% of all higher education support though only 30% of alumni population supports schools and universities (Levine, 2008). Recently such universities like Stanford and Boston University are paying more attention to ways of attracting more alumni by investing time on Facebook, Twitter and LinkedIn (Meyers, 2017). Moreover, some authors claim that alumni networks are an untapped potential which can be used not only for the universities' needs, but also activated for regional purposes (David, & Coenen, 2014). Likewise, alumni may serve as institutional ambassadors, student recruiters and potential employers (Gallo, 2012). There are some pioneer universities in Kazakhstan which have also established alumni associations among which are al-Farabi National University, KIMEP University, Alma University and Narxoz University.

To be or not to be

Prior to selecting the best possible initiative it is necessary to identify both the strong and the weak aspects of the proposed policies. Accordingly, responsibility-centered budgeting is a flexible tool which could be combined with other budgeting tools thus creating a hybrid budgeting model. In this regard, RCB is considered to be advantageous due to improved accountability, reflection of actual costs and increased entrepreneurial spirit (Zierdt, 2009). Moreover, as schools or units become more practiced in generating additional revenue, they will master their budget management skills. However, the major drawback of this policy is that it is extremely difficult to implement. This is so firstly, because of complex costing calculations, and secondly, because it will be difficult to differentiate where one responsibility ends and another begins (Zierdt, 2009). In the Kazakhstani context the implementation of the policy could be complicated at the administrative level due to lack of experience in managing budgets. Likewise, involved stakeholders may resist or even oppose ownership of financial responsibility. Therefore, implementation of this initiative remains doubtful.

The development of new educational revenues, on the contrary, is likely to be implemented due to the effectiveness and efficiency of this policy. The implementation process does not require substantial financial investments, but requires already existing academic and human resources (courses, programs, professors, instructors, etc.). Adoption of this policy will lead to additional revenues brought in by teaching high-demand courses, summer or blended-learning courses. During the process of corporate training HEIs will build mutually beneficial relationships with local companies while prospecting for internship opportunities. Teaching and licensing online courses, as well as faculty consulting, will expand the academic reputation of universities far beyond the region or country. Likewise, summer and intersession blended learning courses will enable universities to efficiently use available infrastructure and human resources.

This will result in a pay-rise which will affect the prestige of the teaching profession and increase teachers' motivation. Apparently the initiative will be supported by all involved parties. The only evident drawback to this alternative is the problem of technical support. The development and maintenance of blended-learning and online-courses will require special software and specific operational skills from faculty and staff. Still, implementation of this initiative is likely to be successful.

Philanthropy, in terms of alumni support, does not have obvious disadvantages. Based on the evaluation of this initiative it appears to be effective and efficient, as philanthropic support will surpass invested time and money. The initiative is politically and administratively feasible as well. Moreover, international practice shows that alumni are an infinite resource of human relations which can contribute to university both materially and non-materially. However, alumni associations are not popular among the majority of Kazakhstani HEIs. There is no established culture of alumni associations in Kazakhstan. Therefore, there is a risk that both universities and alumni will not understand the benefits of such relationships. It is vital to update public perceptions of state university financing to cultivate public university alumni giving while explaining the untapped potential of alumni associations to university administration. In this regard, the implementation of this initiative will be postponed until university administration realizes the potential of alumni associations and takes necessary steps to cultivate the unique culture of "alumni-alma mater relationship" built on mutual trust and respect.

Conclusion

Having considered both advantages and disadvantages of the proposed alternatives, it is possible to conclude that each alternative is worthy of being implemented. The best features of each alternative should be taken into consideration. Thus, each school or university unit should be engaged in the process of budget planning which will lead to a better appreciation of available resources. Moreover, in responsibility-centered management schools or units will directly benefit from income-generating activities, and therefore will be highly-motivated to generate additional revenues. At this stage, the second alternative might come into to play. University faculty and staff could be educated about how to develop additional educational revenues. It is anticipated that faculty members of individual schools know best about the untapped potential of available resources. While faculty members will be engaged in the process of developing new educational revenues, university administration can pay attention to another unrealized potential in university assets. This hidden potential is alumni networks. Combined all together, three of the alternatives would contribute to effective and efficient performance of HEIs. Thus, the development of new academic revenues and the introduction of the elements of responsibility-centered management would bring about short-term and mid-term results respectively, while the development of alumni networks would be a good investment into future.

References

1. Abdrasheva, D. (2016). Autonomy in the leading foreign universities and the opportunities for Kazakhstani higher education institutions [Avtonomiya v vedushih zarubeshnyh universitetah i vozmozhnosti dlya kazakhstanskix vuzov]. JSC Information Analytical Center.
2. Arnhold, N. (2014). Higher education financing in Latvia: Analysis of strengths and weaknesses. Retrieved from http://viaa.gov.lv/files/news/24067/lv_hef_output_1_final_18mar14.pdf
3. David, A., & Coenen, F. (2014). Alumni networks – An untapped potential to gain and retain highly-skilled workers? *Higher Education Studies*, 4(5), 1-17.
4. Gallo, M. (2012). Beyond philanthropy: Recognising the value of alumni to benefit higher education institutions. *Tertiary Education and Management*, 18(1), 41-55.
5. Griffith, G. (2016). AUDE Estates Management Report. Retrieved from <http://universitybusiness.co.uk/Article/universities-successfully-finding-new-revenue-streams>
6. Johnstone, B. (2002). Challenges of financial austerity: Imperatives and limitations of revenue diversification in higher education. *The Welsh Journal of Education*, 11(1), 18-36.
7. Levine, W. (2008). Communications and alumni relations: What is the correlation between an institution's communications vehicles and alumni annual giving? *International Journal of Educational Advancement*, 8(3), 176-197.
8. Linn, M. (2007). Budget systems used in allocating resources to libraries. *The Bottom Line: Managing Library Finances*, 20(1), 20-29.
9. MES (Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan). 2010. State Programme of Educational Development in the Republic of Kazakhstan for 2011-2020.
10. Meyers, H. (2017). Young alumni: From engagement to giving. Retrieved from www.universitybusiness.com
11. Nazarbayev, N. (2015). Plan of the Nation – 100 Concrete Steps [Plan Nacii – 100 konkretnykh shagov]. Retrieved from: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31977084#pos=1;-174
12. OECD (Organization for Economic Co-operation and Development). (2007). Reviews of national policies for education: Higher education in Kazakhstan. Paris: OECD publications. Retrieved from: <http://www.oecd.org/countries/kazakhstan/reviewsofnationalpoliciesforeducationhighereducationinkazakhstan.htm>
13. Public research universities: understanding the financial model. (n.d.). Retrieved from <https://www.amacad.org/content/publications/pubContent.aspx?d=22071>

14. Quigley, C., Bingham, F., & Murray, K. (2002). An analysis of the impact of acknowledgement programs on alumni giving. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 10(3), 75-86.
15. Sagintayeva, A., & Kurakbayev, K. (2015). Understanding the transition of public universities to institutional autonomy in Kazakhstan. *European Journal of Higher Education*, 5(2), 197-210.
16. University Business, (2006, December). Retrieved from <https://www.universitybusiness.com/article/101-smart-revenue-generators-and-money-saving-ideas>
17. Workman, J. (2014). Alternative revenues in higher education. Retrieved from <https://www.eab.com/research-and-insights/business-affairs-forum/resources/alternative-revenues-in-higher-education>
18. Yakavets, N. (2014). Educational reform in Kazakhstan: The first decade of independence. *Educational reform and internationalization: The case of school reform in Kazakhstan*, 1-27.
19. Zierdt, G. (2009). Responsibility –centered budgeting: An emerging trend in higher education budget reform. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 31(4), 345 – 353.

ҰСТАЗЫ ЖАҚСЫНЫҢ - ҰСТАМЫ ЖАҚСЫ

94

Ахметова А.Б.

– психология мамандығының 2 курс студенті, Қазақстан инновациялық университеті, Семей қ.

Байгундинова Б.И.

– жетекші, педагогика ғылымдарының магистрі, «Педагогика, психология және дизайн» кафедрасының аға оқытушысы, Қазақстан инновациялық университеті, Семей қ.

XXI ғасырда мемлекеттің тұрақты дамуының негізі ретінде адам әлеуетінің рөлі артып отыр. Қоғамға адамның зияткерлік қабілеті, оның білімділігі, жаңа білімді жинақтау мүмкіндігі қажет. Бүгінгі таңда инновацияларды жедел игеретін, өмірдің серпінді сұраныстары мен талаптарына тез бейімделетін тұлғалар, яғни заманауи педагог мамандар өте қажет. Қазақстандағы қазіргі білім беру жүйесінің көркеюі адам капиталының рөлін бағалауға, тең білім алу мүмкіндіктерін туғызуға, жоғары білім беру стандартына қол жеткізуге көңіл бөле отырып жүргізуді қарастырады.

«Ұстазы жақсының - ұстамы жақсы»

дегендей, оқушыларының тәрбиелі болуы ұстазынан көрген өнегесі мен тәлімінен екені белгілі.

Ы.Алтынсарин: «Мұғалім- адам жанының инженері» деп, өз заманында ұстаздар қауымына зор баға берген. Ұстаз – адам жанының емі, шипагері десек артық айтқандық емес. Адамзат тәрбиелеудің қиындығы мен жауапкершілігі мол мамандық екені белгілі, дегенмен XXI ғасырдың ұстаздары жан – жақты дамыған, оқушының жан дүниесін жетік білетін, өз пәнін толық меңгерген, барлық нәрседен хабары бар иман жүзді, талапшыл азамат болуы керек деп ойлаймын.

Өмірдегі көп мамандықтардың ішінде жан-жақты білімділікті, икемділікті, шеберлікті, мейірімділікті қажет ететін мамандық – педагог мамандығы. Олай дейтініміз, педагог біріншіден, адамзат қоғамы тарихында жинақталған ғылым негіздерінен білім беруге тиіс болса, екіншіден, үнемі шәкірттерімен қарым-қатынаста болып, білсем, үйренсем деген бала арманы мен оның сырлы тағдырына басшылық етуді мойнына алған маман. Бүгінгі

заманауи педагог шәкіртіне ғылым негіздерінен мәлімет беріп қана қоймай, оны дүниежүзілік білім, ақпарат, экономика кеңістігіне шығуға, яғни бәсекеге қабілетті өмір сүруге тәрбиелеуі керек. Ол нағыз ұстаздың ғана қолынан келеді. Ұстаз бола білу, оны қадір тұту, қастерлеу, арындай таза ұстау - әр педагог борышы. Ол - өз кәсібін, өз пәнін, барлық шәкіртін, оқу ордасын шексіз сүйетін адам. Осы іске деген қызығушылық пен сүйіспеншілік қана оны небір қиын әрекеттерге жетелейді, іске батыл кірісуге септігін тигізеді. Нәтижесінде бір емес, бірнеше жас жүрекке мәңгі ұстаз болып қалады.

Ұстаздың осыншама қадір-қасиет, құрметке бөленуі өзін қоршаған орта мен әрбір шәкіртіне асқан сезімталдықпен, жауапкершілікпен қарым-қатынас жасауында. Өйткені оның қарапайым да сыпайы киім киісі, мәдениетті сөзі, әдепті жүріс-тұрысы, жинақы іс-әрекеті, білімі шәкіртке де, ата-анаға да, жұртшылыққа да өнеге. Ұлы ағылшын ағартушысы Уильям Уорд: жай мұғалім хабарлайды, жақсы мұғалім түсіндіреді, керемет мұғалім көрсетеді, ұлы мұғалім шабыттандырады, - деген екен.

Қазіргі заман мұғалімі қоғамдық дамудың деңгейінен көрінетін, оның әлеуметтік парызына жауап беруді көздейтін, жаңалыққа ширақ, өз ісіне гуманистік сезіммен қарайтын, педагогикалық күрделі үрдістердің барысын идеялық – адамгершілік тұрғысынан шеше алатын, жаңаша ойлау дағдысын меңгерген, балалардың талапкерлігі мен қабілетін өздігінен еркінен дамуын ұйымдастыра алатын, және ата-аналармен педагогикалық ынтымақтастықты орнатуға бейімі бар әрі шығармашылықпен еңбек ете алатын маман болуға тиіс. «Ескіден қол үзбей, жаңаға қол жеткізгендер ғана мұғалім бола алады», - деген екен Қытайдың дана ойшылы Конфуций. Сонымен педагог өткен тәжірибесін жаңамен ұштастыра алатын кәсіби қызығушылығы жоғары танымы биік, бастаған ісінің нәтижесін көре алатын, ғылыми зерттеу жұмыстарын таңдай білетін, педагогикалық үрдістің заңдылықтарымен етене таныс, оқытудың әдістемелік жаңалықтарынан хабардар, оқыту үрдісін ізденімпаздықпен арттыратын өз ісінің шебері болуы керек. Ұстаз болу, шәкірт тәрбиелеу – ұлы міндет. Бүгінгі таңда педагог тұлғасы деген мәселе өте өзекті болып отыр. Ол туралы ойшылдарымыз да, ғалымдарымыз да, қоғам қайраткерлері де ерекше мән беріп, түрлі тұжырымдар жасаған. Біздің ойымызша, педагог тұлғасының қалыптасуы ең алдымен өз мамандығын сүйіп тандауынан бастау алады. Кез келген педагог өз мамандығын шынайы сүйіп таңдайтын болса, өзіне міндеттелген талаптарды орындау қиынға соқпайды. Сондықтан да, ең алдымен, ата – ана баласының бойында қандай қасиет бар, болашақта қай мамандыққа икемді, сол мамандыққа орай алған білімі тиянақты ма, таңдап отырған мамандығының ерекшелігін, қиындығын сезіне ме деген мәселелерге ерекше көңіл бөліп, баласының болашақ мамандығын дұрыс таңдауына ықпал етуі қажет. Оқытушы шәкірттерінің психологиялық ерекшеліктерін, қабілетін, ой топшылауын, жеке тұлға ретіндегі бейнесін көре, тани

алуы керек. Ең бастысы ұстаз адами қасиеті мол, басқаға қайырын тигізуден шаршамайтын, шалдықпайтын өмірінің әр шақтарын қиып, ұрпағының ертеңіне жол ашатын, шуағы мол шапағат иесі. Педагог бойындағы білім мен мінез үйлесімділік тауып, шәкіртке деген ұлы махаббатпен тоғысып жатса, әрбір шәкіртіне жеке тұлға деп қарап, адал жүрегін ұсынса, өз ісін жан тәнімен сүйіп істесе, нағыз ұстаз болмақ.

XXI ғасыр – қатаң бәсеке ғасыры. Елбасымыз халыққа арналған жолдауында «XXI ғасырда білімін дамыта алмаған елдің тығырыққа тірелері анық» деген болатын. Қашан да білімді ұрпақ – болашақтың кепілі. Қазіргі мектепке шығармашылық ізденіс қабілеті дамыған, жаңа педагогикалық технологияларды жете меңгерген мамандық шеберлігі қалыптасқан педагог қажет. Ол бір мезгілде әрі педагог, әрі психолог және оқу үрдісін ұйымдастырушы технолог бола білуі тиіс. Сонымен қатар, оқушының шектеусіз қабілетін дамыта алатындай білім берудің әлемдік кеңістігін құруға қабілеті бола білуі шарт. Бұдан педагогтың шеберлігі анықталады. Білім беруді ақпараттандыру үрдісі мұғалімнің дайындық деңгейі мен мамандық сапасына үлкен талап қояды. Ол ұстаздың өзін-өзі дамуына, өзіндік білім алуына және шығармашылық түрде өзіндік қызметтерін іске асыруға мүмкіндік береді. Сондықтан педагогтардың жаңа ақпараттық технологияны өз қызметтеріне еркін пайдалана білуі үшін және оқыту құралы түрінде пайдалану бағыттары бойынша білімдерін көтеру және қайта даярлауда ақпараттық әлемде оқу – тәрбие үрдісін ұйымдастырудың негізгі құралдарын, жаңа әдістер мен формаларды кез келген уақытта таба білуіне мүмкіндік туғызды. Мұндай жағдайда педагог мамандар өзін-өзі дамытуға және өздігінен білім алуға мүмкіндік алады. Бұл жөнінде Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңының 8-бабында «Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» деп атап көрсеткен. Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев жолдауында айқандай: «Болашақта өркениетті дамыған елдердің қатарына ену үшін заман талабына сай білім қажет. Қазақстанды дамыған 30 елдің қатарына жеткізетін, терезесін тең ететін – білім». Сондықтан, қазіргі даму кезеңі білім беру жүйесінің алдында оқыту үрдісінің технологияландыру мәселесін қойып отыр. Оқытудың әртүрлі технологиялары сарапталып, жаңашыл педагогтардың іс – тәжірибесі зерттеліп, мектеп өміріне енуде. Білім сапасы педагог қызметінің сапасына тікелей байланысты.

Жаңа ғасырдағы мектептің жаңа тұрпатты мұғалімнің алдындағы міндеті-егеменді еліміздің жас ұрпағын жан-жақты дамыта отырып тәрбиелеу. Мұғалім - өзінің білімін үздіксіз көтеріп отырғанда ғана мұғалім, ал оқуды, ізденуді тоқтатқанмен оның мұғалімдігі де жойылады. Орыс педагогі К.Д.Ушинский айтқандай, қазіргі заман талабына сай, әр мұғалім, өз білімін жетілдіріп, ескі бірсарынды сабақтардан гөрі, жаңа талапқа сай инновациялық технологияларды өз сабақтарында күнделікті пайдаланса, сабақ тартымды да, мәнді, қонымды, тиімді болары сөзсіз.

Осы мақаланы дайындау барысында психология мамандығының 2-3 курс студенттерімен «Заманауи

форматтығы педагог қандай болуы керек?» деген сұрақ бойынша сауалнама жүргіздік. Сауалнамаға қатысқан студенттердің жауаптары төмендегідей болды:

- 1.Мұғалім- менің қолдаушым, қорғаным болуы қажет.
- 2.Мұғалім-менің жанашырым, ол бізді жақсы көреді.
- 3.Мұғалім- әділетті, адал адам.
- 4.Мұғалім-мені түсінетін, маған мен бәрін түсінетіндей сөйлейді.
- 5.Мұғалім – өз ісін жетік білетін, мені дұрыс жолға жетелейтін адам.
- 6.Мұғалім бізге қобалжу мен қорқуға жол бермейді.
- 7.Маған әртүрлі шығармашылық іс-әрекет түрлерін ұсынады.
- 8.Менің іс-әрекетімді, көзқарасымды әділ бағалайды.
9. Маған ақыл береді және ол менің ең жақын адамдарымның бірі.

Енді осыған сәйкес XXI ғасыр мұғаліміне қойылатын талаптарға тоқтала кетейік:

- Біріншіден, мұғалім жеке көзқарасы бар және соны қорғай білетін жігерлі тұлға және маман болуы қажет. Өз ісін жетік біліп табанды жүргізетін мұғалім ғана түпкі нәтижеге қол жеткізе алады. Ондай мұғалім әрбір күніне есеп беріп отырады, азаматтық ар-ожданын үнемі қорғай алады.
- Екіншіден, педагогтік, психологиялық білімін жетілдіріп үйренумен қатар, сол білімін күнделікті ісінде шебер пайдалана білетін болуы керек.
- Үшіншіден, міндетті орта білім беру, стандартты оқулықтарды пайдалану, ақпараттардың көбеюі. Өзінің оқушысын өз бетінше білім алуға үйретпеген мұғалім қазір түпкі нәтижеге қол жеткізе алмайды.
- Төртіншіден, мұғалім ұйымдастырушылық, құрылымдылық, бейімділік сараптамалық қабілеттермен қатар өз бойындағы педагогикалық жағдаяттарды, дәйектерді, құбылыстарды талдай білуі және солардың пайда болуының себеп-салдарын анықтай білуге де бейім болуы шарт.
- Бесіншіден, мұғалімнің адамгершілік, саяси идеялық ұстанымы жұмысында көрініс тауып, ол ұстанымда бала тәрбиесіне негіз етіп алуы шарт. Қысқасы, бала ықпал ету объектісі емес ынтымақтаса қызмет ететін тұлғаға айналуы қажет.

XXI ғасырдың нағыз ұстазы ол өз кәсібінің майталманы, осы мақсатқа рухани күш-жігерін, парасат-қуатын салу керектігі айтпасада түсінікті. Бұл – әркімнің қолынан келе бермейтін, ерекше талантты қажет ететін, бай қиялды адамға тән қасиет. Сондай-ақ педагог күнбе-күнгі өзінің көп қырлы еңбегінде мазмұны әр түрлі кездейсоқ жайттардың туындап отыратынын алдын ала сезіп, болжап және оның оң шешімін табуға дайын болуы тиіс. Сондықтан да ұстазды әр баланың жан-дүниесін танып-білуші әрі оны жеке тұлға етіп қалыптастырушы, ел болашағының мүсіншісі деуге болады.

Қазақстанның бүгінгі мен ертеңі жас ұрпақтың еншісінде. Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев халқымыздың болашағы туралы тереңнен толғай, «Мемлекетіміздің ең басты дүниесі тек қана табиғи байлық емес, сонымен қатар жасөспірім ұрпағы, өйткені олар - біздің ұлтымыздың болашақ айнасы» дегені мәлім. Олай болса, жас ұрпаққа білім мен тәрбие беретін ұстаз – баға жетпес биік тұлға. Ұстаздың басты мақсаты – шәкірттерін өмір сүруге және адам болуға баулу. Бүгінгі ұстаз оқушыларға белсенді

әрекеттер жасауға жағдай жасауы керек, ол: ойлау, оқу, сөйлеу, талқылау, жазу, пікірлесу, пікірталастыру.

Бүгінгі күні білімді дайын қалпында қабылдамай, оны өздігімен құрастырудың тұлғаны дамытатындығы, құрастырылған білімнің есте ұзақ мерзімде сақталатындығы дәлелденіп отыр. Білім игеру процесінің еңбасты мәселесі мен мақсаты үйренушілердің белсенді әрекеттерін ұйымдастыру. Белсенді әрекеттер арқылы шәкірттер білімді өздігімен меңгереді, үйренеді. Ұстаз – шебер. Ол сенім атмосферасын қалыптастырып, мейірім шапағатын сыйлайды. Оқушылардың қызығушылығын арттырып, олармен бірге ізденеді, жұмыс жасайды. Заманауи әлемдегі педагог деп мамандығы бойынша өз пәнін жетік білетін, оқушының шығармашылығы мен дарындылығына жағдай жасай алатын, тұлғалық-ізгілік бағыттылығы жоғары, педагогикалық шеберлік пен өзінің іс-қимылын жүйелілікпен атқаруға қабілетті, оқытудың жаңа технологияларын толық меңгерген, отандық, шетелдік тәжірибелерді шығармашылықпен қолдана білетін кәсіби маман педагогті атаймыз. Бүгінгі білім мен білік бәсекелес заманда ұландарымыздың биіктен көрінуіне күнделікті ісіміздегі жаңашылдығымыз арқылы, жан-жақты берген тәрбиеміз арқылы қол жеткіземіз. ХХІ ғасыр - білімділер ғасыры. Ендеше бізге ой өрісі жоғары дамыған, зерделі, жан-жақты дамыған, парасатты ұрпақ керек екенін бір сәтте естен шығармағанымыз жөн.

Қазіргі заманғы мұғалімдер информатор, бақылаушы, тексеруші, жазалаушы қызметін тастап, керісінше ізденуші, зерттеуші, технолог, өнертапқыш, шығармашылықпен жұмыс істейтін жаңашыл болу керек.

Біздің ойымызша, «Заманына қарай адамы» дегендей, педагог мамандар осы өзіміз өмір сүріп отырған уақытқа сай ұлтжанды, білімді ұрпақ тәрбиелеп шығару керек. Қасиетті білім ордасы мектепке білсем, көрсем, білімді азамат болып өссем деп үлкен арманмен келіп отырған кішкентай азаматтарды оқытып, тәрбиелеуге ұстаздық ықыласпен қарау – парыз деп есептейміз.

Қазіргі заманғы педагогы - бұл кәсіби маман. Педагогтың кәсібилігі оның кәсіби жарамдылығымен, кәсіби жол табуымен, дербес дамуымен, яғни өз бойында кәсіби қызметті орындау үшін қажетті қасиеттерді

мақсатты түрде қалыптастыруымен анықталады. Осы жаңа ғасырдағы кәсіби маманның бойында мынандай қасиеттер болуы керек: сергектік, байқағыштық, сезімталдық, сенім, әділдік, байсалдылық, ұстамдылық, сабыр сақтау, ілтипаттылық, мейірімділік.

Қорыта келгенде, Қазақстан Республикасының егеменді ел болуы жас ұрпақтың жан - жақты дамуын, дүниежүзілік алдыңғы қатардағы ақыл- ой мен тәжірибені өскелең өмір талабына жеткізуін, халқымыздың көп жылдар бойы тұншығып келген тілін, мәдениетін, тәлім- тәрбиесін жаңартуды талап етеді.

Қазақ халқының көрнекті педагогі Ы.Алтынсарин: «Халық мүдделері үшін ең керектісі- оқытушы. Тамаша жақсы педагогика құралдары да, ең жақсы үкімет бұйрықтары да, әбден мұқият түрде жүргізілген басқарушының бақылауы да оқытушыға тең келе алмайды» - деп, мұғалімнің баланы оқыту мен тәрбиелеу ісіндегі жауапкершілік міндетін жоғары бағалаған. Қазір бұл міндет төмендеген жоқ, қайта ғылыми-техникалық прогреске сәйкес оқушыларға терең білім беру, халқымыздың дәстүрлі мен әдет- ғұрпы, салтына сай имандылыққа тәрбиелеу қажеттілігі туған заманда, мұғалімдерге күрделі жаңа міндет жүктеледі.

Ұстаздық киелі әрі өте көне мамандық. Адамзатты ежелден ойландырып, толғандырып келе жатқан, қоғамдық құрылыс өзгеріп жатса да, қажеттігін жоймайтын маңызды мәселе - жас ұрпақты өмір сүруге дайындау. Бұл қиынның-қиыны. Себебі, әр адам-қайталанбас жеке тұлға. Бүгінгі талапқа сай мектепте білім берудің жаңа саласына жету – мұғалімнің мейірімділігімен, білімімен, шеберлігімен тығыз байланысты. Өз мамандығына жан-жүрегімен берілген ұстаз ғана ұстаздық этиканы да, ұстаздық техниканы да, шеберлікті де жақсы меңгереді.

Педагогтың шығармашылық қабілеті, жаңашылдық әрекеттері, біліктілігі, физиологиялық және психикалық сапасы, педагогикалық кәсіптік біліммен сәйкестенеді. Жаңашылдық, шығармашылық қуат шексіз, әрі үздіксіз қозғалыста дамиды. Бұл педагогикалық бағытта оқытушы мен оқушының өзара ықпалы, өзара дамуда, ынтымақтастықтан теңгермешілікке, дамудың жоғарғы деңгейіне жетуде мәні зор деп ойлаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жүсіпова Ж.А. Педагогикалық шеберлік. - Алматы, 2011. – Б. 103.
2. Шыныбекова Э.И. Ұстаздық қызметтегі педагог этикасы. - Алматы, 1987. – Б. 25.
3. Қазақстан Республикасы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. - Астана, 2006. - 36 б.
4. Шәбжантайқызы М. Ұстаз-мектептегі басты тұлға. - Көкшетау, 2004. – Б. 96.
5. Мухамеджанова Ә.М., Муханбетова Ш.Т. Педагогика мамандығына кіріспе. Орал, 2005
6. Н.Ә.Назарбаев . Президент Н.Назарбаевтың International Herald Tribune басылымына берген сұхбаты. Астана -2010
7. Симонов В.П. Диагностика личности и профессионального педагога. М., 1995.
8. Мищенко А.И. Введение в педагогическую профессию. – Новосибирск, 1991
9. Сабыров Б.Т. Болашақ мұғалімдердің дидактикалық дайындығын жетілдіру. А., 1998.

СЕМЕЙНЫЕ ЦЕННОСТИ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Мусатаева А.Д. - студентка 2 курса специальности «Психология» Казахстанского Инновационного Университета, г.Семей

Байгундинова Б.И. - научный руководитель, магистр педагогических наук, ст. преподаватель кафедры педагогики, психологии и дизайна КИУ, г.Семей

Идеальная семья немыслима без любви. Любовь - это тепло, нежность, радость. Это главная движущая сила развития человечества, то ради чего существуем все мы, то что подвигает человека к безрассудно-героическим поступкам. «Я люблю, и значит, я живу...»

(В.Высоцкий).

97

РЕЗУЛЬТАТЫ НАУЧНОЙ РАБОТЫ МОЛОДЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ

Глава государства Нурсултан Абишевич Назарбаев в одном из выступлений отметил, что «Семья – это стержень казахстанского общества, основа всех новых достижений нашей страны в экономике, культуре, социальной политике.»

Именно в семье мы учимся любви, ответственности, заботе и уважению. У каждого из нас есть родительский дом, где нас ждут, помнят и за всё просят.

Ценности семьи

Являясь ячейкой общества, семья отражает его идейно-политические и нравственные устои. В ряду духовных ценностей семьи важнейшее место занимают именно ценности идейные. Семья – важнейшая школа нравов, здесь человек делает первые шаги по пути морально-политического становления личности. Активная общественная направленность деятельности отца и матери находят отражение в образе жизни семьи. У таких родителей вырастают идейно убеждённые дети. Огромную роль в передаче идейного опыта старших поколений младшим играют традиции (начало и окончание учебного года детей; дни совершеннолетия; получения паспорта и т.д.) К идейным ценностям семьи относятся семейные реликвии – документы, воспоминания, письма, награды. Каждая из них – свидетельство о жизни и делах близких, родственников. Бережное отношение к реликвиям – источник нравственной силы, идейной убеждённости, духовной преемственности поколений.

Нравственные основы семьи

Мораль формируется в конкретных исторических условиях и соответственно, само её содержание меняется в зависимости от этих условий. Моральный кодекс провозглашает ведущий нравственный принцип, по которому живёт семья: «Взаимное уважение в семье,

забота о воспитании детей». Но и другие принципы напрямую касаются семьи – так, например, разве не нужен в семье добросовестный труд? Или принцип «один за всех, все за одного» – разве он касается лишь общественной жизни? А где, как не в семье, учимся мы гуманному отношению к людям, честности и правдивости, простоте и скромности, непримиримости к несправедливости? Какой бы нравственный принцип мы не взяли, становится ясным, что он усваивается с раннего возраста в семье. Усвоение нравственных норм происходит не со слов, а в деятельности, в поступках людей. Так, понятие «семейный долг» шире, чем «супружеский долг»: оно включает и родительский долг, и сыновний (дочерний) долг и долг брата, сестры, внуков и т.д. Супружеский, семейный долг – непреходящая нравственная ценность людей. И любовь немыслима без долга, ответственности друг за друга.

Так, дети – главная нравственная ценность семьи, и родительский долг состоит в ответственности за то, чтобы в семье вырос достойный человек, здоровый физически и духовно. И участие детей в жизни семьи должно происходить на правах равноправных членов семейного коллектива. Можно с уверенностью сказать, что дом, в котором нет дружбы, добрых отношений между старшими и младшими, нельзя назвать счастливым. Поэтому дружбу родителей и детей мы вправе причислить к нравственным ценностям семьи.

Искренние, уважительные отношения устанавливаются, как правило, лишь в семьях, где отношения строятся по типу сотрудничества. Начиная такие отношения семьи отличает взаимная тактичность, вежливость, выдержка, умение уступать, вовремя выйти из конфликта и с достоинством переносить невзгоды. С первых дней существования, молодая семья, опираясь на всё то лучшее, унаследованное от родителей, должна стремиться создать свой стиль отношений, свои традиции, в которых нашли бы отражение помыслы молодых людей создать прочную семью, вырастить детей, сохранить любовь. Взаимное уважение и понимание станут традицией, а галантность и высокая эстетика войдут в привычку и останутся в семье на всю жизнь.

Семья – это те, кого мы любим, с кого берём пример, о ком заботимся, кому желаем добра. С семьи начинается жизнь любого человека, именно в семье происходит формирование его как личности. Поэтому взаимоотношения в семье играют огромную, первоочередную роль в психическом развитии и

благополучии каждого её члена. Древняя казахская мудрость гласит: «Государство - это большая семья, а семья - это маленькое государство, и держится оно на любви». Именно здесь человек черпает творческие и духовные силы, в полной мере ощущает счастье материнства и отцовства. Нормальная семейная атмосфера – это осознание родителями своего долга и чувства ответственности за воспитание детей, основанного на взаимном уважении отца и матери, постоянном внимании к учебной, трудовой и общественной жизни; помощь и поддержка в больших и малых делах. «Через крепкие семейные узы из поколения в поколение передаются все самые лучшие духовно-нравственные ценности нашего народа – толерантность, трудолюбие, любовь к родной земле, уважение к старшим, гостеприимство и устремленность в будущее» - так передавал глава государства Н.А. Назарбаев.

Для достижения этих благородных целей и во имя себя, учитесь строить взаимоотношения в семье. Будь вы главой семейства, главной хозяйкой в доме или ребенком (даже если вам уже за 20), вам не помешает узнать о простых правилах общения внутри семьи. Не закрывайте глаза на грубость, ставьте друг друга на место. А если это невозможно (имеются виду социально-опасные случаи, например, в случае с мужем-алкоголиком), сведите общение с данным членом семьи к минимуму.

Учитесь договариваться. Проговаривая проблему, мы даём понять партнеру, ребенку, родителю, что готовы обсудить пути решения, прийти к компромиссу. Так проявляется уважение друг к другу, без которого невозможно нормальное взаимоотношение в семье. Поощряйте взаимопомощь, отзывчивость, стремление проводить совместный досуг всевозможными способами (вам лучше знать, кто что любит, что вы можете сделать для каждого – этими сведениями стоит пользоваться). Особенно важно соблюдать это правило, чтобы построить взаимоотношения детей в семье. Если у вас их несколько, делайте акцент на том, что они брат и сестра (братья или сестры), что роднее и ближе у них никого и никогда не будет. Повторяйте это постоянно, дети очень восприимчивы к словам родителей. С годами вы увидите подтверждение этому, ваши усилия и внимание даром не пройдут. Как вы проводите досуг, к стати, очень важно. По отдельности?

Хорошо, но у вас должно быть и что-то общее, как у супругов, так и у родителей с детьми. Поход в парк, пиццерию, магазины, прогулки – все эти важные мелочи будут сплачивать вас, как никогда. Также важно наличие семейных традиций. Если таковых нет, пора их придумать. Традиции нас объединяют, укрепляют союз между мужем и женой и связь с детьми (особенно важна и актуальна такая мера в отношении подростков). Поход к бабушке с дедушкой, собственный праздник, совместное приготовление любимого блюда, украшение новогодней ёлки – это может быть всё что угодно. Лишь бы традиции соблюдались всеми. Не соблюдаются, пора придумать другие. Взаимоотношения в семье базируются, главным образом, на ролях и распределённых между вами обязанностях. Роли в

вашей семье уже установлены. Папа – добытчик или душевный лидер. Мама – домохозяйка или бизнес-леди. А вот в случае с обязанностями всё сложнее.

Над уютом должны работать все. Один раз распишите, договоритесь, кто за что отвечает, и вы лишите семью самой распространённой причины для ссор. Поддерживайте любовь: в отношениях с супругом (супругой) и детьми. Она никуда не исчезает, чтобы по этому поводу не говорили. Если в семье есть уважение, понимание и верность, будет и любовь. А значит, ваши узы не разорвать случайными обстоятельствами и даже бедами. Вы вместе, и вы сила. Ради этого стоит быть внимательным друг к другу! Никогда не забывайте уделять время на общение с ребенком и партнером, особенно с родителями (они также нуждаются в нас, как и мы в них, сколько бы времени не прошло с нашего рождения). Давайте поговорим о типах семейных отношений, в каждой семье, с ее принципами и взглядами, складывается своя модель взаимоотношений. В ее основу входит воспитание, жизненный опыт, профессиональные особенности. Существующие типы семейных отношений разделяются на диктат, сотрудничество, опеку, невмешательство.

Диктат. Авторитет родителей подавляет, игнорирует интересы детей. Отмечается систематическое унижение взрослыми собственного достоинства младших родственников. Исходя из своего опыта, родители принудительно, в жесткой манере диктуют свои условия жизни, поведения, морали. Любые проявления инициативы, собственного мнения гасятся на корню. Часто эмоциональное насилие над детьми переходит в физическое. Сотрудничество. Семья, сплоченная общими интересами, взаимовыручкой. Принимаются совместные решения в тех или иных ситуациях. Обговариваются причины возникших конфликтов и пути выхода из них. Родители, дети способны преодолеть собственный эгоизм ради общих целей.

Способность идти на компромиссы, преодоление индивидуализма – основы семейных отношений в этой модели. Опека. Чрезмерная забота родителей делает детей в такой семье инфантильными, безразличными. Взрослые, вкладывая в свое потомство материальные и моральные ценности, ограждают их от повседневных проблем. Дети, вырастая, не умеют строить отношения со сверстниками, коллегами. Не могут самостоятельно действовать, без согласия, поощрения, помощи родителей. Невмешательство. Независимое друг от друга сосуществование взрослых и детей. Политика невмешательства во все сферы жизни. Обычно психология семейных отношений в этой модели – пассивное безразличие к мыслям, поступкам, целеустремлениям своих детей. Это происходит от неумения и нежелания взрослых становиться мудрыми родителями.

Этапы развития семьи

Практически все семьи сталкиваются со сложностями и бытовыми проблемами. Наступает определенный кризис. И брак, и семейные отношения изменяются, выходят на новый уровень. Поэтому нужно уметь

находить компромиссы, уступать друг другу. Подстраиваться, искать удобную форму существования вместе. Рождение первенца. Выработать комфортные методы взаимодействия друг с другом и с ребенком. Осознание своей родительской позиции. 3–5 год семейной жизни. Ребенок подрастает, женщина выходит на работу. Распределение обязанностей в семье. Новые формы взаимодействия, где два работающих супруга, а ответственность и уход за ребенком еще остаются. 8–15 лет семейной жизни. Привычный, знакомый уклад вносит скуку. Накопившиеся проблемы, взаимные обиды. Мелкие придирки и раздражение мешают добрым отношениям.

20 лет семейной жизни. Риск измен. Появление новой семьи и детей (обычно у мужа). Переоценка ценностей и подведение первых жизненных итогов. Желание все изменить, начать сначала.

Выросшие дети, выход на пенсию. Не о ком заботиться, опустевший дом, одиночество. Поиск новых интересов. Перестроение отношений с супругом и взрослыми детьми. Большинство конфликтных ситуаций возникает, если молодая семья начинает совместное существование с родителями. В этом случае особенности семейных отношений заключаются в создании гармоничных связей с новыми родителями. Это непростое испытание, которое учит терпимости к чужим взглядам и взаимоотношениям. Порой родители, поддерживая свое чадо, не стремятся защитить новоприобретенного родственника или родственницу.

Как избежать конфликтов в этой ситуации?

Относиться к семье супруга (или супруги) с уважением. Участвовать в общих праздниках, поддерживать традиции. Говорить правду, не лгать. Если появляются неуместные вопросы, рассказывать в общих чертах, не вдаваясь в подробности. Не делать поспешных выводов. В каждой неприятной ситуации сначала узнать, что двигало людьми в принятии тех или иных решений. Стараться быть вежливыми, внимательными, помнить о взаимопомощи. Родителям же следует уважать выбор своего ребенка. Стараться поддерживать брачно-семейные отношения, не провоцировать между супругами ссоры. Мудро и тактично подсказывать выход из конфликтных ситуаций, неизбежных в браке. Воздерживаться от резких высказываний, категоричных суждений.

Развод

Проблемы в отношениях, ссоры с детьми, боязнь ответственности приносят разочарование. Довольно часто современные семейные отношения заканчиваются разводом. Большинство мужчин и женщин предпочитают жить в гражданском браке, не заводя детей. Бывают ситуации, когда невозможно простить вторую половинку. Разочарование в близком человеке может отразиться на всей последующей жизни. Измены, физическое или эмоциональное насилие в семье приводят к разводу. Основной пострадавшей

стороной являются дети. Они любят родителей, порой вопреки всему. Чувство ненужности, ощущение, что его отвергли, может преследовать ребенка достаточно долго. Следует быть очень внимательным. Терпеливо объяснять, что взаимоотношения взрослых меняются, а любовь к ребенку остается. После развода постараться сохранить вежливые отношения. Не опускаться до публичных оскорблений. Если есть общие дети, договориться о новых обязанностях. Бывшие супруги ошибочно полагают, что после развода жизнь резко изменится в лучшую сторону. К сожалению, причины, спровоцировавшие развод, могут повлиять и на дальнейшую жизнь. Следует выяснить, какие личные привычки или взгляды повлияли на расторжение брака. Постараться избегать в будущем подобных ошибок. Самое главное в жизни – это семья, дом, самые близкие люди, дети, чувство любви к ним.

Именно с семьи начинается жизнь человека, здесь происходит формирование его как гражданина. Семья – источник любви, уважения, солидарности и привязанности, то, на чем строится любое цивилизованное общество, без чего не может существовать человек.

Секреты счастливой семьи

Счастливый брак – очень трудоемкая работа, требующая затрат силы и ресурсов с обеих сторон. В причинах ссор, конфликтов виноваты и муж, и жена. Не стоит строить иллюзий, идеализировать брак, пора снимать розовые очки. Семья – это всегда проблемы, кризисные моменты, обиды. Необходимо учиться прощать друг друга, с пониманием и терпением относиться к привычкам, убеждениям. Счастливая семья решает возникшие проблемы вместе, ища компромиссы и другие пути решения проблемы. Секрет счастья не в избегании конфликтов, а в их осознании и мирном решении. Не умалчивать обиды, а больше разговаривать и пытаться понять другую точку зрения. Ссориться, ругаться, но всегда возвращаться к миру и гармонии в семье. Только помощь друг другу, терпение, толерантность помогут преодолеть непонимание. В счастливой семье на первом месте стоят забота и уважение. Это ежедневный труд на общее благо. Теплая похвала супруга, доброта, сострадание помогают людям преодолеть сложные жизненные ситуации. Не стоит чрезмерно опекать детей. Они тоже должны учиться на собственных ошибках. Проявлять инициативу и самостоятельность. Тем не менее помощь и взаимовыручка станут гарантом счастливых семейных отношений. Чаше гулять всем вместе, отдыхать. Выезжать на природу или пикник. Общее преодоление трудностей, совместное веселье и радость скрепят семью на долгие годы.

И мы выражаем слова искренней признательности супругам с многолетним стажем совместной жизни, родителям, достойно воспитывающим не только собственных, но и приемных детей, дарящим им свою ласку и тепло. Пусть ваш труд будет благодарным, а его плоды станут для вас гордостью на многие годы.

Если у вас есть семья – неважно полная или неполная, обеспеченная или не очень, в отдельной квартире или

нет — это все на втором плане. Главное — что она у вас есть. Цените и берегите её. Эта ваша крепость от бурь и невзгод современной жизни, которая может, с одной стороны, защитить от отрицательных воздействий

среды, а с другой — приспособить к жизни в обществе. Берегите свои семейные ценности, храните их, чтобы они смогли передаваться из поколения в поколение. Мир вам и вашему дому.

Список использованной литературы:

1. Послание Главы государства Н.А. Назарбаева народу 2015 г.
2. Бауман З. Индивидуализированное общество. – М.: Логос, 2002.
3. Гаврилюк В.В., Трикоз Н.А. Динамика ценностных ориентаций в период социальной трансформации // Социологические исследования. – 2002. – № 1.
4. Дармодехин С.В. Проблемы развития системы воспитания детей в Российской Федерации // Педагогика. – 2001. – № 1.
5. Краткий психологический словарь // сост. Л.А. Карпенко. – М.: Политиздат, 1985.
6. Лапин Н.И. Ценности в кризисном социуме // Ценности социальных групп и кризис общества. Отв. ред. Н.И. Лапин. – М.: ИФАН, 1991.
7. Мудрик А.В., Тулицын А.Ю. Воспитание как социальная проблема // Семья в России. – 1999. – № 1-2.

ИЗ ЖИЗНИ ВУЗОВ

МЫ ГОТОВЫ К ИЗМЕНЕНИЯМ

Жаутиков Б.А. –
ректор
Карагандинского
государственного
индустриального
университета

Путешествие во времени

Более чем полувековая история этого высшего учебного заведения тесно переплелась с историей города Темиртау, металлургического комбината и, конечно же, страны. В самый трудный период Великой Отечественной войны, в 1943 году, по решению Государственного комитета обороны СССР в излучине реки Нура на берегу Самаркандского водохранилища началось строительство первенца казахстанской металлургии – Казахского передельного металлургического завода. После Великой Победы КазССР стала опорной базой экономического восстановления регионов, пострадавших от войны. Руководством страны было принято решение о строительстве в Темиртау металлургического завода с полным циклом производства. Осенью 1950 года геодезисты забили первый колышек на территории будущего промышленного гиганта – Казахстанской Магнитки. В декабре 1957-го состоялась торжественная закладка первой доменной печи.

Через год на XIII съезде ВЛКСМ Казахская Магнитка была объявлена Всесоюзной ударной комсомольской стройкой. На призыв отозвались тысячи юношей и девушек со всех уголков могучей державы. Был среди них и будущий Глава государства Нурсултан Назарбаев. Но об этом – немного позже.

Когда первые трудности строительства остались позади и металлургический завод стал набирать темпы роста, возникла острая необходимость в инженерно-технических кадрах. Приказом Министра высшего и среднего специального образования СССР от 4 марта 1958 года в городе Темиртау на базе химико-механического техникума был открыт вечерний филиал Карагандинского политехнического института для подготовки специалистов без отрыва от производства.

Наступивший год очень значим для Карагандинского государственного индустриального университета. Вуз, который в свое время окончил Первый Президент РК Нурсултан Абишевич Назарбаев, скоро отметит свой 55-летний юбилей.

В 1961 году Темиртауский вечерний филиал был реорганизован в вечерний общетехнический факультет Карагандинского политехнического института.

В условиях бурного роста промышленных и строительных предприятий и организаций города общетехнический факультет не мог в полной мере удовлетворить имеющиеся потребности в инженерно-технических кадрах. Назрела острая необходимость создания в молодом индустриальном городе самостоятельного высшего учебного заведения. И вот в 1963 году на базе вечернего факультета Карагандинского политехнического института в Темиртау был открыт завод-ВТУЗ при Карагандинском металлургическом заводе (с 1970 года – при Карагандинском металлургическом комбинате). Первые занятия проходили в аудиториях Темиртауского химико-механического техникума. В 1965 году началось строительство главного корпуса.

60-е годы можно считать периодом становления завода-ВТУЗа как уникального высшего учебного заведения, наряду с другими вузами региона внесшего большой вклад в экономическое и политическое развитие Казахстана. Первым ректором вуза стал один из основоположников советской черной металлургии профессор Леонид Шумаков. Ему пришлось одновременно решать организационно-технические вопросы по созданию высшего учебного заведения и вести качественную подготовку инженерных кадров для Казахстанской Магнитки и других предприятий и организаций города. Благодаря организаторскому и человеческому таланту Леонида Шумакова и при поддержке академика Академии наук КазССР, Героя Социалистического труда Абылкаса Сагинова эта задача была успешно решена.

В период широкомасштабных политических и социально-экономических реформ периода становления независимого Казахстана назрел вопрос о дальнейшем развитии завода-ВТУЗа. В 1993 году на его базе постановлением Кабинета Министров Республики Казахстан был создан Карагандинский металлургический институт (КарМетИ). Функционирование вуза в этот период связано с модернизацией учебно-лабораторной и научно-исследовательской базы, организацией учебного процесса в соответствии с современными требованиями, укреплением кадрового состава, развитием международного сотрудничества.

КарМетИ сохранил статус единственного в

среднеазиатском регионе высшего учебного заведения, выпускающего специалистов по всему спектру специальностей металлургической отрасли. В структуру вуза входили три дневных и один вечерний факультеты, казахское отделение, на которых велась подготовка по металлургическому, машиностроительному, строительному, химическому и экономическому направлениям.

С 2001 года на базе института регулярно стали проводиться международные конференции «Научно-технический прогресс в металлургии» с приглашением крупных ученых и ведущих специалистов из стран ближнего и дальнего зарубежья. В 2004 году КарМетИ в числе первых в Казахстане начал переходить на кредитную технологию обучения студентов и подготовку квалифицированных технических кадров в соответствии с трехуровневой системой: бакалавр – магистр – доктор Phd.

Очередным этапом развития вуза стало создание на базе КарМетИ в 2006 году Карагандинского государственного индустриального университета, что позволило расширить номенклатуру специальностей, по которым идет подготовка высококвалифицированных технических кадров.

В 2010 году здесь прошла Международная научно-практическая конференция, посвященная 50-летию Казахской Магнитки. Конференции стали диалоговой площадкой для обсуждения проблем индустриально-инновационного развития в современном мире и способствовали установлению творческих связей с научными центрами Германии, России, Польши, Чехии, Украины и многими другими.

Сопричастность к судьбе страны

Одним из тех, кто в 1967 году окончил этот вуз, стал Первый Президент Республики Казахстан Нурсултан Абишевич Назарбаев.

Вместе с Н. А. Назарбаевым завод-втуз при Карметкомбинате окончили его соратники – доктор технических наук, профессор Кабидолла Зулкашевич Сарекенов; Владимир Федорович Колбаса и Токтархан Ибраевич Искаков, ставшие в дальнейшем Почетными металлургами СССР и ветеранами Карметкомбината; бывший председатель профкома Карметкомбината, первый секретарь Темиртауского горкома партии Виктор Матвеевич Стринжа; доктор экономических наук, профессор Жибек Хусаиновна Давильбекова.

Начинали учебу в заводе-втузе при Карметкомбинате вместе с Н. А. Назарбаевым, а затем перевелись в Карагандинский политехнический институт и окончили его государственный деятель Казахстана, первый министр иностранных дел республики после обретения независимости, дипломат, Чрезвычайный и полномочный посол Республики Казахстан в ряде стран Тулеутай Скакович Сулейменов; ветераны комбината, известные далеко за пределами города Темиртау, – Куаныш Омашевич Омашев, Виктор Алексеевич Никонов и Ермек Ибраилович Тулеубаев.

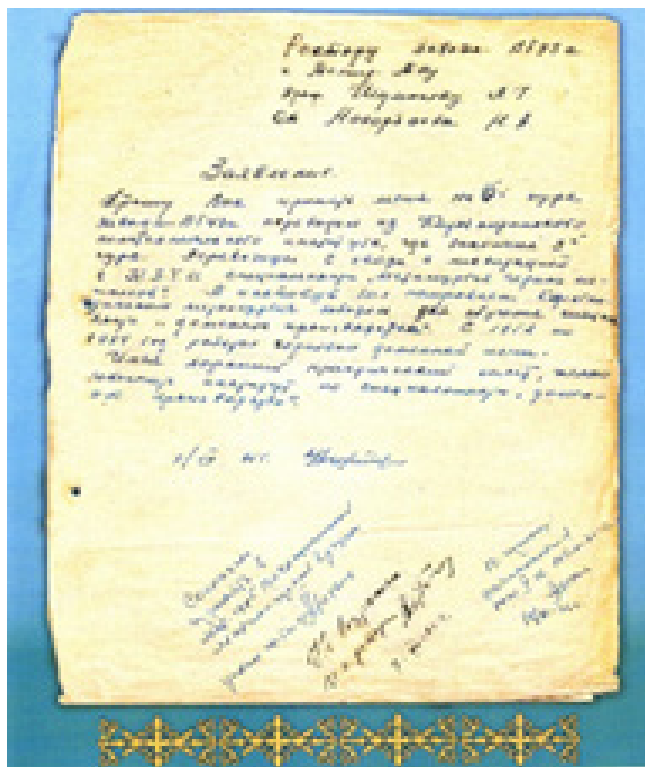

Рис.1 Заявление Назарбаева Н.А. на имя ректора ВТУЗа от 7.07.1965 г.

В числе первых выпускников вечернего отделения завода-втуза – председатель фонда «Бобек» Сара Алпысовна Назарбаева, ставшая впоследствии известной не только как супруга Первого Президента, но и как активный общественный деятель. Окончил наш вуз президент Российского союза товаропроизводителей Олег Николаевич Сосковец. Среди выпускников – заместитель председателя правления «Тау-Кен Самрук» Саяхат Алпысович Кунакаев, который в разные годы работал в Министерстве экономики и торговли РК, Агентстве по инвестициям, Министерстве энергетики и минеральных ресурсов.

Молодежь 1960-х – это люди разных характеров и судеб. Их детство совпало с лихолетьем Великой Отечественной войны. А юность и профессиональное становление пришлось на период укрепления мощи страны, рождения новой истории. Большая часть молодежи 60-х остро ощущала сопричастность своей судьбы к судьбе страны, поэтому с энтузиазмом отзывалась на комсомольский призыв, приехав на строительство молодого города Темиртау и Казахской Магнитки.

Нурсултан Абишевич Назарбаев приехал в Темиртау на Всесоюзную стройку в 1958 году, прочитав в газете «Ленинская смена» объявление о комсомольском призыве. В ноябре того же года по решению правительства Казахской ССР в составе группы юношей коренной национальности он был направлен на учебу в далекий украинский город Днепродзержинск. Именно в этом городе находилось одно из лучших в СССР технических училищ – училище №8 при Днепровском металлургическом заводе, в котором готовили горновых доменных цехов, машинистов кранов, сварщиков нагревательных печей мартеновского цеха.

Сдав выпускные экзамены на «отлично» и получив квалификацию горнового 8-го разряда, Нурсултан Назарбаев в 1960 году вернулся в Темиртау для работы на Карагандинском металлургическом заводе. С этого момента он 9 лет провел у доменного «вулкана», пройдя путь от четвертого горнового до старшего газувщика доменной печи. Жажда знаний, стремление более глубоко овладеть профессией металлурга привели Нурсултана Абишевича к необходимости обучения в вузе. В сентябре 1962 года он стал студентом металлургического факультета Темиртауского вечернего филиала Карагандинского политехнического института, выбрав специальность «Литейное производство черных и цветных металлов». После полутора лет обучения в филиале, в феврале 1964 года он перешел на очную форму обучения в Карагандинский политехнический институт. В августе 1965 года металлургический факультет в институте был закрыт и передан в открывшийся в городе Темиртау завод-ВТУЗ. Нурсултан перевелся в завод-втуз в 1965 году и продолжил обучение на вечернем отделении, сочетая учебу с работой и активной общественной деятельностью. Темой дипломной работы Н. А. Назарбаева стала «Разработка проекта доменного цеха для обеспечения 3,8 млн.т. листового проката, 300 тыс. тонн литейного чугуна в условиях Карметзавода, при работе печей на 100% офлюсованного агломерата с вводом в печи мазута». В 1967 году, защитив дипломный проект на «отлично» и получив специальность инженера-металлурга, Нурсултан Абишевич завершил обучение в нашем заводе-ВТУЗе.

Рис.2 Дипломный проект Н.А. Назарбаева

Вспоминая былое

По воспоминаниям сокурсников, будущего главу государства уже в студенческие годы отличали такие черты, как уравновешенность, добросовестность, готовность помогать товарищам, талант убеждать и аргументировать. Его аналитический ум, умение обобщать и соединять частные факты в единое общее уже в то время обращали на себя внимание и выделяли его из числа студентов.

Сокурсник Первого Президента, ветеран Казахстанской Магнитки, мастер производственного обучения КГИУ, В. А. Никонов рассказывает:

Нурсултан Назарбаев заметно выделялся среди нас добрым расположением равно ко всем, внешним спокойствием, внутренней уверенностью. И особенно тем, что не боялся большой аудитории и открыто выражал свое мнение. Среди сверстников, которые имели разную образовательную базу, его отличали начитанность, политическая «подкованность», великолепная память, отличное знание родного и русского языков. Кроме технических дисциплин, в вузе нам преподавали научный коммунизм, диалектический и исторический материализм, другие гуманитарные предметы, в темах которых Нурсултан уже тогда ориентировался лучше многих из нас. И его любили преподаватели.

Делится своими воспоминаниями о годах учебы в заводе-ВТУЗе и В. М. Стринжа:

Мы с Нурсултаном Назарбаевым учились на одном курсе, только на разных отделениях: он на инженера-доменщика, а я на прокатчика. Часто встречались за чаепитием, много разговаривали, и мысли наши звучали в унисон. Нурсултан признавался, что он – истинный сын казахской земли, но во время учебы на Украине нередко ощущал себя украинским хлопцем, а в общении с русскими – русским парнем. Одним словом, интернационалист до мозга костей... У Нурсултана был сильный голос, хороший музыкальный слух, и мы немало попили.

В своей книге «Стальной профиль Казахстана» в главе «Становление гиганта» Нурсултан Абишевич Назарбаев делится своими воспоминаниями: «В красном уголке молодежного общежития, со всех сторон окруженного размешанной самосвалами липкой солончаковой грязью (асфальт еще был в будущем), собралась добрая сотня парней и девчат. Тех, кто по зову сердца приехал сюда, в Темиртау, из далекой белорусской деревеньки и отдаленного казахского аула, из городов и сел Украины, Урала, Поволжья, Грузии... Они уже немало поработали на новом месте, обрели уверенность в себе, ощутили твердый локоть коллектива, товарищей. Тем более всем им очень хочется узнать о будущем своей стройки, ощутить ее гигантский размах, ее неопределимое значение для развития народного хозяйства всей страны. На все эти вопросы молодых отвечает секретарь партийного комитета треста «Казметаллургстрой» Александр Гаврилович Коркин. Всем передается его гордость масштабами предстоящих работ: встанут корпуса действительно металлургического гиганта на востоке страны. Миллионы тонн чугуна, стали и проката, потом белая жечь и гнутые профили, многие наименования химической продукции, в том числе минеральные удобрения для сельского хозяйства... А рядом – крупный современный город на берегу водохранилища, наполненного Иртышом по 500-километровому каналу. Словом – размах, которого не знал Казахстан».

Строительство Магнитки в Темиртау стало для молодежи хорошей школой, где как сталь закалялись характеры, закладывался фундамент жизненной стойкости, целеустремленности и интернационализма. Период жизни Нурсултана Назарбаева в Темиртау обогатил и расширил его опыт управления людьми, способствовал его самореализации, открыл новые грани и возможности его личности. Неординарные природные данные и фундаментальное высшее образование

явились основанием становления Нурсултана Абишевича как будущего Первого Президента и Лидера Нации суверенного Казахстана. Он не раз говорил: «История Магнитки, история Темиртау, судьба его людей неотделимы от моей судьбы. Если бы в моей жизни не было Магнитки и Темиртау, я бы никогда не стал Президентом».

Рис.3 Встреча соратников Президента РК

До сих пор крепка связь соратников Лидера нации с КГИУ – они частые и желанные гости на значимых мероприятиях, проводимых в университете. Их по праву можно назвать наставниками молодежи, которые щедро делятся богатым опытом и своими знаниями. В марте 2017 года ректор вуза представил соратникам Президента РК, ветеранам КГИУ и представителям общественности коллегиально разработанную Стратегию развития университета на 2017-2021 годы. В новом программном документе нашли отражение решения задач, озвученных Главой государства.

Рис.4 Сокурсники Президента РК рассматривают архивные фотографии

Н. А. Назарбаев никогда не упускает случая встретиться со своими соратниками, коллегами и друзьями по работе и учебе в Темиртау. По мнению профессорско-преподавательского состава КГИУ, Нурсултан Абишевич дважды сыграл ключевую роль в судьбе своего родного вуза. В далеком 1962 году, будучи делегатом X съезда ЛКСМ, он выступил с критикой в адрес властей, по вине которых задерживалось открытие технического вуза в Темиртау. На съезде он говорил: «По постановлению Правительства в нашем городе решено построить

завод-ВТУЗ, но в течение двух лет мы видим только кипу бумаг, а этот вопрос так и не решен. Ни Министерство высшего образования, ни Госплан, ни Центральный комитет комсомола республики до сих пор не принимают необходимых мер к ускорению этого строительства. Нам нужно такое учебное заведение. Комсомольцы и молодежь Темиртау давно хотят иметь в своем городе завод-ВТУЗ и с большой надеждой взирают на те организации, от которых зависит решение этого вопроса...». А к 10-летию Независимости РК по поручению Главы государства было завершено строительство нового учебно-лабораторного корпуса института.

Президент не забывает свою альма-матер. Первый визит Нурсултана Абишевича в КарМетИ состоялся в июле 2000 года и был приурочен к 40-летию пуска доменной печи на Карагандинском металлургическом комбинате. Во время второго посещения вуза – в декабре 2001 года – Глава государства принимал участие в торжественной церемонии открытия учебно-лабораторного корпуса, оснащенного современным оборудованием на сумму 1,5 млн. долларов США, которое позволило организовать учебный процесс на уровне мировых стандартов. Третий визит Президента РК – в январе 2003 года – был связан с совещанием, которое Лидер нации проводил на базе вуза с инвесторами АО «АрселорМиттал Темиртау», ТНК «Казхром» и ТОО «Корпорация Казахмыс».

Рис.5 Соратники Н.А.Назарбаева на конференции, посвященной 50-летию выпуску первого Президента РК

В 2017 году 50-летию выпуску первого Президента РК была посвящена IX Международная научно-практическая конференция «Третья модернизация Казахстана – новые концепции и современные решения», в которой приняли участие соратники Главы государства, ветераны комбината, представители общественности и Ассамблеи народа Казахстана, студенческая молодежь. От имени Главы государства собравшихся поздравил с юбилеем министр образования и науки РК Ерлан Сагадиев и вручил приветственный адрес Президента страны коллективу университета.

Главные цели

За годы независимости в КГИУ получили инженерное

образование более 14 000 человек. Часть выпускников, защитив кандидатские и докторские диссертации, составили цвет отечественной науки. Многие работают в исполнительных органах власти города и области, в силовых структурах, занимают государственные посты.

С начала 1990-х годов деятельность вуза была подчинена требованиям времени. Подготовка специалистов велась в условиях масштабных реформ в системе образования Республики Казахстан и была направлена на подготовку специалистов с широким спектром ключевых компетенций, удовлетворяющих технологическим потребностям глобальной экономики XXI века.

Реализуя национальную стратегию образования, в вузе с 1997 года введены сокращенные формы подготовки специалистов на базе технического и профессионального образования для получения второго высшего образования; в 2008 году завершился переход на трехуровневую систему профессионального образования «бакалавриат – магистратура – докторантура PhD»; в 2001-2010 гг. расширился перечень специальностей вузовского и послевузовского образования; с 2015 года ведется подготовка специалистов по программе бакалавриата в рамках государственной программы «Серпін».

Рис.6 Представление Стратегии КГИУ соратникам Президента

КГИУ сегодня – это 18 специальностей бакалавриата, 8 специальностей магистратуры и 2 специальности докторантуры. В структуре университета три факультета: «Металлургия и машиностроение», «Энергетика, транспорт и системы управления», «Экономика и строительство». Около 50% профессорско-преподавательского состава имеют ученые степени доктора наук, кандидата наук, доктора PhD. Ежегодно опытные педагоги университета принимают участие в республиканском конкурсе «Лучший преподаватель вуза» и удостоиваются грантов.

Профессорско-преподавательский состав хорошо понимает, что сегодня востребован не просто специалист, а эффективный специалист, хорошо знающий экономику, мировую конъюнктуру, не пасующий перед опасностями и трудностями рынка. Поэтому в вузе созданы максимально благоприятные условия для всестороннего развития студенческой молодежи.

В КГИУ действует система менеджмента качества обучения, созданы индустриально-инновационный научный центр, издательский отдел. Институт

располагал собственной типографией, учебными и исследовательскими лабораториями, компьютерными классами, имеющими доступ к глобальной сети Интернет, библиотекой, читальными залами, спортивно-оздоровительным комплексом, благоустроенными общежитиями.

Вуз располагает 59-ю специализированными лабораториями. При университете функционирует Центр металлургии с 12 лабораториями, а также лабораторией инженерного профиля (ЛИП) «Электронная микроскопия и нанотехнологии». КГИУ – единственный вуз в Казахстане, имеющий опытно-промышленную площадку с действующими металлургическими печами.

Рис.7 Центр Металлургии

На базе университета ежегодно проводится Республиканская предметная студенческая олимпиада по специальностям «Металлургия» и «Технология обработки материалов давлением», в которой на протяжении нескольких лет студенты КГИУ занимают первые места в командном и личном зачете.

Решающим фактором развития и роста конкурентоспособности казахстанской экономики является интеграция образования, науки и производства. В рамках проекта дуального образования на ведущих предприятиях города созданы филиалы выпускающих кафедр КГИУ. По инициативе руководства университета подписаны меморандумы о сотрудничестве с такими крупными промышленными компаниями, как АО «АрселорМиттал Темиртау», АО «Корпорация Казахмыс», АО «Соколовско-Сарбайское горно-обогатительное производственное объединение», АО НТК «Казхром», ТОО «Актюбинский рельсобалочный завод», АО «Central Asia Cement» и др.

После подписания КГИУ в 2009 году Великой Хартии Университетов и присоединения Республики Казахстан к Болонскому процессу в 2010 году, устанавливаются и расширяются творческие и деловые отношения со многими передовыми вузами и научно-образовательными центрами стран ближнего и дальнего зарубежья, активно реализуется программа академической мобильности. Согласно заключенным договорам студенты КГИУ могут проходить обучение в Университете химической технологии и металлургии г. София (Болгария), Техническом университете г.

Острава (Чехия), Экономическом университете г. Катовицы и Люблинском техническом университете (Польша). Для чтения лекций студентам и магистрантам университета приглашаются ведущие ученые из России, Китая, Германии, Польши, Болгарии. Разрабатываются совместные образовательные программы для послевузовской магистерской подготовки. С 2014 года по программе академической мобильности КГИУ принимает студентов из Индии, для которых лекционные и практические занятия ведут ведущие ученые и специалисты металлургических кафедр университета.

Рис.8 Студенты КГИУ - участники программы Академическая мобильность

В рамках развития взаимовыгодного открытого международного сотрудничества в научно-исследовательской деятельности по различным направлениям в КГИУ регулярно проходят встречи с представителями ведущих вузов разных стран. С университетом сотрудничают академики Российской Академии наук. Подписаны меморандумы с МОО «Академия горных наук», ФГБУН «Институт проблем комплексного освоения недр им. академика Мельникова» РАН, ОАО «Компания «РосУголь», ООО «Институт конъюнктуры рынка угля» и ТОО «Карагандинский машиностроительный консорциум». Кроме того, среди тех, кто поделился опытом, - представители Евразийского национального университета им. Гумилева, научно-производственного центра НПЦ ЕНУ-Lab, польского предприятия энергоэлектроники «Twerd».

- Главная цель, поставленная Главой государства перед нашей страной, - вывести казахстанское образование на качественно новый уровень, позволяющий Казахстану войти в число наиболее передовых стран мира, - говорит ректор КГИУ, доктор технических наук, профессор Бахыт Жаутиков. - Профессорско-преподавательский состав считает своим долгом внести вклад в достижение этой цели. Наш вуз - альма-матер Первого Президента Республики Казахстан Нурсултана Абишевича Назарбаева, и это налагает большую ответственность в деле подготовки конкурентоспособных специалистов технического профиля. В новом послании Лидера Нации «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» четко обозначены задачи, достигнув которые мы все сможем успешно адаптироваться в новом мире с его быстро меняющимися условиями. Президент особо отмечает, что флагманом внедрения новых технологий должна стать казахстанская индустрия.

Рис.9 Министр образования и науки, и аким Карагандинской области на конференции, посвященной 50-летию выпуску первого Президента РК

КГИУ имеет расширенную базовую площадку для создания цифрового учебного производства и реализации элементов Индустрии 4.0 в учебном процессе. Здесь есть аудитории с интерактивным оборудованием, видеосвязью, современным компьютерным парком (20 компьютерных классов), объединенным в сеть и выходом в Internet, программно-аппаратные комплексы компаний Festo, Siemens и Sew Eurodrive, 3D-принтеры. На базе КГИУ идет создание лаборатории 3D-принтинга, где будут проходить занятия для студентов, и организован кружок для школьников.

На базе КГИУ впервые в Карагандинской области Сетевой Академией Cisco Казахской академии инфокоммуникаций безвозмездно проведено обучение 62 учителей информатики средних школ и колледжей области курсу «IT Essentials - Основы информационных технологий» и открыта Академия Cisco. В настоящее время в рамках курсов «Информационно-коммуникационные технологии» и «Вычислительные системы и сети» студенты КГИУ осваивают курс «IT Essentials - Основы информационных технологий» с регистрацией на сайте Cisco для сдачи тестов и получения сертификата международного образца. В ноябре 2017 года на базе КГИУ состоялось открытие Карагандинского регионального центра Cisco.

Рис.10 Открытие офиса Рухани жаңғыру

Самый обширный вопрос, о котором говорит в своем послании Президент, - это «Человеческий капитал – основа модернизации» с такими направлениями, как образование, здравоохранение, занятость, социальная политика. Готовя кадры для будущей новой цифровой экономики, КГИУ разрабатывает новые образовательные программы «Транспортная логистика», «3D-инжиниринг», «Новые строительные технологии», «Альтернативная энергетика», - добавляет Бахыт Ахатович. Постоянно ведется работа по развитию новых лабораторий, приобретению современного лабораторно-исследовательского оборудования. Мы успешно работаем по программе «Рухани жаңғыру» - первыми в области открыли в вузе проектный офис, в котором запланирован большой объем работы.

Уже сегодня всем надо быть готовыми к скорым изменениям, напрямую связанным с новыми профессиями, цифровым электронным промышленным оборудованием, экологичными производственными процессами и другими явлениями новой экономики. В этом плане КГИУ, как ведущий технический университет, обеспечивающий опережающую подготовку нового поколения специалистов инженерно-технического профиля горно-металлургической отрасли Республики Казахстан, сохраняет и укрепляет свою роль.

КАРАГАНДИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ТЕХНИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ: КАДРЫ И ТЕХНОЛОГИИ «ИНДУСТРИИ 4.0»

108

Ибатов М.К. – д.т.н., профессор, ректор Карагандинского государственного технического университета, депутат Карагандинского областного маслихата

В связи с этим Послание Главы государства легло в основу «Комплексной программы развития Карагандинского государственного технического университета на 2018 год».

КарГТУ, чья история непосредственно связана с этапами развития Независимого Казахстана и ключевого для экономики страны горно-металлургического комплекса, является одним из непосредственных участников процесса технологической модернизации производства, как в части подготовки конкурентоспособных инженерных кадров для новой индустриализации, так и в области внедрения инновационных технологий, в том числе с элементами «Индустрии 4.0».

Университет с 2006 года успешно участвует в реализации международного научно-образовательного проекта «SINERGY» под эгидой концерна «FESTO» – одного из лидеров «Индустрии 4.0». В данном проекте КарГТУ является единственным казахстанским партнером 10 ведущих национальных исследовательских и федеральных университетов России.

В своем Послании «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» Глава государства Н.А. Назарбаев определил главные направления дальнейшего социально-экономического развития страны в условиях глобальной конкуренции. Одним из основных приоритетов технологической модернизации, которая должна обеспечить вхождение Независимого Казахстана в число лидеров нового мира, обозначен социальный фактор. А именно – человек, обладающий способностью «к постоянной адаптации и к усвоению новых знаний». Не случайно самый большой раздел Послания называется «Человеческий капитал – основа модернизации».

На оборудовании «FESTO», «Schneider Electric» и «Mitsubishi Electric» ученые, докторанты и магистранты КарГТУ разработали систему управления автоматизированной линии, позволяющую анализировать эффективность каждого компонента и оптимизировать технологический процесс в рамках концепции «Индустрия 4.0».

На базе университетской R&D-лаборатории «ЕРАМ» ведется целевая подготовка программистов по международным стандартам и осуществляется разработка программных продуктов в сфере IT-технологий.

Особую роль в подготовке кадров, разработке и внедрении в производство технологий будущего играет функционирующий уже 10 лет на базе КарГТУ инновационно-образовательный консорциум «Корпоративный Университет». Его мощный интеллектуальный и научно-технический потенциал объединяет более 70 ключевых предприятий горно-металлургического комплекса, таких как «Арселор Миттал Темиртау», «Казахмыс», «Шубарколь комир», «Богатырь комир», Соколовско-Сарбайское горно-обогатительное производственное объединение, что позволяет обеспечить эффективную интеграцию науки, образования и производства в процессе подготовки специалистов.

В учебном процессе, осуществляемом на 60 производственных филиалах выпускающих кафедр, ежегодно участвуют более 300 ведущих специалистов предприятий. В партнерстве с предприятиями консорциума КарГТУ ведет разработку актуальных НИОКР с общим объемом финансирования до 1,0 млрд. тг в год с последующим внедрением в производство. В частности, в АО «Шубарколь комир» с 2016 года успешно используется система удаленного интернет-мониторинга режимов работы горных экскаваторов. На основе цифровых технологий обеспечивается безопасность бортов многочисленных карьеров ТОО «Корпорация Казахмыс», АО «ССГПО», «Шубарколь комир» и «Богатырь комир».

В рамках инициированной Главой государства Единой программы подготовки кадров для ГПИИР-2, в которой участвуют 11 базовых вузов страны, за

Рис.1 Индустрия 4.0

КарГТУ закреплены наиболее важные в развитии указанной отрасли направления – «Металлургия», «Машиностроение» и «Горное дело».

Подготовка специалистов ведется согласно трехсторонним договорам «Вуз – Работодатель – Магистрант» по 16 новым актуальным практико-ориентированным образовательным программам профильной магистратуры, созданным и реализуемым совместно с партнерами – 23 «топовыми» университетами мира, 10 транснациональными и 45 национальными компаниями.

Международными партнерами в деле подготовки инженеров новой формации и трансферта наукоемких технологий являются исследовательские университеты мирового уровня: Мичиганский, Гонконгский, Венский, Рейнско-Вестфальский, Бирмингем, Лотарингии, Нанси, СПбПУ Петра Великого, Томский политехнический, МИСиС, ИТМО и др.

Рис.2 В центре промышленной автоматизации

В данном проекте активно участвуют ведущие специалисты транснациональных и национальных компаний – давние стратегические партнеры КарГТУ: TOTAL, ArselorMittal, NRC, FESTO, Schneider Electric, Mitsubishi Electric, ERSAL, Leica Geosystems, EPAM Systems, FLUOR, «Казахмыс», «Имсталькон», KEGOC и др.

Принципиальное отличие новых образовательных программ – их направленность на решение прикладных инженерных задач. В процессе обучения проводится научная стажировка магистрантов в зарубежном вузе-партнере, а также продолжительная практика на предприятии, реализующем конкретный проект региональной Карты индустриализации.

Практическая подготовка магистрантов также производится в обучающих центрах, созданных на базе КарГТУ и оснащенных современным оборудованием совместно с ведущими мировыми компаниями, широко представленными на территории Казахстана и имеющими свои филиалы и представительства.

В частности, созданы и действуют:

- Казахстанский институт сварки (совместно с корпорациями «TOTAL» - Франция и «ERSAL» - Италия);
- Республиканский Центр «КарГТУ - FESTO-Синергия» (совместно с концерном «FESTO» - Австрия, Германия);
- Авторизованный обучающий Центр «КарГТУ - SCHNEIDER ELECTRIC» (совместно с корпорацией

«SCHNEIDER ELECTRIC», Франция);

- Казахстанско-Швейцарский центр лазерного геосканирования (совместно с корпорацией «LEICA GEOSYSTEMS», Швейцария);
- Совместный обучающий центр «MITSUBISHI ELECTRIC-КарГТУ-Казпромавтоматика»;
- Учебный центр «FLUOR» (совместно с инженеринговой компанией «FLUOR», США);
- RD-лаборатория «EPAM» (совместно с IT-компанией «EPAM Systems», США).

По новым образовательным программам заключено 993 договора о целевой подготовке и трудоустройстве специалистов с предприятиями отрасли, реализующими проекты Карты индустриализации Карагандинской области. В их числе: ТОО «Корпорация Казахмыс», АО «Арселор Миттал Темиртау», ТОО ГОФ «Улытау», ТОО «Baru Mining», АО «КЕНЖЕР», ТОО «Сарыарка ENERGY» и др.

Первые 438 магистров техники и технологий успешно защитили проекты по конкретным объектам ГПИИР-2, и трудоустроены на предприятиях.

В рамках реализации проекта задействовано в учебном процессе уникальное лабораторное оборудование мировых производителей (США, Великобритании, Нидерландов, Японии, Франции, Германии и Швейцарии) на общую сумму 380 млн. тг. Учебно-научную базу ВУЗа подготовки специалистов для ГПИИР-2 составляют 5 НИИ, 185 лабораторий, инновационных центров, промышленных полигонов и опытно-промышленных участков, включая Испытательную лабораторию инженерного профиля «Комплексное освоение ресурсов минерального сырья» и Международный центр материаловедения.

Рис.3 В центре машиностроения

Засчет спонсорской помощи предприятий консорциума «Корпоративный Университет» за последние 3 года лабораторная база новых образовательных программ была дополнена оборудованием и программными комплексами на сумму более 250 млн. тенге.

По заказу предприятий-партнеров КарГТУ осуществляет подготовку инженеров с дополнительным получением рабочих квалификаций. Такие специалисты наиболее востребованы на современном производстве. Для решения этой задачи в ВУЗе создано 6 центров по самым массовым и востребованным в регионе рабочим профессиям – горным, сварочным, машиностроительным, строительным, энергетическим

и телекоммуникационным. Студенты получают рабочую квалификацию еще на первом курсе, что позволяет им проходить производственную практику на штатных рабочих местах и быстрее адаптироваться к производственным условиям.

Реализуемая на базе консорциума «Корпоративный Университет» практико-ориентированная подготовка специалистов с учетом потребностей производства и личных устремлений студентов позволила, по данным ГЦВП по состоянию на 1 сентября 2017 года, трудоустроить 89% выпускников КарГТУ.

КарГТУ активно участвует в международных научных и образовательных проектах Erasmus +, SINERGY, УШОС, Институт Конфуция, взаимодействуя с ведущими университетами России, США, Канады, Великобритании, Германии, Франции, Австралии, Китая, ОАЭ, Пакистана и других стран в области образования и науки в рамках 145 международных договоров, меморандумов о сотрудничестве.

8 и 9 ноября 2017 года на базе Южно-Уральского государственного университета (г. Челябинск, РФ) прошел представительный XIV-й Форум межрегионального сотрудничества Казахстана и России с участием глав государств - Н.А. Назарбаева и В.В. Путина. В рамках данного мероприятия состоялся также форум ректоров, который собрал руководителей более 100 российских и казахстанских вузов, в том числе КарГТУ.

Среди участников форума было много руководителей ведущих российских вузов – давних стратегических партнеров КарГТУ. И это не случайно, ведь КарГТУ плодотворно сотрудничает с 10 университетами России только в рамках международного научно-образовательного проекта «SINERGY» в области мехатроники. Программы академического обмена, двудипломного образования и научно-технического сотрудничества реализуются совместно с 24 ведущими вузами России, среди которых МГУ им. М.В. Ломоносова, РУДН, национальные исследовательские университеты «СПбПУ Петра Великого», «МИСиС», «МЭИ», «МГСУ», «ИТМО», Томский политехнический университет, Российский государственный университет нефти и газа им. Губкина и другие.

Ректор Санкт-Петербургского политехнического университета Петра Великого А.И. Рудской обратил внимание участников форума на то, что: «В Казахстане очень верная политика в сфере образования! Нельзя не отметить огромное внимание государства к вопросам развития образования, это очень мудрая позиция Президента Н. Назарбаева». При этом он особо подчеркнул активное сотрудничество возглавляемого им вуза с Карагандинским государственным техническим университетом: «Мы очень плодотворно сотрудничаем: идет активный обмен преподавателями по самым важным и перспективным дисциплинам, очень хорошо налажены контакты. Не могу не отметить высокий уровень образования и подготовки студентов казахстанского вуза - очень сильные, ищущие, амбициозные ребята!».

В условиях глобализации и цифровизации мировой

экономики, формирования общего рынка труда России и Казахстана необходимо более тесное взаимодействие между университетами в сфере развития фундаментальной науки, подготовки научных кадров и повышения качества профессионального образования. В этой связи предусматривается разработка единого реестра сертифицированных образовательных программ по направлениям подготовки кадров, открытие филиалов российских вузов в регионах Казахстана, создание электронной биржи труда в рамках ЕАЭС.

Сотрудничество КарГТУ с российскими партнерами активно развивается, как в направлении приобретения новых стратегических партнеров, так и в расширении сфер и перспектив совместной деятельности. Так, 22 сентября 2017 года КарГТУ вошел в состав Наблюдательного совета Международного центра компетенций в горно-техническом образовании по присвоению признаваемой всеми мировыми компаниями квалификации «горный инженер». Центр создан на базе Санкт-Петербургского горного университета под эгидой ЮНЕСКО и призван обеспечить подготовку и повышение квалификации, и аттестацию специалистов горного дела по международным стандартам. Горные инженеры новой формации - это быть специалистами, готовые работать на современном производстве в любой стране мира.

29 сентября 2017 года во Дворце Независимости Республики Казахстан с ректором МГИМО (г. Москва) А.В. Торкуновым подписан договор о сотрудничестве по подготовке топ-менеджеров для горно-металлургической отрасли по программам MBA и DBA в рамках межвузовского образовательного центра.

Разработка и реализация новых образовательных программ в соответствии с профессиональными стандартами и ожиданиями работодателей является приоритетной задачей Карагандинского государственного технического университета. Так, по заказу МОН РК, КарГТУ принимает активное участие в разработке информационно-аналитической системы «Реестр образовательных программ». Учеными и специалистами КарГТУ создана автоматизированная система проектирования, позволяющая разработчикам не только проектировать образовательные программы на уникальном готовом программном обеспечении, но и осуществлять тесное взаимодействие с работодателями по вопросам подготовки специалистов, в частности определять профессиональные компетенции будущих выпускников.

24-25 ноября 2017 года при поддержке МОН РК на базе КарГТУ прошел республиканский семинар, в ходе которого было проведено практико-ориентированное обучение проектированию образовательных программ для 110 представителей казахстанских вузов.

Через успешную интеграцию образования, науки и производства, КарГТУ становится ВУЗом мирового уровня. Международную аккредитацию в европейских агентствах ASIIN и ACQUIN успешно прошли уже 25 специальностей, и этот процесс целенаправленно продолжается.

По итогам Генерального национального рейтинга

вузов РК, проведенного НКАОКО в 2017 году, КарГТУ занял 2-е место среди технических вузов страны.

В настоящее время КарГТУ осуществляет подготовку специалистов по 39 специальностям бакалавриата, 27 – магистратуры, 8 - докторантуры PhD и 6 военно-учетным специальностям.

Современный кампус КарГТУ включает 7 учебных корпусов, 3 студенческих общежития на 1400 мест, Дворец студентов, современный спортивный комплекс и оздоровительный лагерь «Политехник» на 500 мест в Каркаралинском оазисе.

С 2014 года в КарГТУ функционирует наблюдательный совет, который призван подготовить к переходу ВУЗа на автономный принцип управления.

Сегодня Карагандинский государственный технический университет – это ВУЗ инновационно-предпринимательского типа, главными задачами которого являются: фундаментальное многоуровневое образование, научные исследования, трансфер знаний и технологий в производство, а также активное участие в программах и проектах экономического, социокультурного и инновационно-технологического

развития своего региона. Такой университет не только готовит кадры для инновационной экономики, но и сам принимает непосредственное участие в различных этапах создания инноваций в рамках мощного образовательного и научно-производственного кластера в своем регионе.

За 65 лет ВУЗ подготовил более 80 000 конкурентоспособных специалистов, которые успешно трудятся практически на всех производственных предприятиях Казахстана, а также в ряде стран СНГ и дальнего зарубежья.

1 декабря 2012 года, в первый день национального праздника–ДняПрезидентаРеспубликиКазахстан–Глава государства Н.А. Назарбаев посетил Карагандинский государственный технический университет, где ознакомился с достижениями ВУЗа в области образования, науки и инноваций, а также встретился с коллективом преподавателей и студенческим активом, своими однокурсниками и соратниками.

В книге почетных гостей он записал: «Я горжусь, что учился в этом учебном заведении – кузнице инженерных кадров для всего Казахстана»

NEW ORIENTATIONS AND DIRECTIONS IN THE ACTIVITY OF THE LIBRARY OF THE KEEU NAMED AFTER M. DULATOV

112

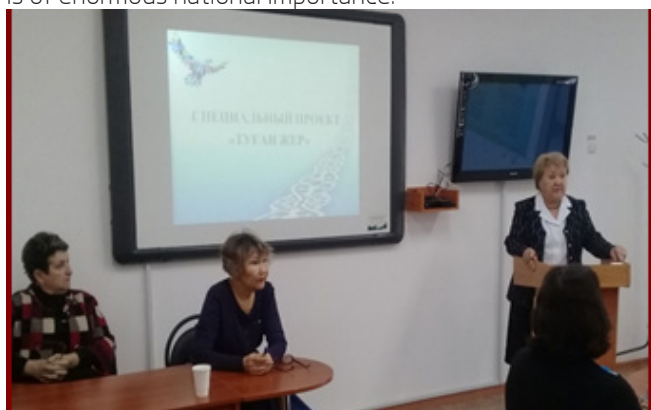
Ryshchanova U.M.

– Honorary worker of culture of the RK, head of the library of KEEU named after M. Dulatov

Kostanay land - the birthplace of many outstanding representatives of the Kazakh people - has a rich history, which can be rightfully proud. The names of Akhmet Baitursynov, Myrzhakyp Dulatov, Yeldes Omarov, scientists -Chokan Valikhanov, Manash Kozybaev, Kenzhegali Saghadiev, enlightener - Ibrai Altynsarin, poets - Nurzhan Naushabaev, Gafu Kairbekov, Syrbai Maulenov, Mariam Khakimzhanova, the writer Beimbet Mylin, actors Yelyubai Umurzakov and Serke Kozhamkulov, composer Bahitzhan Baikadamov and folk akyns Omar Shipin and Utemis Kalabaev.

We are gathered today to see ourselves in the «Ruhani jangiru» program and to find our niche in the modernization of public consciousness.

In his message «A look into the future: modernization of public consciousness», the President of Kazakhstan Nursultan Nazarbaev pointed to the beginning of the third modernization of Kazakhstan. This program should become a nationwide project. Speaking about the modernization of national identity, it can be noted that the scientific study of the depths of the history and culture of the Kazakh people is of enormous national importance.

The message contains valuable thoughts, ideas and suggestions that are the key to the well-being of the future generation. It is very important to rally young people to fulfil their tasks

The projects within the framework of «Ruhani jangiru » are of a republican nature, but in order for the program to take place as a nationwide project, a great deal of work is needed on the ground - in the region, districts and cities.

Projects and activities for the implementation of the spiritual modernization program will be developed in 14 main areas.

Modernization of national self-consciousness promotes the growth of interest in the history of people, their culture and their native language. The Message says that today the modern youth should:

- know foreign languages;
- knowledge IT technology;
- cultural awareness.

The main goal of this work is to bring up in the growing generation love for one's land and one's own country. Preserving the national identity, it is necessary, as indicated in the article of the Head of State, to develop its model. The President emphasizes: «If a nation loses its cultural code, then the nation itself is destroyed.» Monuments of Kazakhstan's culture due to unfavourable climatic conditions are destroyed, some are destroyed by vandals, and some are taken to other places. All this requires immediate measures to preserve them: detection, fixation, inventory, mapping, inclusion in the list of state-protected cultural objects, scientific research. Such researchers will help to open new monuments of culture, to justify their importance in the spiritual life, to form new tourist routes.

At the present stage of Kazakhstan's development, it is very important to shape people's desire to be competitive, to be able to represent their interests on the world market. It is very good that in the article the President makes a special emphasis on this factor. It is noteworthy that these are not just arguments, but facts reinforced by arguments. For example, today not only an individual, but the nation as a whole has a chance of success, only developing its competitiveness. This means, above all, the ability of the nation to offer something advantageous in price and quality in regional and global markets. And this is not only a material product, but also knowledge, services, intellectual products, and finally, the quality of the labour resource. The peculiarity of tomorrow is that it is the competitiveness of a person, and not the availability of mineral resources, that becomes a factor in the success of a nation.

In the program «Ruhani jangiru» the most significant point is the drawing up of maps of sacred places in the regions. The Kazakh land is famous for its useful healing springs; we have grown talented individuals who now rest here. All this must be known to the youth. Our national traditions and customs, language and music, literature and wedding ceremonies, in a word, the national spirit, must remain with us forever. Abai's wisdom, Auezov's pen, Jambul's heartfelt lines, Kurmangazy's magic sounds, the eternal call of Aruah are only a part of our spiritual culture. But modernization consists in the fact that a number of archaic habits and addictions that are not fitting in the global world should be left in the past.

It's hard not to know about the program when the whole city is strewn with thematic billboards, everyone on the lips of the President's quote. I really like the direction of «100 new faces», all people, regardless of age, status, financial situation, have the opportunity to speak out loudly to the whole country. Finally, these are the people who will become the main vehicles of the modernization of consciousness - openness, pragmatism, and competitiveness. The future must go on in classrooms. For many years our social and humanitarian knowledge was conserved within the framework of one exercise and within the framework of one glance at the world. A new project will do this.

The transition of the Kazakh language into Latin alphabet is a timely and progressive step in realizing the tasks and priorities of the Third Modernization of Kazakhstan for sustainable advancement and entry into the list of 30 advanced countries.

The entire civilized world has long used the Latin alphabet,

so the transition Kazakh in the Latin alphabet, I consider the dictates of the times. This issue has been repeatedly raised and discussed. I am sure that this is a necessary and right step that will bring our country to a new level. The language environment should be competitive, meet modern realities. Latin is the leader in the global information space, and the transition to it will open new opportunities for every Kazakhstanian. I believe that the transition to the Latin alphabet also has its own deep historical logic. These are the features of the modern technological environment, and features of communications in the modern world, and features of the scientific and educational process in the 21-st century. 2025 is not far off, and the Government needs to have a clear timetable for the transition of the Kazakh language to the Latin alphabet. In our schools, all children learn English. This is Latin. That is, there will be no problems for the youth. I believe that by the end of 2017 it is necessary, with the help of scientists and the general public, to adopt a single standard version of the Kazakh alphabet in the new schedule. Starting in 2018, begin training for teaching the new alphabet and preparing textbooks for secondary schools. Such an approach will provide Kazakhstan with a promising future.

As part of the implementation of this program, we know that regional project offices have been established, that this task is facing, now we, the educational institutions.

Today in our library a lot has already been done within the framework of «Ruhani jangiru» - we have big ideas, big plans. This is the organization of book exhibitions, shelves, historical lessons, intellectual games, etc. I think that thanks to such an event that will be held today, we will more effectively consider the algorithm of our further actions.

Only yesterday in KEEU named after M.Dulatov discussed this program with first-year students of the college and university.

In the program «Ruhani jangiru» the most significant point is the drawing up of maps of sacred places in the regions. The Kazakh land is famous for its useful healing springs, we have grown talented individuals who now rest here. All this must be known to the youth. Our national traditions and customs, language and music, literature and wedding ceremonies, in a word, the national spirit, must remain with us forever.

In October 2017 marks the 176- th anniversary of the birth of our outstanding compatriot, Great Teacher, famous scientist, prose writer, ethnographer Ibrai Altynsarin. As part of the implementation of the Republican youth program «Ruhani jangiru», the staff of KEEU's named after M.Dulatov library held a themed evening «Teacher, Enlightener. Man «and designed the book exhibition» Great Ibrai: the life given to the people ». With great interest, first-year students of the university and college listened to speakers, learned

new facts about our fellow countryman. Ibrai Altynsarin is a great enlightener who initiated the secular education in Kazakhstan. The first Russian-Kazakh school in Kostanai was opened by Altynsarin in 1884. Today this building is a large school equipped with the most modern equipment. In addition, Altynsarin opened four Russian-Kazakh, craft and women's schools, five volost schools, two colleges for Russian settlers, a teacher's school in Troitsk.

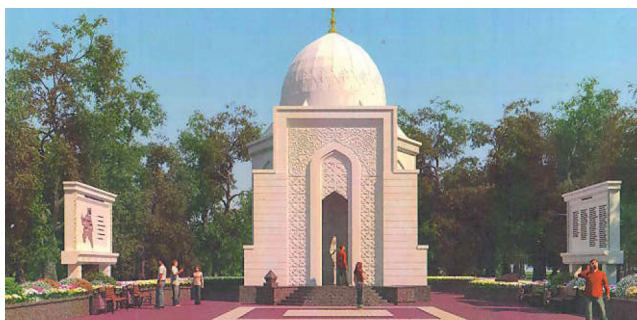
Many graduates of this school have become outstanding people and have glorified Kazakhstan. They are Alibi Jangildin, Spandiyar Kubeev, Mukhamedzhan Seralin, Seraly Kozhamkulov, Elyubai Umurzakov, Ilyas Omarov, Sirbai Maulenov, Amir Kanapin and others.

Particular attention was caused by the speech of the head library of the KIINU named after M.Dulatov about the history of the creation of the Altynsarin schools, the opening of the regional memorial museum of Ibrai Altynsarin, the opening of the mausoleum of Ibrai Altynsarin on October 4th of 2017, she was so fascinating and with great interest told about the agitation train, which passed 4 stages (Kostanai, Torgai, Aktobe regions and Orenburg) to the places where I. Altynsarin opened schools, that those present in the hall became direct participants of this expedition. In Orenburg, the participants of the campaign traced a memorial plate (author: Kostanai sculptor Belousov Leonid Prokofievich) on the building of the school, where since 1850 there was a school for Kazakh children, in which in 1850-1857 Ibrai studied; since 1889 - the Orsk Teacher's School, since 1920 - the Kazakh branch of the Orenburg Pedagogical Institute, now - the school № 3 of the city.

Everyone without an exception was interested in information on the creation of a multimedia manual «Ibrai Altynsarin - an outstanding Kazakh educator», which made a special impression on them. The manual consists of 6 main chapters and 18 sections, all material is in strictly chronological order: the years of life and creative activity, the years of study and inspection of schools in the Turgai steppes, materials on perpetuating the memory of a fellow countryman are covered. The publication is accompanied by photographic documents, copies of archival documents, musical and sound design. The manual is published in three languages: Kazakh, Russian and English. The innovative nature of the manual consists in the use of video files, animation effects (using a magnifying glass in the study of archival documents, turning pages of the famous «Kirghizian reader» I. Altynsarin, fragments from documentary films, scenarios of mass events. Creating multimedia manuals is one of the most important areas of the work in the library, contributing to the realization of its information and educational functions.

The purpose of this event for students is to comprehend the importance of Ibrai Altynsarin's personality and creativity for his contemporaries, preserve and develop the pedagogical heritage, popularize his works.

The participants of the theme evening were offered tours to the regional memorial museum of I. Altynsarin, the regional children's and youth library named after I. Altynsarin and the mausoleum of Ibrai Altynsarin, the grand opening of which was held on October 4 in 2017.

The life and creative path of Ibrai Altynsarin, individual pages of his biography, certain aspects of his philosophical and pedagogical views arouse special interest and contribute to the spiritual and moral development of the modern personality.

The library staff noted that «in recent years interest in history has been growing. Thanks to the changes in modern life, a new view of history have been formed, and searches in the field of the past allow us to clarify historical events, make the story absolutely truthful, alive, filled with the spirit of the times and manifested in the lives of concrete people». We are doing everything possible to make Ibrai Altynsarin's work not extinguished because his heritage plays a leading role in the formation and self-education of a person, the formation and formation of his personal, civic qualities.

The head of the library told about innovative approaches to studying the heritage of Ibrai Altynsarin - it is necessary to study a lot of documents, have time to rework, analyze and build a logical analytical scheme for the propaganda of his works.

The last thematic evening is not an ordinary event. He once again convincingly showed that the appeal to I. Altynsarin's pedagogical heritage today is more important than ever. In our time, it is necessary to resort to the historical basis of education, for without understanding the historical pedagogical heritage it is impossible to involve the younger generation in human ideals.

Our most important ideological task is the upbringing of Kazakhstan's patriotism, the formation of a clear self-determination of every citizen,» the President of Kazakhstan notes in his strategy of independence.

Thus, modern man must be a fully developed personality, possess a large stock of knowledge, be able to judge, perceive, and process an incredible amount of information. After all, today the modernization of public consciousness requires computer literacy, knowledge of foreign languages, cultural openness. The fate of Ibrai Altynsarin is a moral example for all who lived and lives after him. His pedagogical ideas are used by the best teachers of the region, his poems and prose are loved by the people.

The future must go on in classrooms. For many years our social and humanitarian knowledge was conserved within the framework of one exercise and within the framework of one glance at the world. A new project will do this.

Entrepreneurs are involved in the implementation of the project «Tugan zher», with their help in the villages will be built kindergartens, clubs, sports grounds, businesses. Particularly active are business people from the Kostanai region. For the countrymen, in the region not living, to hold an action «Kostanai - a fertile land», which is aimed at inviting guests (and even at all) of the natives of Kostanai region, who once left Kazakhstan. For today, there are Kostanai people who now live in other countries of the world, with pleasure they will agree to take part in the actions that we are conducting in the region. (For example, the m-m manual «Ibrai Altynsarin-an outstanding Kazakh educator-educator» in the Near and Far Abroad, but also in the USA (Florida), Turkey (Ankara), (Pert), where our compatriots live. We should not simply create a list of sacred places, we must do this work so that there will be a scientific basis, why this place has become about the sacred, why it interests thousands of people.

In my opinion, in the «Ruhani Kazyna» you can include projects on the publication of a series of books «World of Altynsarin», on digitizing the collections of museums, libraries and archives. It is also necessary to plan the publication of the Atlas of the Kostanai Region, the Red Book of Animals and Plants. And they must be released in large numbers and sent to every school, college, university and library.

I would also like to draw your attention to one more aspect: it is important not only what kind of work (including information) will be carried out to implement the «Ruhani jangiru», it is also important who will conduct it. There is a saying that words are the clothes of our thoughts. Therefore,

the selection of people who will continue to work on the modernization of public consciousness requires from us no less responsibility than drawing up programs and plans.

Any stage of I. Altynsarin's life is the key basis of everyone's life with a temporary person. He turned to youth, believed in youth.

In his article, the Head of State outlined the key directions for modernizing the consciousness of Kazakhstani society. «Without reliance on national and cultural roots, modernization will hang in the air. I want her to stand firmly on the ground. And this means that history and national traditions must be taken into account. «

For me, as a patriot of my Republic of Kazakhstan, the third direction of modernization of the society's consciousness is the special interest - the preservation of national identity.

Know and be proud of the history of your land is a necessary and useful thing. Just forget about much more - about belonging to a single and great nation - it is impossible, - explained Nursultan Abishevich.

The program article of the Leader of the nation gives clear answers to the actual topic of spiritual revival, allows us to understand the underlying essence of the ongoing transformations in politics, the economy and the social sphere.

I am sure that the appeals of the Head of State will be heard by the people of Kazakhstan and will become a guide for them.

Today's event once again emphasizes that the future of any state depends, first of all, on its inhabitants. In order to create it, you need to rethink the consciousness of people. After all, everything that happens in the country concerns every Kazakhstani.

Список использованной литературы:

1. Послание Президента РК Нурсултана Абишевича Назарбаева «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания», 12 апреля 2017 года.
2. Использование наследия Ибрая Алтынсарина в деятельности современного музея. - Материалы ХШ международного научно-творческого форума «Молодежь в науке и культуре XXI века. Встречи в новом формате». 2014. - С. 190-193. г. Челябинск, Челябинская государственная Академия культуры и искусства.
3. Современные аспекты краеведческой деятельности библиотек. - Журнал «Ваша библиотека». - январь 2014. - №1-2. - С.102-112. Профессиональный журнал. г. Москва

С.М. Тәжібаева - химия ғылымдарының докторы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің аналитикалық, коллоидтық химия және сирек элементтер технологиясы кафедрасының профессоры

Химия факультетінің сол кездегі дәстүрі бойынша озат түлектер Ғылыми Кеңестің шешімімен аспирантураға ұсынылатын. Ә.Қ. Қоқанбаев - факультеттің деканы, профессор Б.А. Бірімжановтың аспирантураға ұсынған түлектерінің бірі болды. Аспирантураны олатақты ғалым, Социалистік Еңбек Ері, академик Д.В. Сокольскийдің мектебінде өтті. 1976 жылы профессор В.А. Друзьдің жетекшілігімен "Катализаторларды даярлау әдісінің гидрогендеу катализаторларының меншікті бетіне және оның өнімділігіне әсері" атты тақырыпта кандидаттық диссертация қорғады. Өз ұстаздарына алғыс ретінде ол Д.В. Сокольский мен В.А. Друзьдің кезінде Мәскеуде және Алматыда жарық көрген "Введение в теорию гетерогенного катализа" атты монографиясы мен "Теория гетерогенного катализа" оқулығын қазақ тіліне аударды.

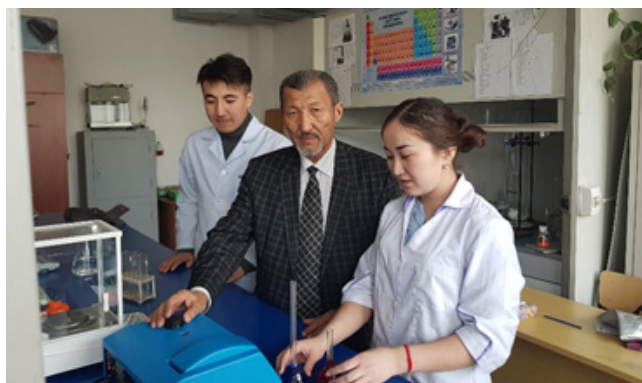
1976 жылы Ә.Қ. Қоқанбаев өзінің еңбек жолын осы катализ және техникалық химия кафедрасында инженер болып бастап, сол жылдың қараша айында жаңадан ашылған коллоидтық химия кафедрасына ассистент болып ауысты. Сол кезде ол университет тарихында тұңғыш рет коллоидтық химиядан қазақ тілінде дәріс берді. Оның катализ бен коллоидтық химияның түйісуінен пайда болған жаңа ғылыми бағыты беттік активті заттардың сұйықфазалық гидрогендеу үрдістеріндегі реакция жылдамдығына әсерін зерттеуге, олардың табиғаты мен концентрациясын арттыру арқылы реакция жылдамдығын және механизмін белгілі-бір бағытта реттеуге арналған.

1979 жылы Ә.Қ. Қоқанбаев Морис Торез атындағы Мәскеу шетел тілдері институтында француз тілін меңгерді. Ал 1980-1984 жылдар аралығында КСРО ЖОО Министрлігінің жолдамасымен Гамаль Абдель Насер атындағы Конакри университетінде (Гвинея) физикалық

Қоқанбаев Әзімбек Қоқанбайұлы 1948 жылы наурыз айының 8-ші жұлдызында Жамбыл облысы, Талас ауданы, Бостандық ауылында дүниеге келді. 1954 жылы мектепке барып, "Алғабас" орта мектебін 1965 жылы алтын медальмен бітірді. Сол жылы С.М. Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университетінің химия факультетіне студент болып қабылданды.

және коллоидтық химияның оқытушысы болып жұмыс істеді. Ол жерде Ә.Қ. Қоқанбаев мамандардың тапшылығына байланысты аталмыш университеттен басқа Медициналық институтта және Педагогикалық институтта коллоидтық химиядан дәріс беріп, зертханалық сабақтар жүргізіп, дипломдық жұмыстарға жетекшілік етті. Гвинея Республикасында Ә.Қ. Қоқанбаев университеттің студенттеріне арнап француз тілінде "Коллоидтық химия курсы", "Коллоидтық химияның демонстрациялық тәжірибелері", "Қышқылдар мен негіздердің қазіргі теориялары" сияқты оқу құралдарын және бірталай оқу әдістемелік нұсқаулар жазды, қоғамдық жұмыстарға белсене қатысты. Бұл кезеңде Ә.Қ. Қоқанбаев студенттер мен оқытушылар арасында Кеңес Одағының саясатын насихаттап, Мәскеудің "Баспа агенттігінен" арнайы шығарылатын әдебиеттерді таратып, студенттермен кездесулер ұйымдастырып тұрды. Екі елдің арасындағы дәнекерлік қызметі үшін ол КСРО елшілігінің құрмет грамоталарымен және Гвинея Республикасының Мәртебе дипломымен (Diplome d'honneur) марапатталды.

Шет елде өткен 4 жылдық іс-сапардан кейін Ә.Қ. Қоқанбаев өзі қызмет еткен кафедраға қайта оралып, оқытушылық қызметпен бірге көптеген қоғамдық жұмыстар да істеді. 1988 жылдан бастап химия факультетінің деканының кешкі бөлім бойынша орынбасары, ал 1998-2000 жылдары деканның оқу жұмысы жөніндегі орынбасары болып қызмет етті.

Еліміздің егемендігін алғаннан соң қазақ бөліміндегі студенттер саны көбейіп, оларды оқу-әдістемелік құралдармен қамтамасыз ету негізгі мәселелердің біріне айналды. Бұл мәселені шешуде де Ә.Қ. Қоқанбаев өзінің іскерлігін, біліктілігін көрсетті. Ол химия факультетінің "Қазақ тілі" қоғамының төрағасы, факультеттегі терминологиялық комиссияның мүшесі, кейінірек төрағасы болып, орысша-қазақша терминологиялық сөздіктер жасауға белсене кірісті. 1992 жылы коллоидтық химия терминдерінің орысша-қазақша, қазақша-орысша сөздіктерін, ал 2001 жылы коллоидтық химия терминдерінің орысша-қазақша түсіндірме

сөздігін жазды.

Ә.Қ. Қоқанбаев – Қазақстан Республикасының президенті Н.Ә. Назарбаевтың Жарлығымен бекітілген “Тілдерді қолдану және дамытудың мемлекеттік бағдарламасына” сәйкес шығарылған терминологиялық сөздіктер сериясының (барлығы 31 том) химия саласы бойынша жазылған орысша-қазақша, қазақша-орысша терминологиялық сөздіктің (13 том) авторының бірі. Сонымен қатар Ә.Қ. Қоқанбаев редколлегия мүшесі ретінде елімізде тұңғыш рет шыққан 2 томдық “Қазақстан Республикасының мемлекеттік фармакопоеясына” орыс тілінен 85 фармакопоеялық мақалалар аударып, біраз фармакопоеялық терминдерге түзетулер енгізіп, көптеген терминдердің қалыптасуына септігін тигізді. Ол жоғары оқу орындарының студенттеріне арнап көптеген оқу құралдарын қазақ тілінде жазды. Олар: “Химиялық кинетика және катализ”, “Физикалық химияның қысқаша курсы”, “Сорбциялық құбылыстар”, “Коллоидтық химияның жалпы қасиеттері”, “Бейорганикалық химияның бақылау жұмыстары” және т.б.

2000-2005 жылдары Ә.Қ. Қоқанбаев жоғары санатты әдіскер ретінде университеттің оқу-әдістемелік басқармасының оқу бөлімінде және әдістемелік бөлімінде жұмыс істеп, типтік және оқу жоспарларын жасауда белсенділік көрсетті. Ол сол өтпелі кезеңдегі биология, география факультеттерінің барлық жоспарларына (қырыққа жуық) сараптама жасады. 2002-2003 оқу жылдарда Ә.Қ. Қоқанбаев оқу-әдістемелік басқарманың оқу бөлімін басқарып, университеттегі оқу үрдісінің сапасын арттыруға өз үлесін қосты. Ол 050606 - “Химия” мамандығы бойынша бакалавриатқа арналған “Қазақстан Республикасы мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты” (2004 ж., 2006 ж.) авторларының бірі.

2003 жылы әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Ғылыми кеңесінің шешімімен доцент Ә.Қ. Қоқанбаевқа білім берудегі көп жылдық үлгілі еңбегі үшін “әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің профессоры” атағы берілді.

Профессор Ә.Қ. Қоқанбаев жоғары оқу орындарының қазақ бөлімдерінің студенттеріне арналған оқу құралдарын дайындаудағы ізденісін жалғастыруда. Оған куә соңғы жылдары жарық көрген мына туындылар: “Коллоидтық химияның демонстрациялық тәжірибелері”, “Мұнай өндіру және мұнай химиясындағы бос-радикалдық процестер”, “Мұнай өңдеу өнеркәсібінің каталитикалық процестері”, “Мұнай химиясына кіріспе”, “Химиялық шумақтар мен жұмбақтар”, “Коллоидтық химияның есептері мен жаттығулары”, “Электрохимияның зертханалық жұмыстары”, “Мұнай химиясы терминдері мен сөз тіркестерінің орысша-қазақша және қазақша-орысша сөздіктері”, “Коллоидтық жүйелердің тұрақтылығы және құрылым түзуі”, “Химиялық энзимологияның негіздері”, “Химиялық энзимологияның зертханалық жұмыстары” және т.б.

Ә.Қ. Қоқанбаев – университеттік, халықаралық ғылыми-әдістемелік конференцияларда еліміздегі жоғары оқу орындарының өзекті мәселелерін көтеріп, оларды жүзеге асырып жүрген ғалым-ұстаз. Ол 1998-2007 жылдары шыққан еліміздің жаңа “Қазақстан Ұлттық энциклопедиясының” барлық томдарының (10 том) химия саласы бойынша тұрақты ғылыми кеңесшілерінің

бірі ретінде химиялық энциклопедиялық мәтіндер мен мақалаларды іріктеуде, даярлауда 10 жыл бойы құлшынып еңбек етті. Осы энциклопедияның 10 томында 83 мақала жариялады. Ә.Қ. Қоқанбаевтың авторлығымен барлығы 350-дан астам еңбек жарияланған, оның 50-ден астамы оқу және әдістемелік құралдар.

Соңғы жылдары профессор Ә.Қ. Қоқанбаев химияны орта мектепте және жоғарғы оқу орындарында қазақша оқыту әдістемелеріне көп көңіл бөліп, оқу-әдістемелік конференцияларда студенттерді оқу-әдістемелік құралдармен қамтамасыз ету мәселелерін көтеріп жүр, оларды шешуге ғалым-педагогтардың назарын аударып және жүзеге асыру үшін өзі де белсенділік көрсетуде.

2008 жылдың байқауының жеңімпазы ретінде проф. Ә. Қоқанбаевқа сол жылдың «әл-Фараби атындағы ҚазҰУдың үздік оқытушысы» және ҚР Білім және ғылым министрлігінің «ЖОО үздік оқытушысы» атақтары берілді.

2011 жылы оның жеке авторлығымен «Физикалық және коллоидтық химия», 2013 жылы «Коллоидтық химия курсы: Беттік құбылыстар, Дисперстік жүйелер» және 2017 жылы ағылшын тілінен аударылған «Сулы ерітінділердегі бетті-активтік заттар және полимерлер» оқулықтары ҚР Жоғары оқу орындары қауымдастығының ұсынысымен жарық көрді, оларды бүкіл республикамыздағы қазақ тілінде оқитын студенттер қауымы пайдалануда. 2012 жылы профессор Ә.Қ. Қоқанбаев жоғары білім жүйесінің дамуына қосқан зор үлесі және жоғары оқу орындарына оқулықтар жазудағы көпжылдық нәтижелі еңбегі үшін А. Байтұрсынов атындағы Алтын медальмен марапатталды.

Білім беру ісіндегі ерен еңбегі үшін Қазақстан Педагогикалық Ғылымдар академиясы 2012 жылы профессор Ә.Қ. Қоқанбаевты корреспондент-мүшесі етіп қабылдады, ал 2014 жылы ол осы академияның толық мүшесіне өтті. 2014 жылы әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің 80-жылдық мерекесіне орай профессор Ә.Қ. Қоқанбаев ҚР «Білім беру ісінің құрметті қызметкері» төсбелгісімен марапатталды.

Өзінің 70-жылдығы қарсаңында профессор Ә.Қ. Қоқанбаев әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің аналитикалық, коллоидтық химия және сирек элементтер технологиясы кафедрасының профессоры ретінде коллоидтық химия, физколлоидтық химия және химиялық энзимология саласында қазақ тілінде оқулықтар, оқу құралдары мен терминологиялық сөздіктер дайындауда белсенді еңбек етіп келеді. Ғалым-ұстаздың ендігі бет-алысы – қазақ тілінде жазған оқулықтарын латын әріпіне көшіру.

Дорогие читатели и авторы!

ВЫ МОЖЕТЕ РАЗМЕСТИТЬ В НАШЕМ ЖУРНАЛЕ СВОИ РЕКЛАМНЫЕ МАТЕРИАЛЫ.
СТОИМОСТЬ ЗАВИСИТ ОТ ПЛОЩАДИ И ПОЗИЦИИ РАЗМЕЩЕНИЯ.
ПО ВОПРОСАМ РАЗМЕЩЕНИЯ РЕКЛАМНЫХ МАТЕРИАЛОВ ПРОСИМ ОБРАЩАТЬСЯ ПО ТЕЛЕФОНУ:

8/7212/28 75 23

118

ISSN 2413-5488

АҚПАРАТТЫҚ-САРАПТАМАЛЫҚ ЖУРНАЛЫ
ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
INFORMATION AND ANALYTICAL MAGAZINE

№4/2017
(20)

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖОҒАРЫ МЕКТЕБІ ВЫСШАЯ ШКОЛА КАЗАХСТАНА

**BOLOGNA PROCESS
KAZAKHSTAN 2017**

f Bologna Process

ISSN 2413-5488

Адрес редакции
ЦЕНТР БОЛОНСКОГО ПРОЦЕССА И АКАДЕМИЧЕСКОЙ МОБИЛЬНОСТИ МОН РК
010000, г. Астана, ул. Кабанбай батыра, 28, офис 4

🌐 www.enic-kazakhstan.kz
f Bologna Process
✉ kz.bologna@gmail.com
☎ тел/факс: +7 7172 28 75 30

Тираж 100 шт.